ALOIS MUSIL

DAR NILU

NOVÝ EGYPT

MELANTRICH

DNEŠNÍ ORIENT

NÁRODNÍ PROBUZENÍ A POLITICKÝ VÝVOJ JEDNOTLIVÝCH STÁTŮ

SVAZEK ČTVRTÝ

DAR NILU

NOVÝ EGYPT

Napsal

Dr. ALOIS MUSIL,

profesor Karlovy university v Praze

S 3 mapkami

VYDÁVÁ MELANTRICH A. S. V PRAZE

ALOIS MUSIL

DAR NILU

NOVÝ EGYPT

MELANTRICH A. S. V PRAZE

Dr. RUDOLFU HOTOWTZOVI

K SEDMDESÁTINÁM

OBSAH

Vývoj věcí egyptských jsem sledoval od r. 1895, kdy jsem po prvé na tamní půdu vstoupil. Sbíral jsem zprávy o budovateli nového Egypta, o národním probuzení, o odboji Arábiho, o správě britské a o působnosti Saada Zaglúla. Neopominul jsem srovnávati své zápisky s prameny úředními, vážil jsem a hleděl zachovati střední cestu. Na zprávy úřední nelze spoléhati. Lord Cromer psal již 10. prosince 1883 lordu Granvillovi: „Nerad bych poslal úřední telegram, abych nezpůsobil vládě potíží, jichž bych ji rád ušetřil. Byl bych tudíž velmi vděčen, kdybyste mně zavčas oznámil svůj názor, abych věděl, jak telegrafovat.“ Lordu Lansdowneovi, státnímu tajemníku zahraničních věcí za vlády konservativní, praví 1904 o tužbách egyptského národa: „Možná, že se dá roku 2004 z těchto tužeb něco provésti.“ Vláda konservativní ustoupila vládě liberální a lord Cromer oznamuje 1906 siru Edwardu Greyovi: „Bylo by opravdu velmi málo šlechetné, kdybychom neprojevili souhlas s těmito tužbami, neboť jsou skutečně oprávněné.“

A. H. Beaman, britský úředník v Egyptě, poznamenává v předmluvě ke své knize The Dethronement of the Khedive, *London 1929, str. 7: „Nečerpám ani z Blue ani z White Books, které, třebas někdy povídají pravdu, pokud se jim hodí, velmi zřídka zaznamenávají pravdu úplnou.“*

Alois Musil

V Nových Dvorech u Kutné Hory
26. srpna 1935.

I

ZEMĚ A OBYVATELÉ

Afrika je temný díl světa a Egypt je její nejtemnější, nejtajemnější část. Nevíme ani, odkud jeho nejstarší obyvatelé přišli ani kdy a jakou cestou k své zvláštní osvětě dospěli. Říkáme jim Hamité, vidíme v Berberech jejich příbuzné, a přece Berbeři, ačkoliv jim náležely a náleží rozsáhlé a úrodné části Afriky, ničím nevynikli. Nejenže nevytvořili vlastní vzdělanosti, nýbrž nepřisvojili si ani kultury cizí, latinské, a zůstali bez vzdělanosti, bez literatury, ba bez dějin. Jak se stalo, že hrstka Hamitů, usazená v bažinaté zátoce, zanášené a zavlažované Nilem, dospěla několik tisíc let před naším letopočtem ke vzdělanosti, která nás naplňuje obdivem, kdežto velká většina snad téhož národa, obývající úrodné kraje severozápadní Afriky, vykonala pro lidstvo tak málo? Kdo odhalí tajemnou roušku, zastírající vznik hamitské kultury v Egyptě?

VÝZNAM NILU

Egypt se nazývá darem Nilu, a právem. Nebýti Nilu, nebylo by Egypta. Tam, kde se rozkládá vlastní Egypt, vnikalo Středozemní moře na 150 km hluboko do Saharské pouště tvoříc trojhran, jehož vrchol je asi tam, kde leží dnešní město Káhira. Tato trojhranná zátoka Středozemního moře byla zanesena a je dosud zanášena a zavlažována Nilem.

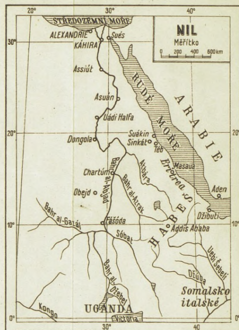
Od ústí k vrchovisku Nilu je 6497 km. Již při svém vzniku tvoří silnou řeku, zvanou Horský Nil (Bahr al-Džebel), jež přijímá vlevo Nil Gazelí (Bahr al-Gazál) a vpravo Sóbat, načež sluje Bílý Nil (Bahr al-Abjad), jenž plyne líně bažinami jižního Súdánu. Bezmála 4000 km od vrchoviska

se s ním spojuje po pravé straně u dnešního města Chartúmu Modrý Nil (Bahr al-Azrak) a dobrých 200 km níže Atbára, čímž jsou jeho přítoky vyčerpány. Spojená řeka Nil se vrhá do tabulového území staré Nubie, kde jí brzdí cestu šest žulových hrází. Vyhýbajíc se jim opouští dosavadní severní směr, zatáčí k jihu, obchází hráze, zabočuje znova k severu a překročivši šest peřejí čili kataraktů, zarývá se asi 100 km nad prvým, severním, do útvaru Sahary, tvoříc hluboké a prostranné koryto. Jím se pak vine jako páska sotva 1 km široká. Nil nemá tu již přítoků, a poněvadž je hluboko zařezán, nezavlažuje okolní pouště. Teprve na 27^0 $40'$ s. š. se po levé straně od něho odštěpuje rameno Josefovo (Bahr Júsef), jež dodává života úrodným nivám Fajjúmským a zachází v poušti.

Nějakých 150 km od dnešního pobřeží středozemního vniká řeka Nil do vyplněné zátoky, jíž se jindy prodírala sedmi rameny do moře. Nyní jsou živa pouze dvě, Rosettské a Damiettské; ostatní jsou zanesena, mrtva. Obě živá ramena je třeba stále čistiti, neboť se usazuje nejen v nich, nýbrž i při jejich výtoku mnoho naplaveniny. Tečeť řeka Nil velice pomalu, překonávajíc nepatrný spád. Vždyť 150 km od ústí, na začátku zátoky u města Káhiry, plyne sotva 10 m nad hladinou Středozemního moře; u Asuánu 86 m, a přece je Asuán vzdálen od ústí 1.100 km.

Vlastní Egypt, zanesená zátoka Středozemního moře, má asi 23.000 km^2, je tedy o maličko větší než Morava. Na severu je uzavřen mořem, na ostatních stranách pouští. Pohodlného přístupu nemá ani z pouště ani od moře. Srázné stráně tabulových hor a duny čili pískové závěje znesnadňují cestu pouští, kdežto bohatá naplavenina nutí lodi, aby kotvily daleko od pobřeží. Tento nesnadný přístup byl štěstím pro obyvatele Egypta, poněvadž je uchránil od zániku pod

STŘEDOZEMNÍ MOŘE
Sollúm
ALEXANDRIE
Port Saíd
Jerusalem
Palestina
Zajordání
ARABIE
Baramús
KÁHIRA
Sinajský poloostrov
Suès
Fajjúm
Bahr Júsef
Samannúd
Minja
Sinaj
HEDŽÁZ
Assiút
Badari
Tahta
Nag Hammádi
RUDÉ MOŘE
Esne
Asuán
LIBYE
NOVÝ EGYPT
Nil
Uádí Halfa
SÚDÁN

STŘEDOZEMNÍ MOŘE
ALEXANDRIE
KÁHIRA
Suès
NIL
Měřítko
Assiút
Asuán
RUDÉ MOŘE
ARABIE
Uádí Halfa
Dongola
Suákin
Sinkát
Teb
Chartúm
Masaua
Eritrea
Bahr al-Abjad
Atbara
Bahr al-Azrak
Aden
Obejd
HABEŠ
Džibuti
Bahr al-Gazál
Fašóda
Addis Ababa
Sóbat
Uebi Šebeli
Bahr al-Džebel
Džuba
Somalsko italské
Kongo
UGANDA
Victoria

STŘEDOZEMNÍ MOŘE
Rosetta
Damietta
Abu Kir
ALEXANDRIE
Fuua
Port Saíd
Port Fuád
Kafr Dauár
Mahmúdijje
Desúk
Mansúra
Průplav Suéský
Samana
Kafr Zaját
Tanta
Sálhijje
Denšáui
Zakázík
Jsmailijje
Šibín al-Koum
Benha
Tell al-Kebír
Baramús
Kanáter
NOVÝ EGYPT
DELTA
Měřítko
Behtím
Gíze
KÁHIRA
Suès

mohutnými vlnami cizinců. Nemohli se nikdy rozlíti po Egyptě plnou silou; pronikali do něho po skupinách a zanikali mezi jeho obyvatelstvem, třebas mu brali i víru i řeč.

HRÁZE A PŘEHRADY

Egypt je dar Nilu, a že se tento dar dosud neproměnil v poušť, je rovněž zásluhou Nilu. V přímoří egyptském prší často, ale vláha přinášená deštěm by nezachránila obilí před žhavým sluncem a horkým větrem bez pomoci Nilu. U Káhiry pršívá zřídka a dále k jihu mnohdy po léta ani nekápne. Nejen půda, nýbrž i úroda je proto v Egyptě darem Nilu.

Nejvíce vody a náplavy přináší Nil z mohutného horstva habešského. Za zimy tam napadne vysoko sněhu, na jaře sníh taje a od června do září vydatně prší; jak Modrý Nil, tak Atbára se rozvodňují, sbírají úrodnou půdu, snášejí ji s horstva do nížiny súdánské a dále do Nilu a do Egypta. V červnu Nil stoupá. Začátkem září dosahuje největší výšky, v Káhiře asi 5 m nad normálem, a opadává teprv v listopadu. Říční voda se rozvádí na pole, kde stojí, ukládá nános, hnojí. Vesnice jsou chráněny hrázemi. Dozor na hráze a na zavodňování je přísný. Prolomí-li se jediná hráz, bývá zničeno mnoho vesnic a mnoho pozemků nedostane potřebné náplavy a vláhy anebo se promění v bažiny. Za jarních měsíců, kdy je vody málo, je ji třeba čerpati z hlubokých příkopů a uměle zavodňovati obilí, aby nezaschlo. Je nezbytné, aby na zavodňování dozírala ústřední vláda, rozdělovala vodu všem a starala se, aby jí bylo dostatek i tehdy, kdy je jí v řece nejméně. K tomu napomáhají údolní přehrady.

Již Mehmed Ali, budovatel dnešního státu egyptského, chtěl v Deltě čili bývalé zátoce udržeti Nil na stejné výši po celý rok. Dal stavěti 1835 přehradu Kanáter pod Káhirou, jež byla upravena 1890. Poněvadž nevyhovuje, usnesla se

vláda 1934, že vybuduje asi 500 m pod ní dvě nové. Daleko nad Káhirou u města Assiút byla 1902 dokončena mohutná přehrada 833 m dlouhá a 12·5 m vysoká. Od konce 1934 ji zesilují a zvyšují. Větší je údolní přehrada Asuánská, otevřená rovněž 1902. Je 1960 m dlouhá a byla 40 m vysoká, v největší hloubce 30 m a nahoře 7 m široká. V roce 1912 byla o 5 m zesílena a o 7 m zvýšena a od roku 1929 se ještě zvyšuje o 2 m. Začátkem července se otevrou všechna vrata přehrad a teprv koncem listopadu, až kalná voda odteče, se ponenáhlu zavírají a staví se voda, aby jí bylo dostatek na zavodňování od konce března do července.

Egypt leží v poušti, proto je jeho podnebí velice zdravé, vzduch čistý a suchý. Za dne bývá často hodně horko, zato jsou však noci chladné, osvěžující.

ROZLOHA

Hranice dnešního egyptského státu jsou přesně vymezeny: jižní úmluvou britsko-egyptskou z 19. ledna 1899, východní úmluvou turecko-egyptskou z 2. října 1906, západní pak úmluvou italsko-egyptskou z 6. prosince 1925. V těchto hranicích měří Egypt více než 994.000 km², ale má sotva 26.000 km² půdy, která se dá pravidelně obdělati.

PLEMENO A JAZYK

V březnu 1927 bylo napočítáno obyvatelstva něco přes 14,168.000. Po řeči náleží skoro všichni k velké rodině semitské, neboť mluví arabsky. Hamitský jazyk dřevních Egypťanů si uchovali i v obecném životě kočovníci Bišárín, tábořící v Horním Egyptě mezi Nilem a Rudým mořem. Je to skupina kmenů Bedža, jež jsou hamitského původu; druhá

skupina týchž kmenů, zvaná Abábde, již zaměnila jazyk hamitský za arabský. Při obřadech bohoslužebných užívají řeči hamitské též křesťané monofysitští, jimž se říká Koptové, ale v rodině, ve škole a v písemnictví se přidržují jazyka arabského.

Příbuzní s Hamity jsou Berbeři, Barábre, příslušníci nilských černochů. Bydlí v horním Egyptě, kam se nastěhovali z pohoří Núba v jihozápadním Súdánu. V rodinách mluví núbicky.

Po řeči a tudíž i národnosti jsou bezmála všichni egyptští obyvatelé Arabové. Štěpí se na usedlé a kočovné, čili jak se jim v Egyptě říká, beduiny. Kočovníci táboří hlavně západně od Nilu a na poloostrově Sinajském.

NÁBOŽENSTVÍ

Dnešní Egypt je stát muslimský, neboť muslimů je na 13 milionů. Islám proniká soukromý, veřejný, ba i státní život, avšak muslimové egyptští se nikdy nedali strhnouti náboženskou vášní k boji proti jinověrcům. Muslimská bratrstva měla a mají v Egyptě mnoho členů, nikdy však neurčovala osud své země jako jejich souvěrci v severozápadní Africe. Jejich význam býval neveliký, a i ten upadá. Z uznaných 38 bratrstev čili řádů mají uafáijje a senúsijje samosprávu. Uafáijje jsou z řádové skupiny šádelijje, založené v prvé polovici dvanáctého století v Maroku. Senúsové uctívají jako zakladatele Muhammada, syna Aliho, jenž zemřel 1859 na severozápadním pomezí egyptském. Na ostatních 36 řádů dozírá osmičlenná rada, volená na tři leta. Předsedou je vynikající potomek chalífy Abu Bekra. Bývá spolu nejvyšším rozhodčím ve věcech rodokmenů, poněvadž ty rodiny, o kterých se obecně věří, že skutečně pocházejí od pří

buzných Muhammadových, mají právo na různé výsady a příjmy z náboženských nadací. Od 1811 do 1927 byl člen rodu Abu Bekr, uznaný za předsedu správního výboru bratrstev, zároveň maršálkem náboženské šlechty egyptské. Nynější hlava rodu Bekri sluje sajjed Abdalhamíd.

ISLÁM A KŘESŤANSTVÍ

Egyptem prochází osa muslimského světa. Do žádné jiné země muslimské nepronikly názory křesťanského Okcidentu, jako do Egypta, nikde jinde nejsou proto tak patrné snahy, vypořádati se s osvětou křesťanskou, jako tam. Islám uznává zjevení boží u židů i u křesťanů. Uznává Ježíše, jenž se počal z Ducha svatého, narodil se z Marie Panny a přijde soudit živé i mrtvé, za největšího mezi proroky vyjma Muhammada. Základní poznatky náboženské jsou v islámu tytéž jako v křesťanství, jenže islám neuznává křesťanského učení o Nejsvětější Trojici, čímž se od samého začátku odlišovali muslimové od křesťanů.

Prvotní islám neobracel násilně křesťanů, nýbrž je vedle sebe trpěl. Muslimští vládcové si ani nepřáli, aby křesťanští poddaní zaměňovali své vyznání s jejich, obávajíce se právem finančního otřesu svého státu. Vždyť křesťané platili vyšší daně než muslimové. Leč islám, vyznání třídy vládnoucí, lákal křesťany, aby se přizpůsobili a přijali jej za své náboženství. Zakrátko dostali muslimové, kteří byli dříve křesťany, v Egyptě většinu. Nevzdali se způsobu svého života. Pokračovali ve svých studiích náboženských i vědeckých, čímž dali islámu stejný podklad vývoje, jako mělo křesťanství, jež opustili.

S počátku islám pouze přijímal, avšak po dvou stoletích předhonil křesťanský svět a dával. Zabýval se filosofií Aristotelovou, matematikou, fysikou, chemií, astronomií, přírod-

ními vědami a z jeho bohatých studnic čerpali učenci křesťanského středověku. Za doby křižácké trval náboženský rozpor, a přece byly největší kulturní styky mezi světem islámským a křesťanským nejen ve Španělsku, nýbrž i v Egyptě. Když pokroková činnost islámu ochabla a jeho učenci se zabývali pouze výklady svých předchůdců, i tehdy ještě k nim křesťané chodili do škol a překládali z arabštiny.

Ponenáhlu islám v Egyptě usínal a pohřížil se do hlubokého spánku, ze kterého byl vyburcován začátkem devatenáctého století po vpádu Napoleonově. Tu nastává dnešní období vývoje islámu v Egyptě. Tehdejší vládce Mehmed Ali zakládal školy s nátěrem francouzským a dal své vojsko cvičiti po způsobu evropském. Výsledky neuspokojovaly. Odchovanci nových škol se stávali odpůrci osvěty Okcidentu. Správa politická se jevila slabou, ba horší než dřívější, čiře orientální. Vojsko nemělo vlastního ducha. Evropský nátěr křesťanský všechno zatěžoval. Pracovalo se jenom na povrchu, lid nebyl dotčen.

Evropští křesťané se hleděli dostati k duši Orientu jiným způsobem. Zakládali pro Orientály školy, v nichž je cvičili ve své řeči a po svém způsobu. S počátku do nich posílali dítky hlavně domorodí křesťané a židé. Muslimové na ně nevražili. Teprv výsledek je přiměl k obratu. Získali totiž zakrátko křesťanští a židovští odchovanci francouzských a jiných škol v Egyptě většinu mezi správními a ostatními úředníky. Tu poznali muslimové, že chybují. Nechtějíce zůstati za svými sousedy, chodili rovněž do evropských škol a vzdělávali se ve všech vědách, s počátku hlavně v lékařství, později však i v oborech technických. Na tyto nové, od Evropanů propěštěné vědy arabština nestačila. Neměla pro ně výrazů, proto kdož si je chtěli osvojiti, prohlubovali nejen svou znalost evropských řečí, nýbrž i evropského nazírání.

Nezbylo jim, než aby prošli celým přípravným studiem a dali se proniknouti křesťanským duchem Okcidentu. Jejich rodiče ze strachu, aby je neztratili nábožensky a národně, požadovali od správců okcidentálních škol, aby zavedli vyučování arabštině. To se stalo a egyptští synkové se na okcidentálních školách po mnoho let učili nejen mluvnici a literatuře své mateřštiny, nýbrž i dějinám svého národa. Poznali, jak bohaté je písemnictví muslimské, jak pilní a pokročilí byli jejich předkové a jak mnoho bratří mají na světě. Ponenáhlu dospěli k názoru, že je potřebí, aby se opírali o sebe, pěstovali svou náboženskou literaturu a zdokonalovali svůj islám.

Kdo vychodili okcidentální university nebo vysoké školy technické, byli pravidelně pro egyptský lid ztraceni, nebo se zabývali svými životními povinnostmi; na národní potřeby neměli kdy. Zato kdo se po dokončení středních škol odebrali do veřejného života, všímali si národního školství a domáhali se, aby bylo zvelebeno. Škol bylo v Egyptě mnoho; vždyť ve světě islámském je při každé mešitě škola, kde se možno učiti arabsky čísti i psáti jakož i nazpaměť koránu. Žáků těchto škol přibývalo; pro pokročilé byly zakládány muslimské školy střední, v nichž se učilo bezmála podle téže učební osnovy, jako na okcidentálních. Odchovanci byli hlavními buditeli národního písemnictví a písemného jazyka. S počátku užívali slov cizích. Později je překládali do arabštiny nebo dávali slovům domácím jiný význam a vyjadřovali arabsky vše, čemu se na okcidentálních školách naučili nebo co v okcidentálních pramenech našli. Svými spisy, články a přednáškami zanášeli okcidentální osvětu do svého lidu a činili ji pochopitelnou i těm, kdo žádného vzdělání neměli, ba ani čísti a psáti neuměli. Obraceli pozornost k arabským a muslimským dějinám, písemnictví, k různým

námětům sociálním a politickým, budili národní vědomí a touhu vymaniti se z područí Okcidentu.

Střediskem islámské osvěty egyptské je náboženská universita Azhar. Z ní vycházeli a vycházejí zástupcové úředního islámu, aby jej hlásali a zastávali po svých vlastech. Řídí školy při velkých mešitách a působí svým duchem na tisíce a tisíce žáků. Duch Azharu je duchem všech náboženských škol islámských. Toho si byli odedávna vědomi správcové Azharu, proto se usilovně bránili každému vlivu křesťanského Okcidentu. Teprv, když vycítili a z novin vyčetli, že je obrodné hnutí egyptské namířeno proti Okcidentu a že je to obrana islámu, přidávali se k němu, podporovali národní tisk a účastnili se politického života. Ahmed Arábi, vůdce prvého národního hnutí, měl v nich mnoho nadšených stoupenců, rovněž jako Mustafa Kámel, zakladatel strany vlastenecké.

Muslimské vrstvy.

Muslimská obec egyptská se skládá ze tří vrstev: vrchní, velice tenké, poevropštělé; ze střední, silnější, toužící po lepším vzdělání; a ze spodní, lidové. Vrchní vrstva by ráda všechny školy poevropštila, aby na podkladě evropské vzdělanosti svůj vlastní lid obrodila. Střední vrstva pracuje usilovně, aby dokázala, že je islám v úplné shodě s pokrokem náboženským, že si v ničem nezadá s křesťanstvím, nýbrž že je ještě předčí. Tím se blíží vrstvě vrchní a zabezpečuje rozvážný pokrok před zpátečníky. Vrstva lidová se o věci osvětové a politické málo stará. Má své vlastní náboženství s tajemnou mystikou, životem řádovým, úctou k svatým a pevnou vírou, že všichni muslimové jsou rovní bratří a že je jednou sdruží zaslíbený, Alláhem vedený utěšitel, mahdi. Střední vrstvu spojují s lidmi vzdělanějšími členové rozlič-

ných řádů, čímž jí dodávají značného významu politického.

Ve vývoji náboženského života dnešního Egypta je patrný sklon k odvratu od osvěty Okcidentu a touha zabezpečiti svou vlastní osvětu na podkladě náboženském. Kdo se o to pokoušejí, tvoří dvě skupiny: jedna, Salafijje, hlásá v různých knihách, obzvláště v časopise Manár, návrat k prvotnímu islámu; druhá, Nejčárijje, nabádá k výkladu islámu, jak toho vyžaduje dnešní život. Zakladatelem druhé, rozumové skupiny je Džemáladdín al-Afgáni a vlastním jejím budovatelem bývalý rektor Azharu Muhammad Abdo. Dožadovali se ústavy a klidné spolupráce s křesťany, vystupovali však proti jakékoliv nadvládě Okcidentu. Pohnutkou k jejich činnosti byl strach, aby islám nezanikl vnitřním rozvratem, když by jeho vyznavači poznali, že nemohou soutěžiti s Okcidentem. Hledí šířiti islám podle vzoru misionářů křesťanských, hlásají potřebu obrody a napadají rozličná neodůvodněná podání, ukazujíce přímou cestu, po které by měli věřící kráčeti. Práci mají velmi těžkou, poněvadž jim nepřeje ani dvůr ani residence a pasou po nich zaostalí vykladači zákona, obviňujíce je při každé příležitosti z kacířství.

Nové snahy

Hlavní překážkou pokroku islámu jsou ulemové, vykladači muslimského zákona. Muslimský zákoník má čtyři prameny: korán, podání o činech a výrocích Muhammadových, podání o činech a výrocích jeho učedníků a analogii (obdobu) neboli použití zákona ve shodném případě. Prvé tři prameny jsou přesně vydány, i nepůsobí obtíží, kdežto čtvrtý není ustálený. Pečují o něj zvláštní odborníci, kteří mají v každém případě určiti, co má věřící činiti a čeho se má varovati. Jsou to ulemové, vykladači zákona, podřízení nejvyšší hlavě, muftimu. Nežijí přítomnosti, nýbrž hledí všemi

prostředky udržeti minulost. Brzdí pokrok a znemožňují obrodu islámu. Vědí, ba cítí to všichni, kdo s islámem poctivě smýšlejí, ale málokterý muslim to řekne ze strachu, aby proti sobě nepopudil vykladače.

Ali Abdarrázek, církevní soudce v Mansúře, vydal 1925 knihu o pramenech muslimského práva, v níž se snaží dokázati, že vykladači brzdí společenský vývoj, kdežto zjevení, obsažené v koránu, že mu přeje a napomáhá a že je tudíž třeba je vykládati, jak toho způsob života vyžaduje. Učitelé zákona zkoumali jeho knihu a odsoudili ji 12. srpna 1925 jako kacířskou. Abdarrázek ztratil nejen akademickou hodnost jako álem, nýbrž i úřad jako soudce. Tento krutý trest nezastrašil jiné. Jsou opatrnější, ale přece jen setrvávají na dráze obrodné. Dr. Taha Husejn, profesor arabského písemnictví na státní universitě, napsal ve své knize o arabských básnících před islámem, že různá podání o činnosti Abrahamově a Ismaílově v Mekce nemají historického podkladu. Učitelé zákona se na něho vrhli, že popírá pravdy zjevené, a požadovali, aby byl propuštěn a sesazen. Vláda zabavila prvé vydání jeho knihy, dovolila však, aby kniha vyšla ve změněné úpravě po druhé, a nepřipustila, aby ztratil profesuru. Dlužno poznamenati, že to byla vláda uafdu, která profesora Tahu Husejna chránila r. 1926 a 1927 nejen ve veřejnosti, nýbrž i v parlamentě, ačkoliv se dvůr namáhal, aby požadavku jeho odpůrců bylo vyhověno. Tato pevnost vlády nahnala strachu zaostalé vrstvě muslimské, proto přilnula ke dvoru a zesílila svou snahu, aby byl Azhar se vším školstvím podřízen pouze králi. Za samovlády dvora byl Taha Husejn, děkan filosofické fakulty, 30. března 1932 ze státní služby propuštěn.

Žáci učitelského ústavu, jakož i četní úředníci, usilovali r. 1926, aby směli nositi evropské šaty s kloboukem. Vykla-

dači zákona s velkým muftim v čele prohlásili tento požadavek za kacířský a žákům nezbylo, než aby se podrobili. Vláda se jich neujala, nechtějíc proti sobě popuditi učitele zákona a posíliti vliv dvora a residence.

Bezmála touž dobou byl vyzván herec Júsef Uahbi francouzskou filmovou společností, aby jí pomohl znázorniti dějiny islámu a představoval proroka Muhammada. Velká bouře se rozpoutala mezi vykladači zákona. Žádali vládu i krále, aby zakročili proti takovému snižování a zmařili úmysl křesťanské společnosti. Považují za samozřejmé, že smějí napadati náboženství křesťanské, soudí však, že je naprosto zakázáno, dotknouti se islámu; jenže se ponenáhlu ocitají na ostrůvku, na který dorážejí vlny přirozeného vývoje a drobí jednu skálu za druhou. Sami věřící muslimové egyptští se domáhají úpravy osobních a rodinných věcí na úkor církevního práva, stanoveného vykladači, a vládě nezbývá, než aby jim vyhověla. Prvý začátek učinila 11. března 1929, kdy znova upravila právní podklad rozvodu, otcovství, věna a dědictví.

V parlamentě bylo podáno několik návrhů, aby byly náboženské nadace zrušeny anebo aspoň jejich správa zdokonalena, jak toho dnešní doba vyžaduje. Po přání dvora nebyl podle ústavy ministr náboženských nadací odpověden parlamentu. Stačilo, když udal, jaké má příjmy, kolik vydá a kolik potřebuje od vlády. Parlament neměl práva požadovat od něho výkaz příjmů a vydání. Každá vláda uafdu se pokusila, aby tuto ústavní nesrovnalost odklidila, jenže zůstalo při pokusu ze strachu, aby rozezlení učitelé a vykladači zákona nepopuzovali zaostalý lid.

Na popud střední vrstvy muslimské, přející obrodě islámu, byla na jaře 1928 založena v Káhiře Družina mladých muslimů, která zřizuje odbočky po městech a venkově nejen

v Egyptě, nýbrž i v jiných zemích Orientu. S ní postupuje Orientální sdružení, jež od 1921 sbližuje muslimské národy osvětově a hospodářsky.

Péče o ženu roste. Ženské sdružení vymohlo zákonem z 12. července 1920, že bylo propuštěné manželce přiznáno právo na výživné původně na 4 léta, od r. 1929 toliko na rok. Zákonem z 11. prosince 1923 bylo kádimu zakázáno zaznamenati sňatek, když ženich nemá 18 a nevěsta 16 let. Po zákonu z 10. března 1929 má žena právo domáhati se rozluky, opustí-li ji manžel, onemocní-li těžce a trvají-li mezi nimi zásadní spory.

Muslimská universita Azhar

Náboženská universita Azhar, založená roku 970, je skupina církevních škol obecných, středních, vysokých a odborných, které mají své středisko při soujmenné mešitě v Káhiře. Obdařeny velkým majetkem a důležitými výsadami, dosud trvají a hledí nabýti nového významu v obrodném hnutí islámu. Učilo se na nich arabštině, muslimskému bohosloví a muslimskému právu. Učitelé a žáci bydlili společně a dostávali byt i stravu. Středověký způsob vyučování se z velké části uchoval. Azhar má odbočky v Alexandrii, Tantě, Assiútu, Zakázíku, Damiettě a Desúku. Z odboček je nejdůležitější v Tantě. Říká se jí Ahmadi a je významným náboženským střediskem, poněvadž je v ní pochován vynikající učitel zákona sajjed Ahmed al-Badáui, jenž zemřel r. 1276.

Soudobé potřeby a touhy vnikaly i do Azharu, této zdánlivě nedobytné středověké tvrze, a šíří se z ní ponenáhlu do všech církevních škol islámského světa. Rektor Muhammad Abdo rozvážně, opatrně, avšak vytrvale měnil učební osnovu a ukazoval profesorům i žákům nový obzor. Mnozí mu odporovali, jiní se k němu přidávali. Střední skupina egypt-

ských muslimů stála za ním požadujíc, aby vytvořil z Azharu učiliště náboženské, dnešnímu životu přizpůsobené. Vrchní skupina by byla nejraději viděla, kdyby se Azhar se svým majetkem proměnil v universitu světskou. Sama uznala, že je to nemožné, že tak daleko islám v Egyptě ještě nepokročil, proto souhlasila s pokusy o vnitřní opravy. Muhammad Abdo a všichni jeho učedníci správně soudili, že obroda musí přicházeti zevnitř, nikoliv zvenčí, poněvadž se náboženství nemění; změně že je podroben toliko způsob náboženského vyjadřování.

Nový popud k opravám Azharu zavdala péče ústavní vlády egyptské o vybudování státních vysokých škol. Toužíc, aby britští úředníci odešli, starala se o výchovu egyptských, proto zdokonalovala a prohlubovala učební osnovu, dozírala na zkoušky a vybírala si z odchovanců nejlepší. Profesoři a posluchači Azharu se domáhali, aby byli postaveni na roveň profesorům a žákům jiných státních vysokých škol. Vláda projevila souhlas, avšak s podmínkou, že se učební osnova Azharu přizpůsobí osnově státní. Ústřední rada Azharu k tomu přivolila a vypracovala opravný návrh, jejž vláda schválila 23. prosince 1924. Podle něho se mají na Azharu vychovávati odborní arabští filologové, znalci věcí náboženských a církevního soudnictví, kteří by měli týž postup jako odchovanci škol státních; proto má býti učební řád rozšířen různými předměty náboženskými, filosofickými, řečnickými a právnickými, aby mohli ve zvláštních odděleních býti vychováváni soudci, kteří až dosud vycházeli z církevní školy soudcovské, od Azharu oddělené. Ústřední rada Azharu by potom dozírala na učitelské ústavy pro školy obecné a střední a jeho odchovanci by byli ustanovováni učiteli muslimského náboženství. Zvláštní výbor měl připraviti návrh konečný.

Opravám Azharu nepřáli ani na dvoře ani v residenci, sídle britského zástupce. V residenci věděli, že Azhar navštěvují muslimští studující z Indie a jiných muslimských držav britských. Vzdělaní a národně cítící odchovanci by posílili národní, hospodářské a politické hnutí svých krajanů a ztížili postavení britských úředníků ve svých vlastech. Proto si residence přála, aby na Azharu zůstalo vše při starém, a kdyby to nebylo možné, aby byl postup co nejpomalejší. Dvůr žárlil na parlament, odkud vycházel popud k opravám Azharu. Dvorní strana ittihád se jevila slabou. Ministerstvo uakfu neboli náboženských nadací pozbývalo půdy. Kdo ještě spojovali dvůr s nejsilnější lidovou vrstvou, byli učitelé a vykladači zákona. Pojil je s dvorem strach z hnutí demokratického, které v muslimském Turecku k vítězství dospělo a v muslimské Persii se mu hodně přiblížilo. Dvůr soudil, že je třeba, aby se úplně přimkl k zaostalým živlům Azharu a pokusil se zachrániti, co se ještě dalo. Na prospěch mu byla snaha parlamentu, dostati Azhar a všechny školy pod přímý dozor ministerstva školství nebo aspoň ministerské rady. Sněmovna poslanců rozhodla jednomyslně 31. ledna 1927, že dár al-ulúm, ústav, na kterém se připravovali učitelé pro střední školy, jakož i škola soudcovská a učitelský ústav pro školy obecné budou podřízeny ministerstvu školství. Do školy soudcovské že může býti přijat pouze ten, kdo s dobrým prospěchem ukončil dár al-ulúm nebo se na tomto ústavě podrobil předepsané zkoušce. Tímto rozhodnutím zasadila sněmovna, ve které měl uafd převahu, prvou bolestnou ránu Azharu. Vždyť to byl Azhar, jenž na všechny tyto ústavy až dosud dozíral a s pomocí ministerstva náboženských nadací je spravoval. Dosud mohli žáci Azharu vstupovati jak do školy soudcovské, tak do dár al-ulúm bez jakékoliv zkoušky. Nadále to nebylo možné. Požadovaná

zkouška předpokládala úpravu učební osnovy, a té se učitelé Azharu vzpírali.

Vliv dvora a jeho stoupenců na Azharu byl hodně oslaben, když vláda 23. května 1928 přiměla krále, aby za rektora Azharu potvrdil Muhammada Mustafu Marágiho, rozvážného učedníka velkého oprávce Muhammada Abdo. Byl celou střední vrstvou muslimskou uvítán s velkým nadšením. Jeho stoupenci tvrdili, že nastane Azharu nové období, poněvadž nový rektor zavede opravy, které vytvoří ze starodávného učiliště novodobou universitu náboženskou a národní. Marági se dal hned do práce a se zvláštním výborem sestavil podrobný návrh na úpravu věcí studijních i výchovných. Protivili se mu však učitelé, opírajíce se o dvůr, a vytýkali, že studenti zpanštějí, že budou zanedbávati starou arabštinu a že nasáknou náboženskými předsudky. Ministerská rada projevila s návrhem souhlas a předložila jej králi k podpisu. Odepřel, obávaje se, že by ztratil hlavní oporu. Rektorovi nezbylo, než aby se 2. října 1929 poděkoval. Řád Azharu byl podroben důkladné úpravě s hlavním cílem zesíliti moc královu. Nikoliv parlament a ústavní vláda, nýbrž král má od 15. listopadu 1930 vydávati nařízení, vybírati a jmenovati rektora Azharu, předsedy čtyř škol vykladačů zákona, jakož i členy ústřední rady starších, jež dozírá na všechny osoby a věci Azharu. Na nátlak studentstva a veřejného mínění se Marági vrátil 27. dubna 1935 jako rektor. Ústřední rada se usnesla, že bude ročně vysílati několik odchovanců do ciziny za dalším vzděláním.

Azhar má nyní tři fakulty: právnickou, bohosloveckou a filosofickou. Ve všech se vyučuje na podkladě náboženství muslimského. Posluchači se podrobí předepsaným státním zkouškám před komisí, sestavenou v souhlase s ministerstvem vyučování. Vysvědčení zajišťuje vstup do státní služby

jako odchovancům dár al-ulúm nebo školy soudcovské.

Profesoři a odchovanci Azharu utvořili v létě 1933 ústřední výbor obrany islámu, jenž zřizuje odbočky nejen po Egyptě, nýbrž po všech zemích islámských. Má budovati sirotčince, nemocnice, školy a jiné dobročinné ústavy, prohlubovati náboženská kázání a způsobem pokojným brzditi snahy misionářů křesťanských.

OBCE KŘESŤANSKÉ

Chalífové, nástupci Muhammadovi, dopřávali uznaným obcím náboženským úplné samosprávy. V Egyptě, jako jinde v zemích muslimských, byli patriarchové a velký rabbi, chachambáši, nejen náboženskou, nýbrž i národní hlavou svých obcí, zastupovali je u státních úřadů, měli pravomoc ve věcech osobních a rodinných a měli vrchní dozor na školství, dobročinné ústavy a náboženské nadace. Pomáhala jim jednak synoda nebo církevní rada, jednak národní sbor, v němž se laici domáhali převahy.

Muslimský stát nečinil rozdílu mezi náboženstvím a národností. Obce náboženské tvořily rozličné národy, třebas užívaly stejného jazyka, a byly podřízeny téže vládě a správě. V Egyptě se křesťané národně probudili dříve než muslimové. Neuzavírají se v menšiny národní, nýbrž zápasí o svobodu vlasti stejně jako většina muslimská a mluví společným jazykem arabským. Pouze při bohoslužbách užívají starého jazyka národního.

Křesťanské obce tvoří Koptové, Řekové, maronité, Arměni, nestoriáni, jakobité.

Koptové

Říše byzantská byla v samých začátcích ohrožována nepřáteli zevními a vnitřními. Vnitřní rozbroje rozdmychovali,

kdož byli nespokojeni s náboženskou a církevní politikou vládní. Státní moc upadala a odstředivé síly se projevovaly tvořením církví národních. Patriarchové alexandrinští zápasili po léta s ústřední mocí cařihradskou. Byli nadobro poraženi, když církevní sněm chalcedonský r. 451 odsoudil nauku patriarchy Dioskora o jedné přirozenosti Kristově jako bludařskou. Patriarcha se opíral hlavně o duchovenstvo venkovské a mnichy, kteří působili na lid. Zůstali mu věrni, třebas byl z církve vyobcován, a přidali se r. 457 k jeho stejně smýšlejícímu nástupci.

Křesťanská obec se ponenáhlu v Egyptě rozštěpila ve dvě vrstvy: silnou domorodou, národně egyptskou, a slabou cizí, pravověrnou řeckou. Obě měly patriarchy a vzájemně se potíraly. Pravověrní přezdívali národním monofysitů. Nebyli monofysity, bludaři, nýbrž pouze rozkolníky, poněvadž se nauka o jedné přirozenosti Kristově do jejich náboženských knih skoro ani nedostala. Zachovali dotavadní zřízení i učení, ujali se však jazyka národního, jejž zaváděli do bohoslužeb. Obřadní knihy řecké překládali do egyptštiny, pro niž užívali písma upraveného z řeckého. Říkali si Egypťané neboli Koptové. V duchovenstvu řeckém a v úřadech byzantských viděli nepřátele, proto se r. 641 přidali k udatným četám muslimských nájezdníků a dopomohli jim k vítězství. Odměnou jim muslimští vládcové dopřáli úplné samosprávy a rozličných výhod a výsad. Ponenáhlu se na výsady zapomínalo, muslimský útisk vzrůstal a Koptů ubývalo. Nejhůře jim bylo po r. 1517, kdy Turci opanovali Egypt a o tamní vládu a správu se hrubě nestarali. Teprv Mehmed Ali obnovil r. 1811 jejich samosprávu, uznav náboženskou svobodu všech svých poddaných.

Ani u Koptů se neosvědčilo, že se od církve obecné odštěpili. Své osvěty pozbyli a národní jazyk zachovali pouze

v bohoslužbách. Ve školách a v soukromém i veřejném životě užívají jazyka i písma arabského. Štěpí se na pravověrné, neboli jak se jim chybně říká, monofysity, sjednocené čili katolíky a evangelické neboli protestanty.

Pravověrní Koptové

Podle sčítání z r. 1927 je pravověrných Koptů 870.877. Jejich patriarcha, neboli jak sluje úředně, papež patriarcha koptské pravověrné církve Egypta, Nubie, Habeše a Kyrenaiky, dozírá na 17 biskupství, z nichž jedno zahrnuje i Jerusalem, 8 klášterů mužských a 5 ženských. Náboženské nadace jsou značné, avšak národní školství, obzvláště obecné, je velmi zaostalé. Málo péče věnuje patriarcha výchově kněží a mnichů. Vzdělanější věřící, vychodivší evropské nebo státní školy egyptské, si naříkají, že jejich kněží sotva umějí čísti a psáti arabsky, kdežto koptsky že odříkají pouze modlitby, aniž jim rozumějí. Mniši si stěžují, že většinu peněz, určených nadacemi na jejich výživu, spotřebuje patriarcha, kdežto oni že trou bídu.

Laikové koptští zaujímají důležité úřady, vydávají několik listů a účastní se úspěšně národního hnutí. Byli z hlavních podporovatelů Arábiho, jenž se dostal r. 1880 v čelo egyptského odboje, a zanášeli národní uvědomení mezi muslimské druhy. Obyčejný koptský člověk, obzvláště sedlák, se nikterak neliší od muslimského souseda v městě nebo na venkově.

Starost o lepší výchovu koptského lidu přiměla v lednu 1874 několik mladých koptských úředníků, že založili opravný spolek, jehož členové se pozvolna domáhali účasti na správě náboženských nadací a dobročinných ústavů. Patriarcha Demetrios II. tou dobou zemřel a správce patriarchátu svolil, aby se ze spolku utvořil národní sbor, jenž by zasahoval

nejen do církevní správy, nýbrž i do volby patriarchy. Duchovenstvo v něm mělo 12 zástupců jmenovaných a věřící 12 volených. Vyjednávali s převorem kláštera Baramús, ležícího 100 km severozápadně od Káhiry, a požadovali závazný slib, že stanovy národního sboru potvrdí a s ním svornost zachová. Dosedl na trůn jako Kyrillos V., avšak slibu nedodržel. Vystupoval proti jednotlivým zástupcům, zrušil bohoslovecký ústav, jejž založil, a způsobil, že se prvý národní sbor již po dvou letech rozešel.

Ústavní hnutí, jež zachvívalo Egyptem na začátku r. 1882, přimělo některé Kopty, mezi nimiž vynikal věhlasný politik Butrus Gáli, že se seskupili v dobročinný spolek, jenž měl zakrátko odbočky po všech větších koptských osadách. Pomáhal potřebným, zakládal školy pro dítky a vybízel odrostlé, aby se večer učili čísti a psáti. Brzo požadoval obnovení národního sboru a chediv 22. března 1883 vyhověl. Tou dobou měli již Britové egyptskou vládu i správu. Za jeden z hlavních důvodů, proč Egypt obsadili, udávali potřebu chrániti náboženské menšiny. Členové podpůrného spolku jakož i národního sboru o cizí ochranu nestáli; i přidružily se britské úřady k patriarchovi, jenž z obavy o svou pravomoc národní sbor potíral. Svolal duchovenstvo, jež za předsednictví alexandrinského metropolity Amba Johanna bezmála jednomyslně národní sbor odsoudilo, poněvadž prý je v rozporu s Písmem svatým a apoštolskými zákony.

Za pokojné vlády a správy britské se vzmáhal hospodářský blahobyt a s ním i touha po lepším vzdělání. Zaostalí Koptové před školami evropskými varovali. Kdo je vychodili, doporučovali je a sdružili se v srpnu 1891 ve spolek pokrokový, kdežto jejich odpůrci proti nim postavili sdružení pravověrných. Pokrokoví byli silnější a vymohli v červnu příštího roku volbu do třetího národního sboru. Patriarcha

se zase postavil proti němu a byl s metropolitou alexandrinským poslán do vyhnanství. Odvetou zakázal jakékoliv církevní obřady, čímž zasel nepokoj mezi obecný lid. Přidával se ke klerikálům, účastnil se rozličných projevů, a konservativní vláda Rijáda paši povolala patriarchu i metropolitu 20. ledna 1893 z vyhnanství. Rozvážní věřící se domlouvali s patriarchou a s jeho souhlasem utvořili národní výbor, jenž dozíral na bohoslovecký ústav, znova otevřený r. 1892.

Na začátku tohoto století pučel nový život nejen mezi muslimy, nýbrž i mezi křesťany. Britský nátlak polevoval a Egypťané se domáhali účasti na vládě a správě. Koptové si r. 1906 zvolili se schválením vlády čtvrtý národní sbor, avšak ku práci se nedostal. Teprv působením britského zástupce lorda Kitchenera projevil patriarcha r. 1912 souhlas s novými stanovami sboru. Podle nich jmenoval jednu třetinu zástupců duchovních, kdežto dvě třetiny volili věřící. Sám řídil a spravoval věci náboženské a měl právo zamítnouti jakékoliv usnesení sboru.

Po světové válce vznikla v Egyptě mocná politická strana uafd. Kopti v ní měli velké slovo. Usilovala o nezávislost a podnítila četné bouře. Velká Britanie 28. února 1922 samostatnost, ba nezávislost Egypta uznala, avšak mezi jiným si vyhradila též ochranu menšin. Poněvadž Egypt národních menšin nemá, běželo jí o náboženské. Z nich nejsilnější koptská se v nazírání na ochranu štěpila. Skupina patriarchova by ji byla ochotně přijala, avšak proti ní se postavili uvědomělí členové uafdu. Každou cizí ochranu zamítali vědouce, že by proti sobě popudili muslimské sousedy a stali se oporou cizí panovačnosti. Senátoři, poslanci i úředníci koptští byli ochotni se vzdáti jakékoliv samosprávy církevní a podrobiti se ústavním zákonům jako muslimové. Návrh příslušného zákona nepodali ze strachu, že by rozdvojili svou obec.

Nemohouce se vzdáti samosprávy, hleděli si ji upraviti po svém. Vůdcem jim byl vynikající politik Morkos Hanna, a s jeho vědomím a souhlasem podal senátor Georgios Súrjál 26. června 1926 návrh zákona o koptské samosprávě. Stařičký patriarcha a jeho druhové návrh zamítli; vždyť šlo o úplné přesunutí správy obce koptské s patriarchátu na národní sbor. Dvůr i britský zástupce šli s nimi, leč nemohli vydatně odporovati parlamentu, v němž měl uafd obrovskou většinu. Návrh byl v červnu 1927 přijat a od krále prohlášen zákonem. Nikoliv na dlouho. Již 1. srpna příštího roku byl na popud lorda Lloyda od vlády Muhammada Mahmúda paši nahrazen jiným, patriarchátu příznivějším. Do nejvyššího národního sboru jmenuje patriarcha čtyři duchovní členy, kdežto věřící volí osm laiků jakož i zástupce předsedy, jímž je patriarcha. Sbor má tentýž počet náhradníků jako zástupců. V každém biskupství je místní sbor. Biskup jako předseda do něho vysílá dva duchovní, kdežto věřící volí čtyři zástupce.

Výbor duchovenstva s patriarchou jako předsedou rozsuzuje duchovní spory. Duchovní sdružení biskupů a vyššího duchovenstva vydává pod patriarchovým předsednictvím církevní zákony. Značným ústupkem patriarchovým je správní výbor, jehož čtyři členy určuje nejvyšší národní sbor, patriarcha pak dva. Má nejen právo, nýbrž i povinnost zkoumati rozpočet, potvrzovati prodej nebo výpůjčku a pečovati o výchovu duchovenstva. O své činnosti podává správu nejvyššímu národnímu sboru. Vzniknou-li spory mezi správním výborem a představenými jednotlivých klášterů, rozhoduje národní sbor.

Mezitím co se jednalo o samosprávě pravověrné obce koptské, zemřel 7. srpna 1927 stařičký patriarcha Amba Kyrillos V., jenž seděl na trůně od r. 1874. Uvědomělí Kop-

tové toužili, aby byl za jeho nástupce zvolen muž, který by vedl obec obezřetně k lepší budoucnosti. Domáhali se účasti při volbě. Kněžstvo světské šlo s nimi. Požadovalo, aby byl patriarcha vybrán z něho, nikoliv ze zaostalých mnichů. Mniši se bránili, odvolávajíce se na apoštolské zákony a prohlašujíce, že nedovolí, aby bylo nadále užíváno jejich majetku k jiným úkolům, než pro které byl určen.

Strana uafdu a její vláda přály uvědomělým Koptům; vždyť náleželi k nejvlivnějším jejím členům, poněvadž vzdělaností, politickým rozhledem a společenskou vytříbeností předčili své muslimské druhy. Dvůr a britská residence nadržovaly patriarchátu a oddalovaly volbu. Teprv po pádu vlády uafdu přiměl lord Lloyd Muhammada Mahmúda pašu, aby určil den volby patriarchy. Královským nařízením z 1. prosince 1928 byl ustanoven volební sbor. Má 93 členů. Z nich je 21 biskupů a klášterních představených, 8 duchovních a 16 světských členů nejvyššího národního sboru jakož i 48 čelných mužů, úředníků a vzdělanců vládou jmenovaných. Residence i dvůr podporovaly metropolitu alexandrinského. Čelní voliči, chtějíce zabrániti rozkolu, se s ním hleděli domluviti. Slíbil, že se přičiní o lepší školství, úpravu života a hospodářství v klášteřích a zesílí moc správního výboru. Byl zvolen 7. prosince a dosedl na trůn jako Amba Johannes XIX. Narodil se r. 1857, žil v klášteře Baramús jako jeho předchůdce, jenž ho posvětil r. 1887 na metropolitu alexandrinského. Několikráte navštívil Karlovy Vary.

Nejvyšší národní sbor se zakrátko nepohodl s novým patriarchou, jenž mu nedovoloval, aby se zabýval věcmi církevními, třebas majetkovými. Rovněž zamítal jakoukoliv účast při jmenování jednotlivých biskupů. Většina sboru podala patriarchovi 18. dubna 1931 své stížnosti, a obě strany

se odvolaly k vládě Sidkiho paši. Přiznala patriarchovi právo jmenovati svého zástupce jakož i jednotlivé biskupy, spolu však potvrdila, že nejvyšší národní sbor ustanovuje předsedu správního výboru majetkového a upravuje své stanovy. Nové byly po delším vyjednávání králem schváleny a volby vykonány 29. října 1933.

Nejvyšší národní sbor hledí zdokonaliti bohoslovecký ústav, vzkříšený r. 1892, a zabezpečiti mu vzorné učitele, vychované v Evropě, obzvláště v Athénách. Ani zesnulý ani nynější patriarcha ústavu nepřejí. Jen nepatrný počet jeho odchovanců působí mezi věřícími. Vědouce, že na ně nevraží patriarcha i světští kněží, jichž je tisíc, stávají se úředníky — a přece je potřeba duchovních jak ve školách, tak při 600 kostelech, z nich 35 v Káhiře. Chlapecké semináře jsou čtyři; nedosahují ani naší měšťanské školy.

K smíru mezi patriarchou a rozvážnými členy jeho obce nedošlo. Trvalý odpor proti opravné činnosti vzdaluje od patriarchy věřící. Ubírají se vlastními cestami, které vedou jednak k sjednocení s Římem, jednak do náboženských obcí evangelických.

Koptové sjednocení

Mehmed Ali se domníval, že prospěje svým koptským poddaným, dopomůže-li jim k pravidelnému spojení s církví katolickou; zamýšlel tudíž, že je podřídí patriarchovi sjednocenému s Římem. Lev XII. zřídil na jeho přání 15. srpna 1824 katolický patriarchát koptský, jenž však zůstal pouze na papíře, poněvadž se obrovská většina Koptů sjednocení protivila. Teprv evropské školy, obzvláště francouzské, nabádaly ke vstupu do katolické církve. Sjednocených přibývalo, Lev XIII. patriarchát r. 1895 v Alexandrii obnovil a prvým patriarchou ustanovil 19. června 1899 Georgia Ma-

karia, biskupa z Minje, pod jménem Kyrillos II. Podřídil mu biskupství v Tahtě a v Minji. Makarios se neosvědčil a byl r. 1908 sesazen. Po čtyřech letech se smířil s církví, avšak na stolec patriarchální se nevrátil. Od konce r. 1927 spravuje patriarchát biskup Markos Chuzám.

Sjednocených Koptů je více než 25.000. Chlapecké semi- náře mají v Káhiře a Tahtě, kde vyučují jesuiti. Na boho- slovecká studia chodí na jesuitskou universitu sv. Josefa do Bejrútu.

Kopti protestanté

Anglikánská Church Missionary Society založila již r. 1825 školu pro výchovu koptského duchovenstva. Po ně- jakém čase ji zavřela a obnovila teprv r. 1883. Pro Egypt a Súdán bylo zřízeno zvláštní anglikánské biskupství, avšak anglikánských Koptů je málo. Přitahují je obce evangelické, jichž působí v Egyptě sedmnáct. Nejvýznačnější je americká presbyteriánská, jež má v Káhiře řádně vybavenou kolej čili universitu. Koptů protestantů bylo r. 1927 napočítáno 51.501.

Řekové

Proslulý patriarchát alexandrinský po příchodu muslimů slábl. Byzantští úředníci a vojáci odešli, vznešení Řekové se stěhovali, domorodci se přidružovali k církvi koptské, a kdo přece vytrvali, přestupovali ponenáhlu k islámu. Patriarchové živořili, ba za nadvlády turecké ani v Egyptě nesídlili. Patri- archa alexandrinský byl čestný název, který uděloval patri- archa cařihradský někomu ze svaté synody.

Nelze dokázati, že by se byl patriarchát alexandrinský od římského odštěpil. Někteří patriarchové zachovávali spojení, jiní ho nedbali, avšak žádný se právně od Říma neodloučil.

Mehmed Ali dopřál křesťanům r. 1811 úplné náboženské svobody. Do jeho zemí se hrnuli podnikaví obchodníci a řemeslníci, obzvláště z Řecka a řeckých ostrovů. Usazovali se v Alexandrii, v Káhiře i jinde v Egyptě a v Súdánu. S nimi přicházeli kněží a mniši a patriarchát alexandrinský byl obnoven jako pravověrný, od Říma oddělený. Prvotní přistěhovalí Řekové byli skoro všichni turečtí poddaní, i byli v Egyptě, provincii turecké, doma. Změna nastala, když si Řecko vybojovalo nezávislost a rostlo na úkor turecký. Řekové egyptští byli uznáni za jeho státní občany a po světové válce nezůstal v Egyptě státním občanem tureckým ani jediný řecký přistěhovalec a žádný nepožádal za státní příslušnost egyptskou. A přece jich přibývalo, obzvláště po vítězství Mustafy Kemála, neboť mnozí, kdož byli vypuzeni z Malé Asie, spěchali do Egypta, kde se nadáli snadnějšího výdělku než ve své vlasti řecké.

Podle sčítání z r. 1927 bylo pravověrných křesťanů jazyka řeckého a řeckých státních příslušníků 87.510. Jako v Cařihradě je i v Alexandrii patriarchát střediskem národního hnutí řeckého, jež je udržováno bohatými příspěvky přistěhovalců.

Za nadvlády turecké, obzvláště však za Mehmeda Aliho a jeho nástupců, se usazovali v Egyptě též příslušníci pravověrné církve řecké, avšak národnosti arabské. Přicházeli ze Syrie a Palestiny, účastnili se obchodu, drobného průmyslu, zakládali noviny a podporovali hnutí národní. Po světové válce přijali z velké části státní občanství egyptské a r. 1927 jich bylo napočteno přes 20.000. Se svými druhy řeckými se střetli r. 1922, kdy se pravověrní řecké národnosti dožadovali britské ochrany, kdežto pravověrní národnosti

arabské ji odmítali. Sotva byla koncem r. 1925 obnovena vláda ústavní, žádali řečtí domorodci, aby se parlament věcmi pravověrného patriarchátu zabýval, výsady jemu od sultánů tureckých udělené zrušil a jeho postavení upravil ve shodě s nezávislostí Egypta.

Patriarcha Photios, jenž seděl na trůně od r. 1900, nedbal nespokojenosti arabských věřících věda, že má mocného ochránce v arcibiskupu z Canterbury. Navštívil spolu s jerusalemským Velkou Britanii, kde uštědřil arcibiskupu církevní odznak, jaký nosí na prsou pouze vládnoucí patriarcha, jakož i berlu po způsobu orientálním umělecky vytvořenou. Za návratu zemřel patriarcha Photios v Ženevě 5. září 1925. Zpráva o jeho smrti rozvířila obec pravověrnou. Bylo patrné, že bude volba jeho nástupce hodně obtížná, poněvadž arabští pravověrní odmítali jakoukoliv účast pravověrných řeckých. Tvrdili, že patriarcha alexandrinský je hlavou a správcem pravověrné církve egyptské a tudíž egyptským úředníkem. Politická strana uafdu a její poslanci i členové vládní s nimi souhlasili a získali veřejné mínění. Vždyť nenávidí v Egyptě Řeky kdekdo. Ovládají obchod peněžní, požadují obrovské úroky a zbavují ubohého dlužníka posledního majetku. Alexandrinská sebranka se staví proti Řekům, kdykoliv se jí naskytne vhodná příležitost, a mnohdy se sami přičiňují, aby se naskytla. Popudili proti sobě i rozvážné politiky egyptské okázalými oslavami každého vítězství řeckého nad vojskem Mustafy Kemála a tím, že se honosně dovolávali ochrany britské. Parlament nesměl měniti volební řád a volební právo bylo přiřknuto všem, kterým podle dosavadních zvyklostí náleželo bez ohledu na státní příslušnost.

Přičiněním arcibiskupa z Canterbury hleděl britský zástupce zajistiti volbu Meletia, bývalého patriarchy cařihradského, nadšeného stoupence národní myšlenky řecké. V Egyptě

se pro něho nadchnouti nemohli. Monarchisté — a těch byla v pravověrné obci většina — jej zavrhovali jako nerozvážného republikána a obviňovali ho z rozličných nedůsledností. Arabové se na něho dívali jako na nástroj imperialistů, hledících ujařmiti národy Orientu, a členové uafdu mu nepřáli jako chráněnci britskému. Tak se stalo, že 3. února 1926, kdy byli vybíráni vhodní kandidáti, dostal nejvíce hlasů Nikolaos, metropolita núbický. Odpůrci Meletiovi jásali, jsouce přesvědčeni, že král Fuád ho škrtne. Nestalo se to, britští, řečtí a egyptští přátelé Meletiovi pracovali a ve velkém církevním shromáždění 20. května 1926 dostal Meletios 138 hlasů, Nikolaos pak 126, i byl Meletios zvolen. Arcibiskup z Canterbury mu zaslal srdečné blahopřání.

Arabští křesťané pravověrní se k volbě nedostavili. Žádali, aby jim byla vyhrazena aspoň čtvrtina hlasů. Když se to nestalo, odepřeli účast a oznámili krajanům, že nechtějí podlehnouti cizincům řeckým, kteří si přisvojují alexandrinský patriarchát a nedbají věřících jazyka arabského. Požadovali vlastní samosprávu církevní a vlastní biskupy a kněze. Patriarcha Meletios II. se zalekl, že by se jeho církevní obec rozštěpila, a nastal začátek konce staroslavného stolce alexandrinského, jenž by nezůstal cizincům řeckým, nýbrž přešel do majetku domorodých dítek arabských. Snažil se nebezpečí zažehnati hrozbami a dobrými slovy. Arabové se nezvyklali a odepřeli mu vstup do svého chrámu alexandrinského. Když jim za to pohrozil vyobcováním, poukázali, že mezi 7 metropolity a 110 kněžími nemají domorodí věřící ani jediného biskupa a ani jediného arabského kněze. Touto nesnášelivostí že patriarcha sám ukazuje cestu k rozkolu. Teprv na popud vlády uafdu přivolil patriarcha, aby byl založen seminář pro arabské kněze, a 1. ledna 1928 vysvětil prvého arabského biskupa.

Věřící národnosti řecké působili a působí patriarchovi rovněž značné potíže, poněvadž se domáhají větší účasti na volbě patriarchy a na správě církevního majetku. Patriarcha uznával potřebu nového volebního řádu, avšak chtěl vyhraditi veškerá práva svaté synodě, jež se skládá podle usnesení z 13. listopadu 1931 z 9 metropolitů. Patriarcha jim předsedá jako jejich hlava, schvaluje každé usnesení a zamítá, s čím nesouhlasí. Synoda spravuje věci církevní, osobní, rodinné, dědičné a soudní. Schází se na jaře a na podzim, avšak patriarcha smí nařiditi též porady mimořádné. Biskupů čili metropolitů má právověrná církev alexandrinská devět. Na biskupa smí býti vysvěcen pouze ten, kdo dovršil 33. rok, byl aspoň 5 let jáhnem čili knězem, ukončil s dobrým prospěchem vyšší studia bohoslovecká, působil aspoň 2 léta v církvi alexandrinské a vyniká věrou i mravy.

V červenci 1932 vyhlásil Meletios, že patriarchu budou voliti toliko členové svaté synody. Proti tomu se ozvali státní občané řečtí. Jejich zástupcové prohlásili, že neuznají patriarchu, zvoleného takovým způsobem, a zřídili výkonný výbor, jenž by hájil jejich práv. Spory rostly a rozkol hrozil. Věci se ujal řecký vyslanec a nabádal k umírněnosti a k ústupkům patriarchu i členy výkonného výboru. Smlouvali se, a koncem r. 1933 projevil Meletios souhlas s novým volebním sborem. Patriarchu volí duchovenstvo s lidem a vláda volbu potvrzuje. Patriarchální komisař oznámí metropolitům a věřícím, že se trůn uprázdnil. Osmého dne se shromáždí pokud možno všichni metropolité v Alexandrii a za předsednictví nejstaršího ustanoví správce patriarchátu. Správce je svolá po třech měsících k synodě, aby sestavila seznam voličů.

Každý věřící je povinen platiti ročně trůnní peníz, určený patriarchou. Kdo daruje 1.000 £E buď najednou nebo po částkách, je se schválením synody uznán voličem. Každá

metropole vysílá 4 zástupce věřících, arcibiskupství alexandrinské však 65, z nich 37 dobrodinců, 3 zástupce církevních sdružení a 25 z farností.

Volby patriarchy se účastní všichni biskupové, 36 čelných kněží, zástupcové věřících, církevních sdružení, jakož i dobrodinci.

Synoda označí se souhlasem ostatních voličů kandidáty. Po třech dnech určí správce patriarchátu, že se bude patnáctého dne konati volební shromáždění. Patriarchou může býti zvolen, kdo vystudoval pravověrné bohosloví, má aspoň čtyřicet let, je nejméně deset let knězem, vyniká bezúhonnými mravy a je v hodnosti biskupa, archimandrity anebo arcijáhna. Volby se konají v kostele sv. Sávy v Alexandrii za předsednictví správce patriarchátu. Voliči vyberou tři kandidáty a z těch, kdož dostali nejvíce hlasů, určí sv. synoda prostou většinou patriarchu.

Arabští věřící projevili 1. července 1934 nespokojenost s volebním řádem. Požadují, aby byl počet jejich zástupců přesně vymezen a aby se jim dostalo ještě druhého metropolity. Naléhali na vládu, aby se jich ujala. Zůstala na vážkách. Nerada by posílila cizí vliv, avšak spolu by nerada ztratila dobrou vůli vysokého komisaře.

Koncem r. 1933 rozšířil patriarcha svou pravomoc na celou Afriku. Arcibiskup z Canterbury ho podporuje a vláda londýnská souhlasí. Meletios II. zemřel 28. července 1935.

Mimo pravověrného patriarchu alexandrinského měli Řekové v Egyptě od 1575 nezávislého arcibiskupa sinajského, vysvěceného patriarchou jerusalemským. Má v Káhiře velký dům s chrámem sv. Kateřiny. Sídlil v něm se svou radou a odtud spravoval klášter sinajský, jejž navštěvoval jenom jednou za rok. Patriarcha alexandrinský se domáhal po několik set let svrchovanosti nad ním. Za vlády turecké ne-

dospěl k cíli, poněvadž Rusko arcibiskupa chránilo. Po světové válce byl klášter sinajský zbaven bohatých příjmů, jež mu plynuly ze statků v Rusku a v Besarabii, i stával se skromnějším a povolnějším. Nikdo se ho neujímal a patriarcha dal v červnu 1928 jeho káhirské sídlo uzavříti a arcibiskupa vypuditi. Zástupci obou se smlouvali a skončili spor 5. listopadu 1932. Arcibiskup jakož i jeho rada budou sídliti v klášteře sinajském. V domě káhirském zůstanou pouze tři mniši, které vybere arcibiskup, avšak oznámí patriarchovi. Nebude-li patriarcha s některým spokojen, hned ho odvolá. Ostatní členové kláštera sinajského smějí pobýti v Káhiře toliko jako hosté a budou všichni podřízeni dozoru patriarchovu. Bez patriarchova svolení nemá arcibiskup práva se zdržovati delší dobu v jeho území a nikde nesmí vykonávati obřady příslušné duchovnímu správci.

Řekové sjednocení

Sjednocení křesťané neboli melkité jazyka arabského a obřadu řeckého byli v Egyptě buď doma, nebo se tam ze Syrie nastěhovali. Duchovní správu u nich vykonávali rozliční misionáři, obzvláště kapucíni. Někteří přestoupili k obřadu latinskému, což však 24. prosince 1743 papež Benedikt XIV. zakázal, a papež Klement XIV. 1773 podřídil sjednocené Řeky egyptské melkitskému patriarchovi antiochenskému. V 19. století jich přibývalo a dnes je melkitů v Egyptě přes 16.000. Národnosti řecké je jich velmi málo. Melkitský patriarcha, sídlící v Bejrútě, má v Egyptě zástupce, avšak sám věřící rovněž často navštěvuje.

Ostatní církve

Z drobnějších církví křesťanských jsou nejpočetnější Armeni, členové jindy rozsáhlé církve národní s bohoslužeb-

ným jazykem a písmem armenským. V obecném životě se neliší od svých sousedů arabských. Při posledním sčítání r. 1927 jich bylo 17.145, mezi nimi 4.380 cizích státních příslušníků, většinou syrských a palestinských. Spravuje je biskup čili uardapet, jejž světívá řecký patriarcha pravověrný.

Sjednocení Armeni, počtem 3.417, mají rovněž biskupa, podřízeného patriarchovi, jenž po světové válce přesídlil z Cařihradu do Libanonu, kde bydlí v Bzummáru u Bejrútu.

Maronité se nazývají členové syrské církve s Římem spojené, kteří poslouchají patriarchu, bydlícího v libanonském klášteře Bkerke. Je jich přes 7.000 a mají od r. 1905 v Egyptě metropolitu. Mnozí z nich jsou bohatí a vlivní.

Syřanů neboli sjednocených jakobitů je 1.593. Jejich patriarcha sídlí v Bejrútě, avšak pobývá ročně delší dobu v Káhiře, kde má zástupce.

Chaldeů, sjednocených členů národní církve perského Orientu, neboli jak se jim také říká, Asyrů, je něco přes 300. Jsou závislí na patriarchovi čili katholiku babylonském, jehož sídlo je v Mósulu.

Duchovenstvo církví sjednocených, světské i řádové, je vzdělanější než pravověrných. Navštěvuje školy, na kterých, vyučují většinou Evropané anebo Orientálové, kteří se v Evropě vzdělali.

ŽIDÉ

V Egyptě bydlili židé od nejstarších dob. Byly časy, kdy židovská osada alexandrinská vynikala nad jerusalemskou i nad babylonskou. Zanikala a nelze určiti, kolik jejích členů se udrželo. Při posledním sčítání r. 1927 bylo židů talmudických 59.043, avšak z nich 29.382 cizích státních příslušníků. Domácí židé žili se svými sousedy, muslimy i křesťany, odjakživa v dobré shodě. Zabývají se drobným obchodem

a řemesly a osvědčují se jako správcové rozličných britských společností. Členové několika rodin vynikají vzdělaností a obecnou vážností. Věcem peněžním se hrubě nevěnují, neboť stěží soutěží s Řeky a Armeny.

Mimo talmudické bydlí v Egyptě též takoví židé, kteří talmud zavrhují a svůj náboženský, rodinný a veřejný život budují pouze na pěti knihách Mojžíšových. Je jich 4.507, avšak 1.848 je chráněnců a tudíž občanů cizích států. Říká se jim karajci a založil je Anan ben David v osmém století v Babylonsku. Jindy vynikali vzdělaností, nyní živoří.

VÝŽIVA

Domorodce egyptské možno rozděliti na měšťany a venkovany. Měšťané jsou většinou cizího původu. Jsou to jednak poarabštělé zbytky starých Hamitů, Řeků, Římanů, Turků, Kurdů, Čerkesů a Albánců, jednak potomci Arabů, jichž se v prvých stoletích islámu nastěhovalo do Egypta nějakých sto tisíc. Jen Koptové, křesťanské zbytky domorodého obyvatelstva, si uchovali čistší krev, třebas ztratili národnost. Měšťané egyptští se nezabývají mnoho obchodem nebo průmyslem; jsou majetníky domů a pozemků a touží, aby se stali úředníky, lékaři a advokáty. Velice rádi napodobují Evropany.

VENKOVANÉ ČILI FELLÁHOVÉ

Venkované, sedláci egyptští, nebo jak se jim obecně říká, fellάhové (felláh, m. č. felláhín, značí rolníka) jsou vlastními držiteli dnešního Egypta. Pracují pro měšťany a dodávají jim svými vzdělanými dětmi nejlepší posilu v boji za národní práva. Felláh je dosti vysoký, rozložitý, kostnatý, nesmírně vytrvalý a skromný. Pracuje za největšího horka až čtrnáct

hodin denně, když zavlažuje svá pole, osázená bavlníkem nebo cukrovou třtinou. Spokojí se s málem: kus chleba s trochou salátu mu stačí; kousek sýru je mu pochoutkou, maso vzácností. Osvěžuje se čerstvou zeleninou, obzvláště rajskými jablky, cibulí, česnekem, melouny a bamijemi. Skoro veškerou zeleninu požívá syrovou.

Spoří a spoří, jen aby si mohl přikoupiti kousek pole. Láska k hroudě tkví hluboko v jeho duši, a je nešťasten, když svůj majetek nerozšíří, ba jej zmenší. Příležitostí k tomu jsou rodinné slavnosti, obřízka nebo svatba. Zapomíná na budoucnost a utratí za jediný den nejen, co si uspořil, nýbrž i co si může vypůjčiti. Platí beze všeho 25% úroků čtvrtletně a nemoha zaplatiti, drobí prodejem svůj majetek. Od 4. ledna 1913 je zákázáno odprodávati role od hospodářství, které nemá aspoň 5 feddánů (něco přes 2 ha).

Peníze si felláh vypůjčuje od cizince, Řeka nebo Armena. Jemu s bolestí prodává své pole a na něho se hněvá jako na ničitele blahobytu svého a své rodiny a zloděje své zděděné hroudy.

Rodina felláhova bývá četná. Vždyť venkovská žena mívá průměrně dvanáct až šestnáct dětí. Dobrá třetina jich umírá hned v prvém roce, sotva čtvrtina jich vyroste, a přece se obyvatelstvo egyptské velice množí a nastává nedostatek půdy.

Egyptské vesnice se nedají přirovnati k našim. Nejsou v nich domky, nýbrž chatrče, slepené z bahna smíšeného se slamou, pazdeřím nebo sečkou, a pokryté suchou cukrovou třtinou, slamou kukuřičnou, palmovými listy nebo sítím. V chatrči je jediná místnost sotva 2 m vysoká, bez oken, bez komínu, s jedinými úzkými dveřmi. Prší-li hodně, což se ovšem přihází jednou za mnoho let, tu se taková chatrč zpola rozteče. Na štěstí bývá egyptský sedlák většinou venku. Venku vaří, venku spává. V chatrči chová leda svůj nejlepší

majetek a ošetřuje tam nemocného. Čistoty egyptský venkovan hrubě nedbá. Pracuje buď v blátě nebo v prachu, blátem nebo prachem se brodí po cestách a prach leží u jeho chaty a v ní často na dlaň vysoko. Jeho dítky, malé i větší, se válejí v prachu a mívají jím zalepeny oči, z nichž bez ustání vyhánějí, ba vyškrabují sta a sta drobných much. Jaký div, že v Egyptě řádí oční nemoci! Které dítě nezahyne, z toho vyroste silný člověk.

Velká chyba je, že v Egyptě nebydlí statkáři na svých statcích. Žijí v Evropě nebo v největších městech egyptských a nestarají se o své pozemky, pokud z nich dostávají peníze, jichž na živobytí potřebují. Jen když příjmy ustanou, zajedou si na statek, aby si zajistili znova bezstarostný život. Činí to obyčejně výpůjčkou nebo prodejem polovice výtěžku. Nemohouce spláceti ani úroků ani kapitálu, odstupují věřitelům své pozemky kus po kuse a stávají se hlavními hlasateli nenávisti k cizincům.

Rozkvětu egyptského zemědělství by velice prospělo několik vzorných hospodářství jakož i lepší venkovské školy. Bezmála každý sedlák chodil do školy, jenže se v ní neučil leda koránu, a to nazpaměť. Zná-li odříkati celý korán, stává se fakíhem, znalcem náboženského zákona, třebas neumí ani čísti ani psáti. Nemá-li chuti k rolnictví a řemeslu, může si jako fakíh vydělati na živobytí: uděluje rady ve věcech náboženských, řídí modlitby a vyučuje koránu venkovské dítky. Od osmdesátých let minulého století se fakíhové neobyčejně rozmnožili. Teprve poslední dobou proti nim úřady zakročují a nedovolují, aby se stali učiteli na školách venkovských, neprokáží-li, že umějí čísti a psáti.

Lepší vzdělání obecné a odborné by poskytlo egyptskému sedláku možnost, aby půdu důkladněji obdělával a více šetřil časem jakož i úrodou. Svou úrodu může dobře od-

odprodati a mohl by ji v družstevních továrnách výhodně zpracovati. Doprava není všude snadná a bývá poměrně drahá. Silnic a železnic by mělo býti více. Jejich stavba není obtížná, avšak je třeba hodně mostů. Polní dráhy, po nichž se bavlna dováží k nádražím a k splavným kanálům, jsou rozvětveny po celé zemi. Jsou bezmála všechny majetkem cizinců, hlavně Angličanů, kteří z nich hledí vytěžiti co nejvíce. Podél Nilu je položeno přes 2.500 km železničních kolejí. Východy jsou nejen k moři Středozemnímu, nýbrž i k Rudému do Suésu.

Egyptskému rolníku se ulevovalo teprv po světové válce, a to hlavně zásluhou politické strany uafdu. Plahočil se od rána do noci se ženou a řekněme s třemi dětmi a nevydělal měsíčně ani 1 £E (170 Kč), a to nikoliv v penězích, nýbrž v obydlí, potravě a šatech. Uložiti může pouze ten, kdo si utrhne od úst a přidá práce. Málo se vláda starala o vesnice a cesty a silnice. Do roku 1912 bylo zemských silnic toliko 850 km, kdežto pod nátlakem uafdu jich bylo do r. 1930 vybudováno na 5.000 km, a přece by jich mělo býti aspoň 50.000 km.

Nesmírně zatěžuje egyptského sedláka daň. Na pozemkovou daň se vybírá 29% výnosu a k tomu 12% školní přirážky. Vždyť Egypt potřebuje po deset let 3,000.000 £E ročně, chce-li vybudovati obecné školství. Jiného zdroje nemá, leda cla. Daň důchodovou zavésti nesmí; tomu se protiví cizinci, odvolávajíce se na své výsady kapitulační.

DRUŽSTEVNICTVÍ A ÚVĚR

Je to bída, že zavlažující voda z přehrad spolu nezaplavuje a nehnojí. Přehrada Asuánská byla dokončena r. 1903. Dvě léta předtím se urodilo na 1 akru (40·46 arů) tamních pozemků 550 liber (249 kg) bavlny, kdežto tytéž pozemky, za-

vlažované vodou asuánskou, daly r. 1913 toliko 445 a r. 1916 jen 306 liber. Dnes klidí egyptský sedlák na dvou akrech půdy, zavlažované z některé přehrady, tolik, jako jeho předkové klidili na jednom akru, zavlažovaném a zaplavovaném přímo z Nilu. Rovněž úroda pšenice a jiného obilí klesá, nenahrazuje-li rolník naplaveninu strojenými hnojivy.

Za světové války ustalo zavodňování a odvodňování v různých krajích, obzvláště v dolní Deltě, a je třeba ještě nejméně deseti let, aby bylo dohoněno a napraveno, co bylo tehdy zameškáno a zanedbáno — a přece je dolní Delta nejúrodnější území egyptské. Půdy je v ní nadbytek, mohla by živiti tisíce a tisíce pilných lidí, kdyby se zaplavené pobřežní kraje odvodnily a rychlejší doprava umožnila.

Venkované naříkají, že se o ně nikdo nestará, že jsou vydáni na pospas velkým statkářům a cizím podnikatelům; jaký div, že mnohý uvěří podvratným naukám a touží po násilném sociálním převratu. Egypt potřebuje pozemkové reformy, a přece k ní nedojde, pokud nebude míti silnou vládu národní. Ani britská residence ani dvůr nepřivolí, aby se lid obohatil a tím posílil na úkor hloučku cizinců, kteří si dovedli přisvojiti půdu, již domorodci po staletí svým potem, ba svou krví zúrodňovali. Saad Zaglúl vybízel poslance, obzvláště však členy vlády r. 1926, aby chodili mezi venkovany, dotazovali se po jejich potřebách, pomáhali jim a hleděli skutkem získati jejich důvěru. Ze zbytku státních statků prodala vláda r. 1928 v provincii fajjúmské 803 dílce po 2·5 feddánech (1·05 ha) sedlákům. Cena jednoho dílce stoupla s 11 £E na 107 £E. Hned složili 10%, ostatek budou spláceti po 30 let.

Již první parlament egyptský hleděl rozšířiti a prohloubiti družstevnictví. Pečoval o ně v Egyptě od r. 1903 princ a později sultán Husejn Kámel, jemuž se zželelo sedláků, o něž

se nikdo nestaral. Britská správa nepřála družstevnictví, aby neubylo výdělku Řekům, kteří sloužili velkým podnikatelům za jednatele. Začátkem r. 1924 bylo v Egyptě pouze 161 družstev. Přičiněním uafdu jejich počet vzrostl r. 1931 na 500. Ministerský předseda Saad Zaglúl jim zabezpečil laciný úvěr, dav ukládati u Národní banky Misr čtvrt milionu £E ročně, aby půjčovala družstvům peníze na 2%, ministerstvo zemědělství pak družstvům dodávalo za laciný peníz hnojiva, osivo a rozličné nástroje.

Na popud uafdu vypracovala vláda Nahhásova stanovy Agrární banky, jež půjčuje rolníkům a družstvům, kupuje hospodářské stroje, prodává hnojiva a semena. Prvotně bylo určeno, že bude míti 8 milionů £E základního kapitálu. Po přání lorda Lloyda snížil Muhammad Mahmúd tuto sumu na dva miliony, kdežto Sidki ji zvýšil v listopadu 1931 na šest milionů, z nichž polovičku upsali podílníci, polovičku pak zaručila vláda. Mimoto zřídil Sidki Pozemkovou úvěrní banku, aby vykupovala zadlužené role sedláků, kteří mají méně než pět feddánů půdy. Banka role spravuje, pokud se o ně nepřihlásí domorodec, který je ochoten splatiti v pěti letech jejich cenu bez úroků.

TRAMPOTY ZEMĚDĚLCŮ

Egypt je země rolnická, která získává zavodňováním a odvodňováním až trojí žně ročně. Půdy je něco málo přes 2,300.000 ha. Uvážíme-li, že v mnohých krajích bývají žně dvakrát i třikrát do roka, můžeme odhadnouti pravidelně obdělávanou plochu na 350.000 ha. Leč i při tomto vysokém odhadu by měl jeden obyvatel sotva 2·4 aru půdy. Je pravda, v Egyptě je přes půl milionu ha polí, která nejsouce náležitě zavlažována dávají pouze jedny žně. Zvýšením přehrad a jejich úpravou by se dala tato pole získati pro dvojí,

ba pro trojí žně. Mimoto je možno odvodniti v dolní Deltě přes 168.000 ha, avšak ani tato půda by nestačila, poněvadž obyvatelstva přibývá velmi rychle.

Za výpravy Napoleonovy se odhadovalo egyptského obyvatelstva na 2,500.000, kdežto r. 1927 ho již bylo 14,168.756. Nejvíce obyvatelů bydlí v Deltě: na 1 km² 410 osob.

Nouze o výdělek drobí půdu. Ve správním roce 1910 bylo sedláků 782.639. Jim všem náleželo 364.290 feddánů (153.000 ha). Ve správním roce 1927 bylo sedláků 1,404.093 a měli 551.263 feddánů (231.530 ha). V roce 1910 připadlo na 1 sedláka půl hektaru půdy, kdežto r. 1927 již pouze 1.638 m², tedy ani ne jedna měřice. Takový drobet na živobytí nestačí, a přece je mimo tyto majetníky půdy ještě přes 2 miliony rolníků bezzemků.

Nedostatek půdy zvyšuje její cenu a zvyšuje nájemné. Velcí statkáři mohou požadovati, kolik chtějí. Dostanou to.

Extensivní orba není v Egyptě možná, ale bylo by lze dospěti k orbě intensivní. Pšenice dává po 1 ha pravidelně 16 q. Lepší úpravou půdy a použitím hnojiv by mohl výnos stoupnouti až na 34 q. Kukuřice dává 20—23 q z hektaru, mohla by dáti 50 i 60 q. Zlepšení zemědělství by poskytlo obživu četným obyvatelům; vždyť se obilí dováží do Egypta za mnoho milionů liber. Kdyby měli Egypťané dostatek svého vlastního obilí, neohlíželi by se na ceny bavlny.

Dosud tvoří bavlna 84% úrody; jaký div, že egyptští zemědělci nesmírně trpí jejími nízkými cenami. Někteří navrhují, aby bavlny pěstovali méně, jiní však upozorňují, že zmenší-li se bavlníková pole, nebude se vypláceti kapitál vložený do přehrad, obzvláště do Asuánské, že je však nezbytné, aby egyptská bavlna snesla soutěž, ba předčila nejlepší druhy jiné. Zvýší-li se jakost bavlny a sníží-li se nájemné, bude egyptský rolník s prospěchem bavlnu pěstovati.

PRŮMYSL SE PROBOUZÍ

Egyptský člověk potřebuje nejen nové půdy, nýbrž i výdělku v závodech průmyslových a obchodních. Potřebuje peněz, aby si mohl koupiti chleba a šaty. Pole stěží vyživí dnešní obyvatelstvo. Rozmyslní národní hospodáři se ptají, jak bude po několika letech. Úmrtnost je veliká a přece obyvatelstva přibývá. Úpravou zdravotních poměrů poklesne úmrtnost, přírůstek bude ještě větší. Od r. 1897 do r. 1927 vzrostlo venkovské obyvatelstvo o 40%, kdežto městské o 80%. Káhira měla r. 1897 pouze 570.062 obyvatelů, kdežto po 20 letech 1,064.567. Alexandrie 319.766, po 20 letech 573.063. Podobně se rozmnožilo i obyvatelstvo jiných měst. Odliv z venkova do měst roste i v Egyptě. Šestina egyptského obyvatelstva žije v městech, pět šestin na venkově.

Světová válka pomohla Egyptu křísiti schválně dušený národní průmysl a obchod. Bylo třeba vyráběti v Egyptě různé věci, ne tak pro obyvatele, jako pro britské armády, ba i pro Velkou Britanii samu. Snáze se daly dovézti hotové výrobky než suroviny. Soutěž nenastala hned po světové válce, i vyvíjely se podniky průmyslové hodně zdatně. Při pozdější soutěži některé zanikly, jiné se udržely a rostou. Egypťané přestali vyvážeti mnohé suroviny a hodně omezili dovoz četných hotových výrobků. Nejsilněji se vzmohla výroba třtinového cukru a cigaret, jenže není tabáku. Dováží se, poněvadž se v Egyptě tabák pěstovati nesmí.

Egypt má dvě věci velmi výhodné pro průmysl: hojné a laciné dělnictvo a mnoho domácích peněz. Egyptský dělník nahradí po náležitém výcviku úplně evropského. Snadno se zdokonalí ve zvláštních výrobách a pracuje svědomitě. Čeho v Egyptě není, jsou odborní inženýři a mistři.

Za světové války a po ní mnozí velcí statkáři značně zbohatli, hlavně z bavlny, která byla nesmírně drahá. Na popud

uafdu se r. 1920 seskupili a vedeni Muhammadem Talaatem Harbem založili několik společností, jež vyrostly v dubnu 1929 v Národní banku Misr, již řídí a spravují pouze Egypťané. Banka Misr se zabývá nejen obchody peněžními, nýbrž podporuje podniky průmyslové a obchodní. Její závody a továrny rostou. Leč i soukromých peněz je hojně a jsou hlavně uloženy ve státních papírech. Od konce r. 1933 má Národní banka Námořní společnost, jež udržuje pravidelné nákladní i osobní spojení Alexandrie s přístavy evropskými a rudomořskými.

Cizí kapitál se může účastniti průmyslového rozmachu egyptského, neboť je o jeho bezpečnost zákonitě postaráno.

Egyptskému průmyslu škodí nedostatek uhlí, jež se z velké části dováží. Italie rovněž nemá uhlí, a přece se daří jejímu průmyslu, poněvadž ceny za dovoz uhrazuje lacinějším dělnictvem. V Egyptě odpomáhají nedostatku uhlí domácím petrolejem, jehož výroba hodně stoupá. Mimoto zřizují při přehradách elektrárny, které budou zakrátko zásobovat velkou část průmyslu lacinou silou. Pod Asuánskou přehradou chystají od června 1935 nejen výrobu elektřiny, nýbrž i strojených hnojiv, jejichž spotřeba roste.

Z nerostů má Egypt mangan, železnou rudu, fosfáty a různé druhy vzácných kamenů. Řemeslníci egyptští jsou velmi dovední. Kdyby se jejich dílny zdokonalily, mohly by z nich vyrůsti podniky průmyslové. Egypt by se osvobodil od cizí soutěže, kdyby svou bavlnu a vlnu zpracoval doma. Zásobil by svůj domácí trh a mohl by značné části jemných výrobků vyvážeti. Sdružení egyptských průmyslníků se 30. března 1924 sešlo k poradě, jíž se účastnili skoro všichni ministři. Jednomyslně byla uznána naprostá potřeba vybudovati vlastní průmysl, aby se obživilo obyvatelstvo, které se v posledních 30 letech zdvojnásobilo.

PÉČE O DĚLNICTVO

Se vzrůstem národního průmyslu a obchodu roste počet dělníků. Je to na prospěch, poněvadž též přibývá výdělku. Koncem r. 1930 zřídila vláda dělnický úřad, jejž svěřila britskému odborníku ministerstva vnitra. Stanovy úřadu jakož i úprava věcí dělnických byly předloženy obecnému shromáždění smíšených soudů. Ani ve věcech dělnických není Egypt nezávislý. Je to pochopitelné. Dosud jsou bezmála všechny podniky průmyslové, obzvláště čistírny bavlny, v rukou cizích. Jejich majetníci mají na zřeteli hlavně dividendy. O blaho dělníků nepečují. Vždyť ještě koncem r. 1930 zaměstnávali ve svých továrnách i děti šestileté, a to po 12 až 14 hodin denně. Že se jejich příkladem řídili i četní ziskuchtiví domorodci, je pochopitelné.

Dělníků se ujímal člen panujícího rodu Abbás Hálim a vytvořil r. 1922 Národní dělnickou federaci, jež pečuje o hmotné i duševní dobro zaostalého lidu. Zakládá večerní školy, sirotčince a starobince a přiměla na začátku r. 1933 vládu, že zřídila Vyšší poradní sbor dělnický, aby upozorňoval na to, čeho třeba. Uafd se zabýval dělnictvem od samého vzniku jako význačnou národní složkou. Na začátku r. 1930 jmenoval členy Vyšší rady dělnické federace a požádal Abbáse Hálima, jejž dvůr urputně pronásledoval, aby jí předsedal. Abbás vyhověl a spravoval dělnické záležitosti v souhlase s uafdem až do konce r. 1934, kdy uafd hleděl použíti dělnické federace pro své politické snahy. Abbás Hálim odporoval, i byl v dubnu r. 1935 nahrazen Ahmadem Sejfannasrem, jenž upravil stanovy, aby si dělníci sami volili zástupce do Vyšší rady. Dělníků přibývá; koncem r. 1934 jich bylo v Národní federaci přes 300.000.

VEŘEJNÁ SPRÁVA

Správně se Egypt dělí na 14 provincií, jimž se říká mudírijje, a na 5 oblastí, jmenovaných muháfeze. Mudírijje se štěpí na kraje, markaz, a kraje zas na obce nebo skupiny obcí, náhije, muháfeze pak na okrsky, kism. V čele mudírijje stojí generální guvernér, zvaný mudír, v čele muháfeze guvernér, muháfez. Markaz a kism spravuje mamúr, náhiji omde.

Základem egyptské správy je osada neboli skupina sídlisk a v ní její starosta, omde. Má právo odsuzovati do vězení na 24 hodin, určovati výšku příspěvků jednotlivců na obecní výdaje a povinnost podávati zprávy o občanech mamúrovi. Těmito a jinými prostředky si může zjednati velikou moc v osadě. Je ustanovován od majetníků určité výměry nebo platících určitou daň. Sejdou se u mamúra, jenž se jich zeptá, koho chtějí míti omdou. Neshodnou-li se, vybere mamúr za starostu, koho navrhuje většina. Neštěstím je pro náhiji, snaží-li se mamúr za starostu dostati svého chráněnce nebo politického stoupence. Takový nemá opory mezi svými občany, působí nesváry a podrývá klidný vývoj země.

Nikde v Orientě není tolik a tak drahých úředníků, jako v Egyptě. Výlohy na ně a na správu činí přes 35% státního rozpočtu. Příčinou této neobyčejné výše je služné, odbytné a výslužné, zajištěné úředníkům britským zákonem z 18. července 1923.

SOUDNICTVÍ

Egypťané velice rádi studují práva a jako právníci se věnují různým životním povoláním. Všichni odchovanci Azharu se považují za znalce náboženského práva a jako takoví se domáhají míst soudcovských. Bývají ustanovováni za kádi,

misr — mudírijje → muháfez — kism
markaz
náhij

církevní soudce, a rozhodují o věcech osobních, právních a o náboženských nadacích muslimů. Nižších soudů státních je devadesát a rozhodují pře, v nichž běží nejvýše o 190 £E, nebo kdy možno uložiti vězení nejdéle na tři leta. Ústředních soudů je osm a přijímají odvolání. Rozhodují o rozepřích, nespadajících do působnosti soudů nižších. Odvolací soudní dvůr v Káhiře má pět soudců, z nichž dva jsou Evropané.

VĚCI VOJENSKÉ

Vojenská služba je povinná, pětiletá, ale odvádějí se sotva 4% schopných. Velká Britanie, obsadivši Egypt, rozpustila prvotní silnou armádu a tvořila ponenáhlu novou, která neměla vystupovati samostatně, nýbrž měla býti výkonnou složkou vojska britského jak v Egyptě, tak obzvláště v Súdánu. Britský generál s názvem sirdár byl jmenován od vládce egyptského vrchním velitelem vojska, britští důstojníci a mnoho anglických poddůstojníků cvičilo mužstvo egyptské. Po roce 1899 měla armáda egyptská 17.500 mužů řadového vojska. Sloužili v něm jednak dobrovolníci súdánští, jednak odvedení Egypťané. Od služby vojenské byli osvobozeni ti, kdo živí rodinu, studující, úředníci a kdo se vyplatí 20 £E před odvodem, 40 £E u odvodu a 100 £E po lékařské prohlídce. Ponenáhlu byli přijímáni za důstojníky i domorodí odchovanci vojenských škol v Káhiře a Chartúmu, ale všechna vyšší místa jsou vyhrazena Angličanům stejně jako celá správa armády. Každý anglický důstojník, přidělený egyptské armádě, je zařaděn do generálního štábu, povýšen o dva stupně a placen jako důstojník tohoto stupně s přídavkem 200 liber.

Začátkem r. 1925, kdy byly jednotky egyptské vypuzeny ze Súdánu, byla armáda egyptská rozštěpena a zeslabena.

Generální guvernér Súdánu přestal býti jejím sirdárem a armáda byla podřízena britskému důstojníku, jenž ji spravuje úplně samostatně, jsa odpověden vysokému komisaři. Egyptská armáda má 575 důstojníků a 11.713 poddůstojníků a mužů. Prvá brigáda pěchoty má velitelství v Káhiře, druhá v Alexandrii, třetí v Assiútu.

Výzbroj egyptské armády je nedostatečná. Má jen několik kulometů, žádná děla, ani jediné obrněné auto; teprv od června 1932 smí míti čtyři eskádry letadel. Je slabší, než byla před r. 1882. Námořního vojska nebo loďstva dnešní Egypt nemá, a přece k němu položil základy již Mehmed Ali a jeho nástupci je vybudovali.

ŠKOLSTVÍ

Všechny egyptské politické strany se domáhají lepších vojenských škol jako nezbytné podmínky pro rozmnožení a zesílení národní obrany. Ústavní parlament se často zabývá školstvím a dovozuje, že lepší vzdělání je nejlepším podkladem národních práv. Uafd, nejsilnější politická strana egyptská, stále upozorňuje, že se ve vládních školách obecných — a bylo jich 4.200 před r. 1882 — vyučovalo zadarmo, platy učitelů že byly vyšší, proto jich bylo dostatek, kdežto Angličané, obsadivše Egypt, že zmenšili sumu, která se mohla ročně vypláceti na obecné školství a zavedli školní plat, pročež přestali chudobnější rodiče posílati do škol své dítky a studenti se nechtěli věnovati povolání učitelskému. Je pravda, že Angličané zavedli školní plat, ale učinili to, jak sami tvrdí, proto, aby prohloubili zájem o výchovu a zachovali střední školy pro dítky zámožnějších tříd. Egyptské školství lze přirovnati k převrácené pyramidě. Má university, mnoho škol vysokých, méně středních a nejméně obecných.

Povinná návštěva je od r. 1925 postupně zaváděna pro chlapce i dívky od sedmého do dvanáctého roku. Školy jsou veřejné, podrobeny státnímu dozoru a soukromé. Ve školním roce 1931 dozírala vláda na 5.870 škol s 697.614 žáky. Z nich bylo státních obecných s povinnou návštěvou 2.043 s 261.567 žáky; měšťanských chlapeckých 48 s 15.153 žáky, dívčích 16 s 2.191 žákyněmi. Středních chlapeckých 24 s 15.299 žáky, dívčích 5 s 1.304 žákyněmi. Odborných a průmyslových 21 se 7.794 žáky. Vysokých 8 se 2.987 žáky. Pro světské učitele je zřízen vychovatelský ústav, jenž se štěpí ve dvě oddělení. Do nižšího se přijímají odchovanci střední školy, poslouchají rok literaturu, dvě leta psychologii a vychovatelství a bývají ustanovováni na státních školách měšťanských a obecných. Ve vyšším se učí absolventi university po dvě leta psychologii a pedagogice a po zkoušce odcházejí jako učitelé na školy střední. Vychovatelský ústav dívčí má rovněž dvě oddělení.

Soukromých škol pro dívky přibývá. V posledních letech se věnuje obzvláštní péče domácnosti a hospodářství. Dívky, které chtějí choditi do měšťanských škol státních nebo provinciálních, se podrobí zkoušce a po třech letech, když dosáhnou čtrnáctého roku, se mohou přihlásiti ke zkoušce do ústavu pro učitelky. Střední škola dívčí je jediná. Končí maturitou. V Káhiře byla v říjnu 1925 otevřena vyšší dívčí škola rodinná. Všechny školy, podřízené ministerstvu školství, jsou opatřeny kočovnými knihovnami.

Velikou činnost osvědčuje Svaz budoucích matek, jenž má středisko v Alexandrii a odbočky po celém Egyptě. Zakládá dívčí školy obecné i odborné a podporuje dívky, aby dostaly vhodná místa a uchránily se mravní nákazy.

Podle nařízení z r. 1928 neplatí školného, kdo ročně nevydělá aspoň 120 £E. Má-li příjmů 240 £E, platí školné za

jedno dítě a tak postupně za každých 120 £E příjmů. Dívkám se poskytují úlevy při zkouškách i školném.

V Gíze je praktická střední škola hospodářská. Každý žák po tři leta obdělává částku půdy a ponechává si užitek. Ve čtvrtém roce dohlížejí žáci na školní hospodářství a na práce žáků tříd nižších. Mimo praktické vyučování se konají denně přednášky.

STÁTNÍ UNIVERSITA

Od začátku dvacátého století se mnozí egyptští vlastenci snažili na popud Mustafy Kámela, zakladatele strany vlastenecké, vybudovati moderní universitu. Získávali dary a nadace a doufali, že svou touhu uskuteční, když se princ Ahmed Fuád, nynější král, dal zvoliti za předsedu přípravného výboru a někteří členové vládnoucího rodu nové universitě odkázali značný majetek, chediv pak jí povolil z náboženských nadací 5.000 £E ročně. Byla otevřena 21. prosince 1908 za přispění Saada Zaglúla paši a přednášky se konaly na fakultě filosofické. Zakrátko se přidružilo i oddělení pro studium žen. Přednášeli nejen domorodci, nýbrž i profesoři evropští na určitou dobu pozvaní. Britská správa universitě nepřála, nedovolila, aby byly její diplomy uznány a za lorda Kitchenera způsobila r. 1913, že byly přednášky zastaveny. Pomohlo se jí 27. února 1917, kdy se ministerská rada rozhodla, že založí universitu státní a dřímající fakultu k ní přičlení. Zvláštní výbor připravoval stanovy. Nedospíval k cíli a na podzim 1921 byly zahájeny opět přednášky na soukromé universitě egyptské. Posluchačů bylo málo, poněvadž nebyl upraven profesorský řád a správní rada Azharu se proti universitě stavěla.

Teprv za vlády Saada Zaglúla předložil výbor návrh státní university, jenž byl schválen výnosem ze 17. prosince 1924.

Zákonem z 11. března 1925 byly k nové státní universitě připojeny: filosofická fakulta bývalé university soukromé, jakož i škola právnická a lékařská. Nově byla zřízena fakulta technická, jíž přidělena škola lékárnická. Parlament schválil universitní stanovy 26. srpna 1927 a pravidelné vyučování bylo zahájeno na podzim téhož roku.

Studenti egyptští, nemajíce ve své vlasti možnosti ukončiti a prohloubiti svá studia, odcházejí do Evropy a částečně do Ameriky. Bývá jich v cizině přes tisíc; z nich 20% má podporu od vlády.

NOVINÁŘSTVÍ

Žádný muslimský stát nemá novinářství tak vyspělého jako Egypt. V novinách, knihách, parlamentě a životě veřejném užívají státního jazyka arabského. Noviny uveřejňují obsažné telegramy nebo telefonní zprávy z čelných listů evropských a amerických a pojednávají obšírně o postupu vědy a různých objevech. Pouze některé listy humoristické užívají nářečí, avšak delší články otiskují v arabštině spisovné. Řeči spisovné se vyučuje ve školách, ze škol se šíří do rodin, do života veřejného i do parlamentu. V slušné společnosti se mluví pouze spisovnou arabštinou. Místo aby si tvořili ze svého nářečí vlastní spisovný jazyk, hledí Egypťané přizpůsobiti své nářečí společnému jazyku arabskému.

CIZINCI

V Egyptě bydlí mnoho cizinců. Jsou to jednak cizí přistěhovalci, jednak domorodci, kteří se dali pod ochranu evropských velmocí a považují se za cizince.

Mezi Angličany je nejvíce přistěhovalců z ostrova Malty. Mluví arabsky, ale poněvadž jejich vlast přísluší k Velké Britanii, jsou i oni považováni za Angličany. Jich i Řeků

v Egyptě přibývá. Zabývají se obchodem s obilím a bavlnou, mají po celém Egyptě menší mlýny, hostince a zábavní domy. Je mezi nimi mnoho inženýrů, stavitelů, advokátů a menších peněžníků. Velké peněžní a obchodní domy jsou většinou majetkem Armenů. Řekové, Maltézští a Armeni byli donedávna jediní, kdo půjčovali egyptským statkářům a venkovanům peníze. Požadovali veliké úroky, až 25% čtvrtletně, a když nebyly placeny, zabavovali úrodu a skupovali lacino pozemky. Tím popuzovali své dlužníky, ba všechny Egypťany, jejichž nenávist se proti nim obracela při každé vhodné příležitosti. Bojíce se msty domorodého lidu, dovolávají se ochrany cizinců a jsou hlavní oporou cizího vlivu v Egyptě.

VÝSADY KAPITULAČNÍ

Evropané, Američané a jejich egyptští chráněnci — je jich 226.000 — nepodléhají v Egyptě ani egyptským soudům ani státní správě. Požívají výsad kapitulačních, povolených Tureckem před r. 1740, tvoří státy ve státě a zatěžují hospodářský rozvoj. Egyptská vláda nemá a sotva bude míti právo, aby na cizí státní příslušníky a jejich chráněnce uvalila podobné daně jako na domorodce. V devatenáctém století přivolily státy kapitulační, aby požadovala některé dávky, jenže daly svůj souhlas za jiné ústupky.

Egypt nemá daně důchodové, poněvadž ji nemůže uvaliti na cizince a jejich chráněnce, třebas žijí a tyjí z dodávek pro egyptskou vládu. Hlavní díl egyptských příjmů tvoří pozemková daň a cla. Dobrých 91% daně se vybírá od 2,100.000 Egypťanů, jimž náleží 4,900.000 feddánů půdy, kdežto 9% od 6000 cizinců, hlavně společností, kteří jsou majetníky 500.000 feddánů. Platí daň pozemkovou ve výši stanovené vždy na třicet let napřed. Bez souhlasu států kapi-

tulačních nesmí vláda zavésti nová cla a stará nesmí zvýšiti. Cizí státní příslušníci vydělávají v Egyptě velké peníze, daně — vyjma na ponocné a osvětlování — neplatí, a přece se dožadují silnic, železnic, bezpečnosti, pořádku, zdravotních zařízení a veškerého sociálního pohodlí. Bývají majetníky nevěstinců a heren, prodávají omamující prostředky a egyptská vláda jim nesmí v jejich nekalých živnostech překážeti. Odpírají poslušnost egyptským zákonům zdravotním a sociálním, vzpěčují se přeložiti nebo upraviti záchodky, nehromaditi smetí na březích zavodňovacích kanálů, nesváděti do nich nečistotu ze svých dvorů, neničiti ochranných náspů a mnohdy se vysmívají svým domorodým sousedům, že platí pokuty za podobné přestupky. Ani proti penězokazům nesmí vláda egyptská vystoupiti, jsou-li to cizí příslušníci nebo domorodí chráněnci cizích států.

Péče o rostoucí národní průmysl a obchod nutí vládu, aby dozírala na dovoz a vývoz a stanovila ochranná cla. Zástupci cizích velkých podnikatelů se proti tomu stavěli, dovolávajíce se kapitulací. Tvrdili, že nesmí nic změniti leda se souhlasem států kapitulačních. Vlády egyptské upozorňovaly, že přirozené právo zaručuje každému státu možnost, aby chránil své občany před soutěží cizinců, kteří daní neplatí a z pohostinství těží. Poukazovaly, že Egypt hledá nové příjmy, aby zahojil rány, které mu byly zasazeny světovou válkou, a vybudoval si, čeho potřebuje pro národní nezávislost. Nemaje možnosti, aby zavedl daň důchodovou, neobnoví prý se státy kapitulačními celních smluv, které vázaly Egypt do února 1930, a upraví prý cla podle potřeby.

SOUDY SMÍŠENÉ

Egypt má soudy konsulární, smíšené, církevní a vlastní. Podle kapitulací nepodléhají cizinci pravomoci místních

soudců a mají značnou nedotknutelnost osoby i bytu. Do r. 1876 neznali cizinci a jejich chráněnci leda své soudy konsulární. Teprv toho roku projevily státy kapitulační souhlas, aby byly zavedeny soudy smíšené. Velká Britanie nějaký čas otálela; konečně přivolila s podmínkou, že při výběru soudců bude dbáno, aby žádný stát neměl převahu. Zatím má dnes třikrát tolik soudců jako státy jiné. Při jejich výběru rozhoduje britský poradce v ministerstvu spravedlnosti a residence. Své nálezy pronášejí ve jménu krále egyptského a všichni jsou egyptskými úředníky, avšak ani jediný egyptský soudce se nemůže státi předsedou nebo místopředsedou některého smíšeného soudu. Řídí se smíšeným zákoníkem egyptským, vlastně přepisem zákoníku francouzského. Zasedají v Alexandrii, Káhiře a Mansúře. Odvolací soudní dvůr je v Alexandrii. Se souhlasem britským požádala vláda státy kapitulační v říjnu 1934, aby směli domorodí soudcové předsedati a nálezy arabsky vyhlašovati.

Všechny spory mezi příslušníky cizích států jakož i mezi nimi a domorodci podléhají soudům smíšeným, kdežto spory příslušníků téhož státu jsou dosud vyhrazeny pravomoci jejich konsula rovněž jako všechny věci, týkající se práva osobního, dědického, manželství, rozvodů a pod.

Ve věcech trestních rozhodují smíšené soudy pro příslušníky cizích států, provinili-li se proti egyptským porotcům, soudcům, úředníkům, důstojníkům při vykonávání jejich úřadu. Od r. 1900 velkou většinou i bankovní úpadky podléhají soudům smíšeným.

Chce-li Egypťan žalovati cizince nebo cizího chráněnce, musí žalobu poslati britskému státnímu návladnímu, který rozhodna, má-li se o ní jednati, svěří ji některému smíšenému soudu. Současně podá zprávu konsulovi obviněného.

Žádný cizí státní příslušník nebo chráněnec nesmí být

zatčen a jeho byt nesmí býti prohledán bez vědomí a souhlasu konsulova. Ve dne může býti prohlídka vykonána za nepřítomnosti konsula nebo jeho zástupce. Při prohlídce noční musí býti přítomen. Místní stráž bezpečnosti má právo vkročiti do domu toliko když cizinec nebo někdo jiný z jeho domu volá o pomoc. Má-li býti proveden rozsudek smíšeného soudu, nesmějí se konsulové protiviti uvěznění nebo potrestání svého státního příslušníka.

Každý cizinec je povinen vydati svědectví ve věcech trestních před soudem domorodým, jinak by byl stíhán bez ohledu na konsula.

Velká Britanie naléhala, aby byly kapitulace zrušeny, avšak s výhradou, že ona sama bude chrániti všechny cizí státní příslušníky. Z toho by byla měla velký prospěch mravní i hmotný a byla by se mohla při každé příležitosti míchati do věcí vnitřních. Tomu se vzpírali nejen Egypťané, nýbrž i státy kapitulační.

Po zavedení ústavy hleděla každá vláda uafdu zeslabiti výsady kapitulační. Odvolávala se na Turecko a Persii, jež kapitulace ze své moci zrušily. Takového zákroku se neodvážila vědouc, že by toho využila Velká Britanie ve svůj prospěch. Ustanovila zvláštní komisi, která měla v dohodě s jednotlivými konsuly přichystati návrh úpravy kapitulací. Tento návrh předložila 25. prosince 1927 příslušným státům s prosbou, aby přivolily k úpravě, odpovídající svrchovanosti egyptské. Nejdůležitější z jejích požadavků jsou:

Některé věci trestní, dosud vyhrazené soudům konsulárním, buďte svěřeny soudům smíšeným. Budiž zřízen zvláštní trojčlenný odvolací soudní dvůr, který by rozhodl o každé věci ihned. Cizinci a cizí chráněnci buďtež vybídnuti, aby se podrobili egyptským zákonům zdravotním a sociálním.

Bezmála rok čekala egyptská vláda na vyřízení. Státy kapitulační odpověděly teprv na novou její výzvu a všecky odpovědi byly vyhýbavé.

KŘESŤANSKÉ SOUDY CÍRKEVNÍ

Mimo soudy konsulární a smíšené působí vládě egyptské značné potíže soudy církevní. Osm obcí křesťanských si vymohlo uznání svých soudů, jen aby si osvojily soudní pravomoc, spoléhajíce se na ochranu britskou. Příslušníci jednotlivých křesťanských obcí dbají nálezu svého církevního soudu, když je v jejich prospěch. Pravověrný Řek si nesmí vzíti za manželku sestřenici, Kopt však ano, i přestoupí Řek ke Koptům a slaví manželství u nich. Vznikne-li mezi manžely spor, dožaduje se propuštěná žena pomoci svého náboženského soudu, který jí určí měsíční podporu na živobytí; leč její manžel se může státi členem křesťanské obce, která nemá uznaného náboženského soudu, a aby získal státní ochranu, přednese svou věc církevnímu soudu muslimskému, jenž mu dá právo propustiti svou manželku podle zákona křesťanské obce, ke které náleží, a zprostí ho povinnosti platit na její výživu.

Vláda hleděla upraviti některé nesrovnalosti, obzvláště zákon poručnický, 13. října 1925, leč její úprava narazila na odpor cizích ochránců samosprávy náboženských obcí.

ANGLIČANÉ

Velká Britanie se snaží zaručiti v Egyptě bezpečnost cizinců, při čemž má na mysli hlavně své státní občany a chráněnce a potom Řeky. Ostatní státy si britské ochrany svých příslušníků nepřejí, ba zřejmě se jí protiví.

Zástupce Velké Britanie v Egyptě se prvotně jmenoval jednatel a generální konsul. Od světové války má název

vysoký komisař. Uafd, nejsilnější politická strana egyptská, se domáhá, aby byl postaven na roveň zástupcům ostatních států, kterým se říká vyslanec a zplnomocněný ministr. Velká Britanie se vzpírá. Od konce roku 1924 má v Egyptě mimo vysokého komisaře ještě zvláštního zplnomocněného ministra.

Egyptské vládě bylo 8. prosince 1882 uloženo, aby platila na každého muže britské posádky 4 £ měsíčně. Teprve 24. června 1924 sněmovna poslanců jednomyslně odmítla platiti polovičku (146.000 £) požadované sumy. Toto rozhodnutí bylo koncem téhož roku zrušeno a vláda donucena nejen odepřenou sumu doplatiti, nýbrž i služné britských poddůstojníků, důstojníků a úředníků zvýšiti. Po sedmileté službě mají právo na výslužné. Mohou hned vstoupiti do služeb súdánských aniž egyptské výslužné ztratí.

Angličané bydlící v Egyptě si založili r. 1921 Britskou unii, aby pečovala o jejich zájmy a podporovala Jeho Veličenstvo britského krále a jeho zástupce, aby v Egyptě uchovali práva britského imperia. Má svého vlastního zpravodaje mezi členy parlamentu londýnského a snaží se při každé příležitosti působiti na poslance, aby hájili britského vlivu.

Působením anglikánského biskupa egyptského byla utvořena 7. října 1921 Křesťanská jednota, která má za účel upevňovati styky pravověrných církví s církví anglickou a podporovati jednotlivé křesťanské obce.

Činností osvětovou Angličané v Egyptě nevynikli. Jejich nejlepší ústav Victoria College v Alexandrii byl založen r. 1902, avšak vybudován teprv přičiněním lorda Lloyda v letech 1925—1928. Studovali v něm mnozí z dnešních vynikajících politiků egyptských. Žáků mívá kolem 350, a přece je v Alexandrii samé přes 12.000 Angličanů, mezi nimi více než 7.000 Maltézů a značný počet Kypriotů.

Kulturně je v Egyptě Francie dosud silnější než Anglie. Má v Káhiře archeologický ústav a školu právnickou, již navštěvuje více než 600 posluchačů. Do francouzských středních škol chodí přes 6.000 studentů a studentek. Rovněž četná je návštěva francouzské školy obchodní v Alexandrii, kdežto ve školách obecných, vydržovaných francouzskými řády, se učí více než 30.000 žáků. V Alexandrii samé mají Francouzi na 10.000 žáků, z nich 4.000 ve školách středních. Nejpřednější je kolej sv. Marka.

Bezmála všechny školy a ústavy francouzské jsou spravovány členy řádů. Poněvadž pak řády ve Francii nesmějí míti noviciátů, ubývá dorostu a tím i členů a řády jednotlivé školy zavírají nebo je odevzdávají řádovým členům jiné národnosti, hlavně italské, čímž ovšem národní vliv francouzský trpí.

Francouzská osada egyptská je velice silná, jelikož má oporu u nesčetných odchovanců francouzských a účastní se skoro všech hospodářských podniků. S novou ústavou egyptskou byla velice spokojena. Vždyť ústava utvořila městské rady, které mají své vlastní příjmy a mohou zadávati půjčky, za něž stát ručí, a poskytují hojný výdělek jak francouzským společnostem, tak jednotlivým podnikatelům.

Francouzi v Egyptě si dosud nezvykli na srdečnou dohodu s Velkou Britanií. Lnou k domorodcům a uafd, egyptská delegace, v nich má hojně přátel. Ohradili se několikráte důrazně proti pokusu, aby Anglie chránila jejich zájmy. S hrdostí odmítají, aby Francie po válce, v níž zvítězila, ztratila v Egyptě práva, jakých užívala po sta let. Chtějí, aby byly jejich výsady, kapitulace, zachovány, pokud se o nich svobodně nedohodne vláda francouzská s egyptskou. A přece vláda francouzská hledá dobrou službu, ba pomoc

u britské při obtížích, které se jí naskýtají v Egyptě. V Lausanne se zástupce francouzský dohodl 24. července 1923 s britským o úpravě státní příslušnosti rodáků syrských a libanonských, dlejících v Egyptě. Stalo se to, poněvadž Syřané, usadivší se před světovou válkou v Egyptě, nechtěli podléhat dozoru zástupců francouzských a vláda egyptská je podporovala.

Egyptský parlament neměl chuti vyhovět Francii. Teprv po odchodu Saada Zaglúla byla na popud vysokého komisaře v březnu 1925 podepsána prozatímní úmluva francouzsko-egyptská, která odlišuje staré přistěhovalce syrské od nových jakož i od těch, kdož jen dočasně v Egyptě pobudou. Staří osadníci mohou býti uznáni za státní příslušníky egyptské, což se stane zvláštním zákonem. Noví přistěhovalci a návštěvníci syrští zůstanou pod dozorem zástupců francouzských, avšak bez výhod kapitulačních; budou tedy v Egyptě rovni státním občanům egyptským. Trvalá úmluva bude uzavřena, až v Egyptě prohlásí zákon o státní příslušnosti.

ITALOVÉ

Italů působilo v Egyptě mnoho, ale národně nebyli soustředěni a ovoce jejich práce klidila jednak Francie, jednak Anglie. Teprv od dvacátého století vystupuje v Egyptě národnost italská, zakládá školy a dobročinné ústavy a podporuje italské spolky. Francouzský protektorát nad katolíky a sjednocenými byl i v Egyptě největší závadou italského rozvoje, poněvadž nejen jednotliví členové italských řádů, nýbrž i řády celé byly povinny se ucházeti o pomoc a ochranu u francouzských zástupců, vztyčovati francouzský prapor, vyučovati francouzštině a šířiti takto francouzský vliv hospodářský a kulturní. Zeslabením francouzského protektorátu vzrůstá národní vliv italský. Italská osada ve velké většině

podporuje národní snahy egyptské a nechce ani slyšeti, aby Velká Britanie chránila jejich zájmy. Tomu se protiví i vláda italská, obzvláště nyní, kdy národní vědomí roste a zraky Italie se obracejí k italským koloniím, jež sousedí s Egyptem na západě a skoro i na jihovýchodě. Do italských škol chodí víc než 11.000 žáků; z nich v Alexandrii přes 4.000.

Vatikán si počíná velice opatrně, aby nepopudil Francii a nezeslabil Italii. Pravomoc apoštolského delegáta, jímž bývá vždy Ital, rozšířil r. 1929 na Habeš, Palestinu, Zajordání i Kypr, snad na úkor vlivu francouzského. Oblast průplavu Suéského podřídil r. 1922 francouzské větvi františkánské, ačkoliv až do té doby v ní působili Italové. Francouzští konsulové mají od r. 1926 opět právo na zvláštní církevní pocty při bohoslužbách o vánocích, velikonocích a 14. července.

II

BUDOVÁNÍ STÁTU

Již na úsvitu dějin si Egypťané vybudovali vlastní stát a vlastní osvětu. Obchodními i válečnými podniky zasahovali hluboko do Afriky i do Asie a byli po mnoho století světovou mocí. Vzrůstem osvěty a šířením výbojů klesala jejich životní síla, i stávali se snadnou kořistí svých sousedů jak afrických, tak asijských. Bývalí pánové světa poslouchali barbary.

CIZÍ KREV

Od r. 1090 před Kr. vládli v Egyptě velitelé silných nájezdních čet, které vnikly do země buď od západu z Libye nebo od jihu z Ethiopie. Snadno se smísily s obyvatelstvem domorodým, poněvadž byly jako toto obyvatelstvo společného původu hamitského.

Jinak bylo, když se do Egypta dostal vládce z národů velké rodiny indoevropské. První se tam usadili Peršané, již si Egypt r. 525 přisvojili. Byli vypuzeni r. 332 od svých příbuzných Hellenů, kteří Egypt značně pořečtili. Řecká správa byla r. 30 před Kr. nahrazena správou římskou, ale řečtina nezanikla a její užívání zesílelo, když r. 395 po Kr. Egypt zůstal při říši východořímské.

Vláda národů indoevropských trvala v Egyptě až do r. 641, kdy tato ubohá, náboženskými spory zeslabená provincie byzantská se stala snadnou kořistí muslimských Arabů, příslušníků rodiny semitské. Skutečných Arabů se neusadilo v Egyptě ani 100.000, a přece egyptské obyvatelstvo přijalo zanedlouho jejich náboženství i řeč. Přiměla je k tomu přísná kázeň nových pánů, kteří obnovili pokoj a pořádek a pozvedli blahobyt.

Vláda muslimských Arabů byla již r. 969 nahrazena vládou muslimských Berberů, obyvatelů severozápadní Afriky a příbuzných starých Egypťanů. Berberský velitel Džouhar založil r. 970 Misr al-Káhira, Vítěznou Tvrz, jež se stala hlavním městem muslimského Egypta.

Berberové ustoupili r. 1171 v Egyptě pánům rozličného původu. Byli to velkou většinou velitelé tělesné stráže egyptských vládců, kteří se zbavili svých pánů a založili feudální nebo nezávislé státečky, v nichž se opírali o tělesnou stráž, utvořenou ze zajatých nebo koupených synků rozličných národů. Takovým synkům se říkalo mamlúkové, robové. Napřed poroučeli v Egyptě mamlúci původu tureckého, po nich čerkeského. Tehdy míval Egypt značný význam obchodní a živé styky zejména s Benátčany i přes zákazy papežské. To se změnilo jednak ovládnutím Indického oceánu Portugalci, jednak vzrůstem tureckého panství ve východním Středomoří. Od r. 1517 byl i Egypt součástkou říše turecké, poslouchali tudíž Egypťané pány z velké rodiny národů uráloaltajských.

Uvážíme-li, že jak domorodci, tak cizí přistěhovalci egyptští si se zálibou brali za manželky nejen příslušnice svého národa, nýbrž i Habešanky, černošky a Evropanky, pochopíme, z kolika prvků se skládá dnešní městské obyvatelstvo egyptské.

Turečtí sultánové se o Egypt hrubě nestarali. Ustanovovali tam sice generálního guvernéra čili pašu, ale ten býval pouhým výkonným nástrojem, hříčkou mamlúků, kteří ve 24 krajích skoro neomezeně vládli. Turecký paša neměl vojska a neměl vážnosti ani u měšťanů ani u sedláků. Mamlúkové válčili mezi sebou, přepadali a loupili města i osady a obyvatelé nevědouce, kdo bude sklízeti, zanedbávali orbu i průmysl. Blahobyt klesal a úrodná pole se proměňovala ve vyprahlou poušť.

BONAPARTE V EGYPTĚ

Až do konce 18. století se v Evropě zajímalo o Egypt pramálo lidí. Obchodní státečky středomořské po něm toužily jako po zemi průchodní, do veliké politiky současné však jej nezatahovala žádná velmoc. Návrhy na průplav do Rudého moře, jaké na př. mladý Leibniz předkládal Ludvíku XIV., zůstaly vesměs na papíře. První, kdo se pokusil o včlenění Egypta do sítě evropské politiky, byla mladá republika francouzská. Ale ani pro ni Egypt nebyl cílem, nýbrž pouze východiskem k cíli. Chtěla z něho zasaditi odvetnou ránu své úhlavní nepřítelkyni, Velké Britanii. Na sklonku osmnáctého století se končil zápas o prvenství mezi Anglií a Francií. Velká Britanie si přisvojovala Indii, v níž si Francie s velkou vytrvalostí před ní budovala vojenskou nadvládu. Republika francouzská by byla ráda znovu dobyla vlivu v Indii a z ní koloniální moc britskou vytiskla. Tohoto cíle mohla dosáhnouti buď podmaněním britských ostrovů anebo usazením se ve východním Středozemním moři a dalším postupem k Indii. Veřejné mínění bylo pro podmanění ostrovů britských. K tomu bylo třeba silného námořního loďstva a vojska. Vojska měla Francie dosti, i její válečné loďstvo se mohlo měřiti s britským, jen kdyby se bylo soustředilo. To Velká Britanie nepřipustila. Drželať od r. 1704 Gibraltar, i bylo jí hračkou zameziti vjezd francouzského loďstva středomořského do Atlantického oceánu. Francouzské atlantické loďstvo samo nemohlo klásti odpor válečnému loďstvu britskému, i nebylo proto lze dopraviti francouzské vojsko na britské ostrovy. Podmanění Velké Britanie bylo a zůstalo i nadále krásným snem.

Mladý Napoleon Bonaparte nebyl snílkem. Všímal si skutečnosti a radil k útoku ve východním Středozemním moři.

Francouzské vojsko mělo opanovati Egypt, spojiti moře Středozemní s Rudým, vybudovati v Rudém moři válečné loďstvo a znepokojovati Indický oceán. Majíc pevnou oporu v Egyptě, mohlo francouzské vojsko postupovati Syrií a Persií na východ a napadnouti s pomocí domorodců britské posádky v Indii. Napoleon tento plán dokonale promyslil a důkladně připravil. Jeho vojsko měli doprovázeti hospodářští inženýři, koloniální úředníci, průmyslníci a nejlepší učenci. Jejich úkolem bylo vytvořiti z Egypta ohnisko politického a obchodního rozmachu francouzského ve východním Středomoří a Indickém oceánu. Co se podařilo dvaadvacetiletému Makedonci Alexandru Velikému, se nemělo zdařiti devětadvacetiletému Napoleonu Bonaparte?

Francouzská vláda projevila souhlas s plánem Napoleonovým; jeho výprava opustila 19. května 1798 Toulon a dospěla 1. července před Alexandrii, již snadno opanovala. Mamlúcká jízda nemohla čeliti francouzské pěchotě a jejím zbraním, byla poražena, rozprášena a Káhira obsazena. Radost Napoleonova byla veliká, jenže dlouho netrvala. Jeho plán předpokládal nerušené spojení s Francií, proto ponechal ve vodách egyptských 13 řadových bitevních lodí a 4 fregaty, aby střehly egyptské přístavy před středozemním loďstvem britským, vedeným admirálem H. Nelsonem. Lodi francouzské, které nekonaly službu strážní, se uchýlily do přístavu Abu Kír a admirál F. P. Brueys d'Aigalliers spoléhaje, že bude od strážních lodic zavčas zpraven o hrozícím nebezpečí, dovolil námořníkům i vojákům, aby se utábořili na pevnině. Toto dovolení se stalo osudným nejen jemu a jeho loďstvu, nýbrž i Napoleonovi a jeho vojsku. Britské loďstvo překvapilo strážní lodice a napadlo válečné loďstvo navečer 1. srpna. Dříve, než se vojáci a námořníci vzpamatovali a oblékli, dostaly se britské lodi mezi ně a loďstvo,

čímž vážnější obranu nesmírně ztížily. Nelson měl 13 lodí bitevních a 3 fregaty. S nimi zničil 11 řadových bitevních lodí francouzských a 2 jejich fregaty. Pouze 2 řadové lodi a 2 fregaty se útěkem zachránily.

Britským vítězstvím u Abu Kír bylo pravidelné spojení s Francií přerušeno a válečnému plánu zasažena rána smrtelná. Napoleon to věděl, a co dále podnikal, mělo jenom za účel zmenšiti utrpení vojska a umožniti návrat.

Výprava do Egypta zasáhla Turecko, s nímž Francie žila v míru a jemuž války nevypověděla. Francouzský velvyslanec, chtěje získati Turecko za spojence, ujišťoval sultána, že Napoleon zlomiv moc mamlúků Egypt opustí, ale porážka u Abu Kíru jeho snahy překazila. Sultán, nabádán Velkou Britanií, vyhlásil 12. září Francii válku. Velká Britanie nasazovala všechny páky, aby Francouze z Egypta vypudila. Sama uzavřela s Tureckem obrannou smlouvu a přiměla i Rusko k podobné. Obě velmoci toužily po asijských državách tureckých, i hleděly zameziti, aby o ně byly připraveny Francií.

Sultán vypravil dvě armády: jednu po pevnině, druhou na lodích britských a tureckých. Bonaparte, hledě zameziti, aby se turecká vojska nespojila s mamlúky, se vydal v únoru 1799 s částí vojska do Palestiny, kde 16. dubna u hory Tabora turecké vojsko úplně porazil. Dále se nedostal, jednak že se nemohl zmocniti námořní pevnosti Akky, zásobované Angličany, jednak že vypukla v Palestině cholera a úplavice, jež bezmála polovici jeho vojáků zahubila. Vrátiv se spěšnými pochody do Egypta, napadl 25. července tureckou armádu u Abu Kír a potřel ji, třebas byla podporována válečným loďstvem britským.

Věda, že svého prvotního plánu neprovede, opustil Napoleon s několika generály 22. srpna své krajany a vrátil se

do Francie. Dostalť odtud zprávy o hrozícím politickém rozvratu a domníval se, že ho ve vlasti čeká úkol mnohem důležitější. Svým zástupcem v Egyptě ustanovil generála Jeana Baptista Klébera, muže rozvážného a smělého. Generál měl co dělat, aby pokořil místní vzpoury a odrazil útoky tureckého vojska, dováženého a zásobovaného Angličany. Bylo neštěstím pro francouzskou výpravu, že byl již 14. června 1800 zavražděn najatým muslimem, který přišel do Egypta ze syrského Haleba.

Kléberův nástupce, generál Jacques Menou, nebo jak se sám nazýval, Abdalláh Jacques Menou, byl duševní slaboch. Maje na paměti osobní prospěch, stal se muslimem, oženil se s bohatou Egypťankou a nestaral se ani o krajany ani o slávu vlasti. Nápor britský a turecký se vzmáhal, francouzské posádky byly vytiskovány, ba vyháněny z města za městem a Menou dlel pouze v Alexandrii. Vida nezbytí a nemaje odvahy k ráznému útočnému postupu, nabídl 30. srpna 1801 admirálu lordu Keithovi kapitulaci. Byla přijata a francouzské armádě zajištěno, že bude se zbraněmi na britských lodích dovezena do vlasti.

Velká Britanie vyhrála. Zamezila znepokojování Indického oceánu rudomořským loďstvem francouzským jakož i pochod francouzského vojska po souši do Indie, opanovala Egypt a položila základ k své moci v Středozemním moři, obsadivši v září 1800 ostrov Maltu, jejž Bonaparte byl odňal Maltézským rytířům.

Francouzi působili v Egyptě od července 1798 do října 1801. Je to krátká doba v dějinách tisíciletého Egypta, avšak přece nesmírně důležitá, poněvadž v ní byl ze staletého spánku probuzen k novému životu.

Napoleon Bonaparte dal vyměřovati pozemky a zřizovati pozemkové mapy. Inženýři zaznamenávali, které zavodňo-

vací kanály jsou úplně čisté, které zanesené, které plochy třeba odvodniti, které by se daly zavlažovati; kolik by úprava stála a co by vynášela. Inženýři práci nedokončili, přece však ji načali a mohlo v ní býti pokračováno. Ukázali, jak se odvodňuje a jak se zavlažuje, a zřídili mnoho vzorných hospodářství, na nichž se domorodí sousedé učili. Vedle orby věnoval Napoleon velikou péči též průmyslu. Vždyť si musil opatřovati v zemi to, čeho potřeboval pro armádu. Francouzští odborníci stavěli dílny a v nich s pomocí domorodců zpracovávali domácí suroviny. Rychlé pohyby vojska vyžadovaly lepších cest a četných mostů, i pomáhali měšťané i vesničané stavěti mosty a silnice. Nová činnost a tudíž nový život se jevily všude v Egyptě. I francouzské divadlo bylo v Káhiře otevřeno a francouzský vědecký ústav založen. Francouzští učenci zkoumali staré památky, studovali historické nápisy a jejich knihy podávaly evropskému světu prvou věrnou zprávu o nesmírném bohatství staré osvěty egyptské.

Domorodci pozorovali, co všechno Francouzi v jejich vlasti budují. S mnohým nesouhlasili, mnohému se však obdivovali a mnohé napodobovali. Po prvé po mnoha staletích si uvědomili rozdíl mezi sebou a cizinci a po prvé po tisících let byl Egypt zařaděn do politiky evropské, ba světové.

MEHMED ALI, 1805—1849

Po odchodě Francouzů nebylo v Egyptě muže, který by byl zaručil život a majetek. Mamlúcká jízda byla sice zničena, avšak odpor jednotlivých mamlúků nebyl zlomen. Pokud dleli v Egyptě Francouzi, spojovali se mamlúci s armádou tureckou proti nim. Po jejich odchodu se dali nabádati od Angličanů proti Turkům. Angličané by byli v Egyptě

rádi zůstali, i těšili se, že se jim to podaří, až se obě strany vzájemnými boji zeslabí a obyvatelstvo je o zavedení jistoty a pořádku požádá. Jejich naděje měla býti zklamána Albáncem Mehmedem Alim, jemuž při porážce Turků r. 1799 u Abu Kír zachránili život.

Mehmed Ali se narodil r. 1769 v Kavale. Byl důstojníkem a přivydělával si na živobytí obchodem s tabákem. Turecké výpravy do Egypta se zúčastnil se 4.000 svých krajanů, mezi nimiž si získal rozvahou a odvahou značnou vážnost. Po bitvě u Abu Kír se přidal k Chozrevu pašovi, jenž byl od sultána Selíma III. po odchodu Francouzů ustanoven za guvernéra čili pašu egyptského. Chozrev, původem Čerkes, vynikal důvtipem a odvahou nad Mehmeda Aliho, pomáhal mu a povyšoval ho domnívaje se, že si z něho vychová výkonný nástroj. Mehmed Ali nechtěl býti nástrojem; chtěl sám nástroj ovládati. Za vhodné příležitosti se spojil se 4.000 svých albánských krajanů s mamlúky, Chozreva zajal a r. 1803 z Egypta vypudil. Kdyby byl tehdy tušil, že v něm bude míti úhlavního nepřítele, jistě by ho nebyl ponechal na živu. Chozrev se zalíbil sultánu Selímu III., jenž mu svěřil výcvik nové armády, postupoval od úřadu k úřadu, stal se velkým vezírem a pomstil se egyptskému pašovi, když se domníval, že dosáhl nejvyšší moci.

Bezmála touž dobou, kdy byl z Egypta vypuzen turecký guvernér Chozrev, odešly též britské posádky. Nebyly vyhnány nýbrž obávaly se, že jim vypovědí válku jejich dosavadní spojenci Turci i Rusové, když by v turecké provincii zůstaly. Mimoto se Napoleon chystal k nové válce s Anglií, proto vláda londýnská stáhla loďstvo i vojsko středomořské do Atlantického oceánu, aby střehlo britské pobřeží.

Mehmed Ali, opíraje se o Albánce, připravil mamlúkům několik porážek a osvobodil některá města egyptská, obzvláště Káhiru, od jejich útisků. Tím si zavděčil měšťany, takže žádali v Cařihradě, aby byl ustanoven jejich pašou. Selím III., maje plné ruce práce s přetvořováním armády, vyhověl a firmanem z 2. listopadu 1805 jmenoval Mehmeda Aliho guvernérem neboli pašou Egypta. Nový paša mohl býti každou chvíli sesazen a za přehmaty potrestán, jenže z Cařihradu do Egypta je daleko a sultán neměl síly, aby svou vůli v této vzdálené provincii provedl; nepřekážel tudíž Mehmedu Alimu, ale také mu nepomáhal. Měl sám dbáti toho, jak by v provincii, jejíž správou byl pověřen, upevnil svou moc a zabezpečil pokoj a pořádek. Nebyla to práce snadná. Věděl, že mu v Cařihradě nepřejí a doma že je obklopen nepřáteli, podpichovanými od Velké Britanie, která by si byla Egypt přece jen ráda přisvojila. Pokusila se o to v polovici března 1807, využivši války rusko-turecké a obecné nespokojenosti v Cařihradě. Válečného loďstva francouzského se nebála, vždyť admirál Nelson zničil francouzskou námořní moc r. 1805 u Trafalgaru úplně a snad navždy. Na 20 lodích velkých a 22 menších bylo dopraveno britské vojsko do Alexandrie a jiných přístavů egyptských. Angličané se nadáli, že se s nimi spojí jejich přátelé mamlúčtí a že společným úderem zlomí rostoucí moc Mehmeda Aliho a zůstanou v Egyptě pány. Leč dva jejich nejspolehlivější stoupenci zemřeli krátce před jejich příchodem, Mehmed Ali rychlými pohyby nahnal strachu mamlúkům ostatním a Angličanům samým zasazoval ránu za ranou. Očekávali pomoc z vlasti, ta však nepřicházela. Vláda londýnská s velikou pozorností sledovala porady Napoleonovy s jeho dosavadním nepřítelem císařem Alexandrem, zahájené v červnu

u Tylže, a hledala způsob, jakým by zamezila Napoleonovy pokusy o zničení britského obchodu s Evropou a jeho možný útok na Indii. Nemohouc vypraviti do Egypta posily, vyzvala své tamní vojsko, aby se vrátilo. Byl svrchovaný čas. Drželo se pouze v Alexandrii, kde je Mehmed Ali velkým náporem tísnil. Vyklidilo s jeho souhlasem město a nazítří do něho vtáhl vítěz, Mehmed Ali. Angličané nikdy nezapomněli, že je r. 1807 přinutil, aby z Egypta odešli a oplatili mu, přinutivše ho r. 1840 k odchodu z Malé Asie a Syrie.

MEHMED ALI SE UPEVŇUJE

Velká Britanie napínala všechny síly, aby zničila moc Napoleonovu v Evropě. Do věcí egyptských se nemíchala. Sultán cařihradský budoval novou armádu a Mehmed Ali se mohl svobodně upevňovati. Věda, že ho zahraniční nepřátelé z Egypta nevypudí, nebudou-li v Egyptě míti stoupenců a spojenců, hleděl zkrušiti mamlúky. Vhodná příležitost se mu naskytla, když ho sultán r. 1810 vyzval, aby vysvobodil posvátná města Mekku a Medínu od kacířských uahhábovců. Výprava do Mekky a Medíny byla považována za náboženský úkol, který měli podporovati všichni muslimové. Mamlúci nesměli překážeti, i smířili se se svým novým pánem, jenž je pozval do Káhiry k velké slavnosti. Chtěl při ní 1. března 1811 ustanoviti svého syna Túsúna vrchním velitelem armády, vypravené proti uahhábovcům. Mamlúků se dostavilo na 400. Při slavnostním průvodu byli v káhirské tvrzi uzavřeni a bezmála všichni pobiti. Rychlé čety albánské napadly jejich sídla, kde vraždily každého mamlúka, který neuprchl. Z Dolního Egypta byli pronásledováni do Horního a poslední útulek našli v Súdánu, obzvláště v Dongole, již obsadili. Kdo nesnášeli tamního podnebí, dožebrávali se milosti Mehmeda Aliho.

Zbaviv se mamlúků, hleděl se Mehmed Ali osvoboditi i od svých vlastních krajanů Albánců. Věděl, že jak se s jejich pomocí stal pánem Egypta, tak by mohl býti s jejich přispěním pokořen nebo zahuben. Ty, jimž nejméně důvěřoval, poslal proti uahhábovcům. Nemohli odříci; vždyť je volala náboženská povinnost — a málokterý se vrátil. Podlehli jednak podnebí, jednak útokům rozvášněných Arabů. Jiným Albáncům svěřil dozor na pohraniční posádky, obzvláště v Horním Egyptě, nebo je poslal do Súdánu, kde jim rovněž hrozila četná nebezpečí. Kdož zůstali naživu, byli s velikými dary a poctami na egyptských lodích odvezeni na krátkou dovolenou do své albánské vlasti, odkud je však žádná egyptská loď zpět k Mehmedu Alimu nedopravila.

Odstraniv z Egypta zjevné i možné nepřátele, zařizoval Mehmed Ali vládu a správu. Jeho provincie byla jednotná útvarem půdy, plemenem, řečí i věrou. Hodila se za stát, jenž třebas závislý na Cařihradě, přece jen mohl zůstati dědičně v rodině správcově, a Mehmed Ali si umínil, že Egypt své rodině zajistí. Bylo třeba, aby v něm pokoj a pořádek nejen zavedl, nýbrž také udržel. K tomuto cíli potřeboval spolehlivé a vyzbrojené armády. Armáda předpokládala stálé příjmy. K příjmům měly dopomoci úrodné, avšak zanedbané pozemky egyptské.

OPRAVY HOSPODÁŘSKÉ A VOJENSKÉ

Jako jinde v Orientě, byly i v Egyptě role buď ušúri, z nichž se platil nepatrný desátek, nebo charadži, zatížené daní pozemkovou. Desátková půda byla skoro všechna majetkem mamlúků a náboženských nadací. Půdu zdaněnou, charadži, obdělávali sedláci jakoby robotou. Mehmed Ali dal dokončiti rozměřování pozemků a vzav ji veškeru do své

správy, podělil jí r. 1813 rolníky, aby každý obdělával 3—4 feddány (126—168 arů) nikoliv jako svůj majetek, nýbrž jako doživotní nájem. Tento postup byl snadný, poněvadž po názoru muslimského Orientu veškerá půda náleží pánu země. Pozemky byly rozděleny na tři jakostní třídy a zavedeno vázané hospodářství. Každý sedlák měl nařízeno, kolik bavlny, indiga, cukrové třtiny nebo rozličného obilí jakož i píce má pěstovati, a vláda dohlížela, aby je skutečně pěstoval. Veškerou úrodu kupovala za stanovenou cenu a prodávala sedlákům všechny výrobky nebo potřeby dovážené odjinud.

Vláda dala odvodňovati a zavlažovati pozemky, čistiti kanály staré a kopati nové, zřizovati menší přehrady jakož i stavěti železnice a mosty. Lodice z ovocného a jiného dřeva egyptského rozvážely zboží po Nilu a jeho ramenech a kanálech. V Alexandrii byla založena loděnice, v níž se ze dřeva dovezeného z ciziny stavěly lodi obchodní i válečné. Celý Egypt byl zakrátko proměněn v jediný velký statek Mehmeda Aliho.

Vázaným hospodářstvím umožnil Mehmed Ali obchod, poněvadž zabezpečil trvalé dodávky surovin, potřebných k vývozu i k zpracování v továrnách, které po Egyptě zakládal. Byly to nejen zbrojovky a loděnice, nýbrž i slevárny, sklárny a papírny. Egyptské válečné a obchodní loďstvo zajišťovalo a udržovalo spojení nejen v moři Rudém, nýbrž i v Středozemním. Jako bylo obyvatelstvo povinno obdělávati pole, byla mu ukládána robota v továrnách; nebylo zbytí, chtěl-li Mehmed Ali zemi a obyvatelstvu dopomoci k blahobytu. Že přitom hodně trpělo, je jisté. Mnozí boháči byli zabráním lén a nadací ožebračeni. Vysoká cla nejen pohraniční, ale i krajská zaviňovala drahotu. Práce v loděnicích a v továrnách vysilovala. Mince byla zhoršena a úředníci,

provádějící státní obchody, vydírali zaostalý lid, obzvláště když jim mnozí nesvědomití soudcové nadržovali.

Mehmed Ali se staral nejen o hmotný, nýbrž i o mravní prospěch lidu a zakládal školy národní i odborné. Již r. 1816 otevřel v Káhiře inženýrskou školu, vybavenou nejlepšími příručkami a nástroji evropskými.

Armáda Mehmeda Aliho nebyla námezdní, nýbrž národní. Dal odváděti obyvatele, posílal nejnadanější do vojenských škol a vychovával z nich důstojníky a vojenské úředníky. Vyšší místa vyhrazoval Čerkesům, Turkům a Francouzům. Domníval" se, že voják egyptský splní svůj úkol svědomitě, bude-li veden vysokým důstojníkem, vyrostlým ve vojenském ovzduší. Tato domněnka byla Egyptu osudná a znemožnila splynutí zájmů vládnoucího rodu se zájmy poddaných. Panující rod nadržoval Turkům a Čerkesům, tedy cizincům, a byl sám Egypťany považován za cizí. Již r. 1811 měl skoro 20.000 mužů řadového vojska, r. 1837 více než 108.000. Válečné loďstvo vybudoval z ničeho. Prvé ztratil u Navarina, zakrátko měl druhé, dokonalejší. Nová armáda zabezpečila jistotu a pořádek doma a šířila egyptský vliv široko daleko po okolí.

Mehmed Ali se šatil jednoduše, ale čistě. Mnoho nejedl a spokojil se s obyčejnou stravou. Jeho příbytek byl prostě zařízen. Výdaje egyptské činily r. 1833 skoro 53 milionů franků, z toho utratil paša pro svůj dvůr jen půl milionu. Nebyl vzdělán, neboť nechodil do škol. Teprve v Egyptě se naučil trochu čísti a psáti. Maje zdravý rozum, věděl, že se neobejde bez rádců a pomocníků. Kde bylo třeba, bral do svých služeb Evropany, obzvláště Francouze, a dobře je platil, nedovoloval jim však, aby se míchali do vnitřní správy a politiky. Měli býti učiteli lidu a odejíti, až by se domorodci bez nich obešli. Upřímného pomocníka nezískal a často si

stěžoval: „Jsem sám.“ Veřejné mínění bylo proti němu. Vždyť odsunul dosavadní pány, zaváděl novoty, chystal budoucnost a Egypťané myslili a žili v minulosti.

MEHMED ALI ZAKLÁDÁ ŘÍŠI

Účelná a vytrvalá péče Mehmeda Aliho o rozkvět Egypta nesla brzo hojné ovoce. Měl spolehlivou armádu, silné válečné loďstvo i mohl pomýšleti na výboje. Za války s uahhábovci opanoval nejen Mekku a Medínu, nýbrž i dobré dvě třetiny Arabie. Vyhledávaje černochy za vojáky, pronikl hluboko do Súdánu, a pomáhaje svému pánu, sultánu tureckému, dostal od něho r. 1823 ostrov Krétu.

Boj Řeků za svobodu mu poskytl nové příležitosti, aby se sultánu zavděčil a své državy rozšířil. Vypravil pod svým synem Ibráhímem 30.000 mužů a celé loďstvo do Řecka, utratil přes 20 milionů franků a byl by jistě dostal velké části Řecka a mnohé ostrovy, kdyby spojené loďstvo francouzsko-britsko-ruské nebylo 20. října 1827 úplně zničilo egyptské a turecké loďstvo u Navarina. Tato porážka mu sice přinesla hmotnou škodu, ale jeho politický vliv nezmenšila, ba zesílila jej. Jeho nepřátelé s ním jednali jako se sobě rovným, nezávislým vládcem, čímž roznítili jak jeho ctižádost, tak sultánovu žárlivost.

Mehmed Ali požadoval od sultána Syrii náhradou za pomoc a škodu v boji proti Řekům. Měla býti spojena s jeho dosavadními državami a z nich utvořen dědičný stát pod svrchovaností sultánovou. Po nezávislosti netoužil. Jako Albánec a dobrý muslim viděl v sultánovi příznivce svého národa a svou náboženskou hlavu, nechtěl se proto od něho odloučiti a jeho moc zeslabiti. Soudil, že zesílí jeho vliv, zajistí-li v rozsáhlých částech tureckého státu pokoj a pořádek a bude-li je spravovati v souhlase se svým cařihradským

pánem. Jenže sultán Mahmúd II. byl názoru opačného. Chtěje obnoviti dávnou sílu své říše, upravoval armádu, zaváděl novoty, a kde jen mohl, trestal zvůli jednotlivých pašů a rozšiřoval a prohluboval moc ústřední. Mehmedu Alimu nedůvěřoval, ba obával se ho. Vždyť nikoliv on, sultán a chalífa, nýbrž Mehmed Ali byl pánem a ochráncem Mekky a Medíny, posvátných měst islámských. Toto panství by se mu bylo navždy zajistilo, kdyby byl dostal i Syrii. Sultán nechtěl a nemohl svoliti k rozkladu své říše, proto žádost Mehmeda Aliho za Syrii odmítl.

Mehmed Ali se svého úmyslu nevzdal, a když se mu naskytla r. 1831 příležitost, aby napadl neposlušného tureckého guvernéra z Akky, využil jí a za jásotu obyvatelstva vložil své posádky do všech čelných měst Palestiny a Syrie. Chyba byla, že se na severních hranicích syrských nezastavil. Lákaly ho bohaté lesy horstva Tauru, jichž potřeboval na loďstvo. I vyslal své vojsko do úrodného okolí Adany, do horstva Tauru a tudy do Malé Asie. Mahmúd II. byl mírem v Kiutahia z 5. května 1833 donucen mu odstoupiti jak Syrii, tak Adansko. O své újmě vložil egyptské posádky i do krajů Rakky a Orfy na levém břehu Eufratu.

Sultán se nemohl spřáteliti se ztrátou svých provincií za Taurem. Obával se, že si Mehmed Ali vezme i Mesopotamii s Bagdádem a Mósulem, že utvoří z arabských provincií tureckých říši novou, arabskou, a že on nebo některý z jeho nástupců bude uznán za chalífu islámského světa. Chozrev paša, dávný nepřítel Mehmeda Aliho, sultána k nedůvěře popuzoval a britský velvyslanec mu pomáhal. Mahmúd II. chystal nové vojsko a novou výzbroj, a ačkoliv byl varován od některých velmocí, aby se do války s Mehmedem Alim nedával, přece na jeho rozkaz turecké vojsko 23. května 1839 vniklo do Syrie a utkalo se s vojskem egyptským 24. června

u Nisibu, 20 km západně od Biredžiku. Bylo na hlavu poraženo. Mahmúd II. zemřel 1. července, válečné loďstvo turecké se přidalo 17. července k Mehmedu Alimu a mladistvý sultán Abdalmedžíd by byl ztratil říši i život, kdyby nebyl zasáhl Chozrev paša v Cařihradě a lord Palmerston v Londýně.

VELKÁ BRITANIE PROTI MEHMEDU ALIMU

Mehmed Ali se bál pouze Velké Britanie, a proto konal, co mohl, aby její dobrou vůli získal. Při každé příležitosti se dotazoval jejích diplomatických zástupců na úsudek o tom nebo onom svém záměru ať vnitřním, ať zevním, a ustupoval, aby ji nepobouřil. Říše, kterou zakládal, měla býti africko-asijská, avšak s nátěrem evropským. Velká Britanie se jí protivila jednak z obavy o Indii a cesty k ní vedoucí, jednak z povinnosti zachrániti svému průmyslu a obchodu odbytiště při východní polovici Středozemního moře. Egyptský paša podporoval zemědělství, průmysl a obchod nejen doma, nýbrž i v zemích dobytých. Budoval nové hospodářské středisko a egyptské výrobky zatlačovaly britské.

Velká Britanie nezapomněla, že Mehmed Ali vypudil r. 1807 její armádu, vedenou generálem Frazerem, a lord Palmerston se stavěl proti jakémukoliv většímu jeho záměru. Britští zástupcové diplomatičtí podporovali od r. 1830 kdekterého čelného nespokojence, obzvláště v Syrii. Byla to Velká Britanie, která r. 1833 vítězného pašu vyzvala, aby uzavřel se sultánem mír, s hrozbou, že její válečné loďstvo navštíví Alexandrii. Zanedlouho potom poslala válečné lodice, aby zkoumaly splavnost Eufratu a Tigridu, ve skutečnosti, aby pozorovaly postup egyptského vojska a zabránily, aby se upevnilo při Perském zálivu.

Mehmed Ali hleděl navázati přátelské styky s Persií. Šáh mu byl nakloněn a r. 1835 chystali oba přátelskou a obchodní

smlouvu. Perský záliv se dostal do nebezpečí. Arabské pobřeží bylo z velké části v moci egyptské. Jak snadno mohli egyptští vojáci obsaditi spolu s perskými též perské pobřeží a vybudovati na ostrovech Bahrejn přístav válečný! Zástupci britští hrozili. Mehmed Ali je chlácholil a jevil r. 1836 ochotu, že přijme britský protektorát, jen aby zachránil země, kterých dobyl, svému rodu. Velká Britanie nedůvěřovala chráněnci tak mocnému a byla přesvědčena, že si snáze zajistí odbytiště a cesty do Indie, ujme-li se ohroženého sultána a bude-li po něm děditi. Cesty pašovy se křížily s britskými.

Ve Francii byla otřesena vláda Bourbonů. Vnitřní potíže rostly, i bylo radno dáti veřejnému mínění nové podněty v zámoří. Lákaly kraje severoafrické, které byly dosud pod svrchovaností tureckou. Konsul Drovetti vybízel již r. 1826 Mehmeda Aliho, aby s pomocí francouzskou obsadil Tripolsko, Túnisko a Alžírsko. Paša neodporoval, avšak požadoval, aby Francie získala britský souhlas, anebo ho aspoň zajistila před možnými následky tohoto výboje. Jak míval ve zvyku, pohovořil o věci s konsulem anglickým, jenž podal zprávu do Londýna. Odtud přišel zákaz s důvodem, že by se ohrozila celistvost turecké říše. Francie vyjednávala až do r. 1830 a navrhovala, aby Mehmed Ali obsadil Tripolsko a Túnisko, ona že si vezme Alžírsko. Místo vojenské pomoci nabízela 10,000.000 franků. Vyjednávání ztroskotalo o odpor britský a turecký, paša se obrátil do asijské Syrie a Francie si vzala r. 1830 Alžírsko sama. Aby je udržela, podstoupila těžké oběti. Mehmeda Aliho se ujala teprv r. 1839, kdy sebevědomý Thiers se snažil zahájiti ráznější politiku velmocenskou. K změně politiky orientální ji nabádali ostatně i její občané v zemích egyptských, kde se jich mnoho živilo. Po Syrii toužila sama, avšak byla ochotna ponechati

pašovi egyptskému Palestinu, ba i správní kraje Akku a Sajdu. K cíli nedospěla, neboť měla proti sobě velmoci ostatní.

Velká Britanie hledala spojence. Našla je snadno. Rusko potřebovalo teplého moře a doufalo, že se k němu dostane rozpadajícím se Tureckem buď na Perském zálivu nebo někde u Adany; nemohlo proto dovoliti, aby mu cestu zamezil nový silný pán. Car Mikuláš měl i jinak řízný odpor proti červnové revoluci francouzské. Jiné důvody mělo Rakousko a Prusko, aby se ujalo ohroženého sultána. Lord Palmerston pozval jejich zástupce do Londýna, kde uzavřeli 15. července 1840 spolek, jehož úkolem bylo pokořiti Francii a s ní Mehmeda Aliho. Měla mu býti svěřena správa kraje Akky, vzdá-li se svých ostatních výbojů do desíti dnů. Po té době že mu zůstane pouze dědičná vláda v Egyptě. Nevzdá-li se ani po dalších desíti dnech odporu, že pozbude i Egyptu a bude zasažen válkou.

Francie nabádala Mehmeda Aliho i jeho syna Ibráhíma, aby neustupovali, jenže neměla síly ujmouti se jich účinně proti kroku velmocí. Lord Palmerston ji schválně do Londýna nepozval a ministerský předseda Thiers měl chuť odpověděti na urážku, jaké se mu dostalo, vyhlášením války, avšak rozvážný Ludvík Filip uznal nesmyslnost takového postupu a Thiersa propustil; svého trůnu přece nezachránil. Diplomatická porážka, Francii při tom způsobená, otřásla ovšem bezpečností jeho trůnu, i jinak nevelikou.

Již v září 1840 spojené loďstvo britsko-rusko-turecké pod britským velením napadlo přístavy syrské a nabádalo obyvatelstvo ke vzpouře. Mehmed Ali, zklamán Francií, hleděl zachránit, co se dalo. Odvolal vojáky i úředníky ze Syrie, Arabie, Kréty a chystal se k obraně Egypta. Velká Britanie ho tam nenapadla, obávajíc se, aby proti sobě nepopudila

všechny své dosavadní spojence a neztratila politického vlivu, jakého nabyla svým rozvážným postupem. Radila Chozrevu pašovi i mladému sultánovi Abdalmedžídovi k umírněnosti a Mehmedu Alimu ke skromnosti.

MEHMED ALI DĚDIČNÝM PAŠOU EGYPTSKÝM

Hatti šerífem z 1. června 1841 bylo stanoveno: Mehmed Ali zůstane dědičným guvernérem Egypta a Súdánu. Posloupnost spočívá v jeho přímých potomcích podle stáří. Vojska smí míti toliko 18.000 mužů; žádné válečné loďstvo. Vojsko bude oděno, cvičeno a vyzbrojeno jako turecké. Mehmed Ali smí ustanovovati důstojníky pouze po plukovníka. Vyšší hodnosti jmenuje sultán. Měna je turecká. Egypt má zásobovati Mekku a Medínu obilím jako dosud. Sultánovi je povinen odváděti ročně 10,000.000 franků, kteráž suma byla později snížena na 7,500.000 franků.

Egypt se stal znova provincií tureckou, a přece nabyl ve veřejném mínění evropském nezávislosti, poněvadž dostal vládu dědičnou. Z vládce, se kterým ještě před několika lety Velká Britanie a ostatní velmoci jednaly jako se sobě rovným, se stal podřízený, třebas dědičný úředník sultánův.

Byla to velká rána pro Mehmeda Aliho. Všechny plány se mu zhroutily, a to proto, že přeceňoval svou sílu. Velkou politikou se již nezabýval; věnoval zbytek svého činného života hospodářskému povznesení země.

PEČUJE O BLAHOBYT SVÉ ZEMĚ

Egypt byl od r. 1798 až do r. 1841 bezmála ustavičně ve válce. Bylo třeba zahladiti rány tím vzniklé a položiti základy k lepší budoucnosti. Svědomitého a oddaného pomocníka měl Mehmed Ali ve svém synu Ibráhímovi, jenž pobyl delší dobu v Evropě a poznal způsob tamní činnosti.

Válečné loďstvo si vzal sultán, vojsko měl Mehmed Ali rozpustiti. Rozpouštěl je, avšak pomalu. Nejlepší důstojníky a poddůstojníky jmenoval úředníky a 50.000 mužů přeměnil v dělníky na stavbách opevňovacích a zavodňovacích. Byl přesvědčen, že si Velká Britanie Egypt vezme. Vniknouti do něho mohla pouze od moře, proto dal po r. 1841 celé pobřeží opevňovati. Odborníci francouzští vypracovali plány a francouzští inženýři dohlíželi na dělníky. Nejdůkladnější byly tvrze hájící Alexandrii a její přístav. Přístav rosettský byl zrušen a tamní rameno nilské svedeno kanálem Mahmúdijje k Alexandrii, kteréž město bylo po vodě takovým způsobem spojeno s Káhirou.

Mehmedu Alimu pomocníků přibývalo, vždyť dorůstali ti, které poslal na další vzdělání do Evropy, a mnozí se znamenitě osvědčili. Vida úspěchy vyšších studií v Evropě, vypravil tam r. 1844 najednou sedmdesát žáků, mezi nimi tři vlastní syny, jakož i Ismaíla, syna Ibráhímova, jenž se dostal později na trůn. Trápilo ho, že Ibráhím churaví, avšak měl radost, že třebas nemocen, přece jen sleduje veškeré podniky hospodářské a dodává odvahy těm, kdo je vedli. Zakládal nové a nové školy obecné a učitelské ústavy. Nařídil státní tiskárně, aby zásobovala národ levnými knihami. Službu zdravotní upravoval neustále. Budoval nemocnice a od r. 1847 egyptští lékaři, vzdělaní v Evropě, je řídili. Za jediný rok 1840 bylo na rozkaz pašův vysázeno v Egyptě na 16 milionů stromů, aby bylo dřevo na mosty, na stroje, pražce, jakož i na lodi obchodní. Nesměje míti lodí válečných, dal stavěti obchodní a založil 1. dubna 1845 parní společnost středomořskou, jež udržovala pravidelné spojení mezi Alexandrií a Cařihradem. Peněz si od velkých finančníků britských nebo francouzských nevypůjčoval, aby se nedostal do jejich područí. K diplomatickým zástupcům a občanům

britským a francouzským se choval vlídně, avšak zdrženlivě. Nechtěl je popuditi, avšak chránil se jim dáti příležitost, aby se mohli míchati do vnitřní správy.

VYHÝBÁ SE ÚSKALÍ BRITSKO-FRANCOUZSKÉMU

Francie by byla ráda spojila moře Středozemní s Rudým průplavem Suéským. Naléhala na Mehmeda Aliho, aby k tomu přivolil. Odpověděl začátkem r. 1845, že je ochoten vyhověti, zaručí-li velmoci neutralitu Egypta. Netajil se svým přesvědčením, že průplav Suéský, třebas jej Francie vystaví, se stane majetkem Velké Britanie a umožní jí cestu do Egypta.

Anglie se průplavu Suéskému protivila, neboť zamýšlela vybudovati železnici ze Suésu do Káhiry, odkud jezdily její parníky po kanálu Mahmúdijje do Alexandrie. Pravidelnou paroplavbu z Alexandrie do Marseille zahájila Francie r. 1834, Velká Britanie do Southamptonu r. 1840. Na začátku tohoto roku se Mehmed Ali domníval, že si ji nakloní výsadou na paroplavbu z Alexandrie po kanálu Mahmúdijje do Káhiry. Výsadu přijala, avšak nikterak se neodvděčila. Zato nechtěl paša svoliti, aby si vybudovala opevněné stanice z Káhiry do Suésu, jichž požadovala, dovolávajíc se nejistoty poštovního spojení. Mehmed Ali zabezpečil pořádek a dal poštu dopravovati sám, čímž Anglii znova popudil.

NEZANECHAL DLUHU

Od začátku své vlády a správy se Mehmed Ali sháněl po penězích, jichž mnoho potřeboval na armádu, hospodářské podniky a na dary sultánovi a jeho milcům jakož i evropským náhončím. Aby položil finance na bezpečný základ, zřídil v lednu 1843 státní banku a příštího roku povolal francouzského odborníka, aby ji vedl. O výkonnou moc se od

r. 1844 dělil s ministry, jimž dal za úkol, aby zjednodušili zemskou správu.

Mehmedu Alimu sil ubývalo a nebylo, kdo by ho zastal. Ibráhím se měl státi jeho nástupcem, ale předešel svého otce, zesnuv 10. listopadu 1848. Jeho synovec Abbás dlel v Hedžázu. Vrátiv se 24. prosince, ujal se vlády. Mehmed Ali sám byl vysvobozen z dlouhé nemoci 2. srpna 1849 jako stařec osmdesátiletý. Generální konsul britský Murray poznamenal ve své zprávě o jeho smrti, že zemřel velký vládce. Ve všech zemích, kterých dobyl, že zavedl pořádek a budoval blahobyt. Od jižních hranic Súdánu až do Alexandrie že mohl kterýkoliv Angličan putovati bez průvodce a bez obavy, že se mu něco stane. Murray psal pravdu. Mehmed Ali byl jedním z největších mužů devatenáctého století a největším vládcem, jakého muslimský Egypt měl. On to byl, kdo položil základy, na nichž dnešní Egypt spočívá, a zasel semeno, z něhož roste politický, hospodářský a národní život egyptského lidu.

III

NÁRODNÍ PROBUZENÍ

Žádný z potomků Mehmeda Aliho se nevyrovnal zakladateli nového Egypta. Nejenže nezachovali všech jeho držav, nýbrž pozbyli též značné části svobody, již jim odkázal.

ABBÁS I., 1849—1854

Abbás, vnuk Mehmeda Aliho, syn Túsúnův, neměl evropského vzdělání. Byl pověrčivý, nedůvěřivý, miloval nádheru a pohodlí, nedbal věcí hospodářských, neznal ceny peněz a na vojenská zařízení jakož i na výzdobu svých paláců jich mnoho vyplýtval. Obávaje se Evropanů, nenáviděl vše, co zavánělo evropským pokrokem. Vynikající odborníky, kteří řídili věci správní nebo podniky průmyslové, propustil a nahradil je neschopnými Turky nebo Čerkesy. Tím podkopával hospodářský rozvoj a upadal do sporů, jichž rozliční konsulové využitkovali ve prospěch svých státních občanů jakož i egyptských chráněnců. Četní dobrodruhové takto chránění se domáhali náhrady za škodu zdánlivě utrpěnou. Diplomatičtí zástupci se jich ujímali, třebas mnohdy věděli, že sporná věc není spravedlivá. Sedmnáct států bylo v Egyptě diplomaticky zastoupeno a tvořilo zvláštní státy ve státě jednom. Jejich konsulové se opírali o kapitulace, dovolávali se výhrad zaručených cizincům, Velká Britanie se jich ujímala, naléhala na sultána a slabému pašovi nezbylo, než aby vyhověl a platil.

Abbás, podobně jako jeho děd, by se byl velmi rád domluvil se sultánem, avšak Velká Britanie a Francie se protivily každému zesílení tureckého vlivu. V Cařihradě na Ab-

bása žalovaly jako na neschopného, ujímaly se sesazených úředníků a požadovaly, aby sultán ustanovil nového pašu. Abbás byl v úzkých a vida nezbytí, udělil r. 1851 Velké Británii výsadu na železnici z Káhiry do Alexandrie a jevil ochotu dáti se úplně pod její ochranu, k čemuž mu radil jeho tajemník Nubar paša, vnuk Bogosa, jenž spravoval věci zahraniční a obchodní za Mehmeda Aliho. Bylo štěstí pro Egypt, že Abbás náhle zemřel, nebo jak se šeptalo, byl zavražděn 13. července 1854.

MEHMED SAÍD, 1854—1863

Mehmed Saíd, neboli jak se mu krátce říká, Saíd, se narodil r. 1822. Jeho otec Mehmed Ali mu dal za vychovatele rozumného Evropana. Ještě významnější pro něho bylo, že se mu dostalo výcviku námořnického jako každému Egypťanu, který se chtěl státi námořním důstojníkem. Naučil se pořádně arabsky, seznamoval se s lidem a zamiloval si jej. Byl to první vládce, který arabsky mluvil a cítil. Chtěje egyptský lid vyprostiti z rostoucího vlivu čerkeských a tureckých vysokých důstojníků a hodnostářů, nabádal venkovany, aby posílali synky do národních škol a ty, kteří se osvědčili, jmenoval úředníky a důstojníky. Teprv on prohlásil arabštinu úředním jazykem.

Hned na počátku vlády udělil Saíd zemědělcům dědičné právo na obdělávané pozemky a dovolil, aby mohlo býti nejen dáno do zástavy nebo do nájmu, nýbrž i prodáno, čímž vlastně přiznal rolníkům majetkové právo na půdu. Hospodářství vázané odstranil a daň pozemkovou snížil na 40 piastrů z feddánu (0·42 ha). Vnitřní cla zrušil a dopřál obchodu úplné svobody. Přiznání majetkového práva na obdělávanou půdu přimělo milce Saídovy, že se ucházeli

o velké pozemky a vymáhali, aby byly prohlášeny za desátkové. Saíd jim vyhovoval, i vznikali v Egyptě opět velcí statkáři, kteří měli odváděti pouze desátek povrchně určovaný podle uznané úrody. Byl to začátek poklesu egyptské orby, poněvadž se velcí statkáři v zemědělství nevyznali a majíce úrodu menší, odváděli též menší daň ve způsobě desátku, kdežto pozemková daň, třebas snížená, přece jen tížila drobné zemědělce. Jak statkáři, tak sedláci si na své pozemky vypůjčovali od evropských vydřiduchů, obzvláště Řeků a Maltézů, a když r. 1861 bylo Evropanům zákonem dovoleno, aby v Egyptě vlastnili pozemky, přecházely mnohé zadlužené statky do rukou evropských podnikatelů. Egyptští sedláci pro ně pracovali jako nájemníci, ba jako rabové.

Saíd skoro ustavičně cestoval z kraje do kraje, aby poznal celou zemi, již spravoval. Svých držav nerozšiřoval, a přece měl značné výdaje s armádou, poněvadž platil na 30.000 mužů v krimské válce a sultána vydatně podporoval. Mnoho peněz stálo dokončení železnice z Alexandrie do Káhiry a její prodloužení do Suésu. Trať z Káhiry do Suésu, vedená pouští, byla přeložena, jakmile byl prokopán kanál sladkovodní, jímž tekla nilská voda k průluce Suéské. Železnice z Alexandrie do Suésu spojovala moře Středozemní s Rudým, čímž zkrátila, urychlila dopravu do Indie a přinesla Egyptu velký zisk. Listy a spěšné zásilky byly převáženy po ní. Cestující se ubírali raději Egyptem než okolo Afriky a zastavovali se v Káhiře, kde poskytovali výdělku. Sués a Rudé moře nabývaly významu světového — jaký div, že se Velká Britanie snažila, aby si je zajistila.

Politikové britští připravovali vážně a soustavně obsazení Egypta. Je to patrné z pamětního spisu Stoddarta, britského konsula v Damiettě, jejž poslal r. 1845 do Londýna. Sám

radil, aby bylo obsazení chystáno působením překážek při úpravě vnitřních záležitostí.

Napoleon III. chápal snahy britské, a aby nevyšel s prázdnou, navrhl r. 1856 Velké Britanii rozděliti severní Afriku. Měla si vzíti Egypt, Francie Maroko, a Tripolsko bylo ponecháno království sardinskému. Stařičký lord Palmerston nesouhlasil. Nepotřeboval milosti a považoval za nedůstojné své vlasti, aby něco přijala od Napoleona. Znal vytrvalost svých krajanů a byl přesvědčen, že k cíli dospěje. Sám se domáhal znova a znova, aby byla průluka Suéská postoupena Anglii. Když se to nestalo, dal r. 1857 obsaditi ostrůvek Perim při vchodu z Indického oceánu do Rudého moře. Na Perimu vybudována silná tvrz a její děla hrozí každé lodi, která by se pokusila bez britského souhlasu Rudé moře opustiti nebo do něho vniknouti.

Tou dobou se v Egyptě vážně vyjednávalo o prokopání šíje Suéské. Saíd očekával od tohoto díla velký prospěch pro zemi a obyvatele, proto nešetřil penězi. Chtěje si vypomoci z dočasné tísně, vypůjčil si 8,000.000 £ na 8%. Dluh splácel svědomitě, přece však zůstalo po jeho smrti ještě 3,293.000 £ nezaplaceno.

PRŮPLAV SUÉSKÝ

Největší zásluhu o Egypt a o světové cesty obchodní si získal Saíd dav svolení, aby byla průluka Suéská prokopána, a přičiniv se, aby byl průkop skutečně proveden. Zapomněl na obavy svého otce, že průplav usnadní útok na Egypt; neuvážil, že odvede přepravu zboží a osob z egyptských železnic a nenadál se, že bude začátkem konce egyptské svobody. Vždyť usilovná snaha lorda Palmerstona, aby získal pro Velkou Britanii průluku Suéskou, byla patrnou výstrahou, že londýnská vláda neustane, pokud si průplav Suéský

nezajistí. Že přitom bude též nezávislost Egypta ohrožena, bylo jasné; leč Saíd nedbal budoucnosti, dal se oslniti myšlenkou, že provede dílo, o které tolik velkých mužů usilovalo, a snadno naběhl francouzským milcům a rádcům, když mu líčili slávu nesmrtelnou.

Již Napoleon Bonaparte chtěl dáti prokopati průluku Suéskou. Zvláštní komise připravovala potřebné plány, a Napoleon by byl jistě s průkopem začal, kdyby nebyla komise shledala, že je hladina Rudého moře o 9·908 m vyšší než hladina moře Středozemního u Pellusia.

Začátkem čtyřicátých let povzbuzoval státník rakouský kníže Metternich Mehmeda Aliho, aby dal znovu zkoumati průluku. Paša to neučinil, dovolil však pařížské Société d'études du Canal de Suez, jež se utvořila 30. listopadu 1846, aby potřebná měření provedla nebo aspoň na ně dozírala. S jejím souhlasem vyměřoval průluku rakouský inženýr Alois Negrelli a dospěl r. 1847 k přesvědčení, že jsou obě hladiny přibližně stejně vysoké a že je tudíž průplav možný. Pařížská společnost jej hleděla uskutečniti a vybídla konsula Ferdinanda de Lesseps, aby s pašou o průplavu jednal. Lesseps učil jako mladý konsulární úředník Saída jezditi na koni, byl s ním dobře znám, těšil se jeho oblibě a dostal od něho 30. listopadu 1854 výsadu, aby průluku Suéskou prokopal, ovšem, projeví-li sultán souhlas. Výsada nezněla na pařížskou společnost, nýbrž na Lessepsa samého.

Od výsady k činu bylo daleko. Předpokládala souhlas sultánův, a tomu se v Cařihradě vší silou opíral velvyslanec britský. Po rozkazu ministerského předsedy lorda Palmerstona psaly listy britské, že průplav Suéský není možný, a snažily se popuditi veřejné mínění proti němu. Inženýr Negrelli konal nová podrobná měření a předložil je zvláštní mezinárodní komisi, která se na podnět Saídův v Paříži sešla

a o průplavu odborně rokovala. Prozkoumavši plány Negrelliho, uznala 2. ledna 1856, že jsou proveditelné a doporučila je veřejnému mínění i Saídovi. Saíd prodloužil 5. ledna 1856 výsadu Lessepsovu na 99 let a rozšířil ji 21. července téhož roku, uděliv mu právo vykopati splavný kanál z Nilu podél celého průplavu, zavlažovati z tohoto kanálu státní pozemky dosud neobdělané a dáti si kanál i pozemky připsati jako soukromý majetek. Spolu mu zajistil 20.000 robotníků, ovšem s výhradou, že bude výsada sultánem schválena.

Lesseps, koupiv všechny plány Negrelliho, utvořil 20. prosince 1858 Compagnie universelle du Canal maritime de Suez, která vydala 400.000 podílů po 500 francích. Vláda londýnská vybízela slovem i písmem, aby občané Velké Britanie a jejích država podíly neupisovali. Poslechli. Občané států středoevropských se dali rovněž zastrašiti, takže společnosti zbylo 176.602 podíly. Saíd, chtěje průplav zajistiti, byl povinen je všechny převzíti v ceně 88,750.000 franků pro sebe nebo vlastně pro stát egyptský. Splatil část kapitálu, poslal robotníky a 25. dubna 1859 byl průkop zahájen u Port Saídu na pobřeží středomořském.

Lord Palmerston nasadil v Cařihradě znova všechny páky, aby práci překazil. Podařilo se mu to, i byla na rozkaz sultánův v září téhož roku zastavena. Kanál sladkovodní, odbočující z Nilu, byl kopán. Sultán jej zakázati nemohl, poněvadž byla výmluva, že slouží egyptskému zemědělství. Tu se ujala Velká Britanie ubohých robotníků, dožadujíc se pro ně spravedlnosti. Jisté je, že velice trpěli, neboť nebylo ani lékařů a léků, ani nemocnic pro ně a pro členy jejich rodin, kteří je šatstvem a potravinami opatřovali. Ze 40.000 lidí při kanálu zaměstnaných mnozí umřeli a jejich hospodářství trpěla.

Ismaíl, nástupce Saídův, nejsa nakloněn ani Lessepsovi ani jeho společnosti, hleděl ztenčiti výhody udělené před-

chůdcem. Spoléhaje na pomoc Velké Britanie, odmítal požadavek Lessepsův za požadavkem. Vznikly spory, jež byly konečně předloženy císaři Napoleonovi III., aby rozhodl. Učinil to v červnu 1864. Lesseps se měl vzdáti práva na robotníky, vlastnictví na sladkovodní kanál a pozemky z něho zavlažované, směl však kanálu používati po 99 let a měl dostati od Ismaíla náhradou 84,000.000 franků. Rozhodnutí Napoleonovo neuspokojilo nikoho, nikdo se však neodvážil něco namítati, poněvadž se Napoleon těšil světové vážnosti a Velká Britanie nechtěla jeho dobrou vůli ztratiti.

Ismaíl uzavřel 22. února 1866 s Lessepsem konečnou úmluvu a sultán, nejsa od Velké Britanie zdržován, ji schválil 19. března téhož roku. Práce byly urychleny a průplav sám byl otevřen a plavba zahájena 17. listopadu 1869. Zahajovací slavnosti prý stály Ismaíla přes 1,300.000 £. Průplav byl prvotně rozpočten na 8,000.000 £, avšak bylo vyplaceno zaň přes 20,000.000 £, z čehož dobrou polovičku hradil Egypt.

ISMAÍL, 1863—1879

Průplav Suéský byl pro Velkou Britanii novým a konečným důvodem, aby se v Egyptě pevně usadila. Příležitost jí zavdaly dluhy Saídova nástupce Ismaíla. Ismaíl, vnuk Mehmeda Aliho, syn slavného vojevůdce Ibráhíma, pobyl nějaký čas ve vojenské škole Saint-Cyr, přiklonil se k Francouzům, avšak jiných Evropanů nevylučoval. Po návratu z Evropy spravoval své statky a proto věnoval, obzvláště na počátku vlády, značnou péči zemědělství.

POKROK HOSPODÁŘSKÝ A OSVĚTOVÝ

Ismaíl potřeboval pro své četné záměry peněz, i vybíral je, kde se dalo. Využívaje vysokých cen, za jaké se bavlna

egyptská prodávala po dobu občanské války ve Spojených státech, zvýšil pozemkovou daň ze 40 piastrů z feddánu na 160. Sedláci ji mohli platiti, pokud byla bavlna drahá. Nadáli se, že bude snížena, až Spojené státy zaplaví evropská tržiště svou bavlnou, než zmýlili se. Zvýšená pozemková daň zůstala a rolníci se zadlužovali. Vědouce, že svých rolí nezachrání, volky nevolky je postupovali Ismaílovi a jeho milcům, kteří z nich tvořili velké statky, z nichž se odváděl buď pouze desátek nebo které byly daně úplně zproštěny. Velké statky byly špatně spravovány, sedláci pracujíce na cizím svých sil nenapínali, výnosy se menšily a státu ubývalo příjmů. Ismaílovi nezbylo, než aby zaváděl daně nové, nepřímé.

Jsa tísněn nedostatkem, slíbil Ismaíl r. 1871, že bude uděleno právo volného prodeje pozemků a odpuštěna polovička pozemkové daně všem, kdo ji na šest let napřed zaplatí. Četní statkáři a rolníci to učinili, čímž se ještě více zadlužili a mnoho egyptské půdy přenechali cizím věřitelům a podnikatelům.

Ismaíl rozšiřoval ornou půdu a zvyšoval výnos zavodňovacími příkopy. V letech 1863 až 1875 jich bylo vykopáno přes 13.500 km. Úrodných polí přibylo přes 500.000 ha. Cukrová třtina byla zpracovávána v 68 nových továrnách. Mostů silničních a železničních bylo vybudováno 430 a železniční trať prodloužena o 1.460 km. Telegrafních linek bylo rozvedeno přes 8.000 km. Káhira, hlavní město Egypta, byla zásobena zdravou pitnou vodou a Alexandrie dostala vodovod a moderní přístav. Suéský průplav byl dokončen a v Suésu zřízeny rozsáhlé loděnice. Patnáct majáků přibylo na pobřeží egyptském. Egyptské obchodní loďstvo, soustředěné v Compagnie khédiviale des postes, udržovalo spojení s čelnými přístavy Černého, Středozemního a Rudého moře, jakož i Indického oceánu.

Na egyptské národní školství vydával Ismaíl ročně prů-

měrně 80.000 £E. Obecných škol bylo r. 1875 v Egyptě 4.817. Chodilo do nich přes 140.000 žáků.

Napodobuje ústavní zařízení evropská, utvořil Ismaíl již r. 1866 sbor čelných mužů. Skládal se ze 75 volených členů a zasedal ročně po dva měsíce, neměl však moci zákonodárné. Po prvé se sešel 19. listopadu 1866 a choval se trpně. Teprv po desíti letech se domáhal skutečné účasti na správě.

UPADÁ DO OSIDEL A DLUHŮ

Pro veliké podniky bylo třeba cizích odborníků. Za nimi se táhli přečetní dobrodruzi. Ismaíl je všechny přijímal a štědře odměňoval, jen aby si zajistil jejich chválu v evropských novinách. Kdežto r. 1836 za Mehmeda Aliho bylo v Egyptě sotva 3.000 cizinců, podporoval jich Ismaíl přes 100.000. Všichni byli účastni rozličných výsad, neplatili daní a spoléhajíce na diplomatické zástupce, vyssávali domorodce. Maje na mysli utrpení svého děda, hleděl Ismaíl zachovati dobrou vůli s Velkou Britanií i se sultánem. Od britských peněžníků si za nepříznivých podmínek vypůjčoval, sultánovi a jeho milcům uděloval bohaté dary, začež ovšem dostával četné výsady pro sebe i pro své nástupce. Firmany z 5. června 1867 a 8. června 1873 mu sultán udělil právo uzavírati smlouvy politické. Firmanem z 27. května 1866 zajistil nástupnictví jeho prvorozenému synu. Firmanem z 12. června 1867 mu uštědřil název chediv, místokrál. Ve skutečnosti se Ismaíl choval jako nezávislý vládce a byl za takového považován od velmocí evropských.

Pokud řídil císař Napoleon III. Francii, hledal Ismaíl oporu před francouzským hospodářským a politickým vlivem u Velké Britanie. Po pádu Napoleonově a porážce Francie se přikloňoval k diplomatům francouzským, aby se uchránil od rostoucího imperialismu britského. Všichni,

Francouze a Angličany nevyjímajíc, přiznávali, že se za Ismaíla vykonalo v Egyptě více než za celou dobu tamní nadvlády muslimské. Londýnské Times dávaly 6. ledna 1876 Egypt za vzor tvrdíce, že za posledních 70 let dosáhl rozvoje, k jakému jiné země nedospěly ani za 500 let.

Je pravda, Ismaíl dopomohl Egyptu k velikému pokroku, jenže naň uvalil též obrovské dluhy. Když nastoupil vládu r. 1863, měl Egypt 3,293.000 £ státního dluhu, kdežto začátkem r. 1876 bylo 68,000.000 £ státních dluhů pevných a 26,000.000 £ státních dluhů běžných. Peníze vypůjčoval hlavně ve Velké Britanii. Francouzští věřitelé svěřili své pohledávky již r. 1870 spřáteleným domům britským. Evropští peněžníci vůbec a britští zvláště mu rádi půjčovali vědouce, že se spokojí s velkými srážkami, bude platiti vysoké úroky a že jim jejich vlády budou nápomocny, aby z Egypta co nejvíce vytěžili. Ismaíl vypůjčil přes 90,000.000 £, a přece nedostal vyplaceno ani 54,000.000 £. Věřitelé měli v zástavě důchody ze železnic, celnic, státních budov, drobného zvířectva, lisů na olej, z nilských plavidel — a ještě nebyli spokojeni. Vymáhali nové a nové výsady a jejich vlády každý jejich požadavek podporovaly. Vláda londýnská od r. 1870 bedlivě pozorovala vzrůst egyptského dluhu soudíc, že nadejde chvíle, kdy ji bude veřejné mínění britské žádati, aby zakročila a věřitelům k jejich právům dopomohla. Stalo se to po pěti letech.

VELKÁ BRITANIE SI PŘISVOJÍ PRŮPLAV SUÉSKÝ

V druhé polovici r. 1875 chystal Ismaíl velkou válečnou výpravu proti Habeši. Nemoha dostati novou půjčku, nabídl egyptské podíly Suéského průplavu vládě pařížské. Tam měli tehdy plno starostí, jak dořešiti ústavní otázku, přece však jevili ochotu podíly koupiti; čekali na souhlas parlamentu.

Britský ministerský předseda Disraeli, jenž byl o potížích Ismaílových důkladně zpraven, poznal, že nadešla chvíle, na kterou imperialisté britští po léta čekali. Francouzskému velvyslanci dal oznámiti, že nedovolí, aby se podíly dostaly do rukou francouzských, a nedbaje parlamentu, požádal 25. listopadu 1875 londýnský dům Rothschildův, aby podíly pro britskou vládu zakoupil. Britská vláda dostala 176.602 podíly, za něž Rothschild Ismaílovi vyplatil necelé 4,000.000 £. Po této koupi měla nejen právo, nýbrž i povinnost se účastniti správy průplavu Suéského i Egypta, poněvadž Ismaíl byl povinen odváděti úroky z kuponů, jež zastavil.

ZAVEDE FINANČNÍ DOZOR

Hned koncem listopadu 1875 vypravila britská vláda do Egypta finančního odborníka Stephena Cavea, aby prostudoval věci finanční a podal o nich podrobnou zprávu. Cave vykonal svůj úkol svědomitě a projevil názor, že by se Egypt dluhů snadno v dozírné době zbavil, kdyby se Velká Britanie zasadila, aby byly sloučeny a platilo se z nich pouze 5%. V Londýně tohoto názoru nedbali a soukromou zprávu Caveovu o dluzích egyptských uveřejnili. Věřitelé dostali strach a naléhali na své vlády, aby je chránily. Vlády vymohly, že byla 2. května 1876 zřízena Caisse de la dette publique, v níž zasedali zástupcové britský, francouzský, italský a rakouský. Velká Britanie, hledíc si přisvojiti dozor na celou správu Egypta, se souhlasem vlády pařížské přinutila Ismaíla, že dekretem z 18. listopadu 1876 ustanovil zástupce britského a francouzského, aby jako egyptští úředníci spravovali státní finance ve prospěch věřitelů. Finanční dozorce francouzský byl od 18. listopadu 1876 do 25. června 1879 čtyřikrát vyměněn, britský zůstal týž a užíval svého pevného postavení ve prospěch své vlasti.

Ustanovením britského a francouzského finančního dozorce nastalo egyptskému lidu utrpení, jakého snad od mnoha století nezažil. Ismaíl byl donucen, aby vydal své statky a korunní pozemky dozorcům věřitelů. Krutě vymáhali nájemné a daně; rolníkům zabavovali nejen úrodu, nýbrž i dobytek, nářadí a šaty. Ožebračení sedláci prchali z vesnic, nechávajíce půdu neobdělánu.

Egyptští úředníci byli propouštěni bez výslužného nebo jim byly platy sníženy, a místo nich byli ustanovováni úředníci evropští. V Egyptě bylo r. 1870 pouze 160 evropských úředníků, r. 1882 však již 1.300 a dostávali přes 350.000 £ ročně. Samy Times 5. prosince 1878 píší, že vzrůstem počtu evropského úřednictva a zesílením evropského dozoru na vymáhání daní vzrůstá utrpení lidu. Lid sváděl všechny své bídy a strasti na cizince. Vždyť četní Angličané uznávali, že evropský dozor zhoršil správu Egypta. Nebylo v Egyptě po mnoho desítiletí hladovějšího roku nad rok 1877, kdy zůstal Nil velice nízko, a přece bylo vybráno na daních 9,543.000 £, z nichž zůstalo pro správu země pouze 1,070.000 £, kdežto celá ostatní suma byla odvedena věřitelům. Jaký div, že byly obecné školy zavírány a Súdán jakož i jiné vzdálenější državy zanedbávány!

Z utrpení egyptského lidu hojně těžili lichváři řečtí a maltézští. Sedláci, bojíce se trestu, kdyby včas neodvedli daně, jim zastavovali úrodu. Řekové a Maltézští, zastupujíce větší podnikatele evropské, skupovali veškeré plodiny za cenu, kterou sami určili. Podobně skupovali též pozemky těch, kdož nemohli vyrovnati daňové nedoplatky, pro evropské peněžníky. Utištěný, ale přece jen poměrně svobodný egyptský rolník se stával robotníkem cizinců.

Cizí vydřiduchové našli oporu, ba ochranu v mezinárodních smíšených soudech, které byly 1. ledna 1876 v Egyptě

zřízeny. Rozhodovaly podle občanského zákoníku francouzského o sporech mezi domorodci a cizinci. Vláda egyptská se jich domáhala od r. 1867 domnívajíc se, že omezí pravomoc cizích konsulů. Vždyť byla těžká správa země, kde 17 konsulů řídilo osudy 150.000 Evropanů a domorodých chráněnců bez ohledu na práva domorodců. Evropané, zneužívajíce nevzdělanosti domorodců, si dali četné, třebas smyšlené závazky od nich potvrditi, a předloživše doklady soudům smíšeným, žádali, aby byly splněny. Našli takto nový způsob, jak připravovati o majetek nejen rolníky, nýbrž i statkáře. Nenávist k cizincům rostla.

HNUTÍ ÚSTAVNÍ

Nespokojenost zasáhla též armádu. Na začátku r. 1876 vypravil Ismaíl přes 20.000 mužů egyptského vojska do Masauy na Rudém moři, aby obsadilo habešské hranice a překazilo obchod s otroky. Vojsku velel Čerkes Rátib paša, jenž však měl poslouchati generální štáb, složený z důstojníků amerických. Mezi Rátibem a generálním štábem vznikly třenice, vojsko mrhalo časem a bylo 7. března 1876 v rovině Kúra od císaře Johanna úplně poraženo. Důstojníci egyptští, již zastávali místa podřízená, si za výpravy i po návratu do vlasti trpce stěžovali na nesvornost velitelů tvrdíce, že byla příčinou porážky. Čerkesští a turečtí vysocí důstojníci, jmenovaní sultánem, se hájili, obviňujíce nižší důstojníky egyptské, ustanovené chedivem, z rozličných nesprávností. Obzvláště napadali kapitána Ahmeda Arábiho, jenž sloužil v zásobovacím sboru, a vytýkali mu, že bral úplatky. Byl odsouzen a hodnosti zbaven. Jsa přesvědčen, že se mu stala křivda, přidal se k nespokojeným druhům, nabádaje je k obraně. Soustředili se v tajné společnosti, kterou důstojníci egyptští již r. 1863 založili, aby se chránili před útoky cizinců.

Utvořili výkonný výbor, za jehož jednatele zvolili Arábiho, jenž se seznamoval s nespokojenci mimo armádu jakož i s vůdci probouzejícího se národního hnutí, jehož střediskem byla proslulá universita Azhar a z něhož vyrostla prvá politická strana národní.

Národní uvědomení

Myšlenka národní byla v Egyptě živena již za Mehmeda Aliho. Vojáci a nižší důstojníci egyptští, sloužící v jeho armádě, se stýkali s příslušníky jiných národů nejen doma, nýbrž i v cizině, kam je jejich vládce posílal za vzděláním. Chápali, že se jim vyhýbají, a těžce nesli, že jim bylo poslouchati cizince i doma. S takovými myšlenkami se vraceli do rodných obcí, kde je šířili a prohlubovali. Novou vzpruhu národní myšlence egyptské dal cizinec Džemáladdín al-Afgáni. Narodil se r. 1838 v Asadábádu u Kábulu a zemřel r. 1897 v Cařihradě. Byl to filosof, spisovatel, řečník, novinář, obzvláště však politik, jenž se koncem r. 1871 usadil v Káhiře. Procestovav Zakaspicko, Afgánsko, Indii, Persii, Arabii, Palestinu, Syrii a Malou Asii a pobyv delší dobu v Cařihradě, přišel do Káhiry se světovým obzorem a přesvědčením, že národové muslimští svobody a nezávislosti nedosáhnou, nevyrovnají-li se národům křesťanským vzdělaností a pokrokem. V Azharu, kde byl ustanoven učitelem, ještě více však v soukromí nabádal dospělé i mladé, aby studovali nové a nové předměty, a vštěpoval jim úctu k vzdělanosti a svobodě. Z jeho posluchačů obzvláště vynikal Muhammad Abdo, muž rozvážný a vytrvalý, jenž hleděl obroditi náboženství muslimské, aby se na něm dal budovati svobodný stát egyptský.

Tichá obrodná činnost byla podporována novinami, jež se za vlády Ismaílovy hojně rozmáhaly a nabývaly většího

a většího významu. Syřané, usadivší se v Egyptě, založili koncem r. 1875 Ahrám, list, jenž dosud vychází. Prvé číslo Uatanu, vydávaného Kopty, vyšlo 17. listopadu 1877. Čtenářů měly dosti, poněvadž byly mluvčími nespokojenců a přinášely obšírné zprávy o válce rusko-turecké. Její výsledek Egypťanům ukázal, jaké nebezpečí jim hrozí, a naváděl je, aby se semkli a sami bránili svou nezávislost.

Pilířem sílející strany národní byl Mahmúd Sámi al-Bárúdi, původem Čerkes, jehož předkové se však poarabštili a on sám se zabýval egyptskými dějinami a arabským písemnictvím. Vynikaje vzdělaností i majetkem, sbližoval nespokojené statkáře s vlasteneckými učiteli a žáky Azharu jakož i s utiskovanými egyptskými úředníky a důstojníky, již se na něho obraceli s prosbami, aby se jich ujímal ve sboru čelných mužů, jehož vážnost od r. 1876 rostla.

Ústavní vláda připravena

V dubnu 1878 vyzval Ismaíl na nátlak londýnské vlády armenského křesťana Nubara pašu, aby utvořil nové ministerstvo. Dostali se do něho oba finanční dozorci: Francouz E. de Blignières spravoval veřejné práce a Angličan sir Rivers Wilson finance. Britští úředníci byli usazeni ve všech odborech a Wilson byl vlastním pánem Egypta, neboť pod záminkou, že je třeba šetřiti, aby byli věřitelé spokojeni, zasahoval do všech odvětví vlády i správy. Vlastenci egyptští považovali postup Wilsonův za předehru britského obsazení země a hledali, jak by je zamezili. Odchovanci francouzských škol znali evropské názory na svrchovanost lidu, i domnívali se, že zabezpečí nejen pokrok, nýbrž i svobodu vlasti, dostanou-li vládu odpovědnou národu. Uatan přinesl již 28. prosince 1878 obsáhlý článek, jehož pisatel doporučoval egyptskému lidu, aby se domáhal parlamentu a odpovědné

vlády, tvrdě, že je to jediná záchrana před cizí porobou.

Chediv Ismaíl byl ústavě nakloněn, poněvadž se těšil, že ho egyptský parlament vysvobodí z cizího poručnictví a zbaví ho závazku k věřitelům prohlášením státního úpadku. Jeho milci šířili tento názor, a již začátkem r. 1879 byli bezmála všichni učitelé a posluchači Azharu pro ústavu.

Bylo potřebí veřejného projevu, aby britský zástupce poznal, že byl Ismaíl k udělení ústavy donucen. Došlo k němu s vědomím chedivovým r. 1879. Sir Rivers Wilson krátce předtím rozpustil značnou část egyptské armády a s ní též 2.500 důstojníků. Většina žáků vojenské školy měla býti poslána domů. Vojáci i důstojníci se domáhali výplaty dlužného služného, důstojníci pak žádali, aby byli buď ve službě ponecháni, nebo aby dostali řádné výslužné. Wilson se vzpíral, i přišli nespokojení důstojníci s žáky vojenské školy a četnými propuštěnými úředníky 18. února před vládní budovu, odkud vyslali zástupce k Ismaílovi se žádostí, aby ministerstvo Nubarovo rozpustil.

Ismaíl se na oko zdráhal, ale přece jen rád vyhověl. Šerífu pašovi, Čerkesu, vychovanému ve Francii, nenávidícímu cizince, svěřil utvoření nového ministerstva a svolal sbor čelných mužů, aby mu byl rádcem v těžké době. Sbor se sešel a 5. dubna přednesl jednomyslnou žádost za ústavu. Ismaíl měl, čeho potřeboval, i vyzval ministerstvo, aby ústavu vypracovalo. Tomu se postavila na odpor Velká Britanie tvrdíc, že Egyptem vedou cesty jejího imperia a že je potřebí, aby byly zajištěny. Nikdo jich neohrožoval a Egypt či egyptský parlament by byl jistě nepodnikl nic, co by bylo zavdalo Velké Britanii příčinu k nespokojenosti, avšak britští imperialisté s Disraelim v čele toužili nejen po průplavu Suéském, nýbrž po celém Egyptě. Neměl dostati vládu parlamentní, která by se o zdravý vývoj národní postarala a zabrání země zne-

možnila anebo aspoň oddálila. Veřejné mínění britské bylo burcováno a dovozována potřeba, aby byl Egypt obsazen.

W. H. Waddington, ministr zahraničních věcí a pozdější ministerský předseda francouzský, Velkou Britanii slepě podporoval. Nedbal velkých politických zájmů francouzských a neživil snah vlastenců, odchovaných v duchu francouzském. Za chvilkovou přízeň Disraeliho zapomněl na heslo francouzské revoluce a zklamal Ismaíla i národní stranu egyptskou, kteří očekávali diplomatickou pomoc Francie ve svém ústavním boji. Bylo patrné, že ústava bude pohřbena a Ismaíl s ní.

Chediv sesazen

Návrh ústavy byl sborem čelných mužů jednomyslně schválen 8. června, avšak již 25. června dostal Ismaíl od sultána telegram, jímž mu bylo oznámeno, že je sesazen a jeho syn Mehmed Toufík jmenován jeho nástupcem. Stalo se to na popud britsko-francouzský. Sultán Abdalhamíd II. jenž teprve nedávno tureckou ústavu pochoval, rád ji odstranil ze své provincie egyptské, obzvláště když přitom mohl dáti najevo, že tamní vládce je jeho úředníkem a že má právo ho sesaditi a dosaditi, jak za dobré uzná. Egyptský lid k Ismaílovi nepřilnul a nikdo se ho neujal ani v ministerstvu ani ve sboru čelných mužů. Zazlívali mu, že neopatrností, ba lehkomyslností přivedl zemi na pokraj záhuby a že ničím nedal najevo pevnou a upřímnou vůli postarati se o záchranu ohrožené vlasti.

TOUFÍK, 1879—1892

Toufík, syn a nástupce Ismaílův, se nepodobal ani pradědu, ani otci. Byl prospěchář a proto slaboch. Obávaje se, aby ho nestihl osud pradědův a otcův, přidal se celou duší

k Velké Britanii, ačkoliv navenek koketoval s požadavky strany národní. Ponechav ministerstvo Šerífa paši u vlády, slíbil 3. července, že ústavu zavede a že se přičiní, aby si obyvatelstvo vzděláním připravovalo lepší budoucnost. Jenže od slibu k skutku bylo u Toufíka daleko. Když se o tom Šeríf paša přesvědčil, poděkoval se 18. srpna a jeho nástupcem se zanedlouho stal Rijád paša, čerkeský žid, jenž přestoupil k islámu. Rijád přál národnímu hnutí, soudil však, že egyptský lid potřebuje aspoň dvacetileté výchovy, než bude schopen, aby si sám ústavně vládl. Podléhaje úplně vlivu finančních dozorců Angličana E. Baringa, pozdějšího lorda Cromera a Francouze E. de Blignièresa, jenž byl úplně ve vleku britském, hleděl každým, i krutým způsobem zameziti národní projevy, odkliditi politické vůdce a zničiti jejich noviny.

Džemáladdín Afgáni, jenž poslední dobou udržoval přátelské styky s rostoucí stranou národní, byl 26. srpna zatčen a vyvezen do Džeddy v Arabii. Leč národní strana se nezalekla a vydala 4. listopadu provolání k národu, v němž slibovala, že uzná a zaplatí všechny spravedlivé dluhy, avšak že nepřipustí, aby byl Egypt spravován cizinci.

Cizinci, vlastně Britové, vnikali hlouběji a hlouběji do úřadů egyptských. Již za Ismaíla dostali do své moci železnice, celnice, pošty, telegrafy a přístavy. Za Toufíka si zakrátko přisvojili ministerstvo vnitra, spravedlnosti a obzvláště války.

AHMED ARÁBI A STRANA NÁRODNÍ

Firmanem ze 7. srpna 1879 bylo Toufíkovi zakázáno, aby postoupil nějaké právo nebo nějakou částku egyptského území cizí velmoci, a bylo mu dovoleno, aby měl pouze 18.000 mužů vojska. Na popud britský byl tento počet snížen na 12.000 a důstojníci, obzvláště egyptští, propuštěni bez

výslužného, ba i bez doplacení dlužného služného. Spoléhajíce se v bídě na podporu národní strany a sboru čelných mužů, vyslali 20. května 1880 své zástupce k ministerskému předsedovi Rijádovi s prosbou, aby jim k právu dopomohl. Mluvčím byl podplukovník Arábi, jejž Ismaíl krátce před svým sesazením znova ustanovil, v hodnosti povýšil a do Káhiry přidělil.

Ahmed Arábi se narodil r. 1840 v Horrijji nedaleko Zakázíku. Jeho otec, chudobný rolník, ho poslal na výzvu Saídovu na studie a Saíd ho jmenoval důstojníkem. Za Ismaíla byl od čerkeských a tureckých představených odstrkován, proto přilnul k utiskovaným druhům egyptským a stal se ponenáhlu nejvlivnějším členem tajné společnosti důstojnické. Osobně nevynikal ani rozvahou ani odvahou, byl však dobrým společníkem a řečníkem. Nemaje silnějšího soupeře, udržel se v čele egyptských důstojníků, přišel do styku s vynikajícími členy národní strany a stal se nakonec vůdcem prvého zápasu, který mladý Egypt za svobodu podnikl.

Ministrem války byl za Rijáda Turek Osman Rifki. Považuje za svou povinnost, aby národní hnutí mezi důstojníky egyptskými vyhubil, přesazoval je do vzdálených posádek a nutil, aby s vojskem konali robotu na statcích chedivových. Podplukovník Ahmed Arábi dostal rozkaz, aby se svým plukem upravoval kanál Toufíkijje. Odepřel poslušnost odvolávaje se, že účelem armády je obrana vlasti, nikoli robota, a poukazuje, že důstojníci čerkešští a turečtí na robotu posíláni nejsou. Domluviv se s druhy, podal v souhlase s chedivem Rijádu pašovi novou žádost za ochranu důstojnických zájmů. Ministr války se ho mínil zbaviti zradou, i povolal ho se dvěma jinými čelnými důstojníky 1. února 1881 do ministerstva války, kde měl býti zatčen a postaven před vojenský soud. Ahmed Arábi, dověděv se prostřed-

nictvím chedivovým o hrozícím nebezpečí, upozornil na ně důstojníky, kteří přitáhnuvše s věrnými oddíly egyptského vojska před ministerstvo války, Ahmeda Arábiho a jeho druhy vysvobodili a chediva důrazně žádali, aby Osmana Rifkiho propustil a Mahmúda Sámiho na jeho úřad dosadil. Toufík, jenž byl tehdy ve velké nejistotě, jak si londýnská vláda Gladstonova bude v Egyptě počínati, žádosti důstojníků vyhověl. Mahmúd Sámi se stal ministrem války a Ahmed Arábi byl jmenován předsedou komise, která měla vyšetřiti stížnosti důstojníků.

Od dubna r. 1880 rostly naděje národní strany, ba zdálo se, že to bude Velká Britanie, jež egyptský lid k ústavnímu životu vychová a jeho svobodu zajistí. Začátkem téhož roku se chystaly ve Velké Britanii volby, při nichž měl národ rozhodnouti, zda si přeje, aby potrvala imperialistická vláda lorda Beaconsfielda, jež způsobila přečetné zápletky, anebo aby ustoupila vládě liberální. W. E. Gladstone za volebního boje varoval voliče před choutkami imperialistickými. Ukazoval, že kdyby britská vláda zasáhla v Egyptě, byla by povinna si přisvojovati země s Egyptem sousedící a zakládati v Africe novou říši, čímž by rušila zásady lidské svobody a dobré styky s ostatními velmocemi. Voliči mu dali za pravdu a 23. dubna 1880 se ujal nové vlády. V Egyptě se radovali, že imperialistická politika Disraeliho, čili jak se mu od r. 1876 říkalo, lorda Beaconsfielda nadobro zanikla a Rijád paša povoloval mnohé, co ještě před nedávnem krutými tresty stíhal. Muhammad Abdo, jenž byl po vyvezení Džemáladdína Afgániho zbaven místa na učitelském ústavě a z trestu poslán do rodné obce, byl r. 1880 povolán do Káhiry a ustanoven redaktorem úředního listu al-Uakáje al-Misrijje, v němž mohl probouzeti národní vědomí a nabádati k tiché a vytrvalé práci.

Bezmála touže dobou rozhodli finanční dozorci, že statkáři, kteří po zákonu z r. 1871 zaplatili pozemkovou daň na šest let napřed, pozbývají práva platiti nadále pouze polovičku a jsou povinni odváděti ji celou se všemi nedoplatky. Tím ztratili vyplacených sedmnáct milionů liber a peněžní tíseň je přinutila, aby své pozemky lacino prodávali evropským podnikatelům. Zesilovaly se hlasy, volající znova po ústavě.

VELKÁ BRITANIE A FRANCIE HROZÍ

Od začátku r. 1881 se konaly po celé zemi ústavní schůze, na nichž řečnili učitelé a žáci Azharu jakož i členové sboru čelných mužů s předsedou Abdassalámem Muélhim.

Touha po ústavní vládě byla zesílena, když Francie v květnu obsadila Túnisko. Věc byla umluvena s lordem Beaconsfieldem již za porad berlínských a byla provedena hlavně na popud J. Ferryho, jenž chtěl odvrátiti pozornost obecenstva od své vnitřní politiky a získati nové stoupence rozmachem francouzským, zeslabeným porážkou z r. 1870. Jeho nástupce Gambetta se nadál, že se mu podaří rozšířiti vliv francouzský v Egyptě, proto ochotně podporoval britské záměry s touto samosprávnou provincií tureckou. V Egyptě cítili, že se něco chystá, leč důvěřujíce volebním slibům Gladstonovým, soudili, že přímého nebezpečí sice není, že však je potřebí, aby se sjednotili a armádu rozmnožili na počet posledním firmanem dovolený. Byl to zase Ahmed Arábi, jenž v souhlase s národní stranou jakož i s ministrem války 9. září 1881 přednesl Toufíkovi žádost, aby postavil v čelo vlády Šerífa pašu a dal podle slibu z 3. července 1879 vypracovati ústavu. Toufík vyhověl, 4. října vyzval Šerífa, aby dal konati volby do sboru čelných mužů, a svěřil mu vypracování ústavy. Sbor čelných mužů se sešel 23. prosince, aby po vůli chedivově a jeho vlády nejen ústavu vypracoval,

nýbrž též rozpočet upravil ve shodě se závazky k cizím dlužníkům jakož i s požadavky armády.

Mezi vládou a sborem nebylo rozporu. Censura byla svěřena Muhammadu Abdo, jenž měl zákonem z 26. listopadu 1881 právo po upozornění zastavovati listy nebezpečné obecnému pořádku. Vědomí národní obrody a zabezpečení svobody pronikalo i mezi venkovany. Snad nikdy nebyl egyptský lid sjednocen tak, jako koncem r. 1881. Chtěli se zbaviti cizího jha, věděli však, že se jim to nepodaří, nesplní-li závazků k cizím věřitelům. Členové sboru čelných mužů toho dbali a proto trvali, aby byla suma, potřebná na úroky a roční splátky státního dluhu, zajištěna před sestavováním vlastního rozpočtu a vyňata z pravomoci parlamentu. Tomu odporoval britský finanční dozorce sir Auckland Colvin soudě, že by takovým způsobem bylo jemu a cizím, hlavně britským úředníkům znemožněno dozírati na všechny odbory státní správy. Francouzský finanční dozorce E. de Blignières ho podporoval věda, že ministerský předseda L. M. Gambetta nikdy nedovolí, aby Egypt dostal ústavní vládu. Správně posoudil vývoj egyptských věcí generální konsul ruský, oznámiv 20. dubna svému ministru zahraničních věcí, že finanční dozorci zavinili vojenské hnutí, jevící se déle než rok v Egyptě.

V Alžírsku i v Túnisku obyvatelstvo bojovalo proti Francii. Národní hnutí egyptské probouzelo národní vědomí v těchto francouzských državách, i nalezl Gambetta, že je nezbytné, aby byla národní strana umlčena a Egypt spravován ve prospěch evropských finančníků. Na jeho popud byla 8. ledna 1882 odevzdána chedivovi společná nota britsko-francouzská, která ho ubezpečila, že Velká Britanie a Francie odklidí jakékoliv nebezpečí, které by mu hrozilo. Nota byla obsahem i formou útočná.

Chedivu Toufíkovi nehrozilo žádné nebezpečí. Všude v Egyptě byl pokoj a pořádek, jak francouzský konsul 5. ledna Gambettovi úředně hlásil. Nebylo důvodu k zákroku, a přece stahoval Gambetta vojsko v Provenci a byl by je jistě do Egypta vypravil, kdyby se nebyl 23. ledna z vnitřních důvodů poděkoval. Jeho nástupce Ch. L. de Freycinet neměl chuti k druhé francouzské výpravě do Egypta, nedůvěřoval Velké Britanii a Velká Britanie nedůvěřovala Francii. Bylo to patrné z výkladu, který lord Granville, státní sekretář zahraničních věcí, dal společné notě z 5. ledna. Britský generální konsul sir Edward Malet ubezpečoval vládu Šerífovu, že Velká Britanie s vojenským zákrokem nesouhlasí. Mluvil pravdu, neboť by nikdy nebyla dovolila, aby francouzské vojsko pod ochranou jejích válečných lodí Egypt obsadilo, vědouc, že by jí dalo mnoho práce, než by je odtud odvezla.

AHMED ARÁBI MINISTREM VÁLKY

V Egyptě způsobila společná nota z 5. ledna pravé zděšení. Věděli sice, že vlastním jejím původcem je Gambetta, přece však nechápali, jak jen ji Gladstone dovolil, když se před nedávnem jakéhokoliv válečného skutku zříkal. Jenomže Gladstone jako soukromý politik mohl míti a měl zcela jiné názory než jako ministerský předseda. Ve Velké Britanii se od výpravy Napoleonovy udržovala myšlenka, že je třeba, aby Anglie Egypt obsadila. Tato myšlenka byla silnější než názory kteréhokoliv politika, a žádný ministerský předseda se jí nemohl protiviti. Po porážce Francie imperialistické snahy britské rostly. Disraeli se s nimi ztotožnil a Gladstone nebyl s to, aby je udusil. Bylo mu jíti s veřejným míněním, jež, listy imperialistickými podněcováno, s válečným zákrokem v Egyptě nejen souhlasilo, nýbrž k němu

i nabádalo. Jak britský finanční dozorce Colvin, tak britský generální konsul Malet to věděli a do politiky egyptské přiměřeně zasahovali. Colvin nechtěl připustiti, aby měl budoucí egyptský parlament jakýkoliv vliv na finanční správu země, i nezbylo Šerífu pašovi, než aby 2. února 1882 odstoupil.

Nástupcem se stal Mahmúd Sámi Bárúdi, vynikající člen strany národní, jenž hleděl ústavu a obecnou obrodu provésti i proti vůli britské. Ústava byla schválena již 7. února. Egypt měl dostati vládu odpovědnou parlamentu o 125 poslancích, volených druhotně. Podle článku 34. neměl míti parlament práva rokovati o ročním poplatku sultánovi, o veřejném dluhu jakož i o věcech souvisících s likvidací a úmluvami o splacení. Sumy, potřebné pro tyto závazky, měly býti zajištěny před sestavením vlastního rozpočtu.

Je patrné, že národní strana egyptská jevila upřímnou snahu, aby finančním dozorcům vyhověla, a že to tudíž nebyly starosti o evropské věřitele, které britského zástupce Colvina ponoukaly k strohému odporu. Imperialisté britští soudili, že nesmějí, ba nemohou strpěti silný stát při průplavu Suéském, poněvadž by jednak znemožnil velikou državu britskou, ve kterou východní Afriku právě proměňovali, jednak by zesílil hospodářský a politický vliv Francie ve východním Středomoří. Společná nota nebyla odvolána a mohlo jí býti každou chvíli použito, aniž proti ní nová pařížská vláda mohla něco namítati.

Ahmed Arábi byl ve vládě Bárúdiho ministrem války. Hleděl udržeti dobrou vůli s vládou britskou, ale zároveň se snažil zvýšiti počet egyptského vojska na 18.000 mužů, zásobiti je lepšími zbraněmi a opevniti pobřeží. Byla to práce těžká, poněvadž se jí protivil generální konsul Malet a finanční dozorce Colvin odpíral potřebné peníze. Obecný pokoj ne-

byl nikde porušen, rozličné opravy byly zavedeny a finanční výsledky, jak finanční dozorci sami uznávali, byly zdárné.

Nové potíže způsobili národní straně egyptské důstojníci a úředníci turečtí a čerkešští. Podle nového zákona měli býti úředníci a důstojníci, dosáhnuvší určitého věku, propuštěni a mladí mohli býti přiděleni službou nebo posádkou kam-koliv v Egyptě a Súdánu. Tato ustanovení se těžce dotkla nejen vysokých důstojníků původu tureckého a čerkeského, mezi nimi i bývalého ministra války Osmana Rifkiho, nýbrž i mladých důstojníků, již měli pozbýti práva, aby sloužili výhradně v Káhiře a Alexandrii. Jsouce ponoukáni jak přáteli a příbuznými v Cařihradě, tak okolím chedivovým, seskupili se a ujednali, že se zbaví Ahmeda Arábiho a jeho druhů. Byli 10. dubna prozrazeni, někteří zatčeni, postaveni před soud a 25. dubna odsouzeni k vyhnanství na Bílý Nil. Byl to obvyklý trest, jaký stíhal důstojníky původu egypt-ského, i bylo spravedlivé, aby se mu podrobili i důstojníci původu tureckého a čerkeského. Jenže se jich ujal generální konsul Malet, jenž nepochybuje o jejich vině, přece jen sou-dil, že vyhnanství na Bílý Nil znamená smrt. Naléhal na chediva, aby rozsudek nepodepsal. Chediv, ač se minister-stvo protivilo, vyhověl, a tím se provinil proti ústavě, již sám 7. února schválil. Velká většina sboru čelných mužů jakož i ministerstvo se postavily 10. května proti němu. Sultán měl rozhodnouti a spory v egyptské armádě urovnati. Určil, že tam vyšle komisi.

VÁLEČNÉ LOĎSTVO BRITSKO-FRANCOUZSKÉ

Rozmíšky v armádě a prohlubující se rozpor mezi stranou národní a chedivem Toufíkem byly lordu Granvillovi zá-minkou, aby vyslal do egyptských vod válečné loďstvo. Vy-bídl vládu pařížskou k účasti a Freycinet vyhověl, nechtěje

porušiti rovnováhu. Válečné loďstvo britsko-francouzské zakotvilo v přístavu alexandrinském 20. května. Mělo chrániti evropskou kolonii, a přece, jak sám konsul francouzský oznamoval, jí nehrozilo žádné nebezpečí. Ochrana Evropanů byla pouhou záminkou. Účelem bylo zlomiti národní stranu a znemožniti ústavní vládu. Ukázalo se to již 25. května, kdy vlády londýnská a pařížská požádaly, aby byli Ahmed Arábi a dva jeho druhové posláni do vyhnanství a národní ministerstvo aby odstoupilo. Mahmúd Sámi Bárúdi se 26. května s celým ministerstvem poděkoval, ale sbor čelných mužů skoro jednomyslně naléhal na chediva, aby vládu nepropustil a Ahmeda Arábiho ministrem války ponechal. Chediv vyhověl 29. května a udělil Ahmedu Arábimu bezmála neomezenou moc, aby zajistil obecný pokoj a pořádek.

Klidně se vyvíjely věci egyptské, když tam 7. června zavítala turecká komise, která měla po přání Velké Britanie a Francie spory v armádě urovnati a Ahmeda Arábiho odkliditi. Zástupcové veškerého obyvatelstva se ho ujali a požadovali důtklivě, aby zůstal na svém místě, poněvadž obhajuje nezávislosti Egypta a chrání sultána a chalífu před záludností cizinců. Spolu upozorňovali na nebezpečí, vyplývající z obojetnosti chedivovy, a navrhovali, aby byl sesazen, kdyby jako sultánův úředník konal pouze vůli cizí. Výsledky zakročení sultánova byly zcela jiné, než jakých se v Londýně nadáli.

Začátkem června rozdávali v britském konsulátě alexandrinském zbraně britským příslušníkům a chráněncům, obzvláště Maltézským a Řekům. Konsulové německý a rakouský se tomu protivili, poukazujíce na nenávist k řeckým a maltézským vydřiduchům a na možný, ba pravdě velmi podobný výbuch domorodého obyvatelstva, beztak podrážděného přítomností cizího válečného loďstva. K výbuchu

došlo 11. června. Příčinu nebo aspoň záminku k němu dal ozbrojený Maltéz, tedy státní příslušník britský, jehož bratr byl osobním služebníkem britského konsula. Nedohodl se s domorodým pekařem, hádal se s ním a bodl ho do břicha. Došlo k řeži, při níž bylo zabito 57 Evropanů, skoro pouze Řeků a Maltézů, a přes 140 Egypťanů. Stráž bezpečnosti, podřízená guvernérovi alexandrinskému, si počínala chabě a vojsko bylo od něho vyzváno k zákroku pozdě. Když konečně zasáhlo, obnovilo za půl hodiny pořádek. Jak mezi členy strany národní, tak v evropské kolonii alexandrinské se soudilo, že bylo krveprolití s vědomím chedivovým připraveno a že se událo, aby potřísnilo dobré jméno Ahmeda Arábiho, jenž za pořádek ručil. Tento úsudek se dá těžko podepříti, právě jako není náležitě odůvodněna žaloba, že to byl Ahmed Arábi, kdo bouři způsobil. Byl by ji roznítil i v jiných městech, nebyl by ji omezil na nejnižší vrstvy evropských chráněnců a byl by své stoupence lépe vyzbrojil. Vždyť zahynulo domorodců bezmála třikrát tolik jako Řeků a Maltézů. Byl to výbuch vášní, obvyklý v městech přístavních, jak správně prohlásil ministerský předseda Freycinet v parlamentě francouzském.

Toufík přijel hned pozítří s celým ministerstvem do Alexandrie, kde po přání Osmana Derviše paši, vůdce turecké komise, a zástupců šesti evropských států, mezi nimi i konsulů francouzského, německého a rakouského, Ahmeda Arábiho 15. června znova potvrdil za ministra války. Ani v Alexandrii ani nikde jinde v Egyptě nebylo nepokojů proti cizincům.

VELKÁ BRITANIE ZASÁHNE VÁLEČNĚ

Velmoci evropské nahlížely, že se záhada egyptská blíží k rozluštění. Nepřejíce si, aby Velká Britanie dostala hlavní

díl možné kořisti, vyzvaly Francie, Italie, Německo, Rusko a Rakousko své velvyslance v Cařihradě, aby porokovali se zástupcem Velké Britanie o věcech egyptských. Porady byly zahájeny 23. června a 25. června se velvyslanci za své státy písemně zaručili, že žádný v Egyptě nezakročí, pokud porady nebudou skončeny.

V Londýně se chystali k výpravě válečné. Lord Granville, sekretář zahraničních věcí, požadoval již začátkem června, aby bylo vojsko připraveno. Po jeho rozkazu navrhl britský velvyslanec v Paříži 22. června obsaditi Suéský průplav. Freycinet odmítl s poukazem, že k tomu není důvodu, když je přece v Egyptě klid a když se v Cařihradě chystá náležitá úprava tamních věcí. Mezitím vybízeli britští diplomatičtí zástupcové své krajany a chráněnce, aby se vystěhovali, a jak britský finanční dozorce, tak generální konsul a skoro všichni úředníci opustili svá místa.

Admirál sir Beauchamp Seymour, velitel britského válečného loďstva v přístavu alexandrinském, dostal 26. června rozkaz, aby zahájil palbu, kdyby se vojsko egyptské chystalo k útoku. Na něco takového Ahmed Arábi nepomýšlel a ani pomýšleti nemohl. Tvrze alexandrinské byly vybudovány a vyzbrojeny za Mehmeda Aliho. Od těch dob vojenská věda velice pokročila a Ahmed Arábi neměl ani peněz, ba ani možnosti, aby rozpadlé tvrze přestavěl a novými dalekonosnými děly opatřil. Avšak i stará děla Mehmeda Aliho mohla býti velmi nebezpečná britskému a francouzskému válečnému loďstvu, pokud kotvilo v samém přístavu, tedy nablízku. Leč Ahmed Arábi nedal šíleného rozkazu, aby dělostřelci zahájili palbu na loďstvo evropské, věda, že by tím osud vlasti navždy zpečetil. Chtěje zaměstnávati své lidi, dal opravovati některé pobořené tvrze, byly to však práce chvilkové, které bezpečnost britského loďstva nikterak

neohrožovaly. Admirál Conrad, velitel loďstva francouz- ského, ještě 7. července popíral, že by byly nové tvrze zřizo- vány nebo staré moderními děly vyzbrojovány. A přece si vzal admirál Seymour opravy tvrzí za záminku a žádal 10. července, aby mu byly některé do 24 hodin vydány, ji- nak že bude město bombardovati. Teprv po této konečné výzvě opustilo válečné loďstvo britské i francouzské přístav alexandrinský. Loďstvo francouzské plulo na rozkaz své vlády, jež potřeby válečného postupu neuznávala, k Port Saídu, britské pak zakotvilo na dosah svých děl před Ale- xandrií.

Po britské výzvě se konala ministerská rada, jíž předsedal chediv a které se účastnil též turecký komisař Osman Derviš paša. Bylo jednomyslně usneseno, že se alexandrinské tvrze vydati nesmějí bez souhlasu sultánova a že tudíž nezbývá, leč jich brániti. Britské loďstvo zahájilo 11. července ráno palbu. Egyptská děla odpovídala, ale chabě, poněvadž mnohá ani k lodím britským nedonesla. Četné britské koule zalétly do města, kde zapálily a mnoho životů zničily. Byla chyba, že admirál Seymour nečekal na posily, spěchající z Malty, a neposlal na pevninu vojsko, aby zabezpečilo život a majetek evropský, než palbu zahájil. Vojsko egyptské se drželo statečně. Ani jediný muž neopustil svého místa a tisíce jich zahynulo v rozstřílených tvrzích. Vida nezbytí, dal Arábi nazítří vztyčiti bílou vlajku a ustupoval s vojskem v úplném pořádku. Při odchodu posledního mužstva se dala alexandrinská luza do plenění, k ní se přidali kočov- níci z okolí a též některé čety ustupujícího vojska se vrátily, aby se lacino obohatily. Tomu mohl admirál Seymour za- brániti, kdyby byl město obsadil, hned jak tvrze rozbořil a Arábi ustoupil. Mužstvo na pevninu neposlal a palbu ne- zastavil. Ještě 13. července pálila jeho děla do města a za-

palovala. Alexandrie zaplatila tuto činnost; bezmála celá lehla popelem a Evropané tvrdili, že utrpěli škody za 4,500.000 £.

Chediv Toufík oklamal ministerstvo, zradil národ, přeběhl hned po bombardování k nepříteli a dal se veřejně pod ochranu britskou. Ahmeda Arábiho zbavil 17. července ministerstva války, a to proto, že se chabě bránil britskému loďstvu, čímž zavinil ztrátu 400 děl a umožnil Angličanům, že bez odporu poslali vojsko do města. Zanedlouho prohlásil chediv všechny vůdce národní za zrádce a vzbouřence.

VÝBOR NÁRODNÍ OBRANY

Ahmed Arábi ustoupil do Kafr Dauár, kde s 9.500 muži po celý měsíc odrážel britské útoky, zdržuje takto nepřátelský postup.

V Káhiře se zatím utvořil výbor národní obrany, jenž se ujal vlády i správy a svěřil Arábimu plnou moc ve věcech armády. Všechny rozkazy chedivovy a jeho ministrů prohlásil za neplatné. Tři členové panujícího rodu jakož i čelní mužové muslimští, křesťanští a židovští podepsali toto prohlášení. Nové odvody byly vypsány a armáda opatřována potravinami; jenže nebylo možno nováčky vycvičiti a vyzbrojiti. Těžké bylo postavení Ahmeda Arábiho, jenž měl jménem výboru národní obrany cizí vojsko ze země vypuditi. Nebyl diplomatem, nebyl vojevůdcem, i nemohl čeliti ani Toufíkovi a jeho čerkeským a tureckým stoupencům, ani britským diplomatickým zástupcům a vojenským velitelům. Britský parlament již 24. července povolil z příjmů Indie 2,300.000 £ na obsazení Egypta, kdežto sněmovna francouzská pět dní později jakoukoliv účast v Egyptě odmítla.

Britský postup měl podle ministerského předsedy Glad-

stona za úkol: Obnoviti pořádek, vrátiti chedivovi ztracenou moc, vyhověti v určitých mezích tužbám národní strany a svěřiti konečnou úpravu egyptských záležitostí velmocem evropským.

BRITSKÉ VOJSKO ÚTOČÍ OD PRŮPLAVU SUÉSKÉHO

Britské lodi válečné se přiblížily 13. července k průplavu Suéskému, třebas lord Granville dva dny předtím varoval vládu pařížskou, aby o své újmě v průplavu nic nepodnikala. Bylo patrné, že Velká Britanie zamýšlí sama použíti průplavu za bránu do vnitřního Egypta, nepodaří-li se jejímu vojsku proraziti opevněným táborem u Kafr Dauár. Plán útoku na Egypt z průplavu byl vypracován začátkem r. 1882, a koncem června byl vyslán profesor Edward Palmer do území východně od průplavu, aby získal náčelníky tamních kmenů pro záměr britský. Dostal na to 20.000 £.

Ahmed Arábi chápal nebezpečí britského pochodu z Ismaílijje na Suéském průplavu podél sladkovodního kanálu na Káhiru, ale dlouho se rozmýšlel, než se rozhodl, že plavbu průplavem znemožní a při sladkovodním kanálu zřídí opevněný tábor. Dvakrát dal rozkaz, aby byl průplav na několika místech zasypán. Lesseps tomu odporoval ubezpečuje ho, že se Velká Britanie neodváží, aby mezinárodního průplavu použila pro svůj válečný podnik. Admirál Seymour nedbal Lessepsa, veplul 4. srpna do průplavu a připravoval pochod britského vojska z Ismaílijje na Káhiru. Arábi zřizoval nový tábor u Tell al-Kebír. Měl sotva 8.000 mužů řadového vojska a 20.000 nováčků, kteří mu byli spíše na obtíž než na prospěch. Neznali kázně, nebyli vyzbrojeni a přece je bylo třeba živiti a zaměstnávati.

Chediv a jeho stoupenci vyvíjeli činnost zimničnou. Psali a vzkazovali jednotlivým vlivným mužům, upozorňovali na

bláhovost počínání Ahmeda Arábiho, slibovali i zlato a hrozili tresty. Opravdovým vlastencům připomínali, že britské vojsko chce jen Ahmeda Arábiho a jeho druhy vy-hnati a že z Egypta odejde, jakmile tento úkol provede. Brit-ské zlato dokonávalo, co chedivovy sliby a hrozby načínaly. Národní nadšení ochabovalo, srdnatých vlastenců ubývalo a zrádcové se ukazovali všude. Zabezpečili cestu vojsku brit-skému. Hravě vniklo 26.000 Angličanů a Indů se sirem Garnetem Wolseleym v čele v noci z 12. na 13. září do opevněného tábora u Tell al-Kebír. Ačkoliv se nesetkali s odporem, přece pobili přes 10.000 egyptských vojáků, velkou většinou nováčků. Ahmed Arábi uprchl skoro samo-jediný do Káhiry, varoval výbor národní obrany před dalším odporem a vzdal se britskému generálu. To bylo jeho štěstí. Kdyby se byl dostal do rukou stoupenců chedivových, byl by býval jistě popraven. Angličané mu vymohli, že byl po-staven před řádný soud; jako zrádce byl odsouzen k smrti, dostal však milost a byl odvezen na ostrov Ceylon, kde žil až do r. 1891, kdy mu dovoleno, aby se vrátil do Egypta. Zájmům Velké Britanie v Egyptě nebyl nebezpečný pod-plukovník Ahmed Arábi, třebas se stal ministrem války; jejich zájmy ohrožovala myšlenka, která ho v čelo národního hnutí postavila. Myšlenka byla dočasně utlumena; egyptský lid se nemohl měřiti s nejsilnější, ba jedinou paní světa, nebyl zralý, aby se uchránil od vykořisťování dvorem i cizinci, uvedl státní rozpočet do rovnováhy a udržel řádnou správu. Bylo mu třeba další výchovy, a té se mu dostalo od Velké Britanie.

IV

BRITSKÁ SPRÁVA A JEJÍ VÝSLEDKY

Velká Britanie se dostala do Egypta. Nedobyla ho, toliko jej obsadila. Zůstal nadále částkou turecké říše, jejíž celistvost Velká Britanie spolu s jinými mocnostmi několikráte zaručila. Tvrdila, že zůstane v Egyptě pouze dočasně.

ANGLIE A VELMOCI

Lord Granville, sekretář zahraničních věcí v ministerstvu Gladstonově, oznámil 3. ledna 1883 velmocem, že britské vojsko je v Egyptě, aby zachovalo obecný pokoj, a že je vláda Jejího Veličenstva odvolá, jakmile bude zajištěna autorita chedivova. Pokud se to nestane, že je povinna dávati chedivovi radu, jak by měl býti pořádek upraven a postup k blahobytu zabezpečen.

Lord Derby, státní sekretář pro kolonie v ministerstvu Gladstonově, tvrdil 26. února 1885 ve sněmovně lordů, že si byla vláda anglická od samého začátku jasně vědoma, že obsadila Egypt pouze dočasně, a proto že nikdy nezamýšlela zůstati v něm trvale. Dočasnost svého pobytu v Egyptě že zaručila Evropě, a kdo by jednal proti této záruce, že by nezůstal věren britské politice. Lord Salisbury, ministerský předseda a státní sekretář pro zahraniční věci, odmítl 12. srpna 1888 rovněž ve sněmovně lordů s pohrdáním domněnku jednoho člena, jako by vláda zamýšlela zůstati v Egyptě trvale. Poukázav přitom na svatost jejího závazku ujistil sněmovnu, že jej splní, poněvadž chce zůstati věrna právu a zákonu evropskému.

Týž lord Salisbury v listě, zaslaném 15. ledna 1887 britskému velvyslanci v Cařihradě, výslovně poznamenal, že Anglie

v Egyptě nezůstane, že si však přeje, aby byl Egypt neutrální a ona měla právo zakročiti, kdykoliv by bylo třeba. Toto právo si hleděla zajistiti úmluvou cařihradskou z 22. května 1887, kdy se uvolila, že Egypt do tří let vyklidí a do dvou dalších let že odvolá své tamní úředníky s podmínkou, že ani vnitřní ani vnější nebezpečí země neohrozí. Kdyby se to stalo, mohl by Egypt býti znova obsazen vojskem tureckým a britským.

Měla britská vláda skutečně úmysl Egypt vykliditi? Uvážíme-li, co všechno podnikla od r. 1798, aby se do Egypta dostala, a oceníme-li důvody, které ji k tomu vedly, dospějeme k úsudku, že z Egypta odejíti nezamýšlela, ba že z něho ani odejíti nemohla, nechtěla-li porušiti základy svého imperia. Gladstone sice imperialistickou politiku svých konservativních druhů odsuzoval, ale sám se jí vyhnouti nedovedl, a lord Granville, jeho ministr věcí zahraničních, britskému imperialismu úplně podlehl. Konservativní ministerstvo lorda Salisburyho nepomyslilo, že by britské vojsko z Egypta odvolalo. Vědělo, že je většina britského národa proti tomu, a proto si hledělo v úmluvě cařihradské zajistiti možnost, aby Velká Britanie se souhlasem velmocí v Egyptě buď zůstala, nebo se tam vrátila. Záminka, jež ji vedla do Egypta r. 1882, se dala snadno nalézti, chtěla-li tam zůstati anebo se tam vrátiti. Srážka mezi řeckými vydřiduchy a domorodci se dala snadno vzbuditi. Že by byla připustila, aby turecké vojsko spolu s britským Egypt obsadilo, bylo vyloučeno. Nedovolila to r. 1882 a byla by jistě našla vhodné prostředky, aby tomu zabránila i budoucně. Francie dobře věděla, kam Velká Britanie úmluvou cařihradskou směřuje, proto se jí protivila, sultán ji neschválil a Velká Britanie se o ni nestarala. Ukázala velmocem, že v Egyptě zůstati nemínila, a když tam přece zůstala, že se to nestalo vinou její, nýbrž vinou Francie a Turecka.

ÚPRAVA VLÁDY I SPRÁVY

Hned na podzim r. 1882 vyslala vláda londýnská do Egypta jednoho ze svých nejlepších státníků, velvyslance cařihradského lorda Dufferina, aby tamní politické a správní věci prostudoval a podal jí podrobný návrh, jak by měly býti upraveny. Lord Dufferin to učinil již 6. února 1883 a stanovil, že účelem britské správy v Egyptě musí býti výchova egyptského lidu k duševní i politické zralosti. Jeho návrh oplývá liberálními myšlenkami a pěknými slovy, ale není v něm jádra.

Liberální zařízení, navržená lordem Dufferinem, nejsou myšlena upřímně a nevedou k stanovenému cíli. Poněvadž se národní strana egyptská od r. 1878 domáhala ústavní vlády, byly po jeho návrhu rozhodnutím z 1. května 1883 zřízeny zastupitelské sbory.

Každá větší vesnice s okolními dělnickými osadami, dvory a samotami dostala vesnické zastupitelstvo, volené od majetníků pozemků. Vesnická zastupitelstva volila za členy provinčních rad občany aspoň třicetileté s větším majetkem. Jejich povinností bylo dohlížeti na osev, zemědělské cesty a na zavlažování, jakož i voliti členy zákonodárné rady.

V zákonodárné radě zasedalo čtrnáct členů volených a dvanáct jmenovaných chedivem na návrh ministerstva. Předsedu ustanovoval rovněž chediv. Měla se scházeti jednou za měsíc, aby zkoumala státní rozpočet a návrhy zákonů, neměla však moci zákonodárné a vláda nebyla povinna dbáti jejích přání.

Zákonodárná rada spolu se šesti ministry a 46 členy, volenými od vesnických zastupitelstev, tvořila obecné shromáždění, jež mělo právo hlasovati o návrzích nových daní. Bez jeho souhlasu nesměla býti žádná nová daň zavedena.

Mělo zasedati aspoň jednou za dvě leta, avšak vláda, pomáhajíc si k zvýšeným příjmům jinými způsoby, svolávala je málokdy. Ani vesnická a provinciální zastupitelstva, ani zákonodárná rada a obecné shromáždění nevychovávaly egyptský lid k odpovědnosti; všechna rokování byla tajná a všichni poslanci, ať jmenovaní nebo volení, byli pod dozorem britským.

Městská správa byla poněkud upravena r. 1893, kdy byly zavedeny městské výbory se šesti nebo sedmi členy. Mimo krajského správce, zdravotnického dozorce a zástupce ministerstva veřejných prací byli voleni. Jejich povinností bylo pečovati o cesty, hřbitovy, osvětlení, pitnou vodu a veřejnou čistotu.

Ve čtrnácti městech jsou smíšené rady z rovného počtu domorodců a Evropanů, jež spravují obecní záležitosti a určují místní daně. Cizinci nejsou povinni daně platiti. V 56 městech jsou čtyřčlenné volené rady, do nichž smí vláda jmenovati nejvýše dva cizince.

Vesnické rady byly 1918 zřízeny v 39 osadách. Skládají se toliko z volených členů a vláda nemá práva posílati do nich cizince.

Vláda smí zrušiti usnesení kterékoliv rady.

Alexandrie dostala 1890 samosprávu pod dozorem městské rady, v níž zasedali domorodci a cizinci. Od začátku 1935 se skládá městská rada neboli komise z 28 členů, z nich 14 volených, 8 vládou jmenovaných a 6 úředních. Úředními členy jsou guvernér, generální státní návladní smíšených soudů, generální ředitel cel, předseda egyptského soudního dvoru, ředitel městské zdravotní služby a vrchní úředník správy veřejných staveb. Každý člen má náhradníka. Činné a trpné volební právo získá bezúhonný měšťan, starší než 25 let, který má v Alexandrii nemovitý majetek,

jenž mu vynáší aspoň 24 £E ročně a který není v městské službě.

Městská komise zasedá každý týden. Požádá-li aspoň osm členů předsedu nebo uzná-li předseda potřebu, svolá komisi k mimořádné poradě. Veškerá usnesení předloží do tří dnů ministru vnitra, jenž je buď schválí nebo zavrhne. Udá důvody, proč usnesení zavrhl, avšak komisi není dovoleno o nich rokovati. Kolem 15. března pošle předseda rozpočet ministru vnitra. Ministerstvo financí dozírá na účtování.

BRITSKÝ ZÁSTUPCE LORD CROMER A JEHO SBOR

Velká Britanie měla v Egyptě svého zástupce se skromným názvem jednatel a generální konsul. Obyčejně se mu říkalo resident a jeho úřadu residence. Byl vlastním vládcem a správcem Egypta.

Prvý resident, sir Evelyn Baring, od června 1892 lord Cromer, přišel do Egypta 11. září 1883. Nebyl tam cizincem. Sloužil ve finanční komisi od r. 1878 do r. 1880. Sir Evelyn vynikal rozvahou, pracovitostí a neústupností. Muslimského náboženství nechápal, proto jím opovrhoval. O duševní činnost Egypťanů se nestaral. Považoval Egypt za britský statek a hleděl jej co nejvíce zvelebiti, aby z něho měla Velká Britanie největší užitek. K tomuto cíli spěl bez ohledu na přání nebo utrpení egyptského lidu a byl hotov každý odpor po dobrém nebo po zlém zdolati. S větším se nesetkal. Bylť Egypt před jeho příchodem důkladně vyčištěn, národní strana rozprášena a obyvatelstvo zastrašeno.

Vláda londýnská siru Evelynovi hrubě neporoučela. Byla spokojena, že upravoval své zprávy, jak se jí hodily, platil úroky, aby cizí věřitelé, obzvláště francouzští, neměli důvodu k stížnostem a jejich vlády k diplomatickým přestřelkám,

měl proto volné ruce. Nemilé mu byly chvilkové nápady liberálního ministerstva Gladstonova, že by mělo Egypt přece jen vykliditi. Tato zevní nejistota zmizela, když v srpnu 1886 se dostalo k vládě konservativní ministerstvo Salisburyho, jež mu umožnilo, aby zařídil správu trvalou.

Sultán cařihradský zůstal nadále svrchovaným pánem Egypta a měl tam vysokého komisaře, britský resident ho však od r. 1886 neuznával a nepřál si, aby s ním chediv jednal. Žádné z práv sultánových nebylo zrušeno, jenže jich nesměl užívati. Bylo mu dovoleno, aby potvrzoval chediva od britské vlády navrženého a aby od něho bral roční poplatek, jenž činil za Abbása II. 750.000 £.

Chediv neměl moci. Bez residentova souhlasu nesměl vládu ani ustaviti ani rozpustiti. Britští rádcové byli ponenáhlu dosazováni do všech ministerstev. Účastnili se ministerských sedění pouze s hlasem poradním, ale každý ministr byl povinen dbáti jejich pokynů. Ačkoliv byli podle jména egyptskými úředníky, jmenovanými chedivem, a placenými z egyptských příjmů, nebyli odpovědni ani ministrům ani chedivovi, nýbrž toliko britskému residentovi. Sestavovali jednotlivé zákony a nařízení a dozírali na jejich provádění. Lord Granville upozornil již 4. ledna 1884 britského residenta, že je nezbytné, aby se ministři a správcové provincií řídili radou britskou, nechtějí-li ztratiti svůj úřad.

Britští úředníci spravovali zemi. Od r. 1884 byli správcové jednotlivých provincií úplně podřízeni dozoru britských úředníků v ministerstvu vnitra a britských důstojníků stráže bezpečnosti. Lord Cromer měl šťastnou ruku ve výběru svých úředníků, ale přece se dostávali na odpovědná místa mladíci, kteří Egypta neznali a odborných zkušeností neměli. Byli představenými starých úředníků egyptských, kteří za ně pracovali a jim byli odpovědni. Britští úředníci

byli placeni bohatě, egyptští bídně. Odcizovali se jedni druhým. Egyptští se přikloňovali k lidu, kdežto britští se mu vyhýbali.

ARMÁDA EGYPTSKÁ SE OSVĚDČILA

Britské vojsko bylo z Egypta odváženo. Od r. 1887 ho tam bývalo průměrně 3.500 mužů. Bylo ubytováno z velké části u Káhiry; po 500 mužích leželo posádkou v Asuánu a Alexandrii. Armáda egyptská, pokud nebyla pobita u Tell al-Kebír a z trestu odvezena do Súdánu, byla rozpuštěna 20. prosince 1882. Vytýká se jí, že úplně pozbyla kázně a že vynikala zbabělostí. Je to čirá nepravda. Ukázněnost a udatnost egyptského vojska Mehmeda Aliho a Ismaíla byla uznávána a vzbuzovala obdiv. Je jisté, že úpornou spořivostí finančních dozorců britsko-francouzských od r. 1876 armáda hodně trpěla, avšak svou výkonnost neztratila. Vynikala i nadále vytrvalostí a odvahou, byla-li vedena schopnými důstojníky. Důkazem jsou její vítězství nad mahdisty, třebas početně silnějšími, v květnu 1882, v lednu, únoru a dubnu 1883. Egyptské vojsko se v Chartúmu drželo dobře. Zbraní neodhazovalo, a třebas trpělo nedostatkem, bránilo se přesile do posledního muže.

Kdo egyptskou armádu tupí, poukazují na porážku Arábiho paši u Tell al-Kebír, Hicksa paši u Obejdu a generála Bakera u Tébu. U Tell al-Kebír byla úderná síla egyptského vojska ochromena rozporem mezi chedivem a výborem národní obrany, vojsko nemělo schopného vůdce a bylo napadeno nepřítelem mnohem početnějším a lépe vyzbrojeným, který pracoval nejen zbraní, nýbrž i zlatem. Plukovník W. Hicks zavinil svou porážku sám. Největší odborníci tvrdí, že se vydal k Obejdu se sborem naprosto nedostatečným a že si záhubu sám připravil. Neuměl své vojsko v poli

říditi. Egyptští vojáci trpěli před bitvou hroznou žízní. Veškerou zbylou vodu vyhradil Hicks pro sebe a svou stráž. Nebyla to zbabělost egyptské armády, která zavinila jeho porážku, nýbrž nedostatečná příprava, špatné vedení a krutá žízeň.

Podobně padá vina za porážku u Tébu 4. února 1884 nikoliv na egyptské vojsko, na něž ji ve svém pověstném telegramu generál Valentine Baker svaluje, nýbrž na něho samého. Vojenští kritikové obviňují pouze jeho. Nevycvičiv své armády, dal se s ní na pochod; nezajistil zvědných čet a nepřipravil vojsko na hrozící útok. Dav se překvapiti, nutil bojovníky, aby se za útoku srazili v jediný čtverec, ačkoliv se nákladní velbloudi plašili a mnoho vojáků pošlapali. Odborník Ch. Royle dodává: „In short, the battle was lost before the men had time to defend themselves."*) Touže dobou bránili egyptští vojáci osadu Sinkát do posledního náboje. Nadáli se, že jim generál Baker přijde na pomoc a zachrání je od smrti hladem. Zvěděvše o jeho porážce a nemajíce ani potravy ani nábojů, vrhli se s mečem na nepřítele. Ze 450 mužů uniklo smrti toliko pět.

Generál sir Gerald Graham, jenž r. 1885 podnikl ze Suákinu novou výpravu proti mahdistům, velel pouze britskému vojsku, a přece nic nepořídil. Bylť špatným vůdcem.

Hned v prosinci 1882 byl sir Evelyn Wood jmenován sirdárem, velitelem egyptské armády, kterou měl vytvořiti. V lednu příštího roku jiný britský důstojník byl ustanoven velitelem egyptského četnictva, které měl cvičiti. Mělo ho býti 4.400 mužů. Až po kapitána směli býti též Egypťané ustanovováni za důstojníky. Vyšší místa byla vyhrazena britským. Britské důstojníky jmenoval chediv, egyptský stát je bohatě platil, odpovědni však byli jenom britskému resi-

*) Royle, *The Egyptian Campaigns*, London 1900, s. 265.

dentovi. S chedivem, vrchním velitelem egyptské branné moci, jednali přímo, ovšem s vědomím residentovým, důsledně se vyhýbajíce ministru války, jemuž přece byli podle jména podřízeni. Zůstali cizím živlem v egyptské armádě. K egyptským důstojníkům nepřilnuli; vždyť je nepovažovali za rovné. Egyptská armáda byla udržována v počtu 12.000 mužů. Nebyla vyzbrojena děly a ostré náboje dostávala pouze při cvičení. Britské pluky střehly všech zásob a byly opatřeny nejlepší moderní výzbrojí, pořízenou za egyptské peníze.

VĚCI HOSPODÁŘSKÉ

Finanční potíže se za britské správy nezmenšily. Rozpočet byl zatížen výlohami s britským okupačním vojskem a náhradou 4,500.000 £ za škody, které si napočítali cizinci při zhoubě, jež zastihla Alexandrii po ukvapeném bombardování.

Společný dozor britsko-francouzský nebyl možný, když se Velká Britanie ujala správy Egypta; byl proto francouzský dozorce 3. ledna 1883 odvolán a sir Auckland Colvin jmenován 5. února odborným rádcem v ministerstvu financí. Zasahoval i nadále do všech oborů správy, odvolávaje se na potřebu spořiti, aby Egypt dostál svým závazkům. Není pochyby, že by si byl Egypt z finanční tísně pomohl sám, kdyby byl směl sjednotiti dluhy a snížiti úroky, jak učinila správa britská. Její snahou nebylo zbaviti se dluhů. Hleděla platiti pouze úroky, aby měla důvod v Egyptě zůstati. Finanční správa byla nesmírně spletitá, takže se v ní ani angličtí odborníci nevyznali. Resident si zakládal reservní fondy, jejichž peněz užíval v britských podnicích, kde o ně mohl přijíti a skutečně o ně také mnohdy přišel.

Britská správa věnovala velkou péči zvelebení zeměděl-

ství. Mohla přitom výhodně zaměstnávati britské podnikatele a zajišťovati britskému průmyslu potřebné suroviny a bezpečná odbytiště. Přehrady v Deltě, vybudované od Mehmeda Aliho, byly náležitě opraveny nebo přestavěny; nové byly pořízeny v Asuánu, Assiútu a Esne velkým nákladem britskými inženýry. Peněz se hrubě nešetřilo. V Deltě byl rozpočet překročen o 169.000 £E. V Asuánu bylo vyhozeno podle úsudku odborníka Willcockse 1,200.000 £E. Mimo přehrady byly staré zavodňovací kanály vyčištěny a nové vykopány rovněž pod dozorem odborníků britských.

Pěstování bavlny bylo šířeno po dobrém i po zlém na úkor obilí. Chtělť se britský průmysl aspoň trochu vybaviti z područí amerických bavlnářů. Obilí nestačilo na obživu, proto je dováželi z Australie a Indie, poskytujíce výdělek britským společnostem dopravním a britským velkým obchodníkům s obilím.

Domorodý průmysl, jenž se za Ismaíla zdárně rozvíjel, byl zanedbáván, aby nesoutěžil s britským. Bavlna byla prodávána do Velké Britanie a odtud egyptský trh zaplavován hotovými výrobky. Veškeré velké podniky se dostaly do rukou společností britských.

Za správy britské se měl egyptský sedlák rozhodně lépe než před ní. Byl mu zaručen pořádek a byl chráněn před vydíráním. Daní mu neubylo, ba přibylo. Daň z drobného dobytka byla sice zrušena, ale pozemková daň zvýšena. Zákon ze 14. května 1899 vyrovnal rozdíl mezi pozemky desátkovými a daňovými. Byly rozděleny na třídy a pozemková daň určena průměrně na 164 piastrů (276 Kč) z feddánu (0·42 ha). Jenže mimo daň pozemkovou byl sedlák zatížen četnými jinými poplatky a obzvláště vysokým nájemným. Statkáři pronajímali půdu velkým nájemcům, kteří rozdělovali statky a nabízeli do nájmu jednotlivé díly. Kdo

si takový díl najal, drobil jej opět a pronajímal sedlákům, kteří půdu skutečně obdělávali. Takovým způsobem se od nich vydíralo nájemné velice vysoké a britská správa nezakročovala.

Daň důchodová zavedena nebyla, zato však zvýšena cla. Tím se všechny cizí výrobky sedlákovi potřebné zdražily. Pěstovati tabák bylo zakázáno. Na dovoz surového tabáku byla uvalena vysoká cla a na výrobky z něho daň. Egyptští lidé tuze rádi kouří; nezbylo jim než kupovati velice drahé kuřivo.

Jiné výdaje byly způsobeny sedlákovi výkupem z vojenské služby. Ačkoliv egyptská armáda neměla ani 12.000 mužů, přece se ročně odvádělo přes 100.000 nováčků, obzvláště synků selských, a všichni odvedení a do služby vojenské nezařadění byli povinni se vykupovat.

Robota byla zrušena r. 1889, ale toliko na papíře. Ještě r. 1907 egyptští sedláci pracovali 1,215.200 dní na robotě.

Rolnická banka dostala r. 1898 statky, které chediv Ismaíl dal r. 1876 v zástavu svým věřitelům. Měla splatiti zbytek jeho dluhu odprodejem půdy drobným rolníkům. Ismaíl jim půdu vzal bez náhrady; nadáli se, že ji bez náhrady dostanou. Zatím byla od nich vymáhána suma o 7,000.000 £E vyšší než zbytek dluhu Ismaílova. Sedláci, nemajíce potřebných peněz, si vypůjčovali od řeckých vydřiduchů na 4—5% měsíčně. V bankách menší půjčku dostati nemohli a z vyšší aby platili 10% a hradili výlohy se zajištěním. Teprv r. 1902 byla zřízena Zemědělská banka egyptská, jež půjčuje na 8% i drobným sedlákům. Leč i nadále půjčovali Řekové sedlákům peníze na úrodu. Bývali prostředníky některé banky, pro niž veškerou úrodu skupovali a ceny určovali.

Výnos pozemků nestoupal, ba klesal. Britská správa nevěnovala péče pokrokovému hospodaření. Nebyl zaveden

zemědělský dohled a nebyly zřízeny ani výzkumné ústavy ani pokusné stanice zemědělské. Množství bavlny i její jakosti za správy lorda Cromera ubývalo. Chybou pro sedláky bylo, že britská správa málo dbala státních drah a neupravovala jich. Snad se to dálo, aby se zmenšila soutěž s drahami úzkými, jež byly bezmála všechny majetkem společností britských. Železniční doprava byla nesmírně drahá. Laciněji se dováželo zboží na velbloudech i na velké vzdálenosti. Tím se ovšem podporoval dovoz výrobků na úkor vývozu objemných surovin a stlačovaly se ceny plodin zemědělských.

Nelze říci, že by byla britská správa obnovila po venkově bezpečnost, jaké se cizinci obdivovali za Mehmeda Aliho. Sedláci byli povinni platiti ozbrojené hlídače a sami nositi střelné zbraně, aby se ubránili loupežným četám, a přece chválil sám lord Cromer bezpečnost po venkově ještě za Ismaíla.

Britská správa uznávala, že sedláci nemají zdravotních opatření, leč nepodnikla nic, aby zvýšila po městech a vesnicích čistotu.

VĚCI OSVĚTOVÉ

Lord Cromer, nedbaje duševní činnosti Egypťanů, nestaral se o jejich vzdělání. Národní školství zanedbával, a možno říci, že schválně. Vysvítá to z četných jeho projevů jakož i ze spěchu, s jakým zrušil ministerstvo školství. Od r. 1883 do r. 1890 bylo určováno v rozpočtu na školství 70.000 £E a potom do r. 1908 81.000 ročně £E. Před britskou správou se vybíral školní plat pouze od nejbohatších; r. 1882 činil 2.300 £E. Britská správa, znesnadňujíc vstup do státních škol, školní plat zvyšovala, takže r. 1891 ho vybrala již více než 20.000 £E, vyplatila tudíž na školství toliko 61.000 £E ze státních příjmů. Lord Cromer, ne-

moha popříti úpadek egyptského školství za své správy, se vymlouvá,*) že nebylo peněz, a přece sám ve své zprávě z r. 1907 píše, že by byli egyptští lidé rádi platili vyšší daně, kdyby se jim byly zakládaly školy.**) V. Chirol přiznává, že britská správa nevykonala pro školství nic, poněvadž pro ně neměla ani peněz ani porozumění.***) Egypťané se od začátku dvacátého století domáhali národního školství, avšak britští úředníci se mu vzpírali, kde jen mohli. Teprv sir Eldon Gorst zvýšil částku pro školství, určenou na 374.000 £E, když tě bylo potřebí aspoň 2,000.000 £E.

Britští pozorovatelé sami uznávají, že britská správa měla na zřeteli hlavně prospěch cizinců. Proto zřizovala železnice, pošty a telegrafy a zanedbávala školství nejen národní, nýbrž i odborné, zemědělské a průmyslové, což bylo velkou chybou politickou. Egyptští žáci se hrnuli do škol cizích, obzvláště francouzských, které bezděky učily nenávisti k Angličanům a proměňovaly se v kolébky národního hnutí.

Cizích škol a cizinců vůbec za britské správy v Egyptě přibývalo. Opírali se o výsady kapitulační a lord Cromer na ně nemohl, nechtěl-li zesíliti požadavek některých velmocí, aby Velká Britanie Egypt vyklidila. Byla by ráda kapitulace nahradila britskou ochranou, jenže se tomu vzpírali příslušníci četných států. Řekové a částečně i Italové si libovali v britské ochraně a byli stoupenci britských úředníků, kdežto ostatní se jim protivili. Evropané, usedlí v Egyptě, odmítali platiti daně nebo se podrobiti egyptským zákonům. Tvořili státy ve státě a měli jediný účel: zbohatnouti.

*) Cromer, *Abbas II*, s. xiii n.; *Modern Egypt*, sv. 2, s. 524-543.
**) Egypt No. 3 (1907), s. 5.
***) Chirol, *The Egyptian Problem*, s. 221.

K SRDEČNÉ DOHODĚ BRITSKO-FRANCOUZSKÉ

V čele tichého odporu proti britské správě stáli Francouzi. Francouzský finanční dozorce byl sice začátkem r. 1883 odvolán, ale francouzský vliv zůstal. Byl udržován společností průplavu Suéského, školami, dobročinnými ústavy a četnými úředníky, ustanovenými před r. 1883. Zesilován byl vládou pařížskou, jež neopominula žádné příležitosti, aby se o nedovolenou britskou správu Egypta neotřela. Velká Britanie usilovala, aby se průplav Suéský dostal úplně pod její dozor. Zdánlivě tím mělo býti zabráněno, aby ho nějaký nepřítel nepoužil proti ní, jako ho ona použila proti Egyptu; ve skutečnosti si chtěla londýnská vláda dáti od jiných velmocí zajistiti právo dozoru. Lord Granville již 3. ledna 1883 navrhl, aby vláda egyptská zajišťovala volnou plavbu průplavem za války i za míru. O jeho návrhu se jednalo v Paříži od 30. března do 13. června 1885, leč bez výsledku. Francie ztotožňovala vládu egyptskou s britskou po dobu pobytu britského vojska v Egyptě. Teprv v Cařihradě byla 29. října 1888 podepsána úmluva o neutralitě Suéského průplavu a o zástupcích velmocí, kteří mají dozírati, zda je dbáno podmínek neutrality. Velká Britanie podepsala tuto úmluvu s výhradou, že nebude v rozporu s jejím postavením v Egyptě, a nedovolila, aby byla provedena, čímž ponechávala pařížské vládě zbraň proti sobě v Evropě i v Egyptě.

Politický zápas britsko-francouzský o Egypt byl dobojován r. 1898 ve Fášódě a skončil porážkou Francie. Velká Britanie byla hotova nasaditi celou sílu svého imperia, aby zabránila francouzskému postupu k hornímu Nilu a dále k Indickému oceánu. Tvořila si z východní Afriky novou scelenou državu, aby proměnila Indický oceán ve své moře,

a od tohoto svého plánu se nedala odvrátiti ničím, obzvláště když si zajistila v Japonsku brzdu ruské rozpínavosti v Asii. Od začátku dvacátého století se Francie sbližovala s Velkou Britanií hlavně působením krále Eduarda VII. Tvořily se nové skupiny velmocenské a Velká Britanie uznala za prospěšné, aby s Francií urovnala všechno nedorozumění a zajistila si vzájemnými ústupky její pomoc při možných zápletkách světových. K přátelské dohodě došlo 8. dubna 1904. Velká Britanie v ní zaručila, že dotavadní politický stav Egypta nezmění, a Francie se zavázala, že tamní britskou správu nebude rušiti a že se nebude dožadovati, aby přestala. Velká Britanie spolu prohlásila, že uznává úmluvu z 29. října 1888 o neutralitě průplavu Suéského, že však nebude třeba, aby velmoci, podepsavší ji, upozorňovaly vládu egyptskou na nebezpečí, hrozící svobodné plavbě, nebo aby se jejich zástupci jednou za rok scházeli a o zachování obsahu smlouvy rokovali. Bylo patrné, že Velká Britanie chce sama zajistiti volnou plavbu za války i za míru, poněvadž míní zůstati v Egyptě trvale.

Přátelskou smlouvou z r. 1904 diplomatický odpor Francie proti britské správě v Egyptě zanikl. Francie se úředně svých nároků na Egypt vzdala, ale tichý odpor zůstal jak v Egyptě, tak v Paříži.

ABBÁS II., 1892—1914

Potíže nastaly lordu Cromerovi, když chediv Toufík 7. ledna 1892 zemřel a jeho nástupcem byl firmanem z 18. ledna 1892 ustanoven jeho prvorozený syn Abbás. Toufík byl povolným nástrojem. Věděl, že to bylo britské vojsko, které mu trůn zachránilo, a že by ho jistě pozbyl, kdyby z Egypta odešlo. Proto plnil každé přání residentovo

a nikdy se neodvážil ujmouti se poddaných. Zcela jinak si mínil počínati jeho nástupce Abbás II. Za studií v Rakousku četl dějiny Egypta, poznal, jakých křivd se jeho předkové na tamním lidu dopouštěli a chtěl tyto křivdy pokud možno odčiniti. Úmysl měl nejlepší a vystupoval právně. Považoval za nezbytné, aby britští důstojníci, sloužící v egyptské armádě a beroucí plat z egyptské pokladny, mu podávali zprávy prostřednictvím ministra války a nikoliv přímo. Vydal příslušný rozkaz, avšak žádný britský důstojník se mu nepodřídil a resident vyzval mladého vládce, aby rozkaz odvolal. Zanedlouho se chediv z důležitých důvodů rozhodl, že dotavadní ministerstvo propustí. Britskému residentovi, jenž ho varoval, odpověděl, že má přece podle ústavy právo, aby podle potřeby ustanovoval nebo propouštěl nejen jednotlivé ministry, nýbrž i vládu. Se zlou se potázal. V lednu 1893 se mu bylo zavázati, že nic nepodnikne bez vědomí a souhlasu britské vlády.

O rok později přehlížel Abbás II. část své armády v Uádi Halfa v Horním Egyptě. Po přehlídce vytkl soukromě některé nesprávnosti britským důstojníkům. Sirdár Kitchener, jím ustanovený a penězi egyptskými placený, se výtkám svého velitele opřel a na rozkaz z Londýna ho přinutil, aby britské důstojníky v armádním rozkaze pochválil a tento rozkaz též arabsky ohlásil. Mělo býti egyptskému vojsku patrné, kdo že je pánem. Vláda britská považovala egyptské vojsko za své, a když 12. března 1896 nařídila, aby vytáhlo proti mahdistům, neuznala za potřebné o tom zpraviti ani chediva, ani jeho vládu.

Sultán Abdalhamíd II. požadoval ve firmanu z 18. ledna 1892, jímž Abbása chedivem ustanovil, celý poloostrov Sinajský, jenž byl přece již od dob Mehmeda Aliho Egyptem spravován. Lord Cromer vyslal koncem r. 1905 na polo-

ostrov Sinajský britského důstojníka s egyptským vojskem, aby staré hranice obsadil a zajistil. Sultán tomu odporoval poukazuje na svou svrchovanost a vyzval jak vysokého komisaře v Egyptě, tak svého chediva, aby se o hranicích přátelsky domluvili. Lord Cromer zakázal chedivovi, aby výzvy svého svrchovaného pána uposlechl, londýnská vláda vypravila do Akabského zálivu Rudého moře válečnou loď a hrozila mocí celého imperia, kdyby sultán neuposlechl ultimata jemu doručeného 3. května 1906. Sultán, nenalézaje opory u žádné velmoci, podvolil se 14. května přání britskému a východní egyptské hranice byly stanoveny, jak je lord Cromer navrhl. Egyptskému lidu bylo znova připomenuto, že v Egyptě neporoučí ani chediv, ani sultán a chalífa, nýbrž jedině britský resident.

Britská správa egyptská Abbásovi II. nedůvěřovala podezřívajíc ho od r. 1907, že jde se stranou národní a že podněcuje noviny proti britským úředníkům. A přece se Abbás II. od r. 1894 do politických věcí nemíchal a o národní hnutí se nestaral, takže byl vlastenci egyptskými považován za zrádce.

NÁRODNÍ OBRODA

Lord Cromer byl přesvědčen, že národní hnutí, které způsobilo vzpouru Arábiho paši, úplně zaniklo. Vůdcové byli buď popraveni nebo ze země vypuzeni a jejich stoupenci zahynuli jednak v Súdánu, jednak ve vězeních egyptských. Z těch, kdo mu přáli a v zemi zůstali, se po léta ani jediný neodvážil hlesnouti. Báli se o majetek a svobodu, a přece se památka na boj o národní samostatnost udržela. Vždyť to byly prvé potyčky egyptského lidu s cizinci, prvá obrana národní nezávislosti. Revoluční hnutí, vedené Ahmedem Arábim, bylo lidové, nebylo však dosti hluboké. Co z něho

zůstalo na povrchu, zaniklo, ale jeho kořínky nezaschly. Vnikaly do hloubky a myšlenka národní sílela. Řádná vláda a správa, řízená Angličany, podporovala národní probuzení. Egyptští úředníci se učili odpovědnosti a nezištnosti, lid do- spíval k sebevědomí a ponenáhlu chápal význam vlasti a státu. Plemenné a společenské ploty mizely a rodil se egypt- ský národ. Tento vývoj byl zřejmý u menšiny turecké a čer- keské. Styděla se za nesvornost, jakou do revoluce vnášela, a vědouc, že sultán svou nadvládu v Egyptě nikdy neobnoví, soudila, že by bylo pro ni prospěšnější, kdyby se spojila s egyptskými sousedy a posílila společný odpor proti rozpí- navým cizincům. Nechtějíc nebo nemohouc se vystěhovati, učila se arabštině a stávala se ponenáhlu pevnou částkou ná- roda arabského.

V Egyptě rostl nový městský stav ze synků selských. Ven- kované posílali chlapce již za Saída a Ismaíla do škol národ- ních a odtud buď na ústav učitelský nebo na náboženskou universitu Azhar, ba mnohdy též do škol evropských, ob- zvláště francouzských. Vystudovavše, působili selští synové jako právníci, advokáti, politikové, soudcové nebo redak- toři, bydlili v městech a udržovali pilné a přátelské styky s příbuznými po vesnicích. Ujímali se jich, poučovali je a nabádali k lásce k vlasti a k odporu proti cizincům. Z těchto vzdělaných venkovanů vyrůstala nová národní strana egyptská.

Veliký vliv na duševní podklad nového národního hnutí měl šejch Muhammad Abdo. Koncem r. 1882 byl odsouzen do vyhnanství na tři leta a tři měsíce s výhradou, že se bez dovolení do Egypta nevrátí. Odebral se do Bejrútu a odtud r. 1883 do Paříže, kde spolu s Džemáladdínem Afgánim založil politickou společnost pod názvem nerozlučitelný sva- zek, al-urua al-uatka. Společně vydávali list téhož jména, jenž však brzo zanikl. Z Paříže se Muhammad Abdo pře-

stěhoval r. 1885 do Bejrútu, kde zůstal až do r. 1888, kdy se směl opět usaditi v Egyptě. Příštího roku byl vyslán do zákonodárné rady. Po pěti letech byl jmenován členem výboru, který měl prováděti opravy na universitě azharské, a r. 1899 dosáhl nejvyšší hodnosti náboženské, byv jmenován muftim, nejvyšším vykladačem zákona, v Egyptě. Zemřel 11. července 1905. Za svůj životní úkol považoval napomáhati učitelům zákona k hlubšímu vzdělání a takovému výkladu náboženství, který by neodporoval moderním představám a potřebám. Nesouhlase s násilnou revolucí Ahmeda Arábiho vybízel přečetné žáky a stoupence, aby vychovávajíce sebe samy zdokonalovali veškeren lid egyptský a svorně se právní cestou domáhali toho, co jim patří. Jeho slova a ještě více jeho příklad zůstavily hluboké stopy v egyptských učitelích a vykladačích zákona, tedy v těch, kdo přicházeli do přímého styku s obyčejným lidem a zasévali do něho semínko národní pospolitosti.

SAAD ZAGLÚL

Z přátel a stoupenců šejcha Muhammada Abdo na sebe ponenáhlu upozorňoval Saad paša Zaglúl. Saad se narodil 24. srpna 1852 ve vesničce Ebjáně u Fuuy v provincii Garbijje, kde měl jeho otec maličké hospodářství. Chtěl z něho míti rovněž sedláka, avšak Saad toužil po škole. Po práci na poli se učil čísti a psáti a dostal se jako vyspělý mladík na vysokou školu náboženskou Azhar, kde studoval pět let. Byl oddaným žákem Džemáladdína Afgániho, přítelem Muhammada Abdo a stoupencem Mahmúda Sámiho Bárúdiho, šlechetného vlastence a spisovatele egyptského. Přičiněním Mahmúda Sámiho byl r. 1881 jmenován spolupracovníkem úředního listu al-Uakáje al-Misrijje, jejž řídil Muhammad Abdo. Začátkem r. 1882 byl již úředníkem v mi-

nisterstvu vnitra a účastníkem národního hnutí, kterouž účast odpykal ve vězení. Byv propuštěn r. 1884, studoval francouzsky práva a dostal francouzský diplom. Znalost francouzštiny mu otevřela r. 1892 dveře odvolacího soudu pro domorodce, kde vzbudil svědomitostí a vytrvalostí pozornost lorda Cromera, na jehož popud byl r. 1907 jmenován správcem obnoveného ministerstva školství.

Jsa přesvědčen, že egyptský lid násilím své nezávislosti nedobude, nabádal Saad k lepšímu vzdělání, ke zvelebení orby a malého domácího průmyslu a ke klidnému seskupování národních sil ke konečnému boji za svobodu. Jeho umírněnost se nelíbila mladším nerozvážným hlavám, proto byl napadán slovem i tiskem. Lord Cromer si ho osobně vážil a ve své řeči na rozloučenou 6. května 1907 o něm prohlásil: „Je poctivý, schopný a má odvahu vlastního názoru. Je tupen od spodiny svých krajanů. Tyto vlastnosti ho vysoce doporučují. Kéž postupuje!"

Přátelská dohoda britsko-francouzská z r. 1904 ukázala národovcům egyptským, že je Francie považovala pouze za nástroj svých zájmů a že se od ní nadále ničeho nadíti nemohou. Připomínali ve svých novinách, že Egypt nemá jediného přítele, že je proto potřebí, aby spoléhal na sebe a upravoval si dlouhou, avšak přímou cestu k národní svobodě. Dobrým příkladem jim byli vůdcové národního hnutí v Turecku, kteří sbírali stoupence doma a každou cizí pomoc jako podezřelou, ba nebezpečnou odmítali.

DENŠÁUI

Lord Cromer o rostoucím národním hnutí věděl, ale podceňuje je odbýval jeho požadavky poznámkou, že Egypt není pro svobodu zralý, že lid si jí nepřeje a že je úplně spokojen s dosavadní správou britskou, jež mu zajišťuje svobodu

a blahobyt, jakého nikdy nepoznal. Mýlil se lord Cromer, neboť nerozuměl egyptskému lidu.

Po poledni 13. června 1906 přijelo pět britských důstojníků na dvou vozech do Denšáui střílet holuby. Doprovázel je jízdní strážník. Poněvadž chtěli stříleti holuby chované osadníky, měli si vyžádati dovolení starosty správního okresu, což však opominuli. Jeden důstojník střílel na mlatech. Jeho rána zasáhla mlátičku, broky se odrazily od železa, zapálily plevy — mlat hořel. Zatím co majetník odpřáhal dobytek od mlátičky, byla postřelena jeho žena. Volal o pomoc. Příbuzenstvo přispěchalo, pomohlo uhasiti oheň a žádalo důstojníky, aby přestali stříleti. Důstojníci hned nevyhověli, a když se vesničané okolo nich sbíhali, bránili se, při čemž roztříštili jednomu muži lebku, zastřelili ženu a poranili tři muže, mezi nimi dva strážce bezpečnosti, kteří se jich ujímali. Rozezlený lid se na ně vrhl, zbraně jim vyrval a holemi je ztloukl. Dva utekli, tři byli zadrženi, ale po chvíli propuštěni. Jeden zemřel téhož dne večer úpalem slunečním. Zabit nebo těžce poraněn z nich nebyl nikdo.

Britské vojsko téhož dne zatklo 32 vesničanů, později ještě dvacet jiných. Náhlý soud, v němž byli tři Angličané a dva Egypťané, určil čtyřem šibenici, dvěma doživotní žalář, jednomu patnáct let těžké práce, šesti sedm let, třem rok a padesát ran holí, pěti padesát ran holí. Rozsudek byl vykonán 28. června na místě, kde byly důstojníkům zbraně vyrvány. Vždy byl jeden vinník pověšen a dva bičováni. Na pět set vesničanů bylo zblízka a zdaleka sehnáno, aby popravu viděli.

Tento krutý postup probudil bouři nevole po celém světě. Lord Cromer se hájil, leč po odchodu z Egypta sám uznal, že to byl trest zbytečně přísný.

Příhoda v Denšáui jasně osvětlila nezdravé a nebezpečné

ovzduší egyptské a usvědčila z klamu lorda Cromera, hole⸗dbajícího se, že vytvořil nový lid, který je duší a tělem oddán britským správcům. Nejenomže svou správou touhu po ob⸗čanské svobodě neudusil, ale potíraje národní hnutí Ahmeda Arábiho připravoval nové a mnohem silnější. Liberální vlá⸗dě londýnské nezbylo, než aby ho začátkem května 1907 odvolala.

SIR ELDON GORST

Sir Eldon Gorst, nový jednatel a generální konsul Jeho britského Veličenstva v Egyptě, byl zcela jiný člověk než lord Cromer. Na okázalostech si nezakládal: všímal si slastí a strastí lidí, se kterými se stýkal, hleděl jim porozuměti a vlídným slovem je potěšiti nebo jim radou a skutkem po⸗moci. Působiv již dříve po několik let v Egyptě, znal duši tamního člověka lépe než lord Cromer a přesvědčil se, že klid a pořádek je pouze zdánlivý, nespokojenost že je obecná a že může snadno propuknouti způsobem britské správě velmi nepříjemným. Sděliv své zkušenosti s liberální vládou londýnskou, dostal od ní souhlas, aby nespokojenost zesla⸗boval povoluje z národních požadavků, kolik je připustno, aby jistota britského imperia otřesena nebyla.

STRANA LIDOVÁ A STRANA VLASTENECKÁ

Soudě, že je lépe, když budou národní požadavky egypt⸗ské zastupovány odpovědnými stranami, než aby se o nich rokovalo v zakázaných a proto tajných schůzích, svolil sir Eldon Gorst, aby se stoupenci zesnulého velkého muftiho Muhammada Abdo, vedení Saadem pašou Zaglúlem, se⸗skupili. Stalo se to v září 1907, kdy založili lidovou stranu, jejímž úkolem měla býti péče o větší vzdělání venkovského lidu a podpora domácího obchodu a průmyslu, aby vzrostl

obecný blahobyt a byla připravována lepší budoucnost. Tento program se zdál býti mnohým mladším hlavám egyptským velice krotký, proto lidovou stranu potírali a založili si stranu jinou, vlasteneckou.

Hlasatelem ráznějšího postupu byl Mustafa Kámel, odchovanec právnické fakulty university v Toulouse, jenž vynikal bystrou rozvahou a výmluvností. Od r. 1895 do r. 1907 pracoval pro národní věc egyptskou nejen ve vlasti, nýbrž i ve Francii a Anglii slovem i písmem. Jeho deník Liua, založený 2. února 1900, se stal zakrátko vedoucím listem mladších vlastenců egyptských, horujících pro rychlý odchod britského vojska a britských úředníků a vrácení Egypta a Súdánu Egypťanům. Napadal stoupence Muhammada Abdo a Saada Zaglúla, již od 9. března 1907 ve svém listu Džeríde hlásali umírněnost, dobrou vůli s Anglií a přípravu venkovanů pro práci národní. Když se v září 1907 utvořila strana lidová, založili přívrženci Mustafy Kámela 27. prosince téhož roku egyptskou stranu vlasteneckou. Požadovali v souhlase se smlouvou londýnskou z r. 1840 samosprávu a ve věcech vnitřních nezávislost Egypta; národní vládu odpovědnou parlamentu; vybudování národního školství; zvelebení orby a domácího průmyslu a obchodu a sjednocení obyvatelstva muslimského i koptského v lásce k společné vlasti. Mustafa Kámel, ač byl těžce nemocen, hájil programu své strany a nabádal její členy ke klidné a vytrvalé práci.

Mustafa Kámel se na začátku své působnosti domníval, že najde vydatnou oporu ve Francii. Vždyť Francie navazovala v letech devadesátých důvěrné styky s Habeší na úkor Anglie, chtěla se pevně usaditi v egyptském Súdánu a mnohdy se zdálo, že dojde k boji aspoň diplomatickému mezi ní a Anglií a že přitom Francie s pomocí jiných velmocí evropských vymůže, aby byly anglické posádky z Egypta odvo-

lány a tím úmluva londýnská z r. 1840 obnovena. Tyto na-děje byly nadobro zničeny Srdečnou dohodou mezi Anglií a Francií z 8. dubna 1904. Mělo-li proto býti dosaženo cíle strany vlastenecké, bylo třeba, aby se její členové ohlíželi po pomoci jinde anebo si pomáhali sami. Zdánlivou pomoc nalézali u Mladoturků a v Berlíně.

Obrodné hnutí v Turecku mělo mnoho obdivovatelů i v Egyptě a všichni se domnívali, že zesílené Turecko bude naléhati, aby Anglie z Egypta odešla. Byli podporováni v této domněnce přáteli tureckými v Německu a Berlín se stal po r. 1908 Egyptu ohniskem národním, jakým byla Paříž do r. 1904.

Mustafa Kámel zemřel již 10. února 1908 a jeho nástupce Muhammed Feríd, povoluje ohnivým členům strany, opustil program svého předchůdce a svedl národní hnutí na scestí. Nejmladším členům scházela trpělivost, nemínili čekati, až mladé Turecko zesílí a s pomocí německou Anglii přinutí, aby vojsko a úřednictvo z Egypta odvolala. Chtěli si pomoci rychle a sami. Vědouce, že to neprovedou armádou jako Mladoturci, kteří si ústavu vynutili pochodem na Cařihrad, odhodlali se, že se budou říditi příkladem omladiny irské a politickými vraždami zastrašovati všechny, kdo nezávislost Egypta deptají. Jejich list Liua naléhal, aby vojsko anglické z Egypta ihned odešlo, a vyhrožoval národní pomstou všem, kdo by se nezávislosti Egypta protivili.

Britský resident sáhl 25. března 1909 k tiskovému zákonu z listopadu 1881, jenž dal ministru vnitra právo po dvojím varování každý list zastaviti a jeho vydavatele a dopisovatele úředně stíhati. Byla to velká rána pro nerozvážné členy vlastenecké strany a byla ještě zesílena zákonem ze 4. července 1909, podle něhož byla zřízena v každé provincii vyšetřující komise, která měla předkládati ministru vnitra seznamy osob

politicky činných a proto podezřelých. Takové osoby mohly býti postaveny pod policejní dohled nebo vypověděny do oasy Dáchle v libycké poušti.

V Egyptě se vědělo, že to byl britský resident a britští úředníci, kteří ostrý postup proti členům vlastenecké strany nařídili, ale postižení dávali vinu též ministerskému předsedovi Butrosu Gálimu, jenž na popud residentův v listopadě 1908 utvořil novou vládu. Vytýkali mu, že se ani on ani jeho ministři pronásledovaných krajanů nezastávají, že on to byl, jenž r. 1899 podepsal britsko-egyptskou smlouvu, dávající egyptský Súdán do správy britské, a že dosud nic nepodnikl, aby tento hřích spáchaný na egyptském národu napravil a Súdán k Egyptu přivtělil. Jaký div, že byl Butros Gáli považován za zrádce a 20. února 1910 zavražděn. Byla to prvá politická vražda v Egyptě, začátek nového, nerozumného boje za národní samostatnost.

Butros Gáli byl Kopt. Odpůrcové národních požadavků egyptských použili jeho náboženské příslušnosti k pokusu, aby Kopty odštěpili od muslimů a utvořili si v nich oporu proti požadavku, aby britské vojsko Egypt opustilo. Mělo býti patrné, že je tam potřebné, aby uchránilo křesťany od muslimů, právě jako má stříci cizince před domorodci. Rozštěpiti Kopty a muslimy se nepodařilo, ale vražda na Butrosu Gálim byla příčinou, že bylo mnoho a mnoho vlastenců egyptských uvězněno, a kdo uvězněni nebyli, utekli do Švýcar nebo do Německa.

GORST A JEHO SNAHY

Sir Eldon Gorst zachoval klidnou rozvahu a hleděl mírností a rozumnou ústupností vymycovati kořeny obecné nespokojenosti. Dopřával chedivovi větší účasti na správě. Stavěl ho do popředí při každé vhodné příležitosti soudě, že

v něm bude míti nejlepšího pomocníka, ba prostředníka mezi sebou a stranou vlasteneckou. Ani chediv ani jeho vláda nesměli nic podniknouti bez souhlasu residentova, dostávali však o každém zamýšleném zásahu podrobnou zprávu, takže se mnohdy zdálo, jako by jednali z vlastního popudu.

Po přání residentově měli býti pro místa, uprázdněná odchodem britských úředníků, vybíráni i kandidáti egyptští a měli míti přednost, kdyby se průpravou a poctivostí vyrovnali britským. Touto novotou byli velmi popuzeni britští úředníci, již považovali každé místo Britem jednou obsazené za britskou državu a snažili se počet rozmnožiti.

Věda, že Egypťané touží po samosprávě, dovolil resident 1. ledna 1910, aby se o ni pokusili v provinciálních radách. Kdežto dosud měly po třech až osmi členech, rozmnožil Gorst počet na šest až dvacet, nařídiv, aby každý kraj do nich vysílal po dvou zástupcích. Obor jejich působnosti rozšířil a dal jim právo vybírati 5% přirážku k pozemkové dani, aby měly na národní školství. Po provinciích nastal nový činný život ve všech oborech, obzvláště ve školství, pro něž se hned druhého roku sešlo více než 200.000 £E.

Zesíliv účast Egypťanů na místní správě, omezil sir Eldon Gorst britský vliv, obnovil vážnost domorodých správců provincií a poskytl členům provinciálních rad příležitost, aby se cvičili v odpovědnosti.

Též zákonodárná rada a obecné shromáždění egyptské si směly za Gorsta svobodněji počínati. Dožadovaly se rozšíření národního školství, vymáhaly pro ně vyšší položky a osmělily se několikráte odepříti souhlas se zařízeními residentovými, jak učinilo obecné shromáždění, odmítnuvši všemi hlasy proti jednomu jeho rozhodnutí, jímž prodloužil nájem průplavu Suéské společnosti až do r. 2008.

Lord Cromer neměl na mysli prospěch dělnického lidu. Gorst znal ze svého dřívějšího pobytu utrpení pracujících dětí i dospělých, obzvláště těch, kdo byli zaměstnáni v továrnách, v nichž se bavlna čistí. Pracovní doba nebyla vymezena. Byli povinni zůstati v práci, jak dlouho se jejich zaměstnavatelům uzdálo. Vdechovali jemný bavlněný prach, jenž zhoubně působí na plíce. Majetníci těchto továren, většinou Angličané, se jednomyslně vzpírali zákonům na ochranu dělníků a měli oporu v kapitulacích. Děti od pěti do sedmi let byly již v práci a nesměly ani za poledne opustiti továrnu. Méně než dvanáct hodin žádné dítě nepracovalo a při práci na ně dozíral silný muž s karabáčem. Taková a podobná bezpráví chtěl sir Eldon Gorst odčiniti v červenci 1909 zákonem, který zakázal práci dětí mladších než devět let, snížil pracovní dobu dětí mezi devátým a třináctým rokem na osm hodin denně a nutil majetníky, aby se aspoň poněkud starali o zdravotní zařízení. Popudil proti sobě nejen majetníky továren, nýbrž celou kolonii britskou, jež mu beztoho vytýkala, že skromností a rozumnou povolností zlehčuje vážnost Velké Britanie.

Není pochyby, že by byl sir Eldon mnoho vykonal pro dobro Egypta i britského imperia, kdyby mu bylo bývalo dopřáno v úřadu pobýti aspoň tak dlouho jako předchůdci. Byla škoda, že na jaře 1911 onemocněl a již 11. července téhož roku zemřel. Egypt mu zachoval vděčnou památku.

STROHÁ RUKA KITCHENEROVA

Britský křižník přivezl 27. září 1911 do Alexandrie nového jednatele a generálního konsula Jeho britského Veličenstva. Byl to lord Kitchener, jenž po léta jako sirdár, vrchní velitel

armády, v Egyptě sloužil a byl u vojska pro přísnou spravedlnost značně oblíben. Britská kolonie a veškeré britské úřednictvo byli novým residentem nadšeni. Znali jeho silnou ruku, věděli, že nesnese odporu, a jeho příjezd na křižníku jim byl důkazem, že vláda londýnská, třebas liberální, si přeje, aby nové hnutí národní zdolal.

Lord Kitchener si snad cestou do Egypta představoval svůj úkol snadnějším, než jej shledal, když se byl v residenci v Káhiře ubytoval. Sám přiznal, že egyptský lid z r. 1911 byl zcela jiný, než s jakým se stýkal za dřívější působnosti. Tehdy že se politikou zabývalo leda několik málo nespokojenců, kdežto nyní že hledí kdekdo zvědět, o čem noviny píší, měšťané že mají politické strany a i venkované že se štěpí podle politické příslušnosti. Zdroj této změny hledal ve školství, proto je kde mohl omezoval a vybízel provinciální rady, aby si raději všímaly zavodňování a odvodňování. Všechny národní listy byly zastaveny, národní vůdcové buď uvězněni nebo internováni a vypuzeni. Britským listům byl dán povel, aby se o egyptských záležitostech nezmiňovaly.

Hned po příchodu lorda Kitchenera vyhlásila Italie bez jakéhokoliv věcného důvodu Turecku válku a napadla tureckou provincii tripolskou, sousedící s Egyptem. Učinila to se souhlasem všech velmocí evropských. Trojspolek ji chtěl udržeti a Francie s Velkou Britanií a Ruskem by ji byla ráda získala. Všichni přivolili, aby si vzala tureckou državu africkou a zmenšila tureckou říši, jejíž celistvost tolikrát spolu s nimi zaručila.

Ústavní vláda cařihradská se octla před těžkou záhadou. Mladoturci hlásali, že nedovolí, aby bylo sebe nepatrnější území od osmánské říše odděleno, měli proto Tripolska proti Italii hájiti, ale jak se do něho dostati? Na moři bylo válečné loďstvo italské silnější. Zbývala cesta po souši. Vedla turec-

kými provinciemi; avšak v turecké provincii egyptské nepo- roučel ani turecký sultán, ani chediv od něho ustanovený, nýbrž lord Kitchener, jenž zakázal nejen průchod tureckého vojska, nýbrž též jakoukoliv egyptskou pomoc sultánovi, ačkoliv byla velmocemi zajištěna. Britské vojsko vplulo hned na začátku války do zátoky Sollúmské, zabralo ji jménem Egypta a posunulo takto egyptské hranice o dobrých 300 km na západ.

S chedivem se lord Kitchener bezmála ani nestýkal. Utkal se s ním nepřátelsky jako sirdár již r. 1894 a jako britský resident se o něho pranic nestaral. Prohlížeje egyptské pro- vincie, vyzýval obyvatele, aby se se všemi žádostmi obraceli jenom na něho, a národovcům sliboval, že on udělí ústavu, kterou jim chediv po léta odpíral.

PÉČE O ZEMĚDĚLSTVÍ

Mnoho očekával lord Kitchener od sedláků. Znal četné, kteří pod ním sloužili, i nadál se, že je hospodářskými pod- porami pro sebe získá a od politických stran národních od- štěpí. Spolu se mu naskýtala příležitost, aby snížil vážnost chedivovu, jíž pro svou péči o zemědělství u rolníků požíval. Chediv nemoha, ba nesměje se zabývati věcmi politickými, přenesl péči na zemědělství. Na jeho popud byla r. 1898 založena zemědělská společnost, která soustřeďovala nejen statkáře, ale též odborníky a radou i skutkem podporovala sedláky, o něž se nikdo nestaral. Její péčí byla zřízena vyšší zemědělská škola a v Gíze otevřeny pracovny, z nichž byla koncem r. 1911 vytvořena výzkumná stanice v Bahtim. Ze- mědělská společnost byla prvá, která hleděla odpomoci po- klesu jakosti egyptské bavlny a tím i poklesu výdělku egypt- ských sedláků. Snížený příjem je nutil, aby se u řeckých vydřiduchů zadlužovali a prodávali jim pod cenou nejen

úrodu, nýbrž kus svého majetku po kuse. Zde zasáhl resident. Již jeho předchůdce zřídil koncem r. 1910 v ministerstvu veřejných prací zvláštní zemědělský odbor a lord Kitchener mu věnoval veškerou péči, aby se z něho do tří let vyvinulo ministerstvo zemědělství. Povinností odboru bylo pečovati o sedláky a takto překonávati vliv zemědělské společnosti, v níž byl chediv všemocný. Po vesnicích byly postaveny úřední váhy na bavlnu a oznamovány bursovní ceny.

Zákonem z r. 1911 stanovil lord Kitchener, že nesmí býti zabaven nebo prodán statek pětifeddánový (2·1 ha) a že musí býti každému ponechána dvě tažná zvířata jakož i veškeré hospodářské nářadí. Egyptský sedlák měl býti takto chráněn sám před sebou a měl zachovati dětem, co zdědil. Jenže mu byla spolu vzata možnost vypůjčiti si menší sumy od místního řeckého nebo maltézského peněžníka. Odepírali půjčky obávajíce se, že pozbudou peněz, když je jim zákonem zabráněno, aby zabavili nebo prodali dlužníkovi nářadí, dobytek nebo kousek pole. Chtěje dopomoci sedlákovi k potřebnému úvěru, podporoval resident družstevnictví, obzvláště záložny po vzoru Raiffeisenově, čímž ukázal způsob, jakým by se egyptský člověk dostal z drápů vydřiduchů, půjčujících na 30—40%.

TOUHA PO SAMOSTATNOSTI ROSTE

V Egyptě byl klid a pokoj jako před bouřkou. Strana lidová pracovala vytrvale mezi venkovany, a třebas nabádala k umírněnosti, přece sledovala týž cíl jako vlastenecká: úplnou nezávislost Egypta a pozvolný odchod anglického vojska a úřednictva. Krutý postup lorda Kitchenera odsuzovala a rozdmychovala zášť nejen k němu, nýbrž i k Angličanům vůbec. Muslimové se spolčovali a hledali spojení i s Kopty, jimž patřilo a patří mnoho důležitých úřadů. Začátkem

r. 1913 byla dohoda mezi muslimy a Kopty v lidové straně úplná a společně se dožadovali účasti na správě země a nové ústavy.

Vynikající umírněný politik Ismaíl Abáza paša psal ve veřejném listě Kitchenerovi: „Činím Vás odpovědným za zákon tiskový, jenž nás vrací do doby před třiceti lety; Vy jste vinen, že se zachází s novináři jako s lupiči; Vy dovolujete útoky na zákonodárnou radu. Postupujeme, avšak v hrubosti, pijáctví, mluvení a dluzích. Dovezli jsme r. 1884 mouky za 134.000 £, kdežto r. 1909 již za 1,836.000 £. Za Mehmeda Aliho jsme posílali do Evropy na studie 905 jinochů ročně, za Ismaíla 155, nyní 43. Co by nám pomohlo? Samospráva. A za posledních třicet let jsme se k ní nepřiblížili ani o palec."

Lord Kitchener dlouho otálel s novou ústavou, ale byl donucen liberální vládou londýnskou, jež po přátelské dohodě s Francií soudila, že není důvodu, proč by se neměly některé požadavky Egypťanů splniti. Novou ústavu nevypracoval ani chediv ani jeho vláda, nýbrž byla poslána hotova z residence a prohlášena 24. července 1913. Egypt měl dostati zákonodárné shromáždění o 81 členech; z nich 66 volených a 15 od vlády jmenovaných. Mělo právo rokovati o zákonech a buď je schvalovati nebo zamítati, avšak ministerstvo nebylo povinno rozhodnutí zákonodárného shromáždění dbáti a mohlo zákony odmítnuté přece prohlásiti.

Jako to nebyl chediv, nýbrž lord Kitchener, jenž dal ústavu prohlásiti, byl to také britský resident, který zaručil svobodné volby do zákonodárného shromáždění. Byly druhotné. Padesát oprávněných občanů určovalo po jednom voliči. Voleb se účastnily obě strany, lidová i vlastenecká. Zákonodárné shromáždění se sešlo v lednu 1914 a Saad paša Zaglúl byl zvolen za jeho místopředsedu. Počínalo si zcela jinak, než

lord Kitchener očekával, a zdůrazňovalo požadavky ná-rodní, takže hrozil, že je rozpustí. V červenci 1914 bylo odročeno se záměrem, aby nebylo již nikdy svoláno. A přece lord Kitchener tvrdil, že připravuje egyptský lid, aby měl větší zájem na svých občanských povinnostech, navykal si odpovědnosti a připravoval se pro samosprávu. Ve skuteč-nosti netrpělivý lord Kitchener řídil a spravoval všechno. Nesnesl odporu; chtěl, aby byl každý jeho pokyn hned pro-veden. Počínal si jako samovládce, nikoliv jako učitel samo-správy. Honosil se, že úplně zdeptá národní hnutí, a zatím jediné zasedání zákonodárného shromáždění mu ukázalo, že se mýlí. Vinu dával osobnímu vlivu Abbása II., jejž odedávna nenáviděl.

V červnu 1914 se odebral lord Kitchener na dovolenou do Londýna. Chtěl pojednati s tamní vládou o věcech egypt-ských a dosíci, aby byla moc Abbása II. zeslabena nebo aby byl sesazen a nahrazen vládcem povolnějším. Nevážil si ho, nedůvěřoval mu a dával mu vinu za četné chyby. Lord Kitchener se do Egypta nevrátil; Velká Britanie ho potře-bovala v ministerstvu války.

V

BRITSKÝ PROTEKTORÁT

Při vzniku světové války byla velká většina egyptského lidu soustředěna v umírněné straně lidové. Strana vlastenecká skoro zanikla. Její předseda Muhammed Feríd dlel v Berlíně, odkud vybízel krajany k odboji.

V červenci 1914 si chediv Abbás II. zajel na zotavenou do Evropy. Věda, že se lord Kitchener přičiní, aby byl sesazen, uchýlil se k své matce do Cařihradu, kde ho nějaký Turek těžce poranil. Jeho zástupce v Egyptě, poctivý ministerský předseda Husejn Rušdi paša, se snažil udržovati dobré styky s residencí. Na popud Velké Britanie, jež zamýšlela z Egypta vytvořiti ohnisko válečného postupu na východě, podepsal již 5. srpna prohlášení, jímž zaručil, že Egypt bude Velkou Britanii podporovati a ona že smí užívati všech prostředků, které v Egyptě jsou. Pokusil se vymoci aspoň částečnou samosprávu, byl však odkázán na konec války.

MÍSTO NEZÁVISLOSTI PROTEKTORÁT

Velká Britanie se v Egyptě zařizovala jako v kolonii. Zákonodárné shromáždění bylo 18. října odročeno na dva měsíce, potom na neurčito. Aby se nesešlo o své újmě a rokovalo o věcech politických, byly všechny schůze zakázány a 3. listopadu vyhlášen válečný stav. Egyptskému národu Velká Britanie oznámila, že bude bojovati s Turky, aby uhájila práv a svobod, jichž nabyl na bojištích Mehmeda Aliho, a slíbila, že od něho nebude požadovati žádné pomoci. A přece zakrátko použila veškerého egyptského vojska k obraně průplavu Suéského a vynutila zřízení po-

mocné armády egyptské, do které byli venkované odváděni násilím.

Egypt nemohl zůstati částí říše turecké, jako byl dosud. Protože Velká Britanie nebyla ochotna uznati jeho nezávislost, bylo potřebí, aby si jej buď přivlastnila nebo vzala pod svou ochranu. Rozhodla se pro protektorát, jenž byl prohlášen 18. prosince 1914. A přece se mnozí britští politikové vyslovili proti němu tvrdíce, že je účelem vlády vésti Egypťany k samosprávě a k nezávislosti. Lord Cromer praví ve své zprávě z 3. března 1907, že jsou nepřekonatelné námitky proti britskému protektorátu nad Egyptem, poněvadž by vyžadoval změny politického stavu i politických věcí, kdežto podle prvého článku dohody anglo-francouzské z 8. dubna 1904 britská vláda výslovně zaručila, že nezamýšlí politického stavu Egypta měniti. Jeho nástupce sir Eldon Gorst píše 27. března 1909, že lépe vychované společenské třídy v Egyptě se samy zabývají vládními a správními věcmi své vlasti, aby přivodily den, kdy bude Egypt schopen si vládnouti bez cizí pomoci a dodává: „Toto je též cíl, ke kterému směřuje britská politika.“

HUSEJN I., 1914—1917

Veřejné mínění bylo při Turcích, již slibovali Egyptu úplnou nezávislost. Chediv Abbás se nesměl vrátiti. Na popud Kitchenerův ho britská vláda 19. prosince sesadila a sultánem, nikoliv chedivem, jmenovala jeho strýce Husejna Kámela. Anglický král poslal sultánu Husejnovi blahopřejný telegram, v němž ho ujišťoval, že je účelem Velké Britanie zmařiti všechny vlivy, které chtěly nebo chtějí zničiti nezávislost Egypta a blaho egyptského národa. Britská vláda ho upozornila, že pouze britský zástupce má právo zpro-

středkovati mezi ním a cizími velmocemi. Spolu slíbila, že se po válce postará o úpravu kapitulací, rozšíření školního vzdělání a o účast lidu na správě země. Rušdi paša se uvolil říditi správu Egypta, avšak s podmínkou, že britská vláda svůj závazný slib splní.

Vláda egyptská, poslanci, ba všichni členové strany lidové považovali protektorát za prozatímní, domnívajíce se, že nepřetrvá válku, a byli v tom podporováni závazným slibem londýnské vlády a výroky četných politiků britských, i podvolili se dočasně válečné potřebě a trpělivě snášeli postup, jímž Velká Britanie svůj vliv zesilovala.

UTRPENÍ ZA VÁLKY

Sir Henry MacMahon byl 9. ledna 1915 ustanoven vysokým komisařem v Egyptě. Měl vésti sultána i jeho vládu. Bylo to snadné. Husejn I. byl povolný, měl raději hospodářství než politiku, a Rušdi paša hleděl vyhověti, jen aby zajistil vlasti lepší budoucnost. Radil sultánovi, aby nabídl Velké Britanii, že postaví a vyzbrojí půl milionu vojska s podmínkou, že zasedne po válce jako rovný s rovnými k mírovým poradám. Sultán to učinil spolu upozorňuje, že z něho bude míti dohoda větší prospěch, než z velkého šerífa z Mekky, o jehož přízeň se ucházela, zaručujíc mu úplnou nezávislost. Velká Britanie zavrhla nabídku egyptského vládce a počínala si v jeho zemi, jako by ho nebylo. Členům zkomírající strany vlastenecké nebyla povolnost po chuti. Dvakrát napadli sultána a jednou ministra náboženských nadací a stěží byli vypátráni. Britská vláda, domnívajíc se, že sir Reginald Wingate, guvernér Súdánu a vrchní velitel egyptské armády, snáze utlumí rostoucí nespokojenost, poslala ho 7. listopadu 1916 do Egypta jako vrchního komisaře místo

MacMahona. Sir Reginald se poctivě přičiňoval, aby svému úkolu dostál, avšak jeho síly nestačily.

Obsadivši Egypt, dávala Velká Britanie najevo aspoň zevně, že v něm trvale zůstati nemíní. Ponenáhlu však ustanovovala své úředníky v každém ministerstvu a ujímala se skoro úplně správy jednotlivých odborů, obzvláště veřejných prací, školství, vnitra, soudnictví a financí. Britských úředníků přibývalo a stalo se jakoby zákonem, že každé místo, které Angličan měl, bylo vyhrazeno pouze Angličanu. Egypťané byli odstrkováni a stali se loutkami, třebas byli přednosty jednotlivých odborů a měli větší zkušenost a snad i hlubší vzdělání než úředníci britští. Za války a obzvláště po ní, kdy běželo o zaměstnání vysloužilých důstojníků a vojáků, se množila místa obsazená Angličany, a to nejen vyšší, nýbrž i nižší. Kdežto r. 1896 bylo britských úředníků 286, bylo jich začátkem r. 1919 již 1671 a přibývalo jich skoro denně.

Chyba byla, že úředníci britští tvořili stát ve státě, bydlili ve zvláštních okresech a stýkali se pouze mezi sebou. Na Egypťany se dívali s patra, nebo si jich nevšímali. Věci se zhoršily, když za války přišla do Egypta pomocná vojska z britských dominií a kolonií. Ta nevražila na Egypťany jako na barevné nebo cikány a zavdala nejednu příčinu k velké rozhořčenosti. Propast mezi úředníky a důstojníky britskými a domorodými, jejich rodinami a příbuzenstvem se šířila a ponenáhlu všechny lepší egyptské třídy cítily, že jsou poddanými cizích pánů. A přece Egypťané nezavinili toto pohrdání a mnozí staří usedlíci angličtí zřejmě poukazovali na neblahé jeho výsledky.

Britští úředníci byli velkou většinou dobře vzděláni pro správní věci ve Velké Britanii, ale málokterý si přinesl potřebnou přípravu pro věci egyptské. Jaký div, že Egypťané

vůbec a egyptští úředníci zvlášť ostře posuzovali činy svých anglických druhů.

V Egyptě je mnoho škol, založených a vydržovaných Evropany, obzvláště francouzskými řády a misionářskými společnostmi britskými a americkými. Domorodci na nich studovali a na další vzdělání chodili do Evropy nebo do Ameriky. Odchovanci Victoria College v Alexandrii nabyli vzdělání jako jejich spolužáci Angličané, a přece nemohli dostati úřednického místa nebo neměli postupu a nebyli považováni od svých anglických druhů za rovné. Vzmáhal se odpor k cizincům a probouzela se láska ke krajanům a tím i k národnosti. Ta pučí v Egyptě nejen z kořene národního jako v Evropě, nýbrž i z kořene náboženského. Jak domorodí muslimové, tak i domorodí křesťanští Koptové viděli v křesťanských Angličanech cizince nejen národností, nýbrž i náboženstvím, a báli se, aby anglický protektorát neohrožoval jejich bytí náboženské a národní.

Na půldruhého milionu Egypťanů sloužilo ve vojsku a v dělnickém sboru (Egyptian Labour Corps) a britská správa egyptská darovala londýnské vládě tři miliony liber. Na obé se egyptští národovci odvolávali jako na zálohu větších svobod. Podporováni v tom byli rolníky, felláhy, vyburcovanými z klidu. Na začátku války vojenská správa prohlásila, že nebude nutiti žádného Egypťana k vojenské službě, ale že ochotně přijme dobrovolníky jak do vojska, tak do dělnických sborů. Když se však dobrovolníků málo hlásilo, vydávala přísné rozkazy, zaváděla povinné odvody a odvedení, ba i dobrovolníci nebyli propuštěni v zaručený čas. Egypťané si naříkali, že konají vojenskou a dělnickou službu nuceně. Napřed sloužili doma, potom i v cizině a často v bitevních řadách. O nemocnice pro ně se nikdo hrubě nestaral a těžko je se dověděti, kolik jich zahynulo.

S počátku kupovala vojenská správa nákladní a tažná zvířata od domorodců, kteří je dobrovolně nabízeli. Ponenáhlu však takové nabídky vynucovala, platila ceny nižší, než jaké byly na trhu, a požadovala za zvířata vrácená ceny vyšší, než za jaké je sama vzala. Podobně si počínala v zabírání dobytka na maso, obilí a jiných potravin. Výkupné bylo přesně stanoveno bez ohledu na ceny tržní. Každému nakázáno odváděti určitou míru obilí. Neměl-li ji, byl povinen si ji koupiti za ceny mnohem vyšší, než za které ji vojenské správě odevzdal; trpěl škodu.

V Egyptě byly zavedeny sbírky na Červený kříž. Obyvatelstvo raději podporovalo Červený půlměsíc a stěžovalo si, že se pro domorodé vojáky a dělníky nestavějí nemocnice a nevěnuje se jim taková pozornost jako britským.

Zabíráním dobytka, obilí a potravin stoupaly ceny, takže nebylo možno chudšímu obyvatelstvu, ba ani domorodým úředníkům vyživiti rodiny. Všichni, i měšťané, si naříkali a sváděli vinu za své utrpení na vojenskou správu.

FUÁD I., 1917—

Sultán Husejn hojně mírnil rozhořčení lidu, ale zemřel 9. října 1917 a jeho nástupce Ahmed Fuád, syn sesazeného Ismaíla, vychovaný v Italii, se se svými krajany skoro ani nestýkal; nerozuměl jim, neznal jejich řeči, oni nerozuměli jemu a nemohl Husejna nahraditi.

NÁRODNÍ POŽADAVKY; UAFD

V létě 1918 uveřejnil president Wilson svých čtrnáct článků. Egyptský lid se jimi zabýval a vlastenci nabyli pevného přesvědčení, že nadešla obnova politické nezávislosti Egypta

a tudíž i úpravy jeho právního svazku s Velkou Britanií. Na nezbytnost takové úpravy ukázal ministerský předseda Rušdi paša již koncem r. 1917 a důvěřoval v příznivé vyřízení, obzvláště když 7. listopadu 1918 Velká Britanie a Francie prohlásily, že uznají odpovědné vlády, které si obyvatelé jednotlivých zemí Orientu sami ustanoví. Rušdi paša a jeho druhové připomínali, že je v Egyptě samospráva starší než v Syrii a Mesopotamii, vzdělaností že se jim Egypt vyrovná a že daleko předčí obyvatele Hedžázu, pro něž bylo utvořeno nezávislé království. Velice je proto zklamal, ba rozhořčil obsah pamětního spisu, jejž koncem r. 1918 zvláštní britská komise pro právní postavení Egypta připravila. Po jejím návrhu měli volení zástupcové státních příslušníků evropských a amerických, bydlících v Egyptě, dostati když ne větší, tož aspoň stejný vliv na správu země jako Egypťané, začež se jejich státy měly vzdáti kapitulací. Tito volení zástupcové cizinců a jmenovaní Egypťané by utvořili senát, obdařený plnou mocí zákonodárnou. Smíšené soudy ať jsou nahrazeny britskými.

Egyptští vlastenci se domnívali, že je potřebí jednati, aby je události nepřekvapily. Politicky sjednoceni nebyli. Za války byla národní a politická činnost zakázána, spolky rozpuštěny, přední mužové uvězněni nebo vypověděni, mnohé listy zastaveny a zavedena přísná censura. Napřed bylo dozíráno na listy z důvodů čiře vojenských, aby nepsaly o počtu a pohybech vojska, ale brzo byla censura rozšířena i na věci politické a hospodářské, ba i soukromé. Proto obyvatelstvo novinám nevěřilo a přestalo důvěřovati britským úředníkům. Bylo nezbytné obnoviti styky mezi vlastenci, kteří ušli žaláři, a domluviti se o požadavcích a postupu. Tohoto těžkého a nebezpečného úkolu se ujal Saad paša Zaglúl, místopředseda zákonodárného shromáždění. Zajistiv si souhlas všech

správních krajů, odebral se s Alim pašou Šaráuim a Abdal-azízem bejem Fahmim 13. listopadu 1918 k vysokému komisaři, aby mu předložil národní požadavky a oznámil, že půjde do Londýna a do Paříže zvláštní egyptská delegace, uafd misri, aby vymohla úplnou samosprávu a nezávislost. O totéž žádal ministerský předseda Rušdi paša s ministrem školství Adlim pašou Jekenem.

Vysoký komisař sir Reginald Wingate připomínal, že egyptský lid není dostatečně vzdělán a že by se měl lépe pod protektorátem britským než pod vlastní odpovědnou vládou, přece však slíbil, že předloží žádost egyptské delegace i Rušdiho paši londýnské vládě, aby rozhodla. Doporučil jí, aby pozvala Saada i Rušdiho. Lord Curzon, státní tajemník zahraničních věcí, odmítl obě žádosti: Saadovu úplně, Rušdiho podmínečně. Rušdi byl tak roztrpčen, že se 4. prosince 1918 svého úřadu vzdal poznamenav, že by nebyl sloužil pod protektorátem, kdyby nebyl důvěřoval závaznému slibu londýnské vlády. Ukazoval na anglické politiky, kteří tvrdili, že Velká Britanie nemíní ohroziti egyptskou svobodu, že v Egyptě trvale nezůstane a že si nikdy Egypta nepřisvojí, a přece že tyto sliby splněny nebyly, ba naopak že se chystá úplné pokoření Egypta.

Zpráva o odmítavém rozhodnutí londýnské vlády se rozšířila po celé zemi a nastalo obecné jitření. Umírnění přátelé Rušdiho paši a on sám se přidali k Saadovi a sloučili se skoro bez výjimky v jedinou politickou stranu, jíž zastupoval dvanáctičlenný výbor pod jménem egyptská delegace, al-uafd al-misri. Saad paša výboru předsedal a vypracoval s ním návrh na uskutečnění tužeb národa, jejž odeslal zástupcům velmocí a jednotlivým parlamentům. Kořeny měla egyptská delegace neboli uafd v bývalé straně lidové, jež se ubírala cestou ústavní, aby vymohla svobodu a samosprávu,

a byla v rozporu se stranou vlasteneckou, sledující politiku namířenou proti Velké Britanii. Strana vlastenecká za války zanikla. Národ chtěl zůstati na cestě ústavní, kterou se ubírala egyptská delegace, proto ji podporovali vynikající mužové, kteří k ní sice podle jména nenáleželi, přece však hájili jejích požadavků jako vlastních.

V návrhu uafdem vypracovaném egyptský národ prohlašuje, že se nespokojí s ústavou dominia v britském imperiu; připomíná, že vyrostl z kořenů zcela jiných než jednotlivá dominia, ba než sama Indie, že si vydobyl úplné samosprávy již v říši turecké a sultán že uplatňoval svrchovanost pouze podle jména; nikdy že nedovolí a dovoliti nemůže, aby cizinci, kteří dočasně do Egypta vtáhli, jeho svobodu potvrzovali nebo rozšiřovali. Každá britská vláda že je povinna dbáti tohoto přesvědčení egyptského lidu a domluviti se s ním jako rovný s rovným.

Listiny s požadavky egyptského národa a se jmény členů delegace kolovaly po všech provinciích a obyvatelé je podpisovali. Tím měla býti vyvrácena námitka lorda Curzona, že egyptská delegace není národem zplnomocněna. Britská správa se snažila listiny zachytnouti, což se jí však nepodařilo. Domnívala se, že jitření zabrání, když Saada pašu a jeho přední stoupence uvězní, což se stalo 7. března 1919. Saad paša Zaglúl, Hamad paša Básel, Muhammad paša Mahmúd a Ismaíl paša Sidki byli zatčeni a odvezeni na ostrov Maltu. Stalo se to na návrh britských úředníků, spravujících egyptské ministerstvo vnitra. Když byl Saad odvezen, oznámili, že je naprostý klid úplně zajištěn a že se egyptský lid podrobí všemu. Zmýlili se. Vypukl obecný odboj po celé zemi. Byl tajně a důkladně připraven a naplnil obdivem i samy anglické důstojníky.

Duševně se v čelo odboje postavila náboženská universita Azhar a zúčastnili se ho nejen měšťané, nýbrž i dělníci a venkované, mužové i ženy. Ukázali, že dovedou trpěti, že jsou schopni zachovati jednotu, že rozumějí odpovědnosti, že si tudíž zaslouží svobody a nezávislosti. Muslimové se spojili s křesťany. Koptští kněží kázali v mešitách, muslimští vykladači zákona řečnili v kostelech. Syrští a maronitští studenti se vodili s muslimskými.

Po prvé se účastnili národních projevů dělníci. Za války britská vojenská správa stanovila, že dělníci, pracující pro britské vojsko nebo pro britské a jiné podnikatele, budou denně dostávati: muž 3 piastry (5·74 Kč), žena 2 piastry (3·85 Kč), dítě jeden piaster (1·93 Kč). Z toho se měli živiti a šatiti, a přece je v Egyptě velice draho. Jakmile vojenský nátisk trochu povolil, přidali se dělníci k národnímu hnutí, domáhajíce se mzdy, která by jich uchránila od hladu. Mzdy železničních a tramvajových zřízenců byly rovněž nepatrné, proto se spojili s rolníky a podporovali požadavky národní.

Za nepokojů bylo zničeno za miliony majetku a důstojníci a úředníci britští se dopustili nejednoho přehmatu. Mr. Cecil Harmsworth oznámil 25. července 1919 ve sněmovně poslanců, že bylo 800 Egypťanů zabito, 1500 těžce raněno, k smrti odsouzeno 49, k doživotnímu žaláři 430, na kratší dobu 3250. Z Angličanů byli zabiti 4 civilisté, 3 důstojníci a 17 vojáků; 114 jich bylo raněno. Z jejich chráněnců padlo 7 Řeků, 19 Armenů a 1 žid; 35 chráněnců bylo poraněno.

Do Egypta přijel 25. března 1919 nový mimořádný komisař maršál E. H. H. Allenby. Byv obdařen nejvyšší vojenskou a civilní pravomocí, měl obnoviti pokoj a zabezpečiti britský protektorát, ale ani jeho silné, ba mnohdy kruté ruce se nepodařilo zajistiti pořádek. Jitření trvalo a postupovalo.

Požadavky egyptské delegace byly podporovány nejen obyvateli měst, nýbrž i venkovany, obzvláště mladšími, kteří neznali útisků, jakých zakoušeli jejich dědové od egyptských úředníků, a dávali vinu za utrpení za doby válečné jen Angličanům. Obecná nespokojenost posilovala odpor i samých egyptských úředníků. Vždyť viděli, že mají za sebou nejen učitele zákona, nýbrž i lid. Jaký div, že egyptští vlastenci trvali na svých požadavcích a byli ochotni obětovati postavení, majetek, ba i krev pro vlast! Zkušenější Egypťané uznávali, že má Velká Britanie v Egyptě velké zájmy, popírali však, že by pro ně bylo potřebí ničiti nezávislost státu, a tvrdili, že by se imperiu britskému více prospělo, kdyby mělo v Egyptě poctivého spojence než úpějícího roba. Poukazovali na četné závazné sliby britské vlády a vynikajících státníků a žádali, ba prosili, aby byly konečně splněny.

Chtěje rozbouřené mysli uklidniti, oznámil maršál Allenby 7. dubna, že je Saadu pašovi a jeho druhům volno, aby Maltu opustili. Odjeli do Paříže, kam se za nimi vydali ostatní členové delegace. Žádali, aby vlády zastoupené na mírových poradách uznaly delegaci za zplnomocněnou egyptským národem a prohlásily se proti protektorátu. Rušdi paša a jeho nástupce Muhammed Saíd paša upozorňovali na nutnost změny imperialistické politiky lorda Curzona. Allenby s nimi souhlasil tvrdě, že je třeba, aby londýnská vláda egyptské věci upravila, nechce-li, aby vzrostlo revoluční hnutí, ohrožující životy důstojníků a úředníků britských. Vždyť se mnozí stoupenci tohoto hnutí přidávali k straně vlastenecké, jež obnovila činnost a získávala nenávistí, hlásanou proti Angličanům, stoupence, obzvláště mezi nerozvážnými studenty. Vládě londýnské nezbylo než vyhověti, a již 15. listopadu 1919 oznámil Allenby, že Velká Britanie chce hájiti nezávislost Egypta pod protektorátem

Jeho britského Veličenstva a zabezpečiti vývoj samosprávy pod egyptským vladařem. Jeho Veličenstvo britské že se proto rozhodlo vyslati zvláštní poselstvo do Egypta, které by studovalo ústavu, vyhovující jmenovanému účelu.

Lord Curzon, státní sekretář zahraničních věcí, pravil 25. listopadu ve sněmovně lordů: „Kdybychom ponechali Egypt samoten, neuhájil by svých hranic proti žádnému útoku. Vzali jsme si Palestinu. Egypt značí její bránu. Je naší povinností tuto bránu chrániti. Egyptem vede cesta do Afriky a silnice do Indie. Jsme odpovědni za obé. Máme v Egyptě britský kapitál a zájmy světové žádají, abychom na Egypt dohlíželi, i je třeba, abychom tam vytrvali. Pošleme tam zvláštní výbor, který povede lord Milner, a jeho zpráva nám bude podkladem dalšího jednání."

Proti tomu se ozvala egyptská delegace tvrdíc, že je prohlášení Allenbyho a lorda Curzona v rozporu s londýnskou konvencí z r. 1840, se zásadami, pro které spojenci bojovali, se stanovami Společnosti národů a s vůlí egyptského lidu. Egyptský lid se přísahou zavázal k trpnému odporu proti Milnerovu poselstvu a vláda se vzpírala poselstvu i protektorátu.

VÝBOR MILNERŮV BOJKOTOVÁN

Lord Milner přijel 7. prosince se svými druhy do Egypta úplně tajně. Nikdo s ním nechtěl úředně rokovat. Rušdi paša mu sám řekl, že jediným zástupcem Egypta je uafd se Saadem pašou v čele — a přece lord Milner konal návštěvy u čelných mužů, mezi nimi též u velkého muftiho šejcha Bachíta. Slyšel od něho, že Egypťané neustoupí od svých požadavků a že mají plnou důvěru ve svou delegaci. Lord Milner oznámil 31. prosince veřejně, že se upřímně snaží, aby se styky Velké Britanie s Egyptem vytvořily na podkladě dohody, která by ukončila všechna dosavadní nedorozumění

a umožnila egyptskému lidu, aby se zabýval vývojem své země pod samosprávnou vládou. O protektorátu se nezmínil. Nezískav v Egyptě nikoho, hleděl se sblížiti se Saadem. Saad projevil 21. března 1920 listem z Paříže ochotu s ním jako britským zástupcem rokovati, avšak jako rovný s rovným. Úkolem rokování má býti úplná nezávislost Egypta se zárukou, danou Velké Britanii za obecné zájmy, které nejsou v rozporu s nezávislostí. Velmoci mají vzájemnou dohodu britsko-egyptskou uznati a Společnost národů ji má chrániti.

PRVÉ PORADY O DOHODĚ BRITSKO-EGYPTSKÉ MILNER A ZAGLÚL

Poselstvo podalo o svém pobytu zprávu, jež přiměla vládu londýnskou, že v květnu 1920 zplnomocnila lorda Milnera, aby s delegací egyptskou úředně vyjednával. Milner požádal Adliho pašu Jekena, aby přiměl Saada a ostatní členy delegace k návštěvě Londýna. Přijeli tam 7. června a rokovali často s lordem Milnerem a členy jeho komise.

Delegace egyptská, k níž jako host náležel též Adli paša Jeken, požadovala, aby všichni britští vojáci a úředníci opustili zemi. Nezávislý Egypt uzavře s Velkou Britanií přátelskou smlouvu, v níž Velká Britanie zaručí, že bude chrániti Egypt, kdyby byl napaden, k čemuž jí Egypt poskytne všech vojenských prostředků, a to i tehdy, když by byla sama napadena. Egypt se zaváže, že neuzavře obranné smlouvy s jinou velmocí bez svolení Velké Britanie a že projeví souhlas, aby vykonávala kapitulační práva jménem států, které jich dosud užívaly, kdyby svolily k zrušení smíšených soudů. Egyptská vláda přijme do svých služeb správce veřejného dluhu, navrženého Velkou Britanií. Egypt dovolí, aby Velká Britanie na asijské straně průplavu opevnila vymezenou oblast, která však zůstane majetkem egyptským.

O Súdánu se obě vlády dohodnou, jakmile k tomu bude vhodná doba.

Lord Milner sloučil 18. srpna 1920 výsledky jednání v pamětní spis, jejž předložil egyptské delegaci. V jedenácti článcích vysvětluje a odůvodňuje zvláštní postavení Velké Britanie v Egyptě a určuje podklad, na němž by měla býti vybudována trvalá přátelská smlouva, jíž by byla nezávislost Egypta zabezpečena a britské právní postavení vymezeno.

Velká Britanie jest ochotna uznati nezávislost Egypta jako ústavní monarchie se zákonodárnými sbory s podmínkou, že jí Egypt poskytne práv, jichž nutně potřebuje, aby ochránila svých zvláštních zájmů a plnila závazek k velmocem, zřeknou-li se kapitulačních výsad.

Mezi Velkou Britanií a Egyptem budiž uzavřena dohoda, kterou se Velká Britanie zaváže, že bude hájiti celistvosti egyptského území, kdežto Egypt jí bude za války pomáhati, jak jen bude moci.

Egypt může míti zástupce v cizině. Kde jich nebude, ujme se jeho zájmů Velká Britanie. Zástupcové egyptští se zaváží, že jí nebudou působiti politických obtíží.

Egypt udělí Velké Britanii právo na posádku k ochraně cest imperia, při čemž bude přesně vymezeno tábořiště i počet vojska. Posádka se nebude chovati, jako by měla egyptské území obsazeno, a nebude ztenčovati svobod egyptské vlády.

Vláda egyptská v souhlase s vládou Velké Britanie jmenuje finančního odborníka, který by spravoval dosavadní odbor státního dluhu, jakož i odborníka v ministerstvu spravedlnosti, který by obzvláště dbal, aby práva cizinců nebyla zmenšována.

Konsulární soudy budou zrušeny, pravomoc smíšených soudů rozšířena. Britská vláda se zaručí za zachování úmluv s jednotlivými státy, zřeknuvšími se kapitulací, proto nesmí

žádný egyptský zákon ztenčovati práva cizinců. Zůstanou po právu krve občany státu, ze kterého pocházejí, a jejich zástupcové budou požívati v Egyptě takových výhod, jako ve Velké Britanii.

Zástupci Velké Britanie v Egyptě bude vyhrazeno zvláštní postavení. Britští úředníci dostanou odstupné a trvalé výslužné.

Dohoda Egypta s Velkou Britanií bude předložena k schválení ústavodárnému egyptskému shromáždění a nabude platnosti, až se vláda londýnská dohodne o náhradě zrušených kapitulací s ostatními státy. Ústavodárné shromáždění připraví ústavu s vládou odpovědnou parlamentu.

Egyptská delegace s návrhy lorda Milnera celkem souhlasila, přála si však některých doplňků. Ve své odpovědi poznamenala, že Velká Britanie nemůže odpírati Egyptu ministerstvo zahraničních věcí a svobodné zastoupení v cizině, když přece Egypt měl obé až do prosince 1914. Nemůže Egypťany nutiti, aby používali jejích pasů a byli chráněni jejími úředníky. Egypťané uznávají, že vedou Egyptem důležité cesty imperia, ale nechápou, kdo by je ohrožoval a před kým by měly býti britskými posádkami v Egyptě chráněny. Vždyť britské loďstvo ovládá moře a na západ i na východ od Egypta je poušť, do které žádné velké vojsko nepronikne, aniž se o tom Velká Britanie doví. Na východě jí náleží Palestina a na západě v Libyi je Italie, jež by tam vojska bez souhlasu britských válečných lodí nedovezla. Chtějíc lordu Milnerovi vyhověti, projevuje egyptská delegace souhlas, aby vojenské posádky zůstaly při průplavu Suéském, a to při jeho břehu východním. Britové namítají, že je to průplav mezinárodní a že by mohl snadno některý stát ukazovati na to, že britské vojsko bezpečnost jízdy průplavem ohrožuje a že jej může úplně uzavříti. Podobná ná-

mitka nemá důvodu, poněvadž britské posádky, rozložené po Egyptě, rovněž ohrožují svobodnou plavbu průplavem a za světové války průplav úplně uzavřely. Není potřebí, aby si Velká Britanie v Egyptě budovala základnu ponorek a letadel. Může to činiti na ostrově Kypru a v Palestině a odtud chrániti cesty britského imperia.

Aby si zabezpečil souhlas egyptského lidu a vymohl výhody, které uznával za nezbytné, Saad paša vypravil čtyři členy egyptské delegace do Egypta, kde byli 7. září vřele uvítáni. Odpor s dosavadním ujednáním projevili pouze příslušníci vlastenecké strany, jež po smrti Muhammeda Ferída beje (zemřel 15. listopadu 1919 v Berlíně) rozvinula horečnou činnost. Ostatní vlastenci horlivě rokovali o návrhu smlouvy a vyslali zástupce, hlavně členy zákonodárného shromáždění, do Káhiry k společné poradě, která se konala 16. září. Bylo přítomno 49 zástupců egyptského lidu; dva hlasovali proti ujednání, dva nechtěli hlasovati a ostatní schválili návrh, ale přáli si, aby byl rozšířen a Egyptu poskytnuty větší ústupky. Protektorát měl býti výslovně zrušen. Pravomoc britských zástupců v ministerstvu financí a obzvláště v ministerstvu spravedlnosti budiž omezena a dohoda britsko-egyptská ať nabude platnosti, jak bude podepsána, a nikoliv teprv, až Velká Britanie skončí vyjednávání s velmocemi. O Súdánu mělo býti rozhodnuto, že bude Egyptu zaručeno tolik vody, kolik jí potřebuje pro pozemky dosud obdělávané, jakož i pro ty, které ještě obdělávány býti mohou. Že bude míti Egypt přednost, kdyby bylo vody nedostatek, a že mu bude udělena skutečná možnost, aby v Súdánu vykonával svá práva svrchovanosti.

Výhrady egyptského národa byly odevzdány lordu Milnerovi, jenž 9. listopadu oznámil, že o nich rokovati nemůže, aby neohrozil dosavadního ujednání, a proto že pro-

hlašuje své poslání za skončené. Zprávu o poslání v Egyptě a vyjednávání s egyptskou delegací předložil 20. prosince britské vládě, jež na popud lorda Curzona jeho návrhy zamítla a rozhodla, že lord Curzon bude jednati s úřední delegací egyptskou. Lord Curzon se nadál, že budou úřední zástupci povolnější.

LABOUR PARTY O EGYPTSKÝCH ZÁLEŽITOSTECH

Věcmi egyptskými se bedlivě zabývala též anglická Labour Party a ustanovila zvláštní výbor, který, prostudovav přání egyptského lidu a potřeby britského imperia, jí podal zprávu, v níž poukazuje, že z egyptského zmatku vedou dvě cesty. Prvou by egyptský lid nastoupil, kdyby se rozhodl dobrovolně, že se stane členem britského imperia. Druhou by se dal, kdyby svazek s tímto imperiem odmítl a stal se po zrušení turecké svrchovanosti úplně nezávislým. Jako takový nesmí podlehnouti britskému protektorátu, který mu byl uložen bez ohledu na jeho přání. Protektorát, prohlášený r. 1914, byl skutkem jednostranným a nezákonným.

Je třeba, aby byl Egypt uznán za stát nezávislý na Velké Britanii a na ostatních kapitulačních velmocech. Posádky a úředníci britští ať jsou z Egypta odvoláni, aby byly konečně splněny čestné sliby britské vlády. Dobu, kdy se to stane, určí Egypt vzájemnou dohodou s Velkou Britanií. Kdyby to nebylo možné, rozhodne Společnost národů. Zákonité zájmy britských úředníků budou upraveny dohodou mezi egyptskou vládou a jimi jako soukromníky, nikoliv jako zřízenci britskými. Egypt se stane členem Společnosti národů a její menšinový výbor bude chrániti tamní cizí příslušníky. Kapitulace buďtež zrušeny, cizincům však zůstaňtež dosavadní hospodářské a osobní výhody po určitou dobu, načež Společnost národů věc projedná. Kdyby uznala, že se buď

egyptská vláda nebo cizí osadníci proti vzájemné úmluvě provinili, a výbor menšinový se přesvědčil, že úmluva může býti zachována pouze pod dozorem cizí velmoci, bude tento dozor svěřen britské vládě, jež zůstane odpovědna za svou činnost Společnosti národů.

Oblast Suéského průplavu jakož i egyptské území mezi průplavem a Palestinou budou ponechány britské vládě na určitou dobu. Ona bude spravovati průplav, jsouc odpovědna Společnosti národů. Až ustanovená doba uplyne, rozhodne Společnost národů, má-li býti správa prodloužena či území vráceno pod svrchovanost egyptskou, kdežto průplav sám by byl podřízen výboru mezinárodnímu, který by měl práva jako výbor Dunajský a byl Společnosti národů odpověden.

DRUHÉ PORADY O DOHODĚ BRITSKO-EGYPTSKÉ CURZON A ADLI

Lord Curzon se nestaral ani o tužby egyptské ani o názor Labour Party. Domníval se, že přiměje egyptský lid k povolnosti, podaří-li se mu odstaviti Saada. Proto si přál, aby se v Egyptě utvořila vláda s odchovancem britským, Adlim pašou Jekenem v čele a Adli aby vedl novou úřední delegaci. Adli paša byl spolu se Saadem místopředsedou zákonodárného shromáždění a od 4. dubna 1914 ministrem zahraničních věcí v kabinetě Rušdiho paši. Stýkal se hojně s Angličany a měl mezi nimi mnoho dobrých známých, ba i přátel. Za vyjednávání s lordem Milnerem byl prostředníkem mezi ním a Saadem, jenž chválil veřejně jeho činnost a ukazoval na zásluhy, kterých si získal o věc egyptskou v Londýně. Zdálo se, že nebude nesnadné znepřáteliti Adliho se Saadem, rozdvojiti egyptský národ a přiměti jednu stranu, aby přijala, co zamítá druhá. Saad, poznav tento záměr, vybízel národ, aby mu důvěřoval a neuznal žádné jiné delegace, poněvadž

by tím svolil k začátku konce svých tužeb. Egyptská dele-
gace že úředně zastupuje egyptský lid, on pak že jest jejím
zvoleným vůdcem a delegace že se nedá do vyjednávání, ne-
bude-li napřed výslovně zrušen protektorát.

Maršál Allenby 26. února 1921 oznámil sultánu egypt-
skému, že je vláda Jeho britského Veličenstva ochotna zrušiti
protektorát dříve, než bude úřední vyjednávání zahájeno,
poněvadž prostudovavši návrh Milnerův dospěla k přesvěd-
čení, že protektorát není a nemůže býti vhodnou páskou
mezi ní a Egyptem, a že si tudíž přeje, aby sultán poslal
úřední delegaci, která by s ní vyjednávala.

Sultán Fuád, nedůvěřuje Saadovi a uafdu, rád vyhověl
přání lorda Curzona a jmenoval již 17. března Adliho pašu
ministerským předsedou. V náčrtku svého programu jevil
Adli ochotu vyjednávati v úplném souhlase s egyptskou de-
legací, nechtěl však přivoliti, aby Saad vyjednávání řídil,
věda, že by ho londýnská vláda nepřijala.

Saad paša se vrátil v pondělí 4. dubna do Alexandrie.
Nikdy neviděla tolik lidu jako v ten den. Byla vyzdobena
a vítala velkého krajana s nesmírným nadšením. Cesta z Ale-
xandrie do Káhiry byla vítězným průvodem. Saad ubezpe-
čoval, že je ochoten pracovati s každým, kdo bude konati,
čeho si národ přeje, a poněvadž národ pověřil delegaci, kte-
rou on vedl, splněním svých tužeb, že není důvodu, proč
by se měla utvořiti delegace nová. Projevil ochotu účast-
niti se porad s ministerstvem Adliho, avšak s podmín-
kou, že bude napřed zrušen protektorát, což velmoci
uznají, a že bude prohlášena úplná nezávislost Egypta jak
zevní, tak vnitřní s dočasnými zárukami, které uzná lid za
potřebné.

Ministerstvo Adliho hájilo zásadu, že převzalo odpověd-
nost za politické vyjednávání s britskou vládou a že tudíž

předsedou nové delegace bude Adli paša Jeken. Tu obvinil Saad 25. dubna Adliho veřejně, že je nástrojem britským, zástupcem britského protektorátu, plnícím vůli Velké Britanie, proto že nemůže zastupovati egyptský národ, a žádal 1. května výslovně, aby on vedl úřední delegaci. Jeho žádost nebyla splněna a 20. května jmenoval Adli paša členy nové delegace. Saad mezi nimi nebyl. Stoupenci uafdu a tudíž i Saadovi potírali Adliho i jeho ministerstvo a po všech městech se konaly projevy proti Adlimu a Britům. Adli vydal prohlášení k národu, v němž vysvětlil správnost svého postupu. Tvrdil, že není otrokem britským, nýbrž sluhou národa egyptského, a že je proti zvykům diplomatickým, aby nebyl ministerský předseda předsedou úřední delegace. Odvolával se na sultána Fuáda, jenž ho vyzval, aby delegaci sestavil a byl jejím vůdcem. Ubezpečil sultána i egyptský lid, že bude vyjednávati s vládou londýnskou o vnitřní a zevní nezávislosti Egypta, o formálním zrušení protektorátu a o výhradách egyptského národa k návrhu lorda Milnera, že však bude míti též právo rokovati o doplňcích a zárukách, kterých by Velká Britanie vyžadovala pro své zvláštní zájmy v Egyptě, ovšem bez jakéhokoliv závazku. Konečné rozhodnutí že zůstane národnímu shromáždění, a proto že jeho ministerstvo vypracuje návrh voleb i ústavy pro případ, že by se vyjednávání zdařilo.

Napětí mezi stoupenci Saada a Adliho využitkovali výstřední členové strany vlastenecké, obviňujíce oba ze zrady a vybízejíce lid k činnému odboji proti cizí nadvládě. Jejich výzva našla ohlas mezi studentstvem, a byly výtržnosti v Tantě a Káhiře, při nichž bylo několik studentů vojskem a policií zabito a mnoho poraněno. Horší následky měly nepokoje, které vypukly 20. května večer v Alexandrii. Neměly cíle národního. Jejich podkladem byla hospodářská nenávist mezi

Řeky jakož i Maltézskými a domorodci. K nenávisti hospodářské se přidružila i vášeň náboženská, poněvadž Řekové alexandrinští, stoupenci Velké myšlenky, velebili kdejaké vítězství řeckého vojska nad Mustafou Kemálem jako vítězství křižáků, oslavovali je a hlásali, že řecké vojsko neustane, dokud nestrhne půlměsíc s mešity Boží Moudrosti. Když se Mustafu Kemálovi podařilo odraziti řecký útok, konali muslimští studenti slavnostní průvod, ve kterém nesli obraz Mustafy Kemála. Řekové se na ně vrhli, obraz vyrvali a roztrhali, i nastaly půtky, při nichž bylo zabito 43 Egypťanů a 15 Řeků, poraněno 129 Egypťanů a 46 Řeků.

Nepokoje byly mnohým vítanou záminkou k tomu, aby vytkli potřebu dalšího pobytu britského vojska v Egyptě, a Mr. W. Churchill, státní sekretář pro kolonie, výslovně prohlásil, že vojsko nemůže býti odvoláno, poněvadž by cizinci nebyli v Egyptě jisti ani životem ani majetkem — smutná vyhlídka na úspěch Adliho, jenž 11. července přijel s úřední delegací do Londýna.

Adli paša měl práci obtížnější než jeho předchůdce Saad. Lord Curzon s ním sdělil, že bude sám porady říditi, a předložil mu svůj návrh. V něm nedbal výsledku vyjednávání Milnerova, nýbrž kladl podmínky mnohem strožší. Odvolávaje se na bouři v Alexandrii, tvrdil, že si cizí státní příslušníci naprosto nepřejí, aby bylo britské vojsko odvoláno a kapitulace zrušeny, proto že by Anglie měla počet vojska ještě zvýšiti. Bylo patrno, že britské vojenské posádky v Egyptě nejsou prostředkem, nýbrž účelem, neboť měly podle Curzonova návrhu chrániti cesty imperia za války i za míru, zabezpečiti hranice Egypta, zaručovati zájmy cizinců a poskytnouti egyptské vládě pomoc při nepokojích; měla jim proto egyptská vláda přiznati právo, aby zůstaly v Egyptě trvale a opevnily se na kterémkoliv místě.

Lord Curzon souhlasil, aby měli Egypťané ministerstvo věcí zahraničních, ovšem s podmínkou, že bude pracovati v stálém a úplném souhlase s vysokým komisařem britským. Konsulové a diplomatičtí zástupcové egyptští aby se zabývali leda věcmi hospodářskými, kdežto veškeré vyjednávání s cizími státy a ochrana egyptských zájmů aby zůstaly nadále vyhrazeny vládě londýnské.

Práva britských zástupců nebo komisařů v ministerstvu financí a spravedlnosti měla býti rozšířena. O kapitulacích chtěla londýnská vláda jednati s velmocemi sama.

Adli paša se dlouho se svými druhy snažil, aby názor egyptský lordu Curzonovi vysvětlil, ale nedařilo se mu to. Když se dovolával výsledku Milnerova vyjednávání, odbyl ho lord Curzon, to že bylo vyjednávání soukromé, které proto není pro vládu závazné. Samy *Times* litovaly v úvodníku z 29. října 1921, že vláda britská neupravila věcí egyptských podle návrhu Milnerova, poněvadž se od těch dob hodně zhoršily.

Několikrát se zdálo, že vyjednávání ztroskotá, avšak Adli se nechtěl vrátiti s nepořízenou, proto zůstal v Londýně, očekávaje konečný návrh lorda Curzona. Dostal jej 10. listopadu. Byl to návrh úmluvy mezi Velkou Britanií a Egyptem o desíti článcích.

Vláda jeho britského Veličenstva je ochotna zrušiti protektorát, vyhlášený 18. prosince 1914, uznati Egypt za nezávislý stát a uzavříti s ním přátelský svazek.

Věci zahraniční má spravovati egyptský ministr věcí zahraničních, avšak pod dozorem a se schválením vysokého komisaře britského, jenž v Egyptě zůstane a bude míti přednost před zástupci všech ostatních států. Egypt může míti svého odpovědného ministra v Londýně i v jiných městech, jakož i konsuly. Kde jich nemá, bude britská vláda pečovati

o egyptské poddané. Ona bude vyjednávati s velmocemi o zrušení kapitulací.

Aby zachránila celistvost a nezávislost Egypta a zabezpečila cesty britského imperia, ponechá anglická vláda v Egyptě své posádky a rozšíří je na místa, kde toho bude třeba. Tyto posádky budou míti tatáž práva jako dosud.

Egyptská vláda nesmí ustanoviti žádného cizího občana za úředníka nebo důstojníka bez souhlasu vysokého komisaře.

V souhlase s britskou vládou dosadí vláda egyptská finančního komisaře, jenž nebude odpověden egyptskému parlamentu a bude říditi všecky finační věci. Bez jeho svolení se nesmí provésti nic důležitějšího, obzvláště žádná zevní půjčka.

Týmž způsobem ustanoví egyptská vláda právního komisaře, jenž bude rovněž odpověden jedině vládě britské a bude dozírati na veškeré soudnictví.

Egypt bude spláceti svůj díl na státní půjčky turecké z r. 1891 a 1894 až do jejich umoření.

Egyptská vláda může propustiti britské úředníky, musí jim však zaplatiti odškodné, které bude v každém případě určeno, musí se postarati o jejich rodiny a bude jim vypláceti výslužné.

Všechny menšiny ať národní, ať náboženské budou míti v Egyptě tatáž práva jako Egypťané, a nesmí býti vydán žádný zákon, který by tomu odporoval.

Egyptská delegace na tento návrh odpověděla, že k zabezpečení cest imperia by stačilo opevnění průplavu Suéského. Ponechá-li se vojsko v rozličných městech a může-li býti ještě rozšířeno, znamená to trvalé vojenské obsazení. Nezávislost Egypta bude pouze pomyslná, když ministr zahraničních věcí nesmí podniknouti nic bez vědomí a souhlasu vysokého komisaře. Egypt má největší potřebu, aby cizinci pozbyli výsad, zvaných kapitulace, a proto by měl vyjednávati sám, nikoliv vláda britská. Vrchní komisaři finanční a

právní, kteří nejsou odpovědni ani egyptskému parlamentu ani egyptské vládě, značí stát ve státě a ničí veškerá práva parlamentu. Egyptská delegace se domnívala, že připraví dohodu mezi svobodnou Velkou Britanií a svobodným Egyptem; trvalou závislost Egypta potvrditi nemůže.

Adli paša se vrátil s úřední delegací bez úspěchu. O průběhu vyjednávání podal 8. prosince 1921 obšírnou zprávu sultánu a egyptskému lidu a 24. prosince se poděkoval ze svého úřadu jako ministerský předseda.

POSLANCI LABOUR PARTY V EGYPTĚ

Kromě vlády londýnské rokovali zástupcové Egypťanů r. 1921 též s členy mohutnějící Labour Party a egyptský parlamentní výbor pozval v srpnu pět jejích poslanců k návštěvě Egypta, což učinili v září a říjnu. Před odjezdem z Londýna byli na výslovný popud lorda Curzona Foreign Office varováni. Curzon předem na ně svaloval odpovědnost za všechny projevy, spojené se ztrátou života a majetku. Ve své zprávě poukazují na to, že za celou dobu jejich pobytu v Egyptě se nestalo nic, co by bylo zavdalo příčinu k nějakému zmatku, vyjma dva případy, které byly zaviněny policií. Milnerovo poselstvo, které šlo do Egypta, aby poznalo tamní věci za účelem vybudování ústavy s uznáním protektorátu, bylo voženo v ozbrojeném vlaku, chráněném letadly, kdežto členové parlamentu se pohybovali volně a stýkali se se všemi skupinami domorodců i se všemi Evropany a Angličany.

Poslanci si stěžují, že anglické listy schválně a úmyslně zaznamenávaly a zveličovaly kdejakou zprávičku, aby ukázaly, že Saad paša Zaglúl žádného vlivu nemá, ačkoliv je přece opak pravdou. Jaký div, že angličtí čtenáři se domnívají, že Egypt je částkou britského imperia a že si přejí, aby jej neztratili. Po témž touží velcí peněžníci, aby udrželi své

výsady. Poznamenávají, že nenašli jediného Egypťana, který by nebyl chtěl nezávislost. Mezi Evropany že byly tři skupiny: jedna souhlasila, aby Egypťané dostali nezávislost, druhá uvažovala, že by snad bylo dobře počkati, až by se pro ni Egypťané vychovali, třetí tvrdila, že Egypťané nebudou nikdy schopni, aby si vládli sami, že by bylo hříchem jim dáti vražednou zbraň politické odpovědnosti. Členové dodávají, že mnohá ze samostatných vlád evropských není tak vyspělá jako Egypt a nezaslouží si samostatnosti; k témuž přesvědčení že došel i sám lord Milner, jenž si jen přál, aby britští rádcové a odborníci zůstali.

Nikdo v Egyptě, ani domorodci, ba ani Evropané nejevili starosti o bezpečnost Evropanů. Ani lord Milner ve své zprávě se jí nezabývá, jsa přesvědčen, že Evropanům žádné nebezpečí nehrozí. Teprv lord Curzon že toto nebezpečí našel a jím se ohání.

Navrhují: 1. uznati úplnou nezávislost Egypta a uzavříti dohodu mezi ním a Velkou Britanií jako mezi dvěma svobodnými, nezávislými národy; 2. schváliti tuto dohodu egyptským ústavodárným shromážděním, zvoleným úplně svobodně a radícím se bez jakéhokoliv úředního nátlaku; 3. dáti dnešnímu ministerskému předsedovi právo a moc, aby zrušil válečný stav, stanné právo a censuru, dal vykonati svobodné volby a propustil všechny politické vězně; 4. uznati delegaci, vyšedší z těchto voleb, za oprávněnou k jednání o dohodě; 5. oznámiti nynějšímu ministerskému předsedovi, že bude-li splněn bod 3., bude se vyjednávati na podkladě úplné nezávislosti Egypta.

STROHÝ POSTUP BUDÍ NOVÉ BOUŘE

Lord Curzon a Mr. W. Churchill nedbali rady poslanců, vrátivších se z Egypta, ale nabádali své druhy ve vládě, aby

vysoký komisař maršál Allenby odpůrce Curzonova návrhu umlčel a Egyptu dal vládu povolnou, která by navrženou smlouvu podepsala. Allenby dal v noci na 23. prosince zatknouti pět členů uafdu se Saadem a ihned dopraviti do Suésu, odkud měli býti odvezeni na ostrov Ceylon. Toto místo bylo schválně vybráno, aby utkvělo v paměti egyptského lidu, že tam byl poslán Ahmed Arábi, první obhájce egyptské svobody. Vláda indická a ceylonská se obávaly, že by jim nucený pobyt egyptské delegace působil veliké potíže, proto byli zatčení posláni na ostrovy Seychellské.

Zpráva, že byl Saad se svými druhy odvezen, se bleskem rozšířila a způsobila nové jitření nejen po městech, nýbrž i po vesnicích. Měl Saad velice mnoho přátel a stoupenců a nejohnivějšími jeho zastanci byli studenti. Již jako ministr vyučování poznal, jak je třeba působiti na mládež, a činil to nejen před válkou, nýbrž i za války a obzvláště po ní. Jeho vliv a síla jeho odporu byly příčinou, že byl ze země vzdálen. Svůj dům věnoval své straně. Říkalo se mu dům národa a byl ohniskem umírněného hnutí národního. Manželka Saadova vydala hned po jeho zatčení provolání k národu, ve kterém všechny vybízela, aby se semkli a pracovali, jako by cizinců v Egyptě nebylo. Vypukly nepokoje po celé zemi a mnoho a mnoho Egypťanů bylo postříleno, poraněno a popraveno.

Zbylí členové egyptské delegace uveřejnili výzvu předních egyptských vlastenců, aby egyptský lid po příkladu obyvatelů Indie přerušil veškerý styk s Angličany, nesloužil jim a nekupoval jejich výrobků. Všichni, kdož toto provolání podepsali, byli uvězněni, někteří na smrt odsouzeni a listy, které provolání uveřejnily, zastaveny.

Maršál Allenby a mnozí starší britští usedlíci poznali, že zatýkáním, censurou a násilím nedospějí k cíli, i prosili vládu

londýnskou, aby obrátila a s národem egyptským jednala po dobrém. V telegramu z 20. ledna 1922 maršál Allenby upozornil lorda Curzona, že nebude možno najíti Egypťana, který by utvořil ministerstvo, kdyby londýnská vláda nedodržela slibu a nedopřála Egyptu aspoň částky svobody. Nyní že kdekterý egyptský ministr je povinen dbáti veřejného mínění; že se ho obávají, ministerskému úřadu se vyhýbají a stávají se samostatnějšími proti požadavkům anglickým. Maršál Allenby v následujícím telegramu upozorňuje znova, že nebude-li jednati vláda londýnská rychle, nezbude jí, než buď Egypt opustiti anebo znova město za městem, vesnici za vesnicí obsaditi. Dovolává se přitom všech svých rádců a nejlepších úředníků britských, jen aby pohnul lorda Curzona k nějaké činnosti. To konečně pomohlo: byl povolán do Londýna, kde svůj názor obhájil.

VI

NEZÁVISLOST S VÝHRADAMI

Před návratem do Egypta dostal maršál Allenby od lorda Curzona list, který měl odevzdati sultánovi, jakož i provolání k egyptskému národu, jež bylo uveřejněno 28. února 1922. Vysvětluje je nazítří ve sněmovně poslanců, pravil Mr. Lloyd George, že vláda anglická již dávno uznala a vyjádřila, že protektorát nevyhovuje úplně stykům britského imperia s Egyptem, že však jej nemohla zrušiti, dokud nebyly zajištěny zájmy tohoto imperia. Úřední delegace egyptská, vedená Adlim pašou, připouštěla důležitost zájmů britských, nemohla však najíti cestu nebo prostředky, aby je zajistila a tužbám egyptského národa vyhověla. Poněvadž po odstupu vlády Adliho nebylo možno utvořiti vládu novou, která by se jménem své vlasti o způsobu styků s Velkou Britanií dohodla a dala dostatečnou záruku, že bude dohoda trvalá, rozhodla se vláda Velké Britanie, že vydá sama prohlášení. Činí to v úplné shodě s lordem Allenbym a všemi britskými úředníky v Egyptě. Naděje se proto, že sněmovna a veřejné mínění britské projeví souhlas.

PROHLÁŠENÍ Z 28. ÚNORA 1922

Protektorát je zrušen a Egypt si může vybudovati národní ústavu, která mu vyhovuje. Válečné právo přestane, jakmile bude vydán Indemnity Act, uznávající všechny činy vojenské správy za zákonné. Anglická vláda si vyhrazuje: 1. zabezpečiti spojení anglického imperia Egyptem; 2. ochranu Egypta před každým cizím útokem nebo zasahováním přímým či nepřímým do jeho věcí; 3. ochranu zájmů cizích

státních občanů v Egyptě a ochranu menšin a 4. Súdán. Britská vláda je ochotna se o těchto čtyřech věcech dohodnouti s vládou egyptskou, jakmile se naskytne vhodná příležitost. Dokud se to nestane, budou tyto věci při starém. Prohlášení z 28. února se týká jedině vlády egyptské a britské, nikoliv jiných států. Pro ty zůstane nadále stav dotavadní. Vláda Jeho britského Veličenstva chce chrániti zájmy cizinců a menšin v Egyptě a nikdy nedovolí, aby byl v Súdánu pokrok nějakým způsobem zastaven. Styky jiných velmocí s Egyptem potrvají, jako byly dotud, nic se na nich nezmění, a britská vláda by pokládala za nedostatek přátelství, kdyby se některý stát pokusil míchati do egyptských záležitostí.

ROZKOL MEZI EGYPŤANY; DVŮR A ÚSTAVA

Stoupenci egyptské delegace si zvolili po uvěznění všech dvanácti členů prvého výkonného výboru druhý, jenž oznámil hned, jak proskočily prvé zprávy o obsahu prohlášení, že požadavkům egyptského národa nevyhovuje a že vláda britská nemá práva samovolně rozhodovati o svobodě Egypta. Někteří egyptští politikové však na popud sultána Fuáda vykládali, že je prohlášení z 28. února prvým krokem k splnění národních požadavků a že je jejich povinností, aby se činně účastnili přípravy ústavy a usnadnili práci budoucí ústavní vládě. V čele těchto politiků stál Abdalchálek Saruat paša.

Narodil se 1873 jako syn velkého statkáře tureckého původu. Právnická studia konal v Egyptě, sloužil u soudů a stal se r. 1914 ministrem spravedlnosti, jímž zůstal, až se Rušdi paša poděkoval. Po odchodu ministerstva Adliho byl vybídnut vysokým komisařem, aby utvořil novou vládu. Upřímně odpověděl, že to neučiní, poněvadž nebude

v Egyptě pokoje, pokud protektorát nebude zrušen. Nic že nepomůže odsuzovati vlastence na smrt, posílati je do vězení a vyhnanství a zakazovati kdejaký veřejný projev. Saruat nenáležel k žádné politické straně. Jeho slova maršálovi dodala. Protektorát byl zrušen a Saruat projevil 1. března ochotu, že se ujme vlády. Chtěje získati veřejné mínění, jmenoval třicetičlenný ústavní výbor s předsedou Rušdim pašou. Mnoho čelných mužů účast odřeklo, neboť tvrdili, že má ústavu vypracovati ústavodárné shromáždění. Do jednání se míchali náhončí dvora i residence. Obojí usilovali o zastřenou samovládu, kdežto Saruat a Rušdi trvali na tom, aby byla zavedena vláda odpovědná a Súdán uznán za neoddělitelnou částku Egypta.

Dvůr naléhal, aby byly co nejdříve provedeny ústavní změny, i byl Egypt 15. března prohlášen státem nezávislým, svrchovaným. Jeho vládce se jmenuje král a pochází z rodu Mehmeda Aliho. Posloupnost byla upravena reskriptem z 13. dubna 1922. Nástupcem se má státi nejstarší králův syn; zemře-li, tedy jeho bratr. Nemá-li král synů, dosedne na trůn jeho nejbližší mužský příbuzný. Králem smí býti pouze muslim, syn muslimských rodičů. Nabývá plnoletosti dovršením osmnáctého roku. Není-li plnoletý, vede vládu rada, kterou tvoří tři egyptští muslimové, vybraní od jeho předchůdce nebo od parlamentu z nejpřednějších mužů, které parlament schválí.

Zatím co král a jeho dvůr pořádali slavnost za slavností, neustávaly v Egyptě nepokoje. Stoupenci egyptské delegace a členové strany vlastenecké nejenže se neúčastnili velikých schůzí, jimiž se od 17. do 20. března oslavovala samostatnost Egypta, nýbrž rušili je projevy smutku a stížnostmi, že není v prohlášení zmínky o spojení Súdánu s Egyptem a o odchodu britského vojska. Sedm členů druhého výkon-

ného výboru uafdu bylo uvězněno a všichni postaveni před vojenský soud. Nechtěli se hájiti tvrdíce, že jsou zástupci svobodného lidu, jenž byl 28. února 1922 prohlášen za nezávislý, proto že mají právo, aby byli postaveni před soud domorodý, nikoliv před cizí. Cizinci že je mohou odsouditi, ale nemohou jich souditi, poněvadž jim nedokáží, že by byli užívali nezákonných prostředků. Byli odsouzeni na smrt, kterýžto trest byl později snížen na sedm let nucené práce a na pokutu po 5.000 £E. Hned po zatčení byli na jejich místo zvoleni noví členové. I ti byli začátkem srpna uvězněni, a přece nepokoje neochabovaly. Ze všech krajů spěchaly deputace ke králi do Alexandrie požadujíce, aby vymohl úplnou nezávislost Egypta i Súdánu.

STRANA ÚSTAVNÍCH LIBERÁLŮ

Přátelům Adliho paši se zželelo rozháranosti, jevící se v lidu, a vědouce, že se britská vláda nedohodne ani s uafdem ani s výstřední stranou vlasteneckou, rozhodli se po přání vysokého komisaře, že založí stranu novou, která by zákonnou cestou získala veřejné mínění britské pro věc egyptskou a svou umírněností a rozvahou provedla přání a tužby egyptského národa. Založili ji 30. října a nazvali ji ústavně liberální. Má vymoci uznání úplné nezávislosti Egypta, odvolání britského vojska, zachování egyptské svrchovanosti a egyptských práv v Súdánu, přijetí Egypta za člena Společnosti národů. Má mu býti přiznáno právo, aby sám vyjednával s jednotlivými velmocemi o zrušení kapitulací, jež se s moderními názory spojiti nedají. Deník Sijása, jehož prvé číslo vyšlo 30. října, se stal hlasatelem snah nové strany. Proti ní se ozvali členové výboru egyptské delegace i přívrženci strany vlastenecké, obviňujíce Adliho pašu a jeho stoupence, že zbytečně tříští síly.

Ústavní výbor byl koncem října s návrhem ústavy a volebního zákona hotov, nebyl však spokojen se svou prací ani on ani ti, kdož návrh čtli. Podařilo se mu obejíti úskalí menšinové, poněvadž v Egyptě národních menšin není a náboženské jsou snad národně uvědomělejší než muslimové sami. Větší potíže měl s vymezováním práva králova a s upravováním volebního zákona. Jak vysoký komisař, tak král si přáli, aby si udrželi vliv co největší na voliče, kandidáty, poslance i senátory, a tu se mnozí členové ústavního výboru obávali, že Egypt bude míti ústavní vládu pouze zdánlivou. Jiní soudili, že je třeba, aby vyhověli vysokému komisaři i králi a ústavu zachránili poukazujíce, že parlament dostane moc, aby její nedostatky vymýtil. Nespokojený dvůr se přidal k nespokojené residenci, jíž se nelíbil navržený název vládce. Všichni členové ústavního výboru chtěli, aby se jmenoval král Egypta a Súdánu a aby bylo z určených hranic Egypta patrné, že Súdán k němu náleží. Tomu se protivil vysoký komisař a vrátil ústavu s požadavkem, aby Saruat paša z ní vymýtil Súdán. Král se touže dobou domáhal zesílení svých práv na úkor parlamentu a vybízel ministerstvo, aby zastavilo listy, požadující úplné parlamentní ústavy. Saruat paša nemohl vyhověti, proto se 29. listopadu vzdal.

Utvořením nového kabinetu byl pověřen Toufík paša Nesím, přednosta osobní kanceláře královy. Podařilo se mu přesvědčiti ústavní výbor, že bude Egyptu na prospěch, bude-li míti král aspoň s počátku větší práva než v jiných ústavních státech, a spoléhaje na královu podporu, souhlasil s výborem, aby byla práva Egypta na Súdán zdůrazněna. Po Egyptě se pořádaly schůze a projevy o spojení Súdánu s Egyptem a propuštění starce Saada, jenž byl 3. září z ostrovů Seychellských na britské válečné lodi odvezen do Gibraltaru.

Vysoký komisař pohrozil 3. února 1923, že zasáhne válečně, nebude-li do 24 hodin z ústavy vymýceno slovo Súdán jak v titulu královĕ, tak v článku 145., jednajícím o platnosti ústavy. Egyptské vládĕ nezbylo než vyhovĕti, a 5. února podal Toufík paša Nesím žádost za propuštění, jež byla 10. února přijata. Vypukly nové nepokoje a útoky na britské příslušníky. Všichni zbylí členové druhého výkonného výboru egyptské delegace byli zatčeni a bylo jim hroženo velikými tresty. Smrt mĕla stihnouti toho, kdo by mĕl bombu nebo střelnou zbraň a nevydal jí nebo o ní nepovĕdĕl. Dům národa, vĕnovaný Saadem pašou, byl uzavřen a domovní prohlídky konány u četných vlastenců.

Zakrátko se již ozývaly hlasy i v britském parlamentĕ proti krutému postupu v Egyptĕ a 29. března 97 poslanců žádalo, aby vláda zmĕnila dosavadní politiku, propustila Saada pašu a snažila se dosáhnouti po dobrém toho, čeho krví nevymohla. Nazítří byl Saad paša skutečnĕ propuštĕn, leč nebylo mu dovoleno vrátiti se do Egypta.

Tam zřídil 15. března Jahja paša Ibráhím nové ministerstvo, jemuž bylo dopřáno vĕtší svobody. Proti nĕmu vystoupila strana ústavnĕ liberální i egyptská delegace, vytýkajíce, že chce prohlásiti zákon o odstupném britských úředníků a tím že posílí britský nátlak. A přece Ibráhím paša, hned když se ujal vlády, slíbil národu, že se přičiní, aby byly jeho tužby splnĕny. Indemnity Act že má napomoci, aby byla zrušena vojenská vláda dříve, než bude ústava prohlášena a volby konány.

ÚSTAVA

Nová ústava byla vyhlášena 20. dubna 1923. Podle ní je Egypt státem svobodným, svrchovaným a nezávislým; jeho právo na svrchovanost je nerozdílné a neztratitelné. Vládne

v něm dědičný monarcha po způsobu representativním.

Všichni Egypťané jsou si před zákonem rovni a mají zaručenu naprostou svobodu osobní, svědomí, spolkovou, shromažďovací a tiskovou, pokud neruší zákonitých nařízení. Úředníkem smí býti toliko Egypťan, cizinec jen výjimečně.

Všechna moc vychází z národa. Moc zákonodárnou vykonává za národ král společně se senátem a poslaneckou sněmovnou. Žádný zákon nesmí býti prohlášen, nebyl-li odhlasován parlamentem a schválen králem. Moc výkonnou má král v souhlase s ústavou. Trůn egyptského království je dědičný v rodě Mehmeda Aliho.

Zákon, který král neschválí, musí býti do měsíce znova předložen parlamentu. Je-li přijat dvoutřetinovou většinou od sněmovny poslanecké i od senátu, musí býti prohlášen.

Král má právo rozpustiti sněmovnu poslanců anebo ji odročiti, ale jen na jeden měsíc a jen jednou za zasedání; jinak je souhlas parlamentu nezbytný. Král jmenuje a propouští úředníky způsobem ústavním. Vyhlašuje stanné právo, musí však své prohlášení předložiti parlamentu, jenž je potvrdí nebo zruší. Král je nejvyšším velitelem vojska pozemního i námořního, vypovídá válku, uzavírá mír a smlouvy, o čemž podává hned zprávu parlamentu. Válka útočná nesmí býti vyhlášena bez souhlasu parlamentu. Podobně nenabudou platnosti smlouvy, kterými by se zmenšovalo egyptské území nebo zeslabovaly jeho svobody, uzavřené bez souhlasu parlamentu.

Svou moc vykonává král skrze ministry. Než nastoupí na trůn, musí přisahati, že bude zachovávati ústavu a zákony lidu egyptského a udržovati národní nezávislost a celistvost Egypta. Po smrti královë se obě sněmovny sejdou do 10 dnů, i kdyby byly rozpuštěny. Je-li potřebí ustanoviti regenta, musí regent přisahati před sněmovnami jako král s dodatkem,

že zůstane věren králi. Není-li zákonitého nástupce, může ho král jmenovati se souhlasem aspoň dvou třetin obou domů, tvořících kongres; jinak má kongres právo krále zvoliti.

Státní správu vede ministerská rada, jejíž každý člen musí býti Egypťan a nesmí náležeti k vládnoucímu rodu. Za obecnou politiku je odpovědno ministerstvo společně, za správu jednotlivých odborů příslušní ministři. Žádný ministr nesmí býti současně členem správní rady nějaké společnosti anebo se zúčastniti podniků obchodních a finančních.

Poslanecká sněmovna má právo obžalovati ministerstvo celé nebo jednotlivé jeho členy. Mají býti souzeni zvláštním soudním dvorem. Jsouce odsouzeni, nemohou dostati milost bez souhlasu poslanecké sněmovny.

Senát se skládá z dvou pětin členů jmenovaných králem a z tří pětin volených obecným hlasováním. Samostatné správní kraje, mají-li méně než 90.000 obyvatelů a nejsou-li připojeny k volebnímu okresu sousednímu, volí jednoho senátora, kdežto jinak připadá jeden na 180.000 obyvatelů. Senátor musí míti 40 let, náležeti buď k čelným úředníkům světským, vojenským, náboženským, nebo míti takový majetek, že platí aspoň 150 £E daní nebo má aspoň 1500 £E zaručených příjmů. Senátoři se volí na 10 let, ale dva měsíce před dovršením pátého roku je jich polovička vylosována a musí se podrobiti volbě nové. Presidenta senátu jmenuje král. Dva místopředsedy si volí senát na dvě léta, mohou však býti jmenováni nebo zvoleni znova.

Sněmovna poslanců se skládá z členů zvolených obecným hlasováním. Správní okres s méně než 30.000 obyvatelů a nepřipojený k sousednímu volebnímu okresu si volí jednoho poslance, ačkoliv jinak připadá jeden poslanec na 60.000 obyvatelů. Za poslance může býti zvolen Egypťan, dovršil-li tři-

cátý rok, a to na pět let. Na začátku každého pravidelného zasedání si poslanci volí předsedu a dva místopředsedy, kteří mohou býti zvoleni znova. Sněmovna poslanců může býti rozpuštěna ze zákonitých důvodů, ale nemůže se to státi z téhož důvodu po druhé. Po rozpuštění sněmovny musí býti volby konány do dvou měsíců a sněmovna po nich svolána do desíti dnů.

Parlament zasedá v Káhiře, avšak z důležitých příčin může své sídlo přeložiti jinam. Členové panujícího rodu mohou býti jmenováni senátory, nemohou však býti voleni za poslance. Parlament musí býti svolán králem každého roku k řádnému zasedání před třetí sobotou listopadu. Není-li svolán, sejde se zákonně sám. Řádné zasedání trvá aspoň šest měsíců. Žádný člen parlamentu nesmí přijmouti vyznamenání ani civilní ani vojenské, ani býti povýšen.

Soudcové jsou nezávislí, poslouchajíce jedině zákon. Žádná státní moc nemá práva se míchati do pří. Soudcové mohou býti stíháni toliko z důvodů zákonných.

Provincie, města a osady tvoří morální osoby veřejného práva. Podle ustanovení zákona jsou zastoupeny provinciálními sbory a městskými radami volenými, které spravují věci zemské a obecní pod dozorem zákonodárných a výkonných úřadů.

Žádná daň nesmí býti zrušena, změněna nebo zavedena bez příslušného zákona. Nikdo nemůže býti osvobozen od placení daní. Půjčky nebo závazky peněžní nemohou býti uzavřeny bez souhlasu parlamentu. Podobně všechny výsady jakož i všechna nařízení o železnicích, cestách, kanálech, odvodňování, zavodňování, týkající se provincií, podléhají rozhodnutí parlamentu.

Státním náboženstvím je islám, úředním jazykem arabština, hlavním městem Káhira.

Král podle zákona dozírá na ústavy náboženské, jmenuje čelné muže náboženské, má právo dozoru na náboženské nadace, spravované ministrem náboženských nadací, jakož i na všechny věci náboženských obcí ve státě uznaných.

Král a každá z obou sněmoven mají právo navrhnouti změnu této ústavy vyjma články týkající se representativního zastoupení, následnictví trůnu, svobody a rovnosti státních občanů egyptských. Změna některého článku ústavy musí býti přijata dvoutřetinovou většinou obou sněmoven.

Podle článku 159. je tato ústava závazná v království egypt-ském, čímž nikterak nejsou zasažena práva Egypta na Súdán.

Podle článku 160. bude titul egyptského krále ustanoven, až úřední delegace určí konečný právní stav Súdánu.

Zákonem z 13. prosince 1923 bylo stanoveno, že národní prapor egyptský je zelený s bílým půlměsícem a třemi bílými hvězdami.

VOLEBNÍ ZÁKON

Volební zákon byl vyhlášen 30. dubna. Voliti se má druhotně. Prvotními voliči jsou všichni státní občané egypt-ští mužského pohlaví, kteří dovršili 21. rok a nemají žádné zákonité vady. Skupiny od 15 do 30 prvotních voličů určují jednoho voliče druhotného, jenž musí míti aspoň 25 let a podržuje svou hodnost na pět let. Skupina tří až pěti voličů druhotných určuje k volbě senátora jednoho voliče, jenž má aspoň 30 let. Všichni druhotní voliči určitého volebního okresu volí jednoho poslance, jenž musí míti aspoň 30 let, musí býti jako kandidát řádně zapsán a nesmí míti žádné zákonité vady ani býti činným úředníkem.

Každý Egypťan, jehož kandidatura byla od vlády zamít-nuta, má právo se odvolati. Podobně může proti jeho kandi-datuře vystoupiti každý volič. Je-li v některém volebním

okrese jediný kandidát, je prohlášen bez volby za poslance. Jinak je zvolen, kdo dostane nadpoloviční většinu hlasů.

Voliči senátorů volí v každém volebním okrese jednoho senátora, jenž musí míti 40 let a býti navržen za kandidáta aspoň 20 voliči senátorů. Je-li některý člen zvolen do obou sněmoven parlamentu nebo ve více volebních okresech, je povinen se do osmi dnů rozhodnouti. Podobně i činný úředník má písemně oznámiti, zda se vzdává úřadu nebo členství v parlamentě.

Konečně byl 5. července vynesen Indemnity Act, jímž se egyptská vláda zavázala, že nebude nikdy a žádným způsobem potírati vojenská zařízení a rozsudky od 2. listopadu 1914. Pozemky, které si od té doby britské vojenské velitelství přisvojilo, mu zůstanou, pokud o nich nebude jinak rozhodnuto. Cizím úředníkům bylo zajištěno odbytné a výslužné. Téhož dne zrušil vysoký komisař válečný stav, jenž trval v Egyptě skoro devět let.

PŘÍPRAVY K PRVÝM VOLBÁM

Politické strany egyptské se připravovaly k volbám. Vlastenecká strana, jež po několik let neměla hlavy, si zvolila 8. května za předsedu Muhammeda Háfiza Ramadána, osvědčeného právníka a nadaného řečníka. Ve volebním provolání slíbil, že se přičiní, aby jeho strana vymohla úplnou nezávislost bez jakékoliv cizí posádky v Egyptě, Súdánu a všech krajích, ve kterých v devatenáctém století vládla vlajka egyptská; že provede zrušení kapitulací a nebude vyjednávati s Velkou Britanií, pokud své vojsko z Egypta a Súdánu neodvolá.

Ústavní liberálové ubezpečovali voliče, že zajistí Egyptu úplnou nezávislost, zbaví jej vlivu cizinců na vnitřní a zevní věci, jakož i cizích vojenských posádek a že se nevzdají Sú-

dánu ani nějakého práva na tuto zemi. Jsou ochotni jednati o kapitulacích s jednotlivými státy, aby byla nezávislost Egypta uskutečněna a kapitulace zrušeny, když by byla za- ručena cizincům práva, jaká mají dosud. Budou se domáhati, aby měl Egypt svobodné diplomatické zástupce ve všech státech a stal se členem Společnosti národů.

Stoupenci egyptské delegace se prvotně voleb účastniti ne- mínili, kladouce za podmínku, aby byl propuštěn jejich vůdce Saad paša Zaglúl a všichni jeho druhové. Když se to stalo a v červenci bylo členům prvého výkonného výboru dovoleno, aby se z ostrovů Seychellských vrátili, a projeven souhlas, aby se Saad účastnil politického života, ohlásili své kandidatury, ale zvláštního volebního programu nevydali prohlašujíce, že toho není třeba, poněvadž každý zná jejich cíle. Saad přijel 17. září do Alexandrie, odkud spěchal zvláštním vlakem do Káhiry, kde byl slavnostně uvítán. Pro- hlásil, že se nevrací jako mučedník, nýbrž jako vítěz s otuži- lejším srdcem, pevnější odvahou a jasným úmyslem konati povinnost k národu a ke králi. Národ a král že jsou odkázáni na sebe, chtějí-li zachrániti sebe a Egypt.

V první politické řeči označil Saad věci egyptské za velice spletité a projevil obavu, že hrozí egyptskému lidu nebezpečí, jakého od r. 1882 nebylo. Vinu dával prohlášení z 28. února 1922. Je prý to vidina, kterou mají mnozí za skutečnost. Lid dostal ústavu, je jí vázán, a přece se nemůže hnouti, poněvadž práva, která jsou mu v ní udělena, jsou tak ohrazena, že jich nemůže užívati. Volební řád zbavuje lid možnosti svobodně projeviti své mínění, poněvadž není přímých voleb a volba do senátu se podobá skoro úplně jmenování. Zákon o svo- bodě tisku že je nejasný a způsob, jakým se ho bude užívati, že se nebude lišiti od dosavadního. Shromažďovací právo že je velice omezeno. Indemnity Act se zdál Saadovi sestaven

úplně podle britského přání. Egyptský lid má uznati za právní ty věci, které mu byly od jiných vnuceny. Částka egyptského lidu je dána v trvalé područí britské, neboť britské úřady spravují majetek příslušníků nepřátelských velmocí a egyptský lid je z jejich správy odpověden. Úředníkům anglickým se vyplácejí veliká služná, ačkoliv jich egyptský lid do svých služeb nepřijal a neví, nebudou-li nahrazeni jinými svými krajany. Britský dozor zmizí, avšak pouze zdánlivě, poněvadž ve skutečnosti trvá, a ani jediný vážnější čin není možný bez souhlasu anglického. Je tudíž nezbytné, aby parlament všechny nedostatky změnil, ale pokusí-li se o to, bude britská vláda vytýkati, že Egypťané nejsou pro ústavu zralí, měníce to, co ministerský předseda Jahja paša Ibráhím uznal a vyhlásil. Saad projevil ochotu postupovati společně se stranou ústavních liberálů, ale teprv po volbách, aby ji voliči nepovažovali za mocnější nebo slabší, než skutečně je.

PRVÁ VLÁDA UAFDU SAAD ZAGLÚL MINISTERSKÝM PŘEDSEDOU

Prvotní volby se konaly 27. září 1923, druhotné 12. ledna 1924. Saad paša s egyptskou delegací zvítězil, pročež se Jahja paša již 17. ledna poděkoval a Saad se po několikeré rozmluvě s králem 28. ledna 1924 uvolil utvořiti vládu. I jako ministerský předseda zůstal vůdcem egyptské delegace, avšak za výkonného jejího presidenta byl zvolen Hamad paša Básel, jenž s ním trpěl jak na Maltě, tak na ostrovech Seychellských.

Do svého ministerstva povolal Saad nejlepší muže egyptské, mezi nimi dva vynikající koptské křesťany. V listě, jímž se uvoluje, že nové ministerstvo utvoří, sliboval, že se přičiní, aby si lid uchoval práva nezávislosti nejen v Egyptě, nýbrž

i v Súdánu, a nerušil práv cizinců; že se postará, aby byla vůle národa uskutečněna a političtí vězni propuštěni, jakož i aby byly zrušeny dohody a zákony, kterými se zeslabuje právo svobodného určení.

Mr. Ramsay MacDonald, tehdejší ministerský předseda anglický, projevil 8. února soukromým listem Zaglúlovi, s nímž se dobře znal, souhlas, aby vojenské britské úřady propustily na 140 politických vězňů.

Volby do senátu se konaly 23. února v 61 volebních okresech s velkým nadšením. V 13 okresech neměli kandidáti egyptské delegace protivníka. Celkem bylo zvoleno 57 stoupenců uafdu. Dvě pětiny senátorů měl jmenovati král. Chtěl to učiniti o své újmě bez ohledu na ministerstvo. Saad upozorňoval, že by jednal proti ústavě, kdyby nedbal návrhu ministerstva. Král se vzpíral omezování své moci a povolil teprv, když vysoký belgický úředník dal za pravdu Saadovi. Mezi jmenovanými senátory bylo 5 koptských křesťanů (2 kněží), 3 přistěhovalci syršti a jeden izraelita. Menšiny byly tudíž zastoupeny ve sněmovně poslanecké, v senátě a ve vládě.

Ve výroční den prohlášení z 28. února 1922 se konaly po Egyptě veliké projevy proti němu. Bylo šlapáno a tváno z rozhořčení, že Mr. MacDonald 25. února 1924 ve sněmovně poslanců výslovně prohlásil, že výhrady britské uznává. Členové egyptské delegace byli velice zklamáni, neboť očekávali od MacDonalda pravý opak. Vždyť když dlel na jaře 1922 v domě Saadově v Káhiře, pravil: „Kdybych já měl rozuzliti záhadu egyptskou, vykonal bych to dříve, než vypiji tuto číšku kávy.“ Ovšem tehdy mluvil jako předseda Labour Party, 25. února 1924 pak jako předseda anglické vlády.

Parlament egyptský byl zahájen 15. března. Krále pozdravovali volajíce: „Ať žije král Egypta a Súdánu!“ Sklá-

daje přísahu pravil: „Přisahám, že budu zachovávati ústavu a zákony země a že učiním vše, abych ochránil nezávislost Egypta a jeho území.“ V trůnní řeči vyjádřil ochotu egyptské vlády k vyjednávání s Velkou Britanií svobodně bez jakýchkoliv závazků, aby byly provedeny národní tužby v Egyptě a Súdánu, a že pevně důvěřuje, že se to stane s pomocí Všemohoucího. Zmínka o Egyptě a Súdánu způsobila bouři potlesku a voláno: „Ať žije král Egypta a Súdánu!“ Mr. MacDonald oznámil Saadu pašovi telegramem, že je vláda Jeho Veličenstva svolná vyjednávati s vládou egyptskou kdykoliv.

V rozpravě o trůnní řeči měl Saad veliké potíže, poněvadž nejen oposice, nýbrž i jeho vlastní stoupenci mu vytýkali, že je stať o nezávislosti Súdánu příliš povšechná. Súdán se stal národním heslem a 24. března byla ustanovena zvláštní parlamentní komise, aby věci súdánské studovala. Jiná komise, zabývající se opravou ústavy, vymezila hranice Egypta na jihu prameny Nilu a belgickým Kongem. Britské listy se vzpíraly snahám egyptským, spojiti Súdán znova s Egyptem, tvrdíce, že není částkou Egypta ani zeměpisně ani národopisně, že to byli Angličané, kdo ho dobyli a že jim tudíž náleží. Mr. MacDonald pravil 7. května, že se domluví s vládou italskou o vodě řeky Gaš a že italský guvernér Eritree a anglický guvernér Súdánu údolí řeky prohlédnou. V egyptském parlamentě se poukazovalo, že se ani slovíčkem nezmínil o Egyptě, a přece že r. 1898 anglická vláda hrozila Francii válkou, neodvolá-li plukovníka Marchanda z Fášódy, tvrdíc, že je její povinností zachrániti Súdán pro Egypt.

Saad paša zastával názor, že Súdán není nepostradatelný pro Velkou Britanii, pro Egypt však že má význam životní a že by bylo snadné se s ní domluviti, kdyby potlačila snahy

imperialistické a chtěla vyjednávati na podkladě demokratickém. Opětoval 30. června slib, že neustane, dokud nevymůže úplnou nezávislost Egypta a Súdánu; nepodaří-li se to jemu a jeho soudruhům, že půjdou za týmž cílem jejich potomci.

TŘETÍ PORADY O DOHODĚ BRITSKO-EGYPTSKÉ MACDONALD A ZAGLÚL

Saad paša se odebral v září do Londýna, kde rokoval od 25. září do 3. října s ministerským předsedou MacDonaldem, jehož postavení bylo tehdy úplně otřeseno. Žádal ho, aby z Egypta odvolal britské posádky jakož i finanční a soudní rádce, zprostil egyptské ministerstvo zahraničních věcí přísného dozoru a oznámil velmocem, že je zrušeno sdělení britské vlády z 15. března 1922, podle něhož by považovala každé vměšování do egyptských věcí za čin málo přátelský. Vymáhal, aby se britská vláda vzdala nároků na chránění cizinců, menšin a Suéského průplavu. Z těchto požadavků nemohl ministerský předseda MacDonald splniti ani jediný, a Saad se vrátil, jak pravil, s vědomím, že nic nezískal, ale také nic neztratil. Před odchodem uveřejnil poslání k britskému národu, v němž praví, že je přesvědčen, že jitřenka spravedlnosti zasvitne i Egyptu a že národ egyptský dosáhne, čeho zasluhuje pro své vlastenectví a svou vzdělanost. Naděje se bezpečně, že Velká Britanie pochopí cenu srdečného přátelství egyptského a uváží, že Egypt s ní spojený a klidný je mnohem cennější pro imperium než Egypt ujařmený a nepřátelský.

Král Fuád zahájil 12. listopadu druhé zasedání parlamentu. V trůnní řeči vyslovil radost, že se pracuje ve všech úřadech zdatně a že se zmýlili, kdož předvídali, že odchodem cizích úředníků a změnou vlády nastane nepořádek, ba zmatek. Doporučoval, aby poslanci věnovali větší pozornost želez-

nicím, obchodnímu loďstvu, úpravě plavby ve vnitrozemí, odvodňování, zavodňování, povinné školní návštěvě jakož i rozmnožení a vyzbrojení armády.

NEROZVÁŽNÉ ČINY OMLADINY A KRUTÉ NÁSLEDKY

Samy britské listy uznaly, že parlament pracoval svědomitě, obzvláště po uplynutí prvých šesti neděl, kdy se učil — a přece přibývalo nespokojenců. Egyptské mládeži se zdálo, že ministerský předseda Saad je mnohem rozvážnější a opatrnější než Saad, vůdce egyptské delegace. Vytýkala mu velkou povolnost k Angličanům a žádala, aby slova nahradil skutky. Když vybízel k trpělivosti a umírněnosti, byl 12. července 1924 postřelen Egypťanem, studujícím v Berlíně. Útočník se přiznal, že to učinil, aby zabránil vyjednávání s Velkou Britanií. Saad jen zázrakem vyvázl životem. Národem zachvěl jediný projev úžasu. Všichni se báli, aby neztratili starce, který si získal úplnou důvěru veškerého lidu, ba i členů oposice. Dopisovatel *Timesů* připomíná, že Saad dovršil osobní i politický triumf a obdivuje se, s jakým nadšením byl pozdravován, když odjížděl z Káhiry na Alexandrii do Evropy. Bylo patrné, že mu náleží všechna egyptská srdce. A přece mu nebylo dopřáno, aby klidně pracoval.

SÚDÁNSKÝ GENERÁLNÍ GUVERNÉR ZAVRAŽDĚN

Krátce před druhou hodinou odpoledne 19. listopadu byl podniknut v Káhiře útok na sira Lee Stacka, generálního guvernéra súdánského a vrchního velitele neboli sirdára egyptské armády. Dva dni před tím pravil Saad k redaktoru velkého cizího listu, jak toužebně si přeje on i jeho vláda, aby byli cizinci ujištěni, že jim nehrozí nejmenší nebezpečí, a po

útoku na Stacka volal: „Jsem zdrcen tímto děsným zločinem," a měl proč, aby byl zdrcen. Vždyť mohly následky politické vraždy, spáchané na generálním guvernéru súdánském v Káhiře, zničiti naděje egyptského národa.

VELKÁ BRITANIE TRESTÁ

Vláda britská použila zločinu, aby věci egyptské upravila po svém. V sobotu 22. listopadu se odebral její vysoký komisař k ministerskému předsedovi Saadovi. Byl doprovázen plukem jízdy v plné zbroji. Sám neměl, jak bylo dosud zvykem, úředního kroje, nýbrž byl oděn v obyčejný vycházkový šat s měkkým kloboukem. Přečetl Saadovi dva listy. V prvém oznamoval jménem vlády Jeho britského Veličenstva:

Spáchaná vražda, vydávající nynější správu Egypta posměchu vzdělaných národů, je přirozeným výsledkem nepřátelského postupu proti britským právům a britským poddaným v Egyptě a Súdánu spočívajícího na bezhlavém nevděku za dobrodiní prokázaná Velkou Britanií. Tomuto postupu nejenže nebylo zabráněno vládou Vaší Excelence, nýbrž byl podporován spolky s touto vládou úzce spojenými. Vaše Excelence byla před měsícem varována před následky, kdyby nezabránila projevům, obzvláště pokud se týkají Súdánu. Nejenže je nepřekazila, nýbrž dovolila, aby byl generální guvernér Súdánu zavražděn, a tím dokázala, že je neschopna chrániti cizí životy nebo že jich chrániti nechce. Vláda Jeho Veličenstva tudíž požaduje, aby egyptská vláda:

1. podala obšírnou omluvu zločinu;

2. dala pátrati po jeho původci s největším důrazem, nedbajíc osob, a zaslouženému trestu vydala zločince, ať jsou kdokoliv a jakkoliv staří;

3. zakázala a od nynějška přísně potlačovala všechny lidové projevy;

4. složila vládě Jeho Veličenstva ihned pokutu 500.000 £;

5. do 24 hodin odvolala ze Súdánu všechny egyptské důstojníky a egyptské jednotky egyptské armády se změnami, které později nastanou;

6. oznámila příslušnému odboru, že vláda súdánská zvýší v Džezíre zavlažovanou plochu ze 300.000 feddánů na výměru, jaké bude potřebí;

7. vzdala se jakéhokoliv odporu proti přáním vlády Jeho Veličenstva, týkajícím se ochrany cizích zájmů v Egyptě.

Kdyby tyto požadavky nebyly ihned splněny, zařídí vláda Jeho Veličenstva vše vhodné, aby sama chránila své zájmy v Egyptě a Súdánu.

V druhém listu vláda Jeho britského Veličenstva požaduje:

1. Jakmile budou egyptští důstojníci a egyptské jednotky egyptské armády odvoláni, súdánské jednotky egyptské armády budou proměněny v súdánskou obranu, která bude poslušna jedině súdánské vlády pod nejvyšším velením generálního guvernéra, jehož jménem budou udělovány všechny hodnosti.

2. Práva a podmínky služby, kázně a odstupu cizích úředníků, dosud sloužících egyptské vládě, jakož i peněžní podmínky výslužného cizích úředníků, opustivších službu, budou znova prohlédnuty v souhlase s přáním vlády Jeho Veličenstva.

3. Pokud se obě vlády nedomluví o ochraně cizích zájmů v Egyptě, je egyptská vláda povinna podržeti finanční a soudní poradce a zachovati jejich vliv a výsady, jak bylo navrženo při zrušení protektorátu. Podobně má egyptská vláda dbáti stavu a dosavadních práv evropského odboru ministerstva vnitra a s patřičným důrazem prováděti vše, co ředitel evropského odboru navrhne.

Když maršál Allenby oba listy přečetl, pohodil je na stůl a bez pozdravu odešel.

Jednaje s Mrem MacDonaldem, žádal Saad paša, aby byla hodnost vysokého komisaře britského zrušena, poněvadž odporuje nezávislosti, a aby měl zástupce Velké Britanie táž práva jako zástupcové ostatních států. Mr. MacDonald se o tomto požadavku ve svém White Paper nezmínil, což mu Saad po svém návratu do Alexandrie zřejmě vytkl. Po názoru Saadově měl vysoký komisař maršál Allenby odevzdati oba listy nikoliv ministerskému předsedovi vlády egyptské, nýbrž ministru zahraničních věcí; proto mu neodevzdal odpovědi své vlády sám, nýbrž mu ji poslal v neděli odpoledne po ministru zahraničních věcí. Upozorňuje v ní na bolest, ba hrůzu, jakou pocítila egyptská vláda s národem, když se roznesla zpráva o zlořečené vraždě. Odmítá naprosto odpovědnost za zločin spáchaný od zločinců, které celý národ jednomyslně odsuzuje, a poznamenává, že byl skutek vykonán za okolností, které se nedaly ani předvídati ani zameziti. Dále praví:

„Egyptská vláda nemůže připustiti, jak britský list tvrdí, že by tento zločin byl přirozeným výsledkem politického postupu, jemuž nebylo od egyptské vlády zabráněno a jenž byl posilován spolky, stýkajícími se úzce s ní. Egyptská vláda se vždy dovolávala zákonných a pokojných prostředků na obranu práv země a neměla nikdy styku se spolky ochotnými k násilí. Povinností vlády bylo pronásledovati vinníky. To se stalo a dosažené výsledky slibují, že zločinci neuniknou spravedlivému trestu. Na důkaz, že národ vážně lituje zločinu a že chce splniti požadavek vlády Jeho britského Veličenstva, je egyptská vláda ochotna podati omluvu a zaplatiti 500.000 £. Podobně je ochotna potlačiti všemi zákonnými prostředky lidové projevy, protivící se obecnému pořádku, a bude-li třeba, vyžádá si k tomu plnou moc od parlamentu.“

O nové úpravě věcí súdánských vláda egyptská poznamenává, že by to byla nejen změna dosavadního stavu, jenž měl býti podle vyjádření britské vlády uchován, ale že by to bylo v naprostém rozporu s ústavou, podle níž je egyptský král nejvyšším velitelem armády a jen on jmenuje a propouští důstojníky. Uznati zvýšení zavodněné plochy v Džezíre že je předčasné a mimoto že sama britská vláda prohlásila, že tato věc má býti upravena společnou dohodou, aby byla zajištěna životní podmínka egyptského zemědělství. Egyptská vláda připomíná britské, že stav cizinců je upraven zákonem a diplomatickým dorozuměním a že nemůže býti změněn bez dotazu parlamentu. Mimoto že list britský neurčuje změn, které by měly býti zavedeny, takže vláda egyptská nemůže dáti patřičné odpovědi. Pokud jde obecně o ochranu cizích zájmů, připomíná vláda egyptská, že vždy jevila největší ochotu, souhlasící se zásadou nezávislosti, a že nedostala jediné stížnosti od některého jiného státu. Odpověď končí poukazem, že si vláda egyptská nejupřímněji přeje míti s vládou britskou nejlepší styky, pokud tomu jen dovolují práva egyptská.

Půl druhé hodiny potom odpověděl lord Allenby Saadovi pašovi Zaglúlovi: „Poněvadž egyptská vláda nechce splniti požadavek pátý a šestý, bylo nařízeno vládě súdánské, aby odvolala ze Súdánu všechny egyptské důstojníky a egyptské jednotky egyptské armády, a bylo jí oznámeno, že může zavodňovati v Džezíre plochu jakékoliv výměry. Vaše Excelence pozná v patřičné době, co zařídí vláda Jeho Veličenstva na ochranu cizích zájmů v Egyptě, o nichž jednal čl. 7., Vámi odmítnutý. Poněvadž egyptská vláda přijímá požadavek článku 4., žádá vláda Jeho Veličenstva, aby mně bylo odevzdáno půl milionu liber zítra před polednem.“

Sněmovna poslanců schválila 24. listopadu všemi hlasy prohlášení, v němž praví, že všichni lnou jednomyslně k úplné nezávislosti Egypta a Súdánu, kteréžto země tvoří jedinou a nerozdílnou vlast. Ačkoliv zločin, spáchaný na siru Lee Stackovi byl celým národem odsouzen, přece že ho užila britská vláda, aby donutila nevinný národ, spoléhající se jedině na sílu svého práva a spravedlnost své věci, aby uznal její imperialistické tužby. Britský postup že je zřejmým útokem na nezávislost Egypta, ruší jeho ústavu, ohrožuje jeho hospodářský a zemědělský život. Proto zasílá egyptská sněmovna svůj odpor všem parlamentům a žádá Společnost národů, aby zakročila na obranu práv nevinného národa, lpějícího na svých posvátných, nezadatelných právech na život a svobodu, jenž nežádá nic než nezávislost.

Prohlášení z 24. listopadu bylo posledním činem parlamentu. Došla zpráva, že britské vojsko obsadilo alexandrinskou celnici, Saad se poděkoval, parlament byl nazítří na měsíc odročen a utvořením nového kabinetu byl pověřen dvorní miláček Ahmed paša Ziuar, jenž byl za války guvernérem v Alexandrii a byl u Angličanů velice oblíben.

„Skláněje se pod nutností a puzen touhou zachovati mír a dobrou vůli," píše Ziuar lordu Allenbymu 30. listopadu a projevuje úplný souhlas se všemi britskými podmínkami. Čelní mužové, poslanci a senátoři byli zatýkáni, nepohodlné listy zakazovány, úředníci propouštěni a zaváděna strohá vojenská vláda, třebas válečné právo prohlášeno nebylo. Zraky všech utištěných se obracely k radě Společnosti národů.

Chtějíc napomoci pokojnému řešení mezinárodních třenic, rozhodla se Společnost národů 2. října 1924, že otevře protokol k podpisu všem státům, které si přejí pokojného rozřešení svých sporů. Poněvadž byl Egypt prohlášen za stát nezávislý

a svrchovaný, mohl i on protokol podepsati a svůj spor s Anglií radě Společnosti národů předložiti. Tomu bylo zabráněno listem Foreign Office, datovaným 19. listopadu, jejž dostal generální sekretář Společnosti národů 4. prosince 1924. Britský státní sekretář pro zahraniční záležitosti připomíná, že protektorát nad Egyptem tam byl ukončen prohlášením z 28. února 1922 a že si vláda Jeho britského Veličenstva výslovně vyhradila určité věci. Vlády ostatních států že byly o tom uvědomeny a jim připomenuto: „Prospěch a celistvost Egypta jsou potřebné k míru a bezpečnosti britského imperia, jež bude tudíž vždycky trvati na zvláštních stycích s Egyptem, dávno uznaných od ostatních zemí, jako na zvláštním zájmu britském.“ List končí vyjádřením, že vláda Jeho britského Veličenstva nemůže připustiti, aby protokol, třebas podepsán Egyptem, umožnil egyptské vládě dovolávati se prostřednictví Společnosti národů při úpravě věcí naprosto vyhrazených vládě britské.

Mustafa Nahhás paša, bývalý ministr dopravy a generální sekretář egyptské delegace, zaslal všem parlamentům a radě Společnosti národů odpor proti postupu britskému, v němž stojí: „Dnes užívá vzdělaná vláda v Egyptě ozbrojené moci, aby v dvacátém století pokořila vzdělaný národ, jehož jediným zločinem je, že lpí na svých svatých svobodách a na svých přirozených právech, které mu byly vzaty. Žádného národa se spáchaná vražda nedotkla jako egyptského. Dal jednomyslně najevo hlubokou lítost a odsoudil ohavný zločin. Nejenže zaplatil nemírnou pokutu, ale byl ochoten, ač nevinen, se úředně omluviti. Splnil svědomitě svou povinnost, pátraje bedlivě po zločincích. Vždyť podobné zločiny se dějí ve všech zemích, i v těch, které jsou nejlépe spravovány. V Londýně samém byl zavražděn polní maršálek Wilson, ačkoliv byla vláda upozorněna na nebezpečí, hro-

zící jeho životu — a přece nikdo neřekl, že vláda, spravující Velkou Britanii, je tím vydána posměchu vzdělaných národů, a nikdo neřekl, že je Velká Britanie neschopna sama sebe spravovati. Nynější britská vláda však, využívajíc vraždy, pokořuje Egypt a chce uskutečniti před celým světem své imperialistické záměry. Vyhání egyptské vojsko ze Súdánu, zmocňuje se vody Nilu, obětujíc zájmům britských bavlnářských společností bytí celého národa, a obsazuje naši celnici. Aniž se zardívá, trhá ústavu země a obnovuje v Egyptě válečný stav britský, třebas toho slova neužívá. Její vojáci ruší práva příbytku, zatýkají nejčelnější osoby, poslance a jiné. Předstírá, že život a majetek cizinců je v nebezpečí, a přece dobře ví, že Egypt je nejpohostinější zemí a že se nejvíce stará o zájmy cizinců. Imperialisté britští se bojí prostřednictví Společnosti národů, která jistě byla zřízena, aby napomáhala k míru."

Provolání zůstalo bez odezvy, bez úspěchu. Rada Společnosti národů se věcmi egyptskými zabývati nemohla, ostatní parlamenty měly vlastních starostí víc než dosti a parlament egyptský byl odročen. Čelní poslanci a senátoři žádali krále, aby jej svolal, aby hájil ústavu a práva Egypta, král však nejenže se neodvážil vyhověti, nýbrž 23. prosince podepsal výnos, jímž byl parlament rozpuštěn a nařízeny nové volby.

DVŮR A RESIDENCE PROTI UAFDU A ÚSTAVĚ

Veškerá péče vlády Ziuara paši byla na povel ze dvora a z residence věnována zlomení vlivu egyptské delegace a jejího vůdce Saada. Nejvíce se o to zasazoval Ismaíl Sidki paša, ministr vnitra. Muž nadaný a vzdělaný, přidružil se koncem r. 1918 k Saadovi a byl s ním odvezen na Maltu. Vida, že by vedle něho nevynikl, hledal spojení s dvorem, aniž opomíjel návštěv v residenci. Rozkazy britského od-

borníka ve svém ministerstvu plnil svědomitě, poněvadž ho zbavovaly lidí, na které žárlil. Všichni úředníci, o nichž bylo známo, že jsou členy delegace, byli propuštěni a nahrazeni jejími odpůrci. Bylo to snadné; vždyť byla egyptská delegace obviněna z nepřátelského postupu proti cizincům a svalována na ni vina z vraždy sira Lee Stacka. Očista se prováděla od úřadu k úřadu, od hlavního města každé provincie až do poslední vesnice. Britský odborník k sobě povolal všechny nové správce provincií a sdělil s nimi, že jsou jemu odpovědni za blaho cizinců a on že je potrestá, kdyby jejich podřízení úřadové a starostové vesnic se proti cizincům provinili. Podobně se chovali britští odborní rádcové v ministerstvu financí, spravedlnosti a školství. Nejen žáci, nýbrž i profesoři a ředitelé jednotlivých ústavů byli stíháni a trestáni za každý projev na prospěch egyptské delegace a Saada paši.

Proti egyptské delegaci byl namířen způsob, jakým se měly po přání dvora a Sidkiho prováděti volby. Saad ostře posuzoval, že se volilo druhotně, poněvadž se tím dávala úřadům moc, svobodné rozhodnutí jednotlivých voličů omezovati, i bylo jeho snahou, aby svobodu voleb zajistil, což se stalo zákonem z 29. července 1924. Byly ustanoveny volby přímé, zrušena povinnost, že musí míti kandidát ve volebním okrese volební právo, a zdůrazněn požadavek, aby každý poslanec uměl dobře čísti a psáti. Ziuar paša zamítl konati volby podle tohoto zákona udávaje, že by bylo třeba sestavovati nové volební listiny, čímž by se volby velice oddálily. Nařídil, aby bylo užito volebního zákona z 30. dubna 1923, určujícího volby druhotné. Ale ani tohoto zákona nemělo býti dbáno úplně. Podle něho trvá volební právo druhotných voličů po pět let, směli tudíž dotud určovati nové poslance. Vláda Ziuarova věděla, že jsou bezmála všichni stoupenci uafdu, proto rozkázala, aby byli druhotní voliči znovu vybráni a

noví aby určili poslance. Tím byla dána starostům a správcům okresů možnost, aby dohlédali, kdo má právo býti voličem prvotním, kdo druhotným a jakým způsobem tohoto svého práva užívá. Aby denní listy do voleb nezasahovaly, byla výnosem ze 7. ledna svoboda tisku omezena a tresty pohroženo nejen pisatelům závadných článků, nýbrž i vydavatelům a tiskařům.

Mnohým čelným egyptským mužům, kteří se politikou nezabývali, přece však blaho vlasti a snad ještě více vlastní měli na starosti, se zdálo, že Saad paša Zaglúl s egyptskou delegací toto blaho vážně ohrožuje trvaje v boji s odpůrcem nekonečně silnějším. Poukazovali, a to právem, že se v posledních dvou desítiletích ztratilo mnoho síly a času půtkami politickými, které prospěchu nepřinesly, místo aby se věnovala veškerá péče obecnému školství, orbě, domácímu průmyslu a obchodu. Soudili, že je na čase, aby založili stranu novou, která by sjednotila všechny, kdož podobně smýšlejí, a neupouštějíc od požadavku úplné nezávislosti Egypta a Súdánu přece se především zabývala věcmi vnitřními, aby se mohl národ kulturně a hmotně zesílený s větším úspěchem domáhati úplné svobody. Tyto myšlenky byly živě podporovány z králova okolí.

Fuád I. neměl v lásce ani Saada pašu ani egyptskou delegaci. Obecně se o králi říkalo, že s národem necítí a dává přednost cizincům, obzvláště Italům. Rozumí Egypťanům, chápe však též vlastní těžké, ba nebezpečné postavení a nechce, ba nemůže je ztížiti, kdyby se úplně za národní požadavky postavil. Toufík paša Nesím, jenž opustiv místo ředitele kabinetní kanceláře, stal se koncem r. 1922 ministerským předsedou, a houževnatě háje práva Egypta na Súdán, ustoupil nátlaku vysokého komisaře teprv tehdy, když pohrozil ultimatem, hleděl sblížiti krále se Saadem a delegací. V tom

po nějakou dobu pokračoval Hasan Našát paša, jenž byl po Nesímově odchodu pověřen správou kabinetní kanceláře, takže král, třebas s nechutí, přece jen potvrdil Saada za ministerského předsedu.

DVORNÍ STRANA ITTIHÁD

Ostrý postup britské vlády proti Saadovi a delegaci přiměl krále, aby se od nich odvrátil, a zase to byl Hasan Našát paša, jenž hledal nové východisko. Domníval se, že je našel ve skupině mužů z králova okolí, hlásajících potřebu nové jednotné strany. Založili ji 10. ledna 1925 a nazvali svou stranu jednota, ittihád. Účel má týž jako delegace nebo strana ústavně liberální, jenže se více stará o vnitřní opravy, úpravu obecného i středního školství, universitu, učební osnovu na Azharu, služební řád pro úředníky a podpírá trůn. Za předsedu si zvolila Jahju pašu Ibráhíma. Pokud byl v čele vlády, vytkl mu Saad, že se nikdy politikou nezabýval, a co v ní začal, to že zkazil. Pro stranu založil Jahja s pomocí královou deník, kterému dali rovněž jméno Ittihád.

Ústavní liberálové těžce nesli vznik nové strany, ale nemohli se jí protiviti vědouce, že jejich vznikla za podobných okolností, třebas popud nevycházel z kabinetní kanceláře, nýbrž z residence vysokého komisaře. Vnesla sice nové stranické boje do Egypta, avšak vlastního účelu nedosáhla, jak ukázaly prvé volby do ústavního parlamentu. Proto přízeň vysokého komisaře ochabla a ústavní liberálové byli odkázáni sami na sebe. Malá částka jich přešla k nové straně ittihád, většina pak se rozhodla, že se s ní spojí, aby společným nátlakem při nastávajících volbách uafd roztříštili. I čtvrtá, nejstarší, ale poměrně nejslabší strana vlastenecká šla do voleb ve znamení boje s egyptskou delegací.

Úřady dostaly rozkaz, aby klidně přihlížely k postupu

stran vlastenecké a ústavně liberální, kandidáty ittihádu však aby vší silou podporovaly. Tím se stalo, že se mnoho kandidátů přidalo k straně nové, jež se kojila nadějí, že nabude většiny. Totéž si přál i vysoký komisař, proto přiměl ústavní liberály, aby vstoupili do kabinetu Ziuarova, což oni také 16. března učinili. Vysoký komisař se domníval, že se sjednocením ústavních liberálů s dvorní stranou dají strhnouti mnozí nerozhodní poslanci a dopomohou koaliční vládě k většině, která by projevila souhlas s anglickým postupem od 24. listopadu 1924. Zmýlil se vysoký komisař a zmýlil se dvůr.

Dopoledne 23. března 1925 otevřel král Fuád I. druhý egyptský parlament. Při volbě presidenta dostal Saad 125 hlasů, vládní kandidát jen 85; proto byl parlament téhož dne rozpuštěn a nové volby vypsány na 23. května.

Po měsíci podali 303 právní zástupci egyptští králi pamětní spis, v němž ukazovali, jak hrubě porušuje vláda ústavu, a žádali krále, aby jako její nejvyšší ochránce zakročil. Pamětní spis zůstal bez úspěchu, poněvadž Fuád ústavě nepřál a proti vůli vysokého komisaře jednati nemohl.

NÁRODNÍ SJEDNOCENÍ NA ZÁCHRANU ÚSTAVY

Výsledek posledních voleb vzal vysokému komisaři lordu Allenbymu zbytek chuti spravovati Egypt. Vlastní cestou se ubírati nesměl a cesta, kterou mu vlády londýnské předpisovaly, nevedla k cíli. Trval na tom, aby byl svého úřadu zproštěn, a bylo mu vyhověno. Jeho odchodem ztratili ústavní liberálové poslední naději na podporu, obzvláště když angličtí odborní rádcové a ředitelé v ministerstvech zjevně nadržovali straně ittihád, jejíž členové slepě plnili je-

jich vůli, kdežto ústavní liberálové se přece jen často vzpírali. Nastaly třenice mezi liberály a ittihádem nejen ve spolcích, nýbrž i v ministerstvu. Ziuar paša připravoval po vůli královĕ nový druhotný volební zákon, jímž měl býti k prvotní volbě oprávněn teprv třicetiletý státní občan, kdežto kdo chtěl voliti a měl teprv 25 let, byl povinen předložiti rozličné doklady. I jiným způsobem mělo býti volební právo značně omezeno a úřadům dána veliká moc, aby zasahovaly. Ústavní liberálové si přáli nové úpravy volebního zákona, ale tak daleko jíti nemínili, proto se ve volební komisi vzpírali. Těžce nesli, že dvorní strana vykazuje jejich stoupence z důležitých míst a dává je svým lidem.

Velice pobouřil liberální venkovské spolky výnos z 9. července 1925, jímž byl zesílen dozor na denní tisk. Obviňovaly své zástupce v ministerstvu, že dali vládě, podléhající ittihádu, zbraň, aby potírala jejich listy a nadržovala svým, a přece liberální ministři projevili souhlas s censurou, jen aby zachovali koalici. Spor se přiostřoval a 1. září již bylo patrné, že všichni liberální ministři z vlády vystoupí. Dvorní strana udávala za důvod, že liberální ministr spravedlnosti nechtěl zbaviti soudcovského místa šejcha Abdarrázeka, jenž byl sborem ulemů čili vykladačů zákona pro kacířské názory odsouzen a své hodnosti jako álem, vykladač zákona, zbaven. Činila to, aby získala klerikální muslimy, vědouc, že vlastním důvodem odchodu liberálních ministrů byla úplná nedůvěra, kterou měli po svých zkušenostech v poctivost postupu vlády Ziuara paši a jeho dvorní strany.

Ústavní liberálové konali 8. září 1925 valnou hromadu, v níž porokovavše o politickém stavu projevili důvěru svému předsedovi Azízu pašovi Fahmimu, jenž se krátce předtím vzdal svého místa jako ministr spravedlnosti, i jeho druhům, bývalým ministrům, a dali jim plnou moc, aby řídili další

postup strany. Spolu vyzvali všechny místní spolky, aby pořádaly schůze a dožadovaly se ústavní vlády. Tím dali znamení k nové politické činnosti. Jejich příklad následovala strana vlastenecká i delegace. To chtěla zameziti vláda Ziuarova zákonem z 27. října, jímž měla býti činnost politických stran ochromena a každý jejich člen vydán pronásledování a trestu, ale nepodařilo se jí to. Třebas jednala po vůli krále a britských odborníků a spoléhala na jejich ochranu, byla přece jen s hloučkem svých stoupenců slabá proti veřejnému mínění egyptského lidu, jenž nutil strany, aby se sjednotily a ústavu a tím jeho svobodu zachránily.

Tou dobou, 20. října, přijel do Egypta sir George Lloyd, později lord Lloyd, jako nový britský vysoký komisař. Imperialista rázu Curzonova, barevnými opovrhoval, jak ukázal za svého úřadování v Indii, a byl přesvědčen, že Egypťany naučí povolnosti, podaří-li se mu je rozštěpiti. Nerad viděl, že se dvůr míchá do politiky, proto považoval za svou povinnost, aby dvorní stranu zeslabil a krále přivedl na cestu do své residence.

Se souhlasem lorda Lloyda byl 13. listopadu zahájen tichý, avšak veřejný boj proti dosavadnímu způsobu správy. Egyptská delegace chtěla toho dne oslavovati památku na 13. listopad 1918, kdy podal její výkonný výbor se Saadem pašou v čele britskému residentu žádost, aby byla Egyptu vrácena svoboda. Na podkladě svých výnosů dala vláda obsaditi místnosti delegace. Mnoho jejích členů, mezi nimi i poslanci a senátoři, bylo poraněno, ale přece se do svého domu dostali a Saad proslovil velkou řeč, první ode dne, kdy se vzdal úřadu. Ukázal na vývoj věcí od konce r. 1918 a projevil naději, že se národ zakrátko vymaní z cizích osidel a bude opět jednotně postupovati na cestě k svobodě. Nepravil to bez důvodu. Znal úmluvy mezi zástupci stran vlastenecké, libe-

rální a egyptské delegace a věděl, že se skončí s úspěchem. Jednotlivé strany konaly 19. a 20. listopadu poslední soukromé porady, v nichž se jednomyslně usnesly postupovati společně, a 21. listopadu se sešlo 180 poslanců a senátorů, aby projevili odpor proti vládě a zahájili činnost ústavní. Vláda věděla o schůzi. Radila se s britskými odbornými rádci, zakázala ji, hrozila tresty a dala obsaditi vojskem a policií nejen parlament, nýbrž i celé okolí. Poslanci a senátoři se pokojně scházeli a sjížděli do hotelu Continental Savoy, kde v souhlase s ústavou zahájili parlament. Za presidenta zvolili Saada a za oba místopředsedy po členu strany liberální a vlastenecké. Saad, děkuje za důvěru, pravil:

„Jsem zde jako zástupce ústavy, nikoliv jako zástupce strany. Jsem šťasten, že jsme se sjednotili k společné práci na ochranu ústavy. Vždyť jsme všichni služebníky vlasti a povinni vzájemně se podporovati, abychom jí prospěli. Kdo by to nečinil, byl by zrádcem této země. Je potřebí, aby každý z nás přisahal, že nedovolí, aby se ústava stala hříčkou v rukou násilníků, a že se podvolí jakékoliv oběti, jen aby ji zachránil. Proto přisahám všemohoucímu Bohu, že jsem ochoten za ústavu obětovati život a majetek. Přisahej každý z vás podobně."

Každý z přítomných opakoval tuto přísahu. Muhammad paša Mahmúd, místopředseda ústavních liberálů, poznamenal ve své řeči: „Sešli jsme se, abychom chránili ústavu stůj co stůj. Ústava nemůže býti chráněna bez svornosti. Na znamení svornosti jsme všichni přisahali týmž způsobem, jako náš president." Potom přistoupil k Saadovi a podal mu ruku řka: „Jménem ústavních liberálů a jménem vlastním podávám ruku Tobě, Saade."

Abdalhamíd bej Saíd, člen výboru strany vlastenecké a druhý místopředseda, sliboval jménem svých přátel, že bude bojovati, aby byla ústava zajištěna.

Na konec schůze poslal Saad jako president sněmovny poslanců telegram správci kabinetní kanceláře, aby jej uvědomil, že se schůze konala v souhlase s čl. 96. ústavy. Připojil prosbu, aby výsledek sdělil s králem. V prohlášení k národu poukázali poslanci, že parlament nemůže býti dvakrát rozpuštěn z téhož důvodu.

Radost nad svorným postupem politických stran byla v Egyptě obecná a čelní mužové, kteří se 21. listopadu schůze neúčastnili, zasílali Saadovi projevy souhlasu a slibovali veškerou podporu na ochranu ústavy. Členové strany ittihád valem odpadali. Ziuar paša konal poradu za poradou s britskými odborníky, hledaje cestu, po které by z potíží vyvázl. Rozhodl se vypsati volby podle nového volebního zákona, domnívaje se, že se přece jen podaří vynutiti volbu když ne většiny, tož aspoň silné menšiny poslanců vládních a tím zeslabiti delegaci a Saada. Nový volební zákon a nové volby byly vyhlášeny 8. prosince 1925. Politické strany se ozvaly proti zákonu, prohlásily, že se voleb neúčastní, a vybízely stoupence, aby zákon, kde mohou, potírali. Vláda Ziuarova poznala, jak málo se může spoléhati na úředníky a starosty, které po přání ředitele evropského odboru v ministerstvu vnitra jmenovala. Nechtěli sestavovati volební listiny vzdorujíce pokutám i vězení.

DVŮR OBRACÍ

Obecný odpor, jevící se proti straně ittihád, podporující vládu Ziuara paši, nutil Hasana Našáta, správce kabinetní kanceláře a vlastního původce a duševního vůdce ittihádu, aby obrátil a vážností svého pána neotřásl. Byl podporován členy vládnoucího rodu, kteří již 24. listopadu krále upozornili na nebezpečí, jaké mu hrozí, kdyby svým vlivem chránil postup vlády Ziuarovy a strany ittihád. Našát hledal nové

styky s egyptskou delegací, ba se samým Saadem. Saad tomu byl rád a prohlásil za lživé všechny zprávy, jako by se svými stoupenci usiloval o republiku. Dodal, že je jeho snahou chrániti ústavu a ústava že přece uznává dědičnou monarchii.

Styky kabinetní kanceláře a tudíž okolí králova se Saadem popudily lorda Lloyda, jenž ve shodě se Ziuarem 10. prosince vymohl, aby byl Hasan Našát paša svého úřadu v kabinetní kanceláři zbaven a poslán do ciziny. Král vyhověl, Našáta pašu však vyznamenal a ustanovil ho vyslancem. Toufíka pašu Nesíma, přítele Saadova, jmenoval správcem své kanceláře, čímž dal najevo, že se znovu přikloňuje k pravým zástupcům lidu.

Členové národní koalice hledali rovněž cestu ke králi jako ochránci ústavy. Byla zatarasena jednomyslným prohlášením koalice, že byl parlament králem nepravně rozpuštěn, jakož i novým volebním zákonem. Rozvážní mužové uznali, že je potřebí ústupků u koalice i u krále, a navrhli, aby koalice uznala rozpuštění parlamentu za oprávněné, král pak aby vypsal volby podle zákona z 24. července 1924. O návrhu rokovali senátoři 8. února 1926 a doporučili koalici, aby jej přijala. Dvůr se zalekl a vláda, dověděvši se o návrhu senátorů, oznámila 18. února, že dá provésti volby po zákonu z r. 1924. Vyrazila koalici zbraň, která měla býti naostřena na národním sjezdu, svolaném do Káhiry na 19. února. Účastnilo se ho 91 senátorů, 192 poslanců z parlamentu druhého, 65 z prvého a přes 750 zástupců lidu. Účelem sjezdu bylo upraviti obecné projevy na ochranu ústavy proti volbám vůbec a proti volbám konaným podle nového volebního zákona zvlášť. Návrh senátorů, aby bylo poslední rozpuštění parlamentu uznáno zákonným, otvíral cestu k novým volbám, i nemohla se jim koalice protiviti, obzvláště

když vláda oznámila, že je dá konati po zákonu vypracovaném vládou Saadovou a schváleném prvním parlamentem. Sjezdu nezbylo než porokovati o smírném návrhu senátu a buď jej odmítnouti nebo jej přijmouti a jíti do voleb, pakli je král vypíše podle zákona z r. 1924. Sjezd se usnesl obrovskou většinou, že smírný návrh senátu přijímá, a zvolil patnáctičlenný výbor, jenž měl dbáti věcí egyptských, až by se správy ujala vláda ústavní. Jednomyslnost, která se jevila na národním sjezdu, pohnula vysokého komisaře, že projevil souhlas, aby se nové volby konaly 22. května 1926 po zákonu příznivém koalici. Strany koaliční se nepotíraly, i bylo zvoleno 142 členů uafdu, 28 liberálních, 5 vlastenců, 18 nezávislých a 7 dvorních. Nezávislí se zakrátko přidali k uafdu, jehož povinností tudíž bylo utvořiti vládu. Kdo se měl státi ministerským předsedou? To byl oříšek, který dal vysokému komisaři hodně práce, než jej rozluštil.

LORD LLOYD

Vysoký komisař lord Lloyd, syn bohatého peněžníka, měl v Egyptě úplnou volnost. Jako konservativní poslanec byl jmenován nástupcem lorda Allenbyho, poněvadž se konservativní vládě Baldwinově zamlouval způsob, jakým si počínal v Bombayi, kde byl od r. 1918 po pět let guvernérem. Indický místokrál s ním spokojen nebyl. Jeho strohý postup proti vlastencům indickým působil indické vládě velké potíže, a sir George Lloyd si říci nedal a místokrále nedbal. Před odchodem do Egypta vykládal, že tam obnoví politiku lorda Cromera, neuváživ přirozeného vývoje a živelné touhy po nezávislosti, rozpoutané světovou válkou.

V Egyptě si lord Lloyd přisvojoval práva, jakých žádný z jeho předchůdců neužíval. Králi neodevzdal pověřovacích listin a při každé příležitosti mu hleděl ukázati, že je vyšší.

Všude se domáhal prvého místa a schválně přijížďíval později, jen aby krále nevítal. Pro jeho vůz bylo vyhrazeno místo hned vedle králova. Ulicemi jezdil s doprovodem jako král. Vstupoval do čekárny, určené pouze pro krále, a vláda egyptská pro něho vypravovala zvláštní vlaky. Přál si, aby ho ostatní diplomatičtí zástupcové vítali, a jeho sedadlo bylo umístěno před jejich řadou.

Lord Lloyd osobně neuznával prohlášení z 28. února 1922. Jeho snahou bylo utvořiti z Egypta kolonii a spravovati ji, jako spravoval Bombay. Provincie egyptské si prohlížel jako svrchovaný vládce. Nikdy se nedal poučiti, svůj názor měl za neomylný, a když se Egypťané jen trochu vzpírali, dovolával se válečných lodí britských a vojenského postupu.

Britská obec egyptská měla v lordu Lloydovi největšího ochránce a podporovatele. Jak sám pravil, šel do Egypta, aby odbyt britských výrobků nejen uchoval, nýbrž jej i rozšířil. Rozšíření hleděl dosáhnouti udušením národního hnutí a utvrzením pokoje a pořádku, aby měl egyptský člověk větší chuť kupovati. Pokoj a pořádek byl úplný. Vojenská vláda Ziuara paši jej zajistila a vlastenci neměli chuti kouti proti sobě zbraně. Nikdo nemukl, nikdo se lordu Lloydovi neopřel, třebas hrozbami a válečným loďstvem hodně a často vyzýval. Vládě parlamentní nepřál, avšak nemoha ji hned zvrátiti, aby nezesílil moc dvora, činil jí nástrahy, aby se sama učinila nemožnou.

Indemnity Act zajistil britským úředníkům bohaté odstupné a výslužné. Bylo odhadnuto původně na tři miliony £E, lord Lloyd je však zvýšil na deset milionů £E. Britští úředníci přijali odstupné, mnohý až 8.000 £E, a lord Lloyd vynutil, že byli ve službě ponecháni. Vždyť bylo jeho úkolem rozmnožiti počet britských lidí ve službách egyptských, třebas to bylo v rozporu s ujednáním. Angličtinu zaváděl na

úkor francouzštiny a arabštiny. Britské zájmy měly býti v Egyptě první.

Král Fuád zakusil od lorda Lloyda nejedno příkoří, avšak nikdy nedal najevo nelibost ze strachu, aby neotřásl trůnem. Hleděl i s vládou Ziuarovou vyhověti každému přání vysokého komisaře. Král měl velmi bystrého důvěrníka Hasana Našáta pašu, jenž vše řídil a spravoval. Jemu se kladlo za vinu, že byla ústava zastavena a že má býti obnovena samovláda, nenáviděli ho proto po celé zemi. Lord Lloyd na něho žárlil, avšak nezakročil, pokud se politické strany nespojily a proti dvoru nepostavily. Tehdy opustil vládu Ziuarovu i krále, vymohl, aby byl Hasan Našát paša propuštěn a nařídil, aby se volby konaly podle volebního řádu koalici příznivého. Koalice měla v lordu Lloydovi viděti záštitu proti králi a měla se podříditi jeho vůli, nechtěla-li ztratiti poslední oporu ústavní vlády. Nepohodne-li se vysoký komisař s novým parlamentem, bude míti volnou cestu k vládě silné ruky, k zneplatnění prohlášení z roku 1922, z Egypta bude snadno kolonie. Jenže se plány lorda Lloyda hodně hatily.

VLÁDA KOALIČNÍ

Konservativní vláda Baldwinova obvinila vládu Saadovu z účasti na vraždě sira Lee Stacka. Britská policie v Egyptě si dala velkou práci, aby účast dokázala. Někteří přední členové uafdu byli zatčeni a postaveni před apelační soud, jemuž předsedal rozený Angličan. Soud postupoval v úplném souhlase s přáním residence, a přece vynesl 25. května rozsudek osvobozující. Ani egyptské delegaci, ba ani žádnému vynikajícímu členu nemohl britský státní návladní dokázati nejmenší vinu na vraždě generálního guvernéra súdánského; vláda britská se tudíž ukvapila, když vládu egyptskou na-

řkla. Radost uafdu neznala mezí, jaký div, že se domáhali, aby se jejich vůdce Saad ujal vlády a vrátil se s jasnou tváří do předsednického paláce, z něhož byl s hanbou vypuzen.

Lord Lloyd věda, že král na Saada žárlí, byl ochoten ho uznati ministerským předsedou, avšak s podmínkou, že projeví jménem uafdu souhlas s prohlášením z 28. února 1922. Kdyby byl Saad vyhověl, byl by otřásl uafdem a zavinil zánik této jediné politické strany. Saad odmítl a uafd konal projevy v jeho prospěch. Vysoký komisař se nezalekl. Povolal válečné lodi britské do Alexandrie a hrozil vojenskou vládou. Saad, nechtěje býti příčinou rozpuštění mladého parlamentu, ustoupil nutnosti a 30. května navrhl, aby novou vládu utvořil Adli paša Jeken, předseda ústavních liberálů, s nímž se byl smířil. Teprve potom velel lord Lloyd, aby se Ziuar vzdal. Vřele mu děkoval za služby, prokázané Velké Britanii, a vláda londýnská mu blahopřála k dosaženým úspěchům. A přece vládl Ziuar proti ústavě.

Adli paša znal potíže, jaké mu bude překonati, ale ujal se těžkého úkolu, jen aby prospěl vlasti. Cíl měl týž jako Saad, jenomže se k němu ubíral cestou jinou. Vlády se ujal 7. června 1926. Za pomocníky si vybral nejlepší muže ze strany liberální a z uafdu. Ministerstvo zahraničních věci dostal osvědčený Abdalchálek Saruat paša, kdežto snaživý Muhammad Mahmúd paša spravoval ministerstvo veřejné dopravy. Vláda Adliho byla silná, poněvadž zosobňovala národní sjednocenost. Saad byl zvolen za předsedu parlamentu, jejž vedl rozumně, protože umírněně. Adlimu radil, a Adli sám nepodnikl nic bez jeho vědomí.

SRÁŽKY S VYSOKÝM KOMISAŘEM

Král ubezpečoval v trůnní řeči, že vláda bude usilovati, aby vybudovala vzájemnou důvěru mezi Velkou Britanií a

Egyptem a připravila ovzduší úplného porozumění, ve kterém by Egypt užíval všech výhod skutečné nezávislosti. Britský postup v Súdánu že nemůže ohroziti právní požadavky egyptské. Zůstanou, jak byly, a vláda se vynasnaží, aby Egyptu dopomohla k právu.

Saad hned po trůnní řeči upozornil na potřebu zákonů, které by zabezpečily ústavu, a projevil důvěru, že budou jednomyslně schváleny, poněvadž parlament zahajuje své práce ve znamení národní sjednocenosti. Nedošlo k nim, poněvadž se jim opíral král i vysoký komisař. Adli radil k opatrnosti a Saad po smutných zkušenostech nabádal své stoupence k rozvaze a umírněnosti. Měl s nimi potíž, obzvláště s mladšími. Stěžovali si na cizí jho, jaká že je to nezávislost, když britská vlajka se ukazuje ve větších městech a ve všech přístavech; když zemí prochází britské vojsko a střeží ji britská stráž bezpečnosti; když evropský odbor v ministerstvu vnitra řídí vnitřní správu; když britští úředníci v ministerstvu financí dozírají na všechny příjmy a výdaje; když britský vrchní inspektor a jeho důstojníci mají v moci nevyzbrojenou armádu; když v Súdánu zaniká poslední vliv egyptského národa i jeho vlády. Všechny tyto a podobné stesky byly oprávněné, leč egyptský parlament neměl síly, aby je beze všeho odčinil. Hleděl připravovati půdu národní nezávislosti, pokoušeje se napraviti, o čem se domníval, že by to napraviti mohl.

Chtěje položiti základy vnitřní samosprávy, chystal parlament zákon, podle kterého měli býti jmenovaní omdové nahrazeni volenými. Omdové jsou starostové větších obcí nebo skupin obcí menších. Dosud je jmenoval mudír, správce provincie, po návrhu britského úředníka. Parlament mínil uděliti obcím právo, aby si starosty na sedm let volily a dostaly se z cizího područí.

Při projednávání rozpočtu si četní poslanci trpce stěžovali na nevyzbrojenost armády, na její drahotu a na nekonečné příspěvky na obranu Súdánu. Poukazovali na to, že egyptská armáda nemá jediného moderního děla; že má pouze 10.181 mužů, a přece stojí tolik, kolik 27.450 mužů ve Francii nebo 67.415 v Turecku; že není odborné výchovy; na obranu Súdánu že zbytečně přispívá 750.000 £E ročně, kdežto Velká Britanie, jež tam doopravdy poroučí, že nepřiplácí nic.

Rovněž žehrali poslanci na cizí převahu ve smíšených soudech, domáhajíce se, aby egyptští, odborně vzdělaní soudcové a obhájci v nich vykonávali dozor. Vzpírali se požadavku vysokého komisaře, aby všichni angličtí úředníci, jejichž lhůta vypršela, byli znova ustanoveni, poněvadž prý jen oni zajišťují britský vliv a udržují pořádek. S tímto názorem nemohla souhlasiti ani sněmovna ani vláda, čímž se dostaly do rozporu s residencí. S dvorem mnoho styků neměly — a i ty byly přerušeny, když sněmovna v souhlase s vládou požadovala, aby bylo národní školství odloučeno od ministerstva náboženských nadací, podřízeného králi, a přivtěleno k ministerstvu školství.

Nové potíže vznikly s dvorem, když britské listy přinesly zprávu, že král navštíví Velkou Britanii a vynasnaží se, aby byly věci britsko-egyptské ve vzájemném souhlase upraveny. Vláda egyptská nevěděla úředně o ničem a král se netajil, že nemá chuti vzíti s sebou ministerského předsedu. Adli paša vida, že má proti sobě vysokého komisaře i krále, požádal za propuštění. Bylo mu vyhověno 18. dubna 1927 a novou vládu utvořil Saruat paša; byla i nadále koaliční. Saruat, osobní přítel Saadův, si ponechal ministerstvo zahraničních věcí a převzal správu vnitra. Znal lépe než kdo jiný obtíže svého úkolu, avšak nezalekl se jich, chtěje podniknouti vše možné, jen aby parlamentní vládu zachoval.

K srážce s vysokým komisařem došlo zanedlouho. Již na jaře 1925 navrhl britský generální inspektor Spinks, aby byl počet egyptského vojska zvýšen a aby bylo lépe vyzbrojeno. Peníze byly od této doby poukazovány, avšak vydávány na jiné účely. Tu podal válečný výbor parlamentní 23. května 1927 návrh, aby byla armáda rozmnožena o 1620 mužů a náležitě vyzbrojena; poplatek na obranu Súdánu a služné sirdára, vrchního britského velitele egyptské armády, a jeho družiny byly zamítnuty, poněvadž se egyptskému parlamentu nepředkládá zpráva ani o užití poplatku v Súdánu ani o činnosti sirdárově. Návrh válečného výboru byl lordu Lloydovi záminkou k nové hrozbě. Britské válečné lodi zakotvily v Alexandrii a 29. května dostala egyptská vláda konečnou výzvu: Všechna čelná místa v službě železniční, telegrafní, poštovní, přístavní a pobřežního osvětlování budou obsazena Angličany, veškerá doprava zůstane tudíž v rukou britských. Veliteli a jejich náměstky v Káhiře, Alexandrii, Port Saídu a Suésu budou Britové s britskými družinami. Britský generální inspektor egyptské armády bude spolu sirdárem, jejím vrchním velitelem. V ministerstvu vnitra bude britský odbor rozšířen. Na ministerstvo spravedlnosti bude dozírati britský státní zástupce s odbornými úředníky. Britský ředitel se svým úřednictvem v ministerstvu financí bude chrániti zájmy všech britských úředníků a státních příslušníků.

Vláda egyptská hleděla vyjednávati, avšak vysoký komisař byl neústupný, i nezbylo jí než povoliti v hlavních věcech a parlament 21. června projevil souhlas. Saad si stěžoval: „Dostali jsme nový políček, a to nás bolí." Saruat odmítal jakožto neodůvodněnou výtku sira Austena Chamberlaina, že by jeho vláda vnášela politiku do armády. Touže dobou americký vyslanec Dr. Morton Howell veřejně poukázal na to, že za svého šestiletého pobytu v Egyptě nezpozoroval

nikdy a nikde nějakou nechuť k cizincům, že není tudíž třeba, aby si Velká Britanie ochranu cizinců vyhrazovala a do egyptských přístavů posílala válečné loďstvo.

Saad poznamenal právem v poslední schůzi sněmovny 14. července 1927, že není na světě parlamentu, který by pracoval tak klidně, účelně a vytrvale a byl ohrožen tolika nebezpečími jako egyptský. Všechny strany zachovávají pořádek a plní svou povinnost, a přece je parlament obklopen donašeči a pomlouvači. Nikde mu nepřejí, všude by se ho rádi zbavili. „Řekněte mně, který parlament je tak ohrožen? Zevně obviňují tuto sněmovnu, že nezná mezí v požadavcích — a tady ve sněmovně tvrdí, že je příliš poddajná. Nechceme a nesmíme svou ukvapeností zkaziti věc, pro kterou bojujeme.“ Saad byl spokojen s tím, co mohl v parlamentě s uafdem pro národ od r. 1924 vykonati. Rozmnožil obecné školství, učinil návštěvu obecných škol povinnou, založil značný počet občanských a středních škol, zvelebil egyptskou universitu a naléhal na lepší vzdělání žen. Zrušil robotu, určiv venkovanům mzdu za práce na hrázích, zajistil přehradu Nag Hammádi, zvýšil přehradu Asuánskou — skvělé ovoce soustavné práce parlamentu, jejž podkopával dvůr i residence.

Král chtěl navštíviti Londýn; parlament trval na tom, aby ho doprovázel ministerský předseda, aby sám nevyjednával. V Londýně by byli nejraději upravili věci britsko-egyptské s králem podobně, jak učinili v Iráku nebo v Zajordání. Králi Fuádovi to lichotilo; vždyť by se byl přioděl slávou, zesílil svou moc a zabezpečil trůn. Leč parlament mu nedůvěřoval a lord Lloyd nejevil chuti mu dopřát prvenství. S residencí se dvůr do boje dáti nemohl, avšak na parlament se odvážil. Od léta 1927 trval tichý, ale urputný zápas mezi dvorem a parlamentem.

SAAD ZAGLÚL ZEMŘEL

Smutná zpráva zahlaholila 23. srpna Káhirou a zakrátko celým Egyptem: Saad zemřel ve věku 74 let. Těžko se pro- bíjel životem. Syn chudobného sedláka se stal uznaným a milovaným vůdcem celého národa. Měl proti sobě residenci, dvůr a ze svých krajanů skupinu turecko-čerkeských vel- možů. Poctivý a spravedlivý, potíral vyděračství politické i hospodářské. Učil se od cizinců, prohlédl jejich záměry a hleděl osvoboditi lid. V duši byl republikánem jako každý egyptský venkovan. Ve vládnoucím rodě viděl zdroj slabosti Egypta. Svou nechutí ke dvoru zesiloval význam residence. Král Fuád ji uznával za svou záštitu, proto ji podporoval při každém kroku proti Saadovi a jeho uafdu. Vítězství Saad nedobyl, avšak lid k němu hodně přiblížil. Zůstal na bojišti.

Egypťané se oddali obecnému smutku. Přes čtvrt milionu jich doprovázelo velkého vůdce na poslední cestě. Pozdravili ho jednadvacíti ranami z děl, když upevňovali jeho rakev na dělový vůz, a rovněž tolika, když ji kladli do hrobu v Imám Šáfei. Rány z děl ukazovaly, že boj dosud trvá.

Vláda rozhodla, že koupí pro národ chatu, v které se Saad v Ebjáně narodil, jakož i dům, v kterém v Káhiře bydlil, a že v něm zřídí dobročinný ústav jeho jména. Sochy že mu postaví v Káhiře a Alexandrii, aby byly pobídkou mládeži.

Odchodem Saadovým ztratil egyptský lid uznaného vůdce. Ozývaly se obavy, že se bude uafd tříštiti, že se odštěpí mladí od starých a že pohřbí jedinou skutečnou stranu egyptskou. Saadova vdova Sáfije prosila lid, aby zůstal věren odkazu svého vůdce a dbal pokroku duševního i hospodářského. „Vzdělanost vede k nezávislosti, zaostalost k otroctví,“ vo- lala jim do duše.

Zmýlili se všichni, kdo si rozvratu uafdu přáli, ba k němu vybízeli a pomáhali. Nikdo význačný neodpadl, všichni projevili souhlas s prohlášením, které vydal 19. září jeho výkonný výbor: „Egyptská delegace bude bojovati za národní nezávislost v ovzduší přátelském a jasném. Vlastenectví nebylo nikdy ztotožněno s nenávistí nebo nevraživostí, nýbrž s láskou a souladem. Chceme utužiti přátelské styky se všemi státy, obzvláště s Velkou Britanií." Za nástupce Saadova zvolil uafd 26. září jednomyslně Mustafu pašu Nahhása. Narodil se r. 1879 v Samannúdu v provincii Garbijja. Navštěvoval vládní i anglické školy a r. 1900 dokončil studia právnická. Soudcem byl jmenován r. 1904 a sloužil do července r. 1919, kdy byl pro svou politickou činnost propuštěn. Byl jedním z prvých, kdo se přidali k Saadovi r. 1918, a odjel za ním do Evropy. Spolu se Saadem byl odvezen 23. prosince 1921 na ostrovy Seychellské. Domů se vrátil 26. června 1923. Do prvého parlamentu byl zvolen v rodném okresu a v lednu 1924 se stal ministrem dopravy v ministerstvu Saadově. Ztrativ úřad, ujal se v listopadě téhož roku advokátní prakse a zůstal generálním tajemníkem uafdu. Před soudem obhajoval s úspěchem dva význačné jeho členy, obžalované z účasti na politických vraždách. V parlamentě byl r. 1926 zvolen za druhého místopředsedu sněmovny poslanců a podporoval Saada jako pravá ruka. Vysoký komisař si přál jiného předsedu uafdu, avšak nemoha volbu Nahhásovu překaziti, neprotivil se mu, chovaje naději, že se nedopracuje Saadova vlivu.

ČTVRTÉ PORADY O DOHODĚ BRITSKO-EGYPTSKÉ CHAMBERLAIN A SARUAT

Pozornost uafdu, ba celého Egypta byla v létě obrácena do Londýna, kde ministerský předseda Saruat paša vyjed-

nával s vládou britskou. Odebral se tam s králem začátkem července. Navštívil sira Austena Chamberlaina, státního tajemníka zahraničních věcí, a upozorňoval na důležitost rozmnožení a lepšího vyzbrojení egyptské armády. Chamberlain poznamenal, že dokud není podepsána vzájemná smlouva britsko-egyptská, Velká Britanie žárlivě zkoumá každý pokus zesíliti armádu, třebas uznává, že je to v zájmu Egypta. Podobně soudil příznivě o úpravě kapitulací a projevil ochotu jednati s kapitulačními státy, kdyby Egypt uzavřel s Velkou Britanií přátelskou smlouvu. Nakonec vyzval Saruata, aby mu co nejdříve podal návrh dohody.

Saruat vyhověl již 18. července. Egypt uzavře s Velkou Britanií smlouvu obrannou i výbojnou. Kapitulace buďtež upraveny, jak toho vyžaduje dnešní stav, a Velká Britanie dohlédne, aby nebyly ukládány nespravedlivé daně cizincům. Egypt se stane členem Společnosti národů. Velké Britanii zůstane právo míti v Egyptě vojsko, které však bude po několika letech ubytováno pouze na určitém místě. Egypt zaručuje, že v zahraničních věcech nebude nikdy jednati proti zájmům Velké Britanie, britští rádcové budou ustanoveni v ministerstvu financí a spravedlnosti a britskému zástupci v Káhiře bude vyhrazeno jako velvyslanci prvé místo. O Súdánu se může jednati později, ale má tam býti hned obnoven stav, jaký byl před r. 1924, vrátí se tam tudíž egyptští úředníci, důstojníci a egyptské posádky. Egyptu bude přiznáno plné právo na nilskou vodu.

Chamberlain vyjednával velice přátelsky, ale trval na tom, aby byl zachován nejen v Egyptě, nýbrž i v Súdánu stav, jaký byl od r. 1924. O nějakém vymezeném umístění britského vojska nebo o zeslabení britského dozoru na egyptskou armádu a stráž bezpečnosti nechtěl slyšeti. Přemrštěný se mu zdál požadavek Saruatův, aby byly po několika letech

posádky britské ubytovány pouze u průplavu Suéského. Upozorňoval, že kdyby Velká Britanie vzala své vojsko z Egypta, některý jiný stát by zemi opanoval. Tomu odporoval Saruat poukazem na Společnost národů, na silnou egyptskou armádu a na britské válečné loďstvo, jež by jistě připlulo na pomoc. O úpravu kapitulací se chtěla postarati Velká Britanie, kdežto po přání Saruatově měla vyjednávati vláda egyptská a Egypt měl býti úplně svobodný a nezávislý ve věcech vnitřních. Súdánu a rozdělení nilské vody se sir Austen úzkostlivě vyhýbal. Nechtěl se vzdáti úspěchů, dosažených od r. 1924. Saruat mu několikrát připomněl, že britský návrh by rád ponechal Egypt, jak je, s veškerým dosavadním britským vlivem. Kdyby jej přijal, stal by se veškerý britský postup zákonným. To se státi nemůže. Egypt dnešní není Egypt z r. 1882. Chce býti a navždy zůstati velkým národem nezávislým; chtěje si upraviti věci vnitřní, obchodní, průmyslové a technické, musí pracovati s některým jiným velkým národem. Proč by nepracoval s Velkou Britanií? Jistě by se k tomu odhodlal, kdyby se přesvědčil, že Velká Britanie střeží jeho úplnou nezávislost vnitřní i zevní. Pokud se o tom nepřesvědčí, vytrvá na cestě k nezávislosti a každé vyjednávání o vzájemné dohodě ztroskotá.

Ani Chamberlain ani Saruat nemínili vyjednávání ukončiti. Vláda britská spoléhala na pomoc královu a na rozhovory vysokého komisaře lorda Lloyda s některými čelnými egyptskými muži. Saruat paša se vrátil do vlasti, ale o návrhu smlouvy a o postupu vyjednávání nepodal zprávy nikomu; pouze s vysokým komisařem hovoříval o tom a onom článku návrhu. Koncem října se odebral znova do Londýna, aby na králův popud přece jen smlouvu uzavřel. Proti zasahování královu se ozvali ústavní liberálové i uafd tvrdíce, že hledí podkopati ústavu, zbaviti se parlamentu a bez něho ujednati dohodu s Velkou Britanií.

Britský tisk jevil spokojenost s vývojem egyptských věcí, pokud měl naději, že tím nebo oním způsobem britská vláda Saruata přiměje k povolnosti. Lord Lloyd trval sice v pozadí, avšak nelenil. Přikládal polínka, aby poškodil národní jednotu, a popuzoval některé politiky ústavně liberální proti uafdu. Bylo to snadné. Levé křídlo delegace těžce neslo opatrný postup Saruatovy vlády; nutkalo Nahhása, aby se sám ujal vesla a rychleji doplul k cíli. Muhammad Mahmúd paša a jeho druh Ahmed Chašaba paša, oba členové vlády, dostali pojednou strach, aby Saruat nezadal egyptského práva na Súdán. Naléhali na Nahhása, aby mu nevěřil a vyžádal si od něho návrh chystané smlouvy. Saruat jej dostal od vlády londýnské teprv 24. listopadu prostřednictvím lorda Lloyda. Nemohl s ním souhlasiti, dokud nebylo určeno, jak dlouho britské vojsko v Egyptě zůstane, dokud nebylo Egyptu přiznáno právo vytvořiti si vlastní armádu, vlastní stráž bezpečnosti a zajistiti si úplnou svobodu vnitřní bez nuceného dozoru.

Chamberlain ponenáhlu povoloval: Egyptská armáda bude cvičena a vyzbrojována jako britská a pouze britští důstojníci budou ustanovováni. Britské vládě zůstane právo užívati ve válce egyptských přístavů, letišť jakož i veškeré dopravy. Bude jí dovoleno, aby měla v Egyptě tolik vojska, kolik uzná za potřebné k ochraně cest imperia. Po desíti letech bude rokovati s vládou egyptskou o ubytování posádek. Nedospějí-li ke shodě, rozhodne rada Společnosti národů. Kdyby se toto rozhodnutí Egyptu nelíbilo, může vždy po pěti letech obnovovati návrh, aby byly britské posádky ubytovány na určitých místech.

Saruatovi nevyhovovaly ani tyto ústupky. Naléhal, aby byly britské posádky po třech nebo nejdéle po pěti letech umístěny u průplavu Suéského, nejlépe v Port Toufík u Suésu. Chamberlain odmítal a vymáhal rychlé rozhodnutí.

Saruat paša oznámil teprv 7. února 1928 Nahhásovi, jak daleko vyjednávání pokročilo, a žádal, aby o věci pomlčel. Nahhás prostudoval návrh a po několika dnech o něm rokoval s ministerským předsedou a Adlim pašou. Všichni tři našli, že je na úkor nezávislosti Egypta a že značí ztrátu Súdánu. Tu pozval vysoký komisař Nahhása a varoval ho, aby ve schůzi uafdu proti návrhu nemluvil, sic že by Velká Britanie proti Egyptu ostře zakročila. Nahhás odpověděl, že Egypťané nemohou sloučiti britskou posádku se svou nezávislostí. Ať vláda Velké Britanie slíbí, že vojsko odvolá, jak bude přátelská smlouva uzavřena, a Egypťané ji jistě přijmou. Vysoký komisař hrozil, že jeho vláda nedovolí, aby byly projednány a prohlášeny rozličné chystané zákony a že bude přísně vymáhati, aby bylo dbáno britské moci a britských přání.

Saruat, Adli i Nahhás si přáli, aby byl britský návrh ministerskou radou jednomyslně odmítnut, což se i stalo, a Saruat oznámil 4. března lordu Lloydovi: „Moji druhové uznali, že základ i účinky navržené dohody se protiví nezávislosti a svrchovanosti Egypta, ba že dává právní podklad obsazení země britským vojskem, proto nemohou návrh přijmouti.“ V odpověď dostal od vysokého komisaře hrozbu britskou: „Vláda Jeho Veličenstva nedovolí, aby byly její povinnosti v Egyptě znesnadněny zákonodárným nebo správním činem a vyhrazuje si právo zakročiti, když toho bude třeba.“ Saruat paša pochopil, co tato hrozba znamená, a vzdal se druhého dne svého úřadu jako ministerský předseda.

KOALICE SE DROBÍ

Po celém Egyptě se konaly projevy proti cizímu jhu. Uafd požadoval, aby Nahhás utvořil novou vládu. Král se protivil, avšak lord Lloyd ho nedbal a projevil souhlas s vládou Nahhásovou doufaje, že podlehne svým netrpělivým stoupen-

cům a dopustí se politické chyby, která mu poskytne příležitost, aby zřídil vládu silné ruky, zrušil ústavu a obnovil stav, jaký byl před 28. únorem 1922.

I nová vláda byla koaliční. Nahhás paša jako ministerský předseda prohlásil: „Zabezpečení zájmů cizinců vůbec a Velké Britanie zvláště nelze srovnati s nezávislostí Egypta. Egypt nikdy netvořil část britského imperia. Proto, že leží na cestě do Indie, nemůže býti zbaven své svrchovanosti. Nezávislost je naše. Nikdo nemůže tvrditi, že ji můžeme dostat pouze od Velké Britanie. Nezabezpečí cest svého imperia, nebude-li míti po svém boku spřátelený, spokojený a silný Egypt. Egypt může hájiti průplav Suéský, a kdyby jeho síly nestačily, povolal by na pomoc loďstvo britské."

Ve Velké Britanii přestala klidná umírněnost vůči Egyptu. Všechny listy byly proti nové vládě vůbec a Nahhásovi zvláště. Chamberlain nejednou vytkl britské závazky k cizím státům a cizím podnikatelům a hrozil vojskem, čímž dodal odvahy vysokému komisaři. Nahhás paša jednal velice opatrně. Ve své odpovědi britské vládě z 30. března upozornil, že její postup zasahuje do vnitřních věcí egyptských, což je proti právu mezinárodnímu. Není jediného případu, kdy by byla vláda egyptská křivdila některému britskému státnímu příslušníku. Bylo a jest její snahou, aby se cizinci měli v Egyptě jako doma. Britská vláda přece nezamýšlí znemožňovati vnitřní správu stálým zasahováním do zákonodárné činnosti. Vláda egyptská nemůže připustiti, aby někdo omezoval svobodu volených zástupců lidu. Lord Lloyd mu připomněl, že vláda egyptská je jen potud svobodná, pokud s jejím postupem souhlasí Velká Britanie.

Tou dobou připravovala vláda osnovu shromažďovacího zákona. Právo shromažďovací, zaručené ústavou, zůstávalo na papíře, neboť o něm rozhodovali britští úředníci, tedy

residence. Tomu měl chystaný zákon zabrániti, proto se proti němu postavil vysoký komisař, odvolávaje se na starost o cizí státní příslušníky. Zajímavé je, že návrh byl původně připraven se souhlasem residence. Pokud Saruat vyjednával s Chamberlainem, nenamítala proti němu nic ani residence ani vláda britská; jakmile však vyjednávání ztroskotalo, vystoupily obě proti návrhu a tím i proti Nahhásovi. Již 4. dubna poukázala vláda Velké Britanie ostrou notou na svou povinnost chrániti cizí státní příslušníky. Vláda egyptská noty nedbala, zákon byl schválen sněmovnou poslanců a v senátě byla proň většina. Zástupcové největších cizích osad, řecké, italské a francouzské, se ozvali, že nepotřebují ochrany britské, poněvadž jim nehrozí nebezpečí, ba že si ani ochrany nepřejí. Lord Lloyd pohrozil, a britské válečné loďstvo se ukázalo před Alexandrií. Nahhás se bránil poukazem na telegram lorda Curzona maršálkovi Allenbymu v únoru 1922, v němž zřejmě stojí, že Egypt má mezinárodní stav jako nezávislý a svrchovaný stát. Lord Lloyd nedbal tohoto upozornění a vládě egyptské nezbylo než povoliti a zákon shromažďovací aspoň odložiti. Ohrazovala se, že neuznává práva Velké Britanie míchati se do vnitřních věcí, poněvadž prohlášení z r. 1922 bylo jednostranné, nemůže proto vázati. Toto stanovisko že uznal sám Mr. Ramsay Mac Donald 15. května 1924, oznámiv egyptskému vyslanci, že strana, která svým způsobem vysvětlí své postavení, nenutí stranu druhou, aby toto postavení uznala. Vláda egyptská nechce a nemůže věřiti, že by vláda britská, známá svými liberálními názory, chtěla úmyslně pokořovati národ bezbranný, jehož síla spočívá jedině v upřímnosti jeho úmyslu.

I v parlamentě britském se ozývaly hlasy, které nesouhlasily s postupem Chamberlaina a lorda Lloyda. Parlamentní výbor Labour Party nalezl 4. května: „Labour Party je ráda,

že se rozpory mezi vládou egyptskou a britskou dočasně urovnaly, je však znepokojena vzájemnými styky obou zemí. Domnívá se, že pokud potrvá nynější stav, nový spor může býti podnícen každé chvíle. Tuto domněnku zdůrazňuje způsob, jakým britská vláda Egyptu vnucuje svůj názor. Labour Party ostře odsuzuje jako zcela nevhodné, že britská vláda užívá krajní výzvy a hrozby válečným zákrokem. Takový postup se nehodí, protože vzbuzuje pocity nepřátelské."

Nahhásovi vznikali odpůrci nejen v egyptském parlamentě, nýbrž i ve vládě. Členové strany vlastenecké byli nespokojeni s jeho povolností. Docházelo k osobním srážkám jejich poslanců s poslanci uafdu. Jednání bývalo schválně zdržováno, ba přerušováno, a když chtěl předseda upraviti jednací řád, ozvali se proti němu nespokojenci vlastenečtí i ústavní liberálové. Opírali se o Muhammada Mahmúda pašu, ministra financí, jenž touže po prvenství, vyjednával za zády ministerského předsedy s residencí. Omlouval se vysokému komisaři, že proti svému přesvědčení jde s ostatními členy vlády, osobně že netrvá na předlohách, kterým se vláda britská protiví. Příkladu ministra financí následovali někteří jiní vlivní politikové ústavních liberálů, i bylo patrné, že jsou dny Nahhásovy vlády sečteny.

Blížily se volby do provinciálních rad a do senátu. Ani dvůr ani residence neměly chuti, aby se volilo za vlády uafdu. Vláda předložila králi návrh na jmenování několika vysokých úředníků. Nechtěl jej podepsati, aby nezesílil její moc. Nebylo pochyby, že bude parlament odročen nebo rozpuštěn a jeho vláda nahrazena vládou silné ruky. Nahhás urychlil svůj pád, vyzvav při vyjednávání o podepsání Kelloggovy úmluvy egyptského vyslance ve Washingtoně, aby upozornil na důležitost polohy Egypta a vládu americkou

požádal, aby dbala Egypta. V Bílém domě projevili souhlas, jednali s vládou egyptskou přímo, čímž poskytli lordu Lloydovi nový důvod, aby vládu Nahhásovu svrhl a nahradil ho mužem povolnějším.

VLÁDA SILNÉ RUKY

Na výzvu vysokého komisaře propustil král 25. června o své újmě ministerstvo Nahhásovo, a to proto, že z něho vystoupili dva členové strany ústavně liberální a tím že se koalice rozpadla. Rozpadla se i roku 1925, kdy ústavní liberálové opustili Ziuara a jeho soudruhy ze strany dvorní. Ziuar doplnil vládu svými stoupenci a král souhlasil, poněvadž to byli členové jeho strany. Nahhásovi podobný postup nedovolil a nahradil ho již pozítří Muhammadem Mahmúdem pašou, předsedou ústavních liberálů a dosavadním ministrem financí.

Muhammad paša Mahmúd se narodil r. 1877 v Assiútu. Pochází z bohaté statkářské rodiny, která se účastnila politického života. Jeho otec, Mahmúd paša Sulejmán, místopředseda zákonodárného sboru a prvý předseda bývalé strany lidové, poslal svého synka na studie do Oxfordu. Vrátiv se z Anglie, stal se Muhammad tajemníkem britského odborníka v ministerstvu vnitra. V třiceti letech byl již mudírem, guvernérem provincie, a sloužil v tomto úřadě do r. 1917, kdy se poděkoval a přidružil se i s otcem k Saadovi a novému národnímu hnutí. Jako místopředseda uafdu byl spolu se Saadem odvezen na Maltu a účastnil se vyjednávání s lordem Milnerem. Poznav, že uafd bez dlouhých bojů k cíli nedospěje, hleděl si zajistiti osobní postup, proto založil po přání residence s několika druhy stranu ústavně liberální. Národ v něm i v jeho stoupencích viděl lidi nespolehlivé a

nikdy k nim nepřilnul. Již po odchodu Adliho se Mahmúd ucházel o místo ministerského předsedy. Nedostal je, poněvadž mu dvůr nedůvěřoval, vida v něm britského stoupence. Po neblahých událostech r. 1924 se zalekl činnosti dvora a hleděl se znova sblížiti se Saadem. Podařilo se mu to po roce a v Mahmúdově paláci se konaly poradní schůze, ba i sjezd, který přivodil národní sjednocení na záchranu ústavy. Stav se členem nové vlády Adliho a po něm Saruatovy a Nahhásovy, podpichoval proti Saruatovi i proti Nahhásovi a o své újmě jednal s vysokým komisařem, aniž Nahhásovi podával zprávy. Po přání lorda Lloyda žádal za propuštění, jen aby urychlil pád Nahhásův, na něhož žárlil, a sám se dostal na jeho místo.

Vláda Muhammada Mahmúda paši neměla většiny v parlamentě, proto král parlament 19. července rozpustil a jeho vládu na tři leta odročil s výslovným připomenutím, že nové volby nebudou ani po třech letech nezbytné. Podle článku 155. ústavy je podobné jednání nemožné, král si však pomohl, prohlásiv tento článek dočasně za neplatný.

Dvůr i residence mlčely, když se udál pokus, aby byl Nahhás paša a s ním i uafd mravně poškozen. Jejich listy obvinily Nahhása, předsedu poslanecké sněmovny a ještě jednoho význačného člena uafdu z vyděračství ve věci prince Sejfaddína. Postřelil r. 1898 svého švagra, nynějšího krále Fuáda a byl prý na jeho popud ubytován v nějakém ústavě pro choromyslné v Anglii. Odtud se mu podařilo r. 1925 uprchnouti do Cařihradu. Jeho matka se domáhala, aby mu byly vráceny statky zabrané dvorem. Obhajobu zájmů svého syna svěřila Nahhásovi a ještě dvěma vynikajícím právníkům, členům uafdu. Nahhás se vzdal r. 1927 zastupování. Ujednaná odměna byla původně stanovena na 3% ceny požadovaného majetku. U dvora byli velice znepokojeni, i hle-

děli věc Sejfaddínovu zahladiti nebo aspoň rozhodnutí o ní oddáliti očerněním jeho zástupců. Listy imperialistické jásaly. Nahhás a oba jeho druhové sami požádali advokátní komoru, aby obvinění vyšetřila a vynesla nález. Výbor advokátní komory rozhodl 7. února 1929, že se Nahhás paša, Uisa Uásif bej a Džafar Fachri bej ve věci prince Sejfaddína ničím neprovinili. Uafd uhájil svého postavení a pohlížel s větší důvěrou k předsedovi a oběma jeho druhům.

Poslanci a senátoři se v počtu 202 ohradili proti rozpuštění obou sněmoven a zastavení parlamentní vlády, poněvadž se ruší ústava. Přisahali, že ji budou hájiti a že nedovolí, aby národ byl zbaven, čeho si po šedesátiletém zápase vydobyl. Leč bylo patrné, že bezparlamentní vláda potrvá, pokud nebude uafd podkopán. Král schválil kdejaký návrh Mahmúda paši a zakázal členům vládnoucího rodu domáhati se obnovení ústavy.

Mahmúd, jež se chlubil svou železnou rukou, užíval rozličných prostředků, aby uafd rozštěpil. Zrušil právo shromažďovací a svobodu tisku, omezil osobní svobodu, zostřil policejní dozor a úředníkům a studentům zakázal jakoukoliv politickou účast. Vojsko a věznice udržovaly pořádek, a přece se vláda holedbala, že je národ s ní.

Lord Lloyd panoval a vládl a vymáhal nová a nová místa pro britské úředníky, třebas tím jednal proti jasnému ustanovení Indemnity Actu z r. 1924. Britští úředníci hájili britské zájmy důrazněji než britské vojsko a válečné loďstvo, poněvadž vždy a všude sváděli možný užitek do vlasti.

LORD LLOYD PROPUŠTĚN

Časně na jaře 1929 se připravovaly ve Velké Britanii nové volby. Residence, dvůr i uafd sledovaly pozorně, co se chystalo. Lord Lloyd a Mahmúd se těšili, že zůstanou na-

dále u vesla, neboť očekávali vítězství strany konservativní. Volby dopadly jinak. Labour Party nenabyla sice většiny, avšak opírajíc se o stranu liberální, přece jen utvořila vládu a zahajovala vlastní politiku. V Egyptě trvala na politice sledované od r. 1922, leč přála si změny způsobu a postupu. Henderson, státní tajemník zahraničních věcí, se dovolával zásady, že může britskou vládu v Egyptě zastupovati pouze muž, ve kterého má plnou důvěru. Takové důvěry že neměl v lorda Lloyda ani jeho konservativní předchůdce Chamberlain, poněvadž byla vláda, k níž náležel, smířlivější než vysoký komisař. V sněmovně poslanců vykládal, jak samovolně si lord Lloyd v Egyptě počíná. Po volbách r. 1926 naléhal, aby se britská vláda postavila proti Saadovi jako ministerskému předsedovi. Chamberlain, jenž se nechtěl do věci míchati, vyhověl, a přece byl událostmi přinucen k ústupu. V příští zimě naléhal lord Lloyd, aby britští úředníci vůbec a železniční zvláště nejen zůstali, nýbrž aby byli rozmnoženi. Chamberlain namítal, že takový strohý požadavek není odůvodněný, že vzbudí nové nepřátele, a přece nevyhrál. Když byl projednáván r. 1927 zákon o egyptské armádě, tvrdil vysoký komisař, že ohrozí britské postavení. Chamberlain tomu nevěřil. Namítal, že by Velká Britanie měla spíše pomáhati než bezdůvodně zakazovati. Lord Lloyd neustoupil, a válečné lodi britské hrozily Alexandrii a celému Egyptu.

Na jaře 1928 vymáhal lord Lloyd, aby byl projednávaný návrh shromažďovacího zákona odvolán, sic že Nahhás paša bude propuštěn a parlament rozpuštěn. Chamberlain se bránil, že nemíní roztrhati ústavu. Znovu byly do Alexandrie poslány válečné lodi britské.

Na jaře 1929 žádala egyptská vláda britskou, aby směla uložiti nějaké daně britským státním občanům. Vláda brit-

ská uznala, že jsou oprávněné, avšak lord Lloyd se postavil proti tomuto spravedlivému požadavku a dlouho trvalo, než se aspoň částečně poddal. Strohé jednání vysokého komisaře přimělo Chamberlaina, že koncem května 1929 mu poslal přesné vymezení britské politiky. Henderson připomněl, že mezi lordem Lloydem a jeho předchůdcem trvaly ustavičně nesrovnalosti, poněvadž se měl vysoký komisař vždy za chytřejšího. Vláda britská se nemínila míchati do vnitřních věcí egyptských, kdežto její vysoký komisař chtěl vládnouti a spravovati, aby zničil prohlášení z r. 1922. Nechtěje se s ním potýkati, oznámil mu Henderson, že je nespokojen s jeho postupem a že by s ním o věci rád pohovořil. Lord Lloyd ho navštívil 23. července a za chvíli mu podal žádost za propuštění, jež byla přijata. Vláda silné ruky nenašla ohlasu u vlády konservativní, tím méně u vlády Labour Party.

PÁTÉ PORADY O DOHODĚ BRITSKO-EGYPTSKÉ HENDERSON A MAHMÚD

Začátkem léta 1929 se odebral ministerský předseda Muhammad Mahmúd do Londýna, aby se domáhal úpravy kapitulací. Na vyjednávání britsko-egyptské nepomýšlel, jsa přesvědčen, že doba není vhodná. Leč vláda Labour Party navrhla, že by se mohli znova pokusiti o úpravu věcí britsko-egyptských. Henderson vypracoval návrh smlouvy, jejž egyptskému ministerskému předsedovi odevzdal již 3. července. Po jeho přání byl třikrát přepracován a teprv 3. srpna dostal konečné znění:

Vojsko britské opustí Egypt, jenž se stane členem Společnosti národů. Oba státy uzavrou přátelskou smlouvu; žádný nebude ve vnějších věcech jednati proti druhému. Za války si budou pomáhati a Velká Britanie se zařídí v Egyptě podle

potřeby. Egyptská armáda nebude cvičena leda britskými důstojníky. Na obranu průplavu Suéského smí Velká Britanie míti vojsko na místech východně od 32° v. d.

Egyptská vláda převezme odpovědnost za život a majetek cizinců. Nepovolá z nich do svých služeb leč úředníky britské. Velká Britanie se zasadí, aby veškeré spory dotud vyřizované soudy konsulárními byly svěřeny soudům smíšeným a aby cizinci byli podřízeni egyptským zákonům. Britský zástupce pod jménem velvyslance bude míti prvé místo při dvoře egyptském.

Třebas konvence o Súdánu z r. 1899 může býti pozměněna, přece zůstane stav Súdánu takový, jak je v ní vyznačen.

Vznikne-li nějaká neshoda o užití či výkladě této úmluvy, rozhodne rada Společnosti národů. Po 25 letech může býti souhlasně pozměněna.

V přídavku o armádě se praví, že bude zrušen britský generální dozor a britští vojáci a důstojníci budou odvoláni, budou však nahrazeni britskou vojenskou misí. Egyptští důstojníci se budou cvičiti toliko ve Velké Britanii a odtud bude egyptská vláda kupovati veškeru výzbroj.

Egypt vybuduje, čeho bude třeba pro britské posádky východně od 32° v. d., a posádky se tam nastěhují, až bude vše zařízeno. Britská posádka bude míti nadále tytéž výsady jako dotud. Okolí průplavu Suéského v šířce 40 km se otevře jedině státním letadlům britským a egyptským.

Britský rádce zůstane nadále v ministerstvu financí a spravedlnosti. Aspoň pět let budou ještě sloužiti Evropané pod britským velením v městské policii. Britští důstojníci upraví stráž bezpečnosti.

Osobní věci cizích státních příslušníků mohou nadále zůstati vyhrazeny konsulátům nebo mohou býti svěřeny smíšeným soudům, jimž Velká Britanie osobní věci svých stát-

ních příslušníků odevzdá. Obecné shromáždění smíšených soudů prozkoumá a schválí každý návrh o zdanění cizinců. Noví úředníci smíšených soudů a právní obhájci mohou býti ustanoveni pouze s vědomím britského rádce v ministerstvu spravedlnosti.

O menšiny pečuje výlučně vláda egyptská.

Návrh přátelské smlouvy britsko-egyptské, odevzdaný Hendersonem Mahmúdovi, ukazuje, jak pozvolna se Velká Britanie odhodlává k ústupkům. Teprv v něm se praví, že bude obsazení Egypta skončeno. Je to značný úspěch, třebas se mohly posádky od průplavu Suéského každou chvíli vrátiti do Káhiry a jiných měst. U průplavu Suéského mělo vojsko britské zůstati, poněvadž prý armáda egyptská není dostatečně vyzbrojena, a přece to byla Velká Britanie, která nedovolila, aby se zásobila vším, čeho potřebuje. Mahmúd se domníval, že úmluva z r. 1888 o průplavu Suéském trvá a že Velká Britanie za několik let sama svěří jeho obranu armádě egyptské, když bude do té doby rozmnožena, řádně vyzbrojena a vycvičena důstojníky britské mise.

Již lord Milner byl ochoten přivoliti, aby britské posádky opustily egyptská města a utábořily se u Tell al-Kebír, tedy blízko průplavu Suéského. Po návrhu Chamberlainově mělo britské vojsko zůstati deset let tam, kde je. Teprv potom mohla Velká Britanie rokovat s Egyptem o tábořištích u průplavu a rada Společnosti národů měla rozhodnouti. Jenže její rozhodnutí by bylo bývalo závazné pro Velkou Britanii pouze tenkrát, bylo-li bývalo jednomyslné, a to mohla Velká Britanie překaziti. Henderson souhlasil, aby se britské posádky utábořily podél průplavu Suéského, avšak teprv po pěti letech, až by se britské vojenské úřady uspokojily s úpravou nových tábořišť.

Chamberlain navrhl, že při nebezpečí, hrozícím majetku

a životu cizinců, se egyptská vláda poradí s britskou, jak by se nebezpečí zažehnalo. Henderson projevil souhlas, aby vláda egyptská sama ručila za majetek a život cizinců.

Chamberlain žádal, aby evropský odbor v ministerstvu vnitra a evropská policie zůstaly, dokud nebudou kapitulace upraveny. Henderson vymezil tuto dobu na pět let, domnívaje se, že do toho času bude úprava provedena. Chamberlain úmyslně vymýtil z chystané smlouvy zmínku o Súdánu. Henderson věda, že je Súdán nejdůležitější částkou smlouvy, se ptal tamního generálního guvernéra, zda by něco namítal proti návratu jednoho praporu pěchoty egyptské. Dověděv se, že nic nenamítá, projevil ochotu o věci uvažovati s podmínkou, že generální guvernér súdánský vypraví prapor do Egypta, jakmile dospěje k názoru, že ohrožuje pořádek. Konečně oznámil, že je vláda britská ochotna dovoliti, aby se prapor egyptské pěchoty do Súdánu vrátil, avšak teprv až britské vojsko opustí Káhiru a až vláda egyptská dokáže skutkem, že chce přesně dbáti této úmluvy. Současně měl britský zástupce zkoumati, kolik je Súdán Egyptu dlužen.

SIR PERCY LORAINE A OBNOVA ÚSTAVY

Sir Percy Loraine, nový vysoký komisař, přijel do Egypta 2. září. Nikdy tam nepůsobil. Sloužil ve válce jihoafrické a potom ve službě diplomatické, posledně v Athénách jako britský vyslanec. Měl věci egyptské studovati a vládě Labour Party podati obsažnou zprávu o potřebných změnách.

Britští imperialisté se přimlouvali za to, aby dosavadní způsob potrval. Vláda silné ruky měla zaručiti pokoj a pořádek a schváliti návrh přátelské smlouvy. Prozíravá Labour Party trvala, aby se o chystané smlouvě vyslovil lid vybranými zástupci bez ohledu na strany. Král a dvorní ittihád

jakož i většina ústavních liberálů se domnívali, že stačí, když pronesou svůj názor přední politikové, a že není třeba voleb. Věděli, že by v nich zvítězil uafd. Leč všichni členové egyptské delegace a mnozí čelní nestranní mužové se domáhali svobodných voleb a zdůrazňovali svůj požadavek u vysokého komisaře. Po jeho přání dovolila vláda Mahmúdova již začátkem září veřejné schůze uafdu a na nich bylo naléháno, aby ministerstvo Mahmúdovo ustoupilo novému, které by zaručilo svobodné volby. Národ že si ústavu vybojoval, nedá si ji vzíti a nedovolí, aby jej při vyjednávání zastupoval někdo, kdo ho chtěl připraviti o to nejdražší.

Dvůr i imperialistické kruhy byly proti změně vlády a proti volbám, avšak Nahhás přesvědčil vysokého komisaře, že jsou svobodné volby nezbytné, proto po přání residence požádal Mahmúd 2. října za propuštění a jeho nástupcem byl ustanoven Adli paša Jeken, jenž vypsal nové volby. Konaly se koncem prosince a členové uafdu se vrátili v obrovské většině. Labour Party pochopila, že je třeba, aby Nahhás utvořil ministerstvo, a králi nezbylo, než aby povolil.

Nahhás se ujal vlády 1. ledna a parlament byl zahájen 11. ledna 1930. V trůnní řeči byla uvedena na prvém místě potřeba chrániti ústavy zvláštním zákonem. Na posledním byla zmínka o návrhu smlouvy britsko-egyptské, který měl býti parlamentu předložen, aby rozhodl, zda může býti podkladem vyjednávání s vládou britskou. Tou dobou sir Percy Loraine oznámil, že si vláda britská nepřeje uzavříti přátelskou smlouvu s vládou nebo s některou politickou stranou, nýbrž s egyptským národem, poněvadž jenom svobodný a upřímný souhlas lidu zajistí trvalost vzájemných přátelských styků.

Sněmovna poslanců pověřila 6. února vládu, aby o přátelské smlouvě vyjednávala. Již tehdy se proti vyjednávání ozývali dvorní ittihádisté a četní ústavní liberálové, požadujíce jednak, aby vojsko britské ihned odešlo, jednak aby sněmovna předem určila, že Súdán náleží Egyptu. Rovněž upozorňovali, že kdo se dá do vyjednávání, nepřímo uzná prohlášení z 28. února 1922. Mužové, kteří nemohli návrh vynachváliti za vlády Mahmúdovy, postavili se pojednou proti němu, ukazujíce na jeho slabiny a varujíce národ před vládou britskou, jež prý si chce navždy zajistiti své postavení v Egyptě a přivlastniti si egyptský Súdán.

Všichni rozvážní Egypťané, členy uafdu nevyjímajíc, uznávali, že Velká Britanie vojska neodvolá, proto nabádali krajany, aby se smířili s obsazením průplavu Suéského. Průplavem Suéským a tudíž Egyptem vede cesta do Indie. Velká Britanie, snažíc se zameziti přístup k této perle svých držav, obsadila kdejaké důležité místo na východ i západ od Indie; vzala si Gibraltar, Maltu, Kypr, Palestinu, Arabii, Irák a usiluje o Persii. Průplavu Suéského se nevzdá, pokud podrží nadvládu nad moři. Jako je marná touha Španělů po Gibraltaru, Italie po Maltě, Řecka po Kypru, tak ať se Egypt spřátelí s britským vojskem u průplavu Suéského. Je potřebí zabezpečiti vnitřní a zevní nezávislost Egypta a zachrániti v Súdánu, co se ještě zachrániti dá. Tak a podobně psaly listy uafdu koncem března 1930.

Ve Velké Britanii nebylo jednotného nazírání na návrh přátelské smlouvy britsko-egyptské. Konservativci i liberálové nepřáli vládě Labour Party úspěchů, proto návrh napadali, kde jen mohli. Imperialisté se obávali účinků na jiné národy východní, obzvláště na Indy, i byli by rádi odvolali

prohlášení z 28. února 1922. Lord Lloyd se ozýval při každé příležitosti, vybízeje krajany, aby přešli z obrany k útoku. Velcí podnikatelé a peněžníci se družili k němu a upozorňovali na neblahé následky, kdyby průmysl ztratil egyptské odbytiště a súdánské suroviny. Mnozí členové Labour Party jim nalétli a MacDonald i Henderson byli nejednou povinni chlácholiti ustrašené krajany a slibovati, že nejen nic dalšího nepovolí, nýbrž že dosavadní ústupky náležitě vymezí a omezí.

V Egyptě sledovali projevy veřejného mínění britského s velkou pozorností. Dvůr se utěšoval rostoucí důvěrou, že vláda Labour Party zmizí, než bude vyjednávání ukončeno, anebo že vyjednávání ztroskotá o Súdán. Aby se volení zástupcové egyptští Súdánu nevyhnuli, nabádaly všechny listy dvoru blízké lid, aby hájil dědictví předků a nevykopal si hrob ústupky ve věci súdánské. Ústavní liberálové byli na vážkách: napomáhati k zdaru vyjednávání nebo je podkopávati? Dali se střední cestou. Obviňovali uafd, že zavinil průtah vyjednávání a ohrozil jeho úspěch.

V uafdu samém se ozývaly hlasy, že nebude přátelské smlouvy s Velkou Britanií, neobnoví-li se v Súdánu aspoň stav, jaký tam byl před r. 1924. Není pochyby, že to cítili i vládní zástupcové. Nemohli opominouti Súdánu, nechtěli-li sami nad sebou a nad uafdem vysloviti rozsudek smrti. Přivolí vláda Labour Party, aby byl v Súdánu obnoven stav před r. 1924? Podle rozličných zjevů v politickém životě britském se dalo souditi, že nikoliv. Nemohla, ba nesměla, sic by byla své postavení ještě ztížila a britský průmysl zeslabila. Egyptská delegace to věděla, proto šla do Londýna bez nadšení, avšak také beze strachu před zklamáním.

Vyjednávání britsko-egyptské trvalo od 31. března do 8. května 1930. Podkladem byl britský návrh, odevzdaný

Muhammadu Mahmúdovi. Potíže působil požadavek britský, aby Egypťané neužívali leč britských důstojníků nebo britské vojenské mise. Nahhás se svými druhy v tom viděl omezení vnitřní svobody, avšak zástupcové britští nemohli dovoliti, aby se místo nich ve vojsku egyptském zahnízdili příslušníci některého jiného státu.

Egyptská delegace namítala, že Egypt nemůže uznati průplav Suéský za nezbytné pojítko britského imperia, poněvadž by se tím vzdal částky svého území; britské posádky ať jej hájí, dokud nebude egyptská armáda náležitě silná, a ať táboří na východním břehu. Po dlouhém jednání bylo stanoveno, že budou britské tábory na břehu západním, a to v okolí Ismaílijje, a že se o nich bude znova rokovati po dvaceti letech. Britové že budou míti u průplavu 8.000 mužů vojska pozemního a 3.000 leteckého.

Největší potíže působil Súdán. Holá nemožnost vymoci, aby tam byl obnoven stav před r. 1924, aby byla správa této obrovské země upravena podle konvence z r. 1899, ukázala zástupcům egyptským, co vlastně vláda britská zamýšlí. Jasně jim to připomnělo prohlášení Hendersonovo ve sněmovně poslanců, podle něhož se nemělo nic měniti na stycích Egypta s jinými státy, i kdyby byla dohoda uzavřena. Egypt měl i jako člen Společnosti národů zůstati spjat s Velkou Britanií. Správně soudila egyptská delegace, že Egypt má i nadále trvati v britském područí a má býti s vlastním souhlasem připraven o Súdán. K tomu Nahhás se svými druhy přivoliti nemohl. Vláda Labour Party nemohla a ani nechtěla připustiti, aby se egyptští úředníci a vojáci vrátili do Súdánu, proto bylo vyjednávání ukončeno bez výsledku. Má býti obnoveno, až bude doba příhodnější.

Po každém neúspěchu přitužila Velká Britanie Egyptu. Všichni vlastenci egyptští to věděli, přece však se domnívali, že vláda Labour Party neužije prostředku, proti kterému se kolikrát ohradila. Nepoužila ho, sáhla však k jinému, po jejím názoru účinnějšímu. Chtěla zavésti v Egyptě způsob vlády, který se osvědčil v Iráku a v Zajordání. Vysoký komisař v Iráku a britský zástupce v Zajordání zůstávali úplně v pozadí. Hlavně, ba jedině zasahuje dvůr a jeho vláda. Dvůr a jeho vláda si upravily parlament v Iráku a poradní sbor v Zajordání, že skoro slepě vykonává jejich vůli, čímž jí dává nátěr vůle národa. Uzavírají s Velkou Britanií smlouvy, jakých si přeje, a národ je schvaluje bez velkých potíží. Proč by nemohl v Egyptě s tichou, ale vydatnou pomocí residence dospěti dvůr k témuž výsledku? Velká Britanie by dosáhla, čeho potřebuje: právní úpravy svého tamního bytí, a nikdo by jí nemohl vytýkati, že nedbá tužeb lidu.

Ministerský předseda Nahhás a jeho druhové zaslechli, ba vycítili již v Londýně, co se chystá, proto hodlali po návratu ústavní cestou moc dvora omeziti. Byli povinni to učiniti, neměla-li býti ústava, beztak upravená po jeho přání, ještě více znehodnocena. Byla vypracována za vlády ústavních liberálů. Jejich zákonodárný výbor jednomyslně schválil zásadu, že ministři mají býti trestně stíháni za všechny přehmaty protiústavní. Po jejich návrhu měl parlament míti právo uvaliti na ministerstvo tresty za vše, čím se provinilo proti článkům ústavy. Je pravda, že Velká Britanie nebo Francie neznají zákonů, hrozících ministerské radě, avšak tam není možná vláda zbavená důvěry voličů. Ani britský král ani francouzský president se neodváží odročiti nebo rozpustiti parlament a vládnouti s ministerstvem parlamentu ne-

milým. Dříve, než se ujal vlády, oznámil Nahhás králi i vysokému komisaři, že podá návrh zákona na ochranu ústavy, bude-li utvořením ministerstva pověřen. Oba byli svolni a trůnní řeč hned v prvém článku na tento zákon poukázala. Došlo k němu teprv po návratu z Londýna, kdy vláda 29. května připravila návrh zákona, který označuje za velezradu každé bezdůvodné rozpuštění parlamentu a zřízení neústavní vlády. Vinní ministři mají býti potrestáni nucenou prací od tří let až doživotně jakož i pokutou od 1.000 do 10.000 £E. Kdo by porušil některý článek ústavy, bude uvězněn a zaplatí 500 až 5.000 £E.

Věci se změnily. S čím souhlasil král i vysoký komisař před vyjednáváním britsko-egyptským, tomu se oba opřeli, když skončilo bezvýsledně. Nahhás se dověděl 16. června od Toufíka Nesíma paši, přednosty královského kabinetu, že král návrh nepodepíše. Téhož dne svolal ministerskou radu, jíž se účastnili i někteří vynikající poslanci, a vláda se usnesla že se vzdá. Nazítří oznámil Nahhás tento úmysl ve sněmovně. Všichni souhlasili. Abbás Mahmúd Akkád, vydavatel listu *Kaukab aš-Šerk*, odůvodnil potřebu boje za nezávislost a hrozil, že lid zdrtí i nejvyšší hlavu, kdyby se stavěla proti ústavě. Sněmovna poslanců i senát vyslovily vládě Nahhásově jednomyslně důvěru. Ústavní vláda se poděkovala k vůli ústavě a král pověřil Ismaíla Sidkiho pašu, aby utvořil novou, skládající se úplně z lidí dvoru blízkých. Dekretem z 21. června byl parlament na jeden měsíc odročen a 12. července rozpuštěn.

Nová vláda se dovolávala podpory Jeho Veličenstva krále a slibovala, že bude vládnouti úplně parlamentně, poněvadž pouze parlamentní vláda může udržeti důvěru lidu. Lid se stavěl proti ní. V Káhiře se sešlo 26. června 360 členů provinciálních rad, přes 200 poslanců a 60 senátorů, kteří po

řadě přisahali: „Přisahám jménem všemohoucího Boha, že budu hájiti ústavy, že budu vzdorovati každému útoku na ústavu vší mocí a že obětuji vše k její obraně. Přisahám, že této přísaze budu učiti svůj volební okres.“

Nahhás paša pravil dopisovateli Timesů 4. července: „Podle ústavy žádný králův rozkaz nezbavuje ministry odpovědnosti parlamentu. Dnešní vláda si počíná jako samovládce. Zakazuje schůze uafdu, zastavuje jeho listy a přece ví, že je obrovská většina národa za ním. Trůnní řeč slíbila, že vláda předloží parlamentu návrh zákona na ochranu ústavy. Oznámil jsem již tehdy, že budou ministři rušící ústavu soudně stíháni. Naše vláda uafdu vykonala mnoho dobrého pro Egypt i pro cizince, což je patrné z parlamentních porad. Toliko bídné pletichy nám brání v klidné práci.“

Znova se konaly po Egyptě projevy proti samovládě, při nichž docházelo k hojným srážkám s policisty a vojskem, jichž vláda užívala bezohledně proti poslancům i lidu. Dopisovatelé listů britských posílali přehnané zprávy, které budily hrůzu a strach a nutily vládu Labour Party, aby do egyptských vod vyslala válečné loďstvo a hleděla zesíliti egyptské posádky. Imperialisté líčili vlastenecké projevy jako výbuchy vášně domorodců proti cizincům. Nejhorší byly nepokoje v Alexandrii, kde zahynulo 21 osob, mezi nimi Ital, který však zemřel srdeční mrtvicí. Poraněni byli tři Evropané, Řekové. Mimo ně zraněno 180 domorodců; mezi 147 zatčenými byli dva Italové, kteří se účastnili rovněž projevů proti vládě. Nikde nebylo nejmenší známky, že by domorodci měli namířeno na cizince. Sám ministerský předseda Ramsay MacDonald připustil, že vylhané zprávy o hrůzách v Alexandrii způsobily neklid ve Velké Britanii a mohly vésti k politickým zápletkám. Nechtěje poskytnouti zbraně svým odpůrcům, pravil 16. července ve sněmovně

poslanců, že vláda Jeho Veličenstva vyzvala vysokého komisaře, aby výslovně oznámil egyptské vládě, že nenajde podpory ve svém útoku na ústavu a že nemůže spoléhat na britskou pomoc při zamýšlené změně volebního řádu. Vláda Jeho Veličenstva že se nechce míchati do vnitřních věcí egyptských, ale kdyby se cizincům něco stalo, činila by odpovědnou vládu egyptskou. Nahhása pašu upozornil, že potíže egyptské musí býti vyrovnány bez útisků cizinců. Ve své odpovědi ze 17. července ubezpečil Nahhás vysokého komisaře, že egyptský národ si vždy cizinců vážil a dbal o jejich bezpečnost. Lituje událostí poslední doby, není však vinen, poněvadž egyptský národ musí hájiti svou ústavu. Smutné události by se daly zameziti, kdyby byla v Egyptě obnovena vláda ústavní.

ÚSTAVA POZMĚNĚNA

Na obnovu ústavní vlády nebylo pomyšlení. Dvůr chystal změnu ústavy a změnu volebního řádu. Za ním stáli ittihádisté a imperialisté, proti němu se chystali nejen členové uafdu, nýbrž i ústavní liberálové a čelní členové vládnoucího rodu, kteří se obávali, aby nebyli připraveni o dědictví po velkém předku Mehmedu Alim.

Nahhás vydal provolání k lidu, jež uveřejnila pouze *La Patrie*, poněvadž vláda zakázala. Zdůrazňuje, že ústava nemůže býti změněna, nerozhodne-li se pro změnu většina parlamentu a neschválí-li ji král. Upozorňuje lid, že je jeho povinností, aby se jako jeden muž postavil proti každému porušení ústavy. Král se nezalekl a podepsal 22. října ústavu novou.

Ústava z r. 1923 má 170 článků, nová toliko 158. Poslanců bude 150, nikoliv 232, senátorů 100, nikoliv 132. Král sám bude jmenovati 60 senátorů.

Nový volební zákon zavádí volby druhotné. Volební právo mají mužové, kteří dovršili dvacátý pátý rok. Za voliče druhotné mohou býti vybráni ti, kdo platí aspoň 1 £E daně ročně nebo 12 £E nájemného z bytu nebo aspoň 2 £E daně pozemkové ze své nebo z pronajaté půdy nebo kdo vychodil s dobrým prospěchem měšťanskou nebo střední školu. Za poslance může býti zvolen, kdo bydlí aspoň dvě léta ve volebním okrese. Kdo tam vykonává nějaké veřejné povolání, musí se rozhodnouti buď pro ně nebo pro poslanectví. Členové advokátní komory a soudci nemají práva kandidovati.

O volebních sporech nebude rozhodovati parlament, nýbrž řádný soud. Poslaneckou nedotknutelnost ztrácí, kdo přetřásá soukromý život jiného, dopustí se zrady nebo hanobí členy vládnoucího rodu. Parlament bude zasedati od polovice prosince do polovice května. Král má právo rozpustiti poslaneckou sněmovnu buď na návrh ministerstva, nebo když sezná, že ministerstvo a parlament nevykonávají vůli lidu. Ministři smějí býti trestáni za politické přestupky jenom politicky. Pro nedůvěru k ministerstvu musí hlasovati naprostá většina všech poslanců; většina přítomných nestačí. O nedůvěře se může jednati pouze tehdy, byl-li návrh podepsán 30 poslanci a odevzdán aspoň osm dní napřed předsedovi; hlasovati se o něm bude až dva dni po ukončení rokování. Na žádost ministerstva vnitra může apelační soudní dvůr zastaviti až na tři měsíce kterýkoliv list, napadající novou ústavu nebo ohrožující veřejnou bezpečnost.

Nová ústava nesmí býti pozměněna po deset let. Platnosti nabude, až se shromáždí nový parlament. Pokud nebude shromážděn, vykonává veškerou moc král sám. V této době může býti každý list zastaven na rozkaz ministerstva vnitra. Všechny zákony, vydané po 21. červnu 1930, budou před-

loženy parlamentu a nesmějí býti odvolány nebo pozměněny, leda od něho.

Podle nové ústavy má vláda právo prohlašovati zákony jakékoliv, je však povinna je oznámiti parlamentu do měsíce po zahájení zasedání. Rovněž má právo užívati státních financí s povinností předložiti účet parlamentu. Neschválí-li parlament zákony a výdaje, má vláda právo jej rozpustiti a nové volby vypsati do 4 měsíců.

Z moci národa nezbývá leda stín. Sám Ismaíl Sidki hlásal při každé příležitosti, že výkonná vláda musí držeti otěže v rukou. Skutečným vládcem a správcem Egypta byl podle nové ústavy pouze a jedině král. On jmenoval 60 senátorů z celkového počtu 100, měl tudíž možnost zabezpečiti si v senátu naprostou většinu a zajistiti každou vládu. Vždyť nedůvěra, vyslovená naprostou většinou sněmovny poslanců, nenutí vládu, aby se poděkovala, není-li rovněž vyslovena naprostou většinou senátu. Avšak i jiným způsobem hleděl král rozšířiti a prohloubiti svůj vliv. Ustanovil, že všichni úředníci, které jmenoval, smějí býti propuštěni toliko jím, tudíž všichni správcové provincií a všichni vyšší úředníci v ministerstvech se stali závislými na dvoře a nebyli povinni se podříditi vůli svého představeného, ministra nebo ministerské rady. Hlavní oporu hledal král Fuád v učitelích a vykladačích muslimského zákona, v kruzích, které odporují každému pokroku. Před čtyřmi lety sněmovna ustanovila, aby bohovědné školy podléhaly ministerstvu školství a aby ministerská rada spravovala jejich peněžní věci. Od polovice ledna r. 1930 dostal král dozor na všechny tyto a podobné ústavy. Přisvojil si rovněž právo vybírati a jmenovati rektora, starší vykladače zákona, představené jednotlivých škol a dva členy nejvyšší rady Azharu, této předůležité skupiny muslimských učilišť.

UAFD A ÚSTAVNÍ LIBERÁLOVÉ NEJDOU K VOLBÁM

Nahhás se ozval jménem uafdu a egyptského národa proti samovládě provoláním z 23. října. Praví, že po přání MacDonaldově z 16. června nezasáhl politicky, nová ústava však že ho nutí, aby se účastnil s lidem politického života. Nikdo neublíží cizincům. Sidki by se nebyl opovážil prohlásiti takovou ústavu, kdyby se neopíral o britskou armádu. Devět lidí mění ústavu proti vůli čtrnácti milionů.

Strana liberální se prohlásila rovněž jednomyslně proti ústavě, která zmenšuje odpovědnost ministerstva, svrchovanost lidu a jeho svobodu. Adli paša Jeken, president senátu, požádal krále, aby byl této hodnosti zproštěn; že nechce míti závazků, aby mohl bojovati za ústavu, kterou se svými druhy vypracoval. Nedočkal se vítězství; zemřel 22. října 1933.

STRANA LIDOVÁ

Již začátkem listopadu se rozhodli ústavní liberálové i uafd, že se nezúčastní voleb, konaných podle nové ústavy a nového volebního řádu. Koncem téhož měsíce utvořili společný výbor, aby zařídil potřebné opatření k zamezení voleb. Sidki se nezalekl. Přesvědčiv se, že dvorní strana ittihád nemá ohlasu mezi lidem, svolal lidi na vládě závislé a založil s jejich souhlasem 8. prosince novou stranu, kterou nazval lidovou. Obdařil ji deníkem *Šaab*, *Lid*. Kdekterý správce provincie a kdejaký úředník, učitel zákona nebo jeho vykladač a náboženský soudce se měli přihlásiti za členy nové strany vládní, budovat její odbočky po městech a osadách a nabádati krajany, aby se srazili v nerozborný šik za Jeho Veličenstvem a výkonnou vládou Sidkiho. Aby byla jejich práce usnadněna, zastavila vláda všechny listy uafdu a ústavních liberálů a pozatýkala jejich vydavatele a spolupracovníky z důvodu, že urážejí členy vládnoucího rodu

nebo že popuzují k nepokojům. Bývalý poslanec Abbás efendi Akkád, jenž vystoupil proti zpátečnickým snahám dvora, byl odsouzen na devět měsíců pro urážku Veličenstva a majetník listu, který přinesl jeho článek, dostal šest měsíců za svou neopatrnost.

Krutý postup vlády Sidkiho nezlomil odpor egyptského lidu. Přes čtyři sta předních obchodníků a průmyslníků odevzdalo 31. prosince 1930 králi žádost, aby byla obnovena ústava z 1923 a znovu zavedena parlamentní vláda. Podobné žádosti posílaly i jiné skupiny obyvatelstva z celé země. Členům nové strany lidové byl vyhlášen společenský bojkot.

Vláda Labour Party ponechala dvoru úplnou volnost a klidně přihlížela a podle potřeby mu pomáhala, aby se dostal k vytčenému cíli, k povolnému parlamentu. Výsledkem tohoto nového britského postupu byla obecná rozhořčenost mezi členy uafdu i strany ústavně liberální a jednomyslná vybídka, aby Egypt sáhl ke zbrani, která se osvědčila v Indii, k bojkotu britského zboží. Vybídka přišla nesmírně vhod rostoucímu průmyslu a obchodu egyptskému a získala četné stoupence v odporu proti samovládě.

POVOLNÝ PARLAMENT

Společně s ústavními liberály vyzval uafd k národnímu kongresu, jenž by vytkl požadavek obnovy ústavy z r. 1923 jakož i volebního zákona z r. 1924 s některými opravami a prohlásil, že se neúčastní voleb ani do parlamentu ani do rad provinciálních a jiných, dokud tento požadavek splněn nebude. Sidki zavedl válečné právo, proměnil celou zemi ve vojenský tábor a krutě pronásledoval každého, ať muže, ať ženu, kdo s ním nesouhlasil. Účinně mu pomáhali důstojníci a vojáci britští, aby omezili svobodu pohybu, zabránili shromažďování a vytvořili z celých ulic, ba osad střežené

věznice. Národní kongres se konati nemohl, avšak 7. května poslali nespokojenci králi, vysokému komisaři a diplomatickým zástupcům pamětní spis, poukazující na utrpení, jaké způsobuje egyptskému národu samovláda Sidkiho. Prohlášení bylo podepsáno čtyřmi bývalými ministerskými předsedy, mezi nimi byli Adli a Ziuar, 23 bývalými ministry jakož i více než 900 čelnými muži, z nichž mnozí nenáleželi ani k uafdu ani k ústavním liberálům. Začátkem srpna se k nespokojencům přidal i Toufík Nesím paša a opustil službu u krále.

Dvůr se nedal zviklati. Prvotné volby se konaly v polovici května, druhotné 1. června 1931. Sami dopisovatelé britských listů dosvědčili, že byly volební místnosti nejen v městech, nýbrž i na venkově bezmála prázdné, že k volbám přišel pouze kdo byl na vládě závislý, a přece se chlubil Sidki, že se 67% voličů prohlásilo pro novou ústavu. Ačkoliv měl tudíž více než dvě třetiny lidu za sebou, přece válečné právo nezrušil a občanských svobod neobnovil, ba ještě je zkrušil tiskovým zákonem z 18. června. Podle něho může býti dovoleno vydávati deník tomu, kdo složí 300 £E zálohy, má všechny tiskací stroje, není členem parlamentu a může dokázati, že je bezúhonný. Důkaz bezúhonnosti je velice obtížný pro muže, kterému vláda nepřeje. Záloha a tiskací stroje mohou býti zabaveny, uzná-li vláda, že je deník závadný.

Do nového parlamentu, otevřeného 20. června, vešli toliko stoupenci nové strany lidové a ittihádu. Všichni čekali, že král složí přísahu na novou ústavu, avšak neučinil to, ač ho článek 50. zavazuje. V trůnní řeči vytkl potřebu čestné smlouvy s Velkou Britanií, která by zajistila Egyptu úplnou nezávislost a utvrdila přátelství obou zemí. K novým poradám neměli v Londýně chuti, ač k nim Sidki za pobytu v Evropě v létě 1932 státního tajemníka pro zahraniční věci

důtklivě vybízel. Sir John Simon se vymlouval, že nemůže vyjednávati s vládou, která za sebou nemá celého národa. Napřed že je potřebí stranické zápasy zdolati a národ sjednotiti. Nebyla to výmluva upřímná. Saad měl za sebou celý národ a dohoda britsko-egyptská uzavřena nebyla. Vláda londýnská s ní nespěchala, vědouc, že by ani Sidki na všechny její požadavky nepřistoupil.

V květnu 1931 se král po přání britském domluvil s bývalým chedivem. Abbás II. se zřekl nároků na trůn, zavázal se, že nebude podpichovati a prohlásil, že uznává prodej svého egyptského majetku. Zato bude od egyptské vlády dostávati 30.000 £E ročně. Touto úmluvou spadla s krále veliká starost. Abbás byl zbaven trůnu bez věcných důvodů, jak sami britští politikové uznávali, měl v Egyptě mnoho stoupenců a král si za babku přisvojil jeho tamní majetek, jenž se odhadoval na 2,500.000 £E. Fuád byl spokojen a vláda britská rovněž, neboť jí bývalý chediv působil značné potíže, dovolávaje se svého práva s pomocí nejlepších právníků.

Generální guvernér Súdánu po léta vybízel, aby si vláda egyptská vybudovala přehradu u Džebel Aulija nad Chartúmem. Egypt jí bude potřebovati snad po třiceti letech; do té doby vystačí s vodou ze zvýšené přehrady Asuánské, avšak Súdán z ní bude míti užitek od samého začátku. Vláda uafdu souhlasila s návrhem, leč odkládala jej; Sidki, aby se residenci zavděčil, rozhodl začátkem ledna 1932, že se dá do stavby hned. Zaplatí na železnici z Chartúmu k přehradě 130.000 £E, náhradou za zabranou půdu 750.000 £E a na stavbu nejméně 4,500.000 £E.

Uafd má mnoho stoupenců mezi venkovany, statkáři i drobnými rolníky. Sidki poskytl úvěr statkářům a uvolnil prodej zadlužené půdy sedláků, kteří nemají ani pět feddánů.

Sedláci zůstanou na prodaných pozemcích a vláda jim pomůže, aby kupní cenu bez úroků splatili a znova se stali majetníky. Z vládní dobročinnosti mohou býti upleteny politické otěže.

Velké starosti působil Sidkimu uafd, jehož kořeny nevymýtil. Zrušil veškeré jeho odbočky, zabral majetek a pronásledoval členy. Nedovolil, aby byl jeho zakladatel Saad přenesen do náhrobku, který mu egyptský národ vybudoval, a 30. října 1932 pohrozil jeho vdově, že zabere dům, v němž bydlí a jemuž se říká Dům Národa. Odpověděla, že nepochybuje, že je Sidki schopen činu, jakého se ani vojenské úřady britské nedopustily v době, kdy dlela s mužem ve vězení na Gibraltaru.

VLÁDA A DVŮR

Sidki se na samém začátku dostal do rozporu s králem. Král chtěl poroučet, Sidki však nebyl ochoten poslouchat. Byl příliš silný vzděláním, zkušeností i rozhledem, aby se podřídil stárnoucímu a churavějícímu vládci, obzvláště když věděl, že z něho mluví a za něho jedná vrchní správce jeho statků. Byl to Zaki paša Ibráši, odborník obchodního ducha, jenž se pečlivě staral o majetek králův, aniž zanedbával svůj. Fuád se vrátil do Egypta skoro beze jmění. Nabýval ho a jako král se vyrovnal nejbohatším Egypťanům. Po zemi se vědělo, že je to Ibráši a jeho skupina, jíž králi k majetku pomáhají a jakým způsobem to činí. Kdo by se byli rádi obohatili, přidávali se k nim a dvorní strana ittihád rostla. Její vůdčí duch, ministr spravedlnosti Ali paša Máher, se podezřelé činnosti Ibrášiho protivil, avšak nic nezmohl, poněvadž se proti němu stavěli jeho druhové, ministři veřejné dopravy a zemědělství a ministerský předseda se jich ujímal. Sidki se nemohl odhodlat k očistě u dvora,

o nějž se opíral a jenž mu právem vytýkal rozličné přehmaty a nepořádky správní.

Strana lidová se skládala bezmála toliko z úředníků a zřízenců na vládě závislých. Věděli to, a spoléhajíce se na ochranu Sidkiho, jejž drželi, opouštěli cestu práva a nadržovali vinníkům. Stížností se nebáli a pronásledovali každého, kdo jim pohrozil. Z důvodů planých, vymyšlených dávali zatýkat nespokojence, jichž se obávali, trýznili je a bez soudu zavírali. Veřejnost se o podobných vinách dověděla z přelíčení s vrahem krajského správce z Badari. Vyšlo najevo, že ho zavražděný ve vězení bez jakékoliv příčiny týral a mučil, takže mu přisahal pomstu a vykonal ji. Sidki by byl rád věc umlčel, avšak ministr spravedlnosti oznámil v parlamentě, že odevzdá soudům ještě aspoň 20 podobných případů. Sidki odpověděl poukazem na jednání některých členů dvorní strany ittihád a žádal, aby její členové, ministři veřejné dopravy a zemědělství, se ospravedlnili. Neučinili to vědouce, že za nimi stojí vrchní správce králova majetku, avšak Ali paša Máher a ještě jiní druhové se poděkovali. Sidki mínil následovati jejich příkladu, než zůstal po přání královĕ a ministerstvo doplnil z mužů sobě oddaných. Rozčilení, jež prožíval, se projevilo 26. ledna 1933 slabým záchvatem mrtvice. U dvora se těšili, že ho nemoc přinutí, aby se svého místa vzdal. Neučinil to a král neměl odvahy, aby ho propustil, věda, že by se bez něho autokratická vláda zhroutila. Sidki odjel do Evropy na léčení a v Egyptě pokračoval tichý boj obou vládních stran: dvorní a lidové. Lidová nabývala převahy a dvorní, neboli jak se jí též říkalo, strana pašů, se octla v úplném područí Ibrášiho.

Sir Percy Loraine, řídě se pokyny z Londýna, zůstával v ústraní a nadržoval králi, jenž se ze strachu o trůn ochotně řídil jeho radou. Scházela mu diplomatická bystrost a vytr-

valost, jakou se vyznačoval Fejsal irácký. Neměl věrných a nenáročných pomocníků a stála proti němu většina národa, seskupená v uafdu a ve straně liberální. Podléhal sobeckým milcům a ponechával úplnou volnost Ibrášimu.

Vysoký komisař pozoroval a zasílal zprávy do Londýna. Nadál se příznivějšího obratu po návratu Sidkiho. Ministerský předseda se pokusil o očistu. Žádal krále, aby propustil ministry veřejné dopravy a zemědělství. Když nevyhověl, nezbylo Sidkimu, než aby se poděkoval. Skupina pašů na to čekala, Ibráši krále přemluvil a 21. září 1933 byl Sidki propuštěn. Novou vládu utvořil Abdalfattáh Jahja paša, jenž byl až do ledna 1933 ministrem zahraničních věcí. Sidki hrozil, avšak ministerský předseda ho chlácholil slibem, že se bude rovněž opírati o jeho stranu lidovou, za jejíhož předsedu se dal zvoliti 26. března 1934. V zemi neměl opory. Členové parlamentu nezastupovali voliče, poněvadž jim k poslanectví dopomohla vláda. Strana dvorní se opět vzmohla a Ibráši poroučel místo krále, jenž v lednu 1934 těžce onemocněl. Členové vlády o tom věděli, a přece nic nenamítali, když vydal 27. ledna rozkaz, aby ministři složili přísahu věrnosti jemu a ústavě. Chtěl takovým způsobem autokratickou ústavu podpořiti a zabezpečiti.

RESIDENCE VYNUTÍ OBRAT

Nový vysoký komisař sir Miles Lampson přibyl do Egypta letadlem 17. února. Nevyžadoval okázalostí, nedral se na přední místa, prohlížel si Egypt a pohyboval se ve společnosti jako rovný mezi rovnými. Na jeho popud dopřála vláda větší volnosti uafdu i straně liberální. Nahhás paša směl zase navštěvovati rozličné kraje a rokovati se stoupenci. Ukázalo se, že jich neubylo, nýbrž přibylo. Nejen Egypťané, nýbrž i Angličané vynášeli jeho odvahu, počestnost a důslednost.

Venkované se v něm zhlíželi jako ve vůdci od Boha poslaném. Množily se známky obecné nespokojenosti a vysoký komisař je bedlivě pozoroval.

Muhammad Ali Allúba paša, vynikající člen bohaté statkářské rodiny v Assiútu, vystoupil ze strany ústavních liberálů. Za důvod udal, že nesouhlasí s jejím mírným postupem. Za poslední tři léta že vzklíčilo seménko revoluce a že je třeba jíti s národem, jenž se chystá k novému odboji. Toto prohlášení nezůstalo bez účinku v residenci. Vysoký komisař zval přední členy ústavních liberálů a uafdu, rokoval s nimi a vybízel vládu londýnskou, aby zasáhla. Dostav dovolenou, odjel 18. srpna do vlasti a jeho místo zaujal úřadující vysoký komisař M. D. Peterson, přednosta egyptského odboru ve Foreign Office. Věci egyptské znal dokonale. Vždyť působil od října 1927 po tři leta jako první sekretář residence. Doplňoval své znalosti a se souhlasem, ba na popud sira Johna Simona, státního tajemníka zahraničních věcí, vybídl ministerského předsedu, aby provedl očistu u dvora.

Nemoc králova se nelepšila a bylo patrné, že bude potřebí vladařstva. Korunní princ Farúk se narodil 11. února 1920. Plnoletým se stane teprv, až dovrší osmnáctý rok. Kdo má zastupovati následníka trůnu neboli velitele Horního Egypta, emír as-Saíd, jak se mu od 12. prosince 1933 říká? Ibráši se tlačil do vladařstva. Ministerský předseda se neodvážil odporu. Rozvážní členové panujícího rodu se obávali, že přijdou o dědictví po Mehmedu Alim, a dožadovali se pomoci v residenci. Soudili, že Egypt potřebuje rozvážného a silného vládce a že by tudíž měl býti nástupnický zákon pozměněn. Vysoký komisař souhlasil, avšak rozhodnutí oddálil, aby krále ušetřil. Žádal, aby obsadil úřad ředitele kabinetní kanceláře Ziuarem pašou. Osvědčil se r. 1924 po zavraždění súdánského guvernéra, zasloužil si pochvaly londýnské vlá-

dy, byl poctivý a nepřál ani Ibrášimu ani jeho skupině v ittihádu. U dvora se bránili, avšak úřadující vysoký komisař nepovolil, a 27. října se stal Ahmed paša Ziuar nezdolným soupeřem Ibrášiho. Již tehdy bylo patrné, že jsou dny vlády Abdalfattáhovy sečteny. Jeho nástupcem byl ustanoven 15. listopadu Toufík paša Nesím, politik obecně oblíbený pro svou přímost a spravedlnost. Ujal se vlády teprv, když si zajistil králův souhlas, aby parlament odročil a ústavu z r. 1930 zastavil. Obrovská tíha spadla s lidu. Po všech městech se konaly radostné průvody, provolávaly slávu Nahhásovi a uafdu a dožadovaly se vlády ústavní.

Uafd vyslal 5. prosince k Nesímovi poselstvo, jež mu blahopřálo, že zrušil ústavu z r. 1930. Spolu žádalo, aby odložil volby do vesnických a okresních rad, pokud nebudou odstraněni omdové a jiní političtí úředníci, dosazení Sidkim. Bylo jich více než 1500 a dostalo se jim vlivných míst nikoliv pro schopnosti, nýbrž pro politickou příslušnost. Ministerský předseda slíbil, že zařídí, co za spravedlivé uzná a upraví cesty k obecním řádným volbám.

V Káhiře byla zahájena 8. ledna 1935 valná hromada uafdu. Sešlo se více než 25.000 zástupců lidu. Samy Times vytýkají, že to byli čelní mužové a ženy, kteří vedou egyptský lid ve svobodných živnostech, zemědělství, průmyslu a obchodu. Jednomyslně se usnesli, že se egyptský národ nespokojí leda s ústavou z r. 1923 a volebním řádem z roku 1924. Všechny rozpravy byly klidné, věcné a rozumné. O králi ani zmínka. Zástupkyně žen upozorňovaly přítomné, že paní a dívky jsou zajedno s bojovníky za svobodu a nezávislost národa, jenž touží po spojenecké smlouvě a přátelské součinnosti s Velkou Britanií.

Porady trvaly až do 11. ledna a nedošlo k nejmenším nepokojům. Znova se ukázalo, že uafd ovládá egyptský národ

a že je to jediná zralá politická strana. Toto počínání hodně ztížilo postup residence. Viděla jasně, že by se po obnovení ústavy z r. 1923 dostal uafd k vládě a Nahhás nebo některý z jeho druhů by se stal ministerským předsedou. Vysoký komisař s ním nejednou vyjednával, aby upravil půdu pro konečnou dohodu. Londýnská národní vláda nejevila ochotu ustoupiti od svých požadavků a Nahhás nepovoloval. Bylo třeba obnovení ústavy odložiti a čekati na vhodnější příležitost.

Vláda Nesímova v souhlasu s uafdem podnikala, co mohla, aby získala dobrou vůli residence. Vypravila hospodářské poselstvo do Súdánu, aby ulevilo bídě tamních obchodníků a průmyslníků a obnovilo aspoň částečně styky, přerušené r. 1924. Hledíc zajistiti rostoucí průmysl a usnadniti odbyt britských výrobků, které těžce soutěží s japonskými, zřídila ministerstvo průmyslu a obchodu a dosadila do něho britského odborníka jako rádce. Projevila souhlas, aby se čelní průmyslníci a obchodníci egyptští odebrali v dubnu do Velké Britanie a seznámili se s tamními předáky. Správně soudila, že získá hospodářskými ústupky politickou povolnost.

Dvůr a Sidki prohlašovali každý projev dobré vůle residenci za zradu na Egyptě a zbabělost vůči Britům. Nahhás se v dubnu vlády zastal a oznámil lidu: „Nynější ministerstvo je přítelem národa a je odhodláno, že provede, po čem země touží. Můžeme býti hrdi, že zrušilo bývalou nenáviděnou vládu a obnovilo ovzduší důvěry a spravedlnosti. Naší povinností je toto ovzduší zajistiti a ministerstvu dopomoci ke klidné práci.

Zlým duchem dvora byl nadále Ibráši. Mluvil a jednal jménem nemocného krále a neohlížel se ani na předsedu kabinetní kanceláře ani na ministerstvo a na residenci. Po dlouhých poradách se odebral Nesím 18. dubna ke králi.

Hned po něm byl přijat sir Miles Lampson, jenž podporoval jeho požadavky, aby byl Ibráši odstraněn. Král váhal a teprv 23. dubna ho propustil a přivolil, aby vláda svého času obnovila ústavu z r. 1923. Krátce potom požádal Ahmed paša Ziuar za propuštěnou a král ochotně vyhověl, aby se zbavil vnuceného předsedy kabinetní kanceláře.

Po několik měsíců se veřejné mínění zabývalo politickou pří, která ukázala zhoubné účinky vnitřní politiky královského dvora. Vrchní vydavatel listu Sijása, náležejícího ústavním liberálům, obvinil Ibráhíma Fahmiho Keríma a Aliho Menzaláuiho, členy ministerstva Sidkiho a Jahjova, z nepoctivosti. Žalovali. Přelíčení trvalo několik měsíců a skončilo 21. května 1935 osvobozením obžalovaného Hefniho Mahmúda. Soud nalezl, že veškeré výtky byly odůvodněny a doklady prokázány. Obžalovaní plýtvali státními penězi, nedbali zákonů a měli na zřeteli jedině sobecké účely. Opírali se o Ibrášiho a dvůr a holedbali se všemohoucností. Soudní nález posílil odpůrce dvora a rozmnožil stoupence parlamentní vlády.

Nesím, vida rostoucí potíže s obnovením ústavy z r. 1923, věnoval značnou pozornost úpravě zemědělství, školství a veřejným pracím. Pojal do ní též přehradu u jezera Tsány v Habeši, čímž se zavděčil londýnské vládě, poněvadž ji zbavil povinnosti stavěti se proti americké společnosti, která mínila přehradu vybudovati na habešský účet.

DOSLOV

Ze zpráv a výroků diplomatů a politiků je patrné, že Velká Britanie toužila po Egyptě od nájezdu Bonapartova. Touha ta prožívala všechny záchvěvy vůle k rozšíření zámořské moci i směrů v Anglii jí čelících, které prvou polovici deva-

tenáctého století v osadní politice britské říše vůbec vyznačují. Za důvod snah, zmocniti se Egypta, Britové udávali ochranu cest imperia, zájmy věřitelů a péči o život a majetek cizinců; mimo ně si hleděli zajistiti důležité suroviny, obzvláště bavlnu, jakož i výhodné odbytiště pro vlastní výrobky. V letech šedesátých přibyl nový důvod: připojiti Egypt k říši, kterou zamýšleli vybudovati z východní polovice Afriky.

Velká Britanie se dostala do Egypta r. 1882, a třebas jej obsadila, jak nejednou ústy svých čelných mužů prohlásila, pouze dočasně, zařizovala v něm vládu a správu. Cesty imperia náležitě zajistila a průplav Suéský, podle práva mezinárodní, dostala úplně pod svůj dozor. Vybudovala v Egyptě ústřední letiště pro spojení s Jižní Afrikou i s Indií a není pochyby, že bude hájiti průplav i letiště veškerou mocí. Egyptské věřitele upokojila, neboť jim zabezpečila trvalé a výhodné zúročení jejich půjček. Cizince chránila, třebas uznávala, že jsou na škodu Egyptu i jejím zájmům, poněvadž tvoří vlastní státečky spravované konsuly a vzpírají se jejímu vrchnímu vedení. Šířila pěstování bavlny na úkor obilnin a podporovala podnikatele, aby se zmocnili velkého průmyslu, obchodu, peněžnictví a zaručila britským střadatelům vysoký užitek z vložených peněz. Za svou poctivou práci si zasloužila odměny a brala si ji.

V Egyptě bylo třeba obnoviti pokoj a pořádek, jaký trval za Mehmeda Aliho a jeho prvních nástupců. Velká Britanie k němu napomohla, třebas nedosáhla bezpečnosti, které se cizinci obdivovali v prvé polovici devatenáctého století. Opravovala vládu a správu, odklizujíc vady, které se v ní zahnízdily za posledních let Ismaílových. Odloučila finance ode dvora, smetla dvorské pijavice a přísně dohlížela, aby nebyl státní rozpočet překročen. Vyděračství zamezovala a přísně trestala ty, kdož se provinili. Daně nesnížila, nýbrž zvýšila,

avšak dohlížela, aby byly spravedlivě vybírány. Úplatky stíhala a bez milosti propouštěla vinníky. Rovnost před zákonem nejen vyhlašovala, nýbrž také prováděla, zaručujíc řádné a spravedlivé soudní nálezy. Egyptské úředníky učila odpovědnosti a svědomité, účelné službě. Zlepšila životní podmínky a dodávala všem obyvatelům, obzvláště venkovským, vědomí osobní svobody.

V Egyptě byly odjakživa dvě skupiny: vládnoucí a poslouchající. Vládu měli od sta let cizinci rozličného původu a jazyka, avšak stejného náboženství se skupinou poslouchajících domorodců. Britové byli rovněž cizího jazyka, ale též cizího náboženství. K vládnoucím cizincům se družili jejich domorodí chráněnci a Angličané jich měli na tisíce. Od poslouchajících domorodců se odlišovali nejen náboženstvím a jazykem, nýbrž i povahou a společenskými zvyky. Byli sami pro sebe, pokrevně se s domorodci nepříznili, jejich společnosti nevyhledávali. Vzájemně se podporovali, uzavírali a vyvyšovali se nad domorodce i nad ostatní cizince. Rostla propast mezi nimi a domorodci hluboká, mezi cizinci mělká. Ostatní cizinci se přidávali raději k domorodcům než k Britům.

Před příchodem Britů se vládnoucí skupina egyptská skládala z Albánců, Turků, Čerkesů a některých cizinců. Za vlády a správy britské pozbyla svého postavení i svých výsad a dostala se mezi poslouchající. Aby neosaměla, přidala se k muslimským domorodcům, poarabštila se, posílila je a užívala jich ve společný prospěch. Společenské ploty mizely, různorodé složky obyvatelstva splývaly a rodil se egyptský národ. Je jednotný, poněvadž scházejí náročné menšiny národní i náboženské. Budou-li kapitulace zrušeny, ochabne cizí rozpínavost a zmizí nechuť k cizincům, jež národní probuzení urychlovala. Lid si uvědomoval, že je v Egyptě do-

ma, že je to jeho domovina, vlast. Sílelo vědomí rozdílu mezi ním a cizinci, mezi poslouchajícími a vládnoucími a maně se ozývala otázka: Proč bychom si nevládli a svou vlast nespravovali sami? Za národního odboje Arábiho paši se vědomí národní teprv probouzelo, za správy britské rostlo a r. 1918 se ozvalo. Velká Britanie svou řádnou vládou a správou jakož i sliby a projevy za světové války a krátce po ní dovedla egyptský národ na cestu k ústavní vládě, nezávislosti.

Na vládu demokratickou se v Egyptě jako jinde v Orientě nedívají stejně. Jedni tvrdí, že se pro Orient, obzvláště muslimský, v celém obsahu nehodí, že je třeba upraviti domácí zvyky a obyčeje a na ně naočkovati to, co jim schází a v Evropě se osvědčilo. Druzí chtějí zavésti evropskou demokracii bez ohledu na domácí osvětu. Poukazují na Japonce, Indy, Turky a částečně i na Peršany. Dali si ústavu parlamentní a upravují ji ponenáhlu, jak toho potřeba vyžaduje. Orient, obzvláště muslimský, je pro demokracii stvořen. Zřízení kmenové je základem demokracie, neboť náčelník, prvý mezi rovnými, smí prováděti pouze to, s čím veřejné mínění, zastoupené sborem náčelníků, souhlasí. Náboženství muslimské je v jádře rovněž demokratické. Náboženskou nebo církevní hlavu volí zástupcové věřících. Ve věcech víry není neomylná. Veřejné mínění určuje články víry, i když se dostane do rozporu s knihou boží, koránem, a ústním podáním. Proč by neobnovili ústavu prvotní obce muslimské, nezavedli evropskou demokracii a neupravili si ji podle svého? Ať se jim k tomu poskytne příležitost a ať se mezi ně žádný cizinec nemíchá.

Sami britští politikové doznávají, že egyptský parlament pracoval svědomitě a egyptští úředníci že dovedou poctivě spravovat. Souhlasí, že jsou zralí pro samosprávu, avšak pochybují, že by zachovali nezávislost.

Velká Britanie se od začátku tohoto století ubírá ve světové politice cestou smlouvání a opatrných ústupků. Není pochyby, že na ní zůstane i v Egyptě. Dopřeje mu úplné samosprávy, ba svrchovanosti a omezí se na ochranu cest imperia. Zajistí jeho nezávislost a získá v něm spokojeného člena Britského sdružení národů.

UŽIL JSEM TĚCHTO SPISŮ:

Britské vlády:

Department of Overseas Trade. E. Homan Mulock. *Report on the Economic and Financial Situation of Egypt for 1919*, Cmd. 843, London 1920; *Dated April 1923*, London 1923.

Egypt Parliamentary Committee. *Report on the Present Situation in Egypt. By five Members of Parliament who Visited the Country in September—October, 1921, as representatives of the Egypt Parliamentary Committee*, London 1921.

Foreign Office. Historical Section. *Anglo-Egyptian Sudan. (Handbooks prepared under the direction of the Historical Section of the Foreign Office* č. 98*)*, London 1920.

Foreign Office. Parliamentary Papers:

Egypt No. 1 (1876). *Correspondence respecting the Purchase by Her Majesty's Government of the Suez Canal Shares belonging to the Egyptian Government*, C. 1391, London.

Egypt No. 2 (1880). *Further Correspondence respecting the Affairs of Egypt*, C. 2550, London.

Egypt No. 3 (1880). *Despatch from Her Majesty's Agent and Consul-General in Egypt, forwarding Consular Reports on the State of the Country*, C. 2606, London.

Egypt No. 1 (1881). *Correspondence respecting the Affairs of Egypt*, C. 2766, London.

Egypt No. 1 (1882). *Despatch to Her Majesty's Agent and Consul-General at Cairo respecting the Affairs of Egypt*, London.

Egypt No. 2 (1882). *Despatch from Her Majesty's Agent and Consul-General at Cairo forwarding a Copy of the Note presented to the Khedive by the English and French Agents*, London.

Egypt No. 3 (1882). *Correspondence respecting the Affairs of Egypt*, London.

Egypt No. 5 (1882). *Correspondence respecting the Affairs of Egypt. (In continuation of „Egypt No. 3, 1882.")* London.

Egypt No. 7 (1882). *Further Correspondence respecting the Affairs of Egypt. (In Continuation of „Egypt No. 5, 1882.")* London.

Egypt No. 8 (1882). *Further Correspondence respecting the Affairs of Egypt*, C. 3251, London.
Egypt No. 9 (1882). *Extract from a Despatch addressed to Viscount Lyons respecting the Affairs of Egypt*, London.
Egypt No. 1 (1888). *Correspondence respecting the proposed international Convention for securing the Free Navigation of the Suez Canal*, C. 5255, London.
Egypt No. 2 (1898). *Correspondence with the French Government, respecting the Valley of the Upper Nile*, C. 9054, London.
Egypt No. 3 (1898). *Further Correspondence respecting the Valley of the Upper Nile*, C. 9055, London.
Egypt No. 1 (1899). *Despatches from Her Majesty's Agent and Consul-General in Egypt respecting the Conduct of the British and Egyptian Troops after the Battle of Omdurman*, C. 9133, London.
Egypt No. 2 (1899). *Despatch to Her Majesty's Ambassador at Paris inclosing a Copy of a Declaration relative to the British and French Spheres of Influence in Central Africa. Signed at London, March 21, 1899, C.* 9134, London.
Egypt No. 2 (1906). *Correspondence respecting the Turco-Egyptian Frontier in the Sinai Peninsula*, C. 3006, London.
Egypt No. 3 (1906). *Correspondence respecting the Attack on the British Officers at Denshawai*, Cd. 3086, London.
Egypt No. 4 (1906). *Further Paper respecting the Attack on British Officers at Denshawai. (In Continuation of Egypt No. 3, 1906)*, Cd. 3091, London.
Egypt No. 3 (1907). *Despatch from the Earl of Cromer respecting Proposals of the Egyptian General Assembly, April 1907*, London.
Egypt No. 2 (1909). *Despatch from His Majesty's Agent and Consul-General at Cairo, forwarding the Egyptian Law of July 4, 1909, for Placing Certain Persons under Police Supervision*, Cd. 4734, London.
Egypt No. 1 (1921). *Report of the Special Mission to Egypt*, Cmd. 1131, London.
Egypt No. 3 (1921). *Minutes of Proceedings and Report of the Military Court of Enquiry into the Alexandria Riots, May, 1921*, Cmd. 1527, London.
Egypt No. 4 (1921). *Papers respecting Negotiations with the Egyptian Delegation*, Cmd. 1555, London.
Egypt No. 1 (1922). *Correspondence respecting the Affairs in Egypt, 1922*, Cmd. 1592, London.

Egypt No. 2 (1922). *Despatch to His Majesty's Representatives Abroad respecting the Status of Egypt*, Cmd. 1617, London.

Egypt No. 1 (1924). *Despatch to His Majesty's High Commissioner for Egypt and the Sudan respecting the Position of His Majesty's Government in regard to Egypt and the Sudan*, Cmd. 2269, London.

Egypt No. 1 (1928). *Papers regarding Negotiations for a Treaty of Alliance with Egypt*, Cmd. 3050, London.

Egypt No. 2 (1928). *Papers respecting the proposed Egyptian Law regulating Public Meetings and Demonstrations*, Cmd. 3097, London.

Egypt No. 1 (1930). *Papers regarding the Recent Negotiations for an Anglo-Egyptian Settlement, March 31—May 8, 1930*, Cmd. 3575, London.

Report by His Majesty's Agent and Consul-General on the Finances Administration, and Condition of Egypt and the Soudan

in 1905,	Egypt No.	1 (1906),	Cd.	2817,	London;
,, 1906,	,,	,, 1 (1907),			,,
,, 1907,	,,	,, 3 (1908),			,,
,, 1908,	,,	,, 1 (1909),		4580,	,,
,, 1909,	,,	,, 1 (1910),		5121,	,,
,, 1910,	,,	,, 1 (1911),		5633,	,,
,, 1911,	,,	,, 1 (1912),		6149,	,,
,, 1912,	,,	,, (1913),			,,
,, 1913,	,,	,, 1 (1914),		7358,	,,
,, 1920,	,,	,, 2 (1921),		1487,	,,

France No. 1 (1904). *Despatch to His Majesty's Ambassador at Paris forwarding Agreements between Great Britain and France of April 8, 1904*, Cmd. 1952, London.

France No. 2 (1904). *Notes exchanged between the Marquess of Lansdowne and the French Ambassador on Signature of the Convention and Declarations of April 8, 1904*, Cmd. 2095, London.

Treaty Series No. 15 (1921). *Agreement between Great Britain and Denmark relating to the Suppression of the Capitulations in Egypt. Copenhagen, July 14, 1921*, Cmd. 1498, London.

Treaty Series No. 18 (1923). *Agreement between the British and French Delegations at Lausanne regarding Article 34 of the Treaty of Lausanne of July 24, 1923 (Egyptian Nationality). Signed at Lausanne, July 24, 1923*, Cmd. 1947, London.

Treaty Series No. 32 (1923). *Despatch from His Majesty's High Commissioner in Egypt enclosing The Decision of the Council of Ministers relative to the Indemnity Act, Text of the Indemnity Act and Notes Exchanged with the Egyptian Government*, Cmd. 1998, London.

Treaty Series No. 33 (1923). *Egyptian Law relating to the Conditions of Service, Retirement and Dismissal of Officials, Employees and Agents of Foreign Nationality (Law No. 28 of 1923) together with Notes exchanged between the British and Egyptian Governments*, Cmd. 1999, London.

Treaty Series No. 33 (1925). *Notes exchanged between the United Kingdom and Italy respecting the Regulation of the Utilisation of the Waters of the River Gash*, Cmd. 2472, London.

War Office. Intelligence Branch. *Military History of the Campaign of 1882 in Egypt. Prepared in the Intelligence Branch of the War Office*, London [1908].

Egyptské delegace v Londýně:

The Independence of Egypt, by a Member of the Egyptian Delegation, issued by the Egypt Parliamentary Committee, London 1921.

The Milner Report together with the Reservations of the Egyptian Nation, by a Member of the Egyptian Delegation, London 1921.

Egyptské vlády:

Journal Officiel du Gouvernement égyptien, Káhira 1873 nn.

Al-Kitáb al-misri al-achdar an mufáuedát, Káhira 1926, 1929.

Recueil des Documents officiels, 3 sv. Káhira 1928.

Ministry of Education. *Textbook of Egyptian Agriculture*, I. 1908, II. 1910, Káhira.

Répertoire permanent de législation égyptienne, publié par le Bulletin de Législation et de Jurisprudence égyptiennes, annoté par U. Pace, Alexandrie 1934.

Francouzské vlády:

Ministère des affaires étrangères. Livres jaunes.

Documents diplomatiques. Affaires d'Egypte, 1878—79, 1880, 1881, 1881—1882, 1882, 1882—1883, Paris 1880—1883.

Affaires d'Egypte 1882—1883. Exposé de la situation présenté aux chambres le 15 janvier 1883 avec un recueil de documents diplomatiques par le président du Conseil, Ministre des Affaires étrangères, Paris 1883.

Documents diplomatiques. Négotiations relatives au règlement international pour le libre usage du Canal de Suez, 1886—1887, Paris 1887.

Documents diplomatiques. Accords conclus le 8 avril 1904 entre la France et l'Angleterre au sujet du Maroc, de l'Egypte, de Terre Neuve, etc., Paris 1904.

Abbas Hilmi II. *A Few Words on the Anglo-Egyptian Settlement*, London 1930.

Abdarrázek, Ali. *Al-islám ua usúl al-hukm; baht fi-l-chiláfa ua-l-hukúma fi-l-islám*, Káhira 1925.

Abdou, Cheikh Mohammed. *Rissalat al Tawhid. Exposé de la Religion musulman. Traduite de l'arabe par B. Michel et le Cheikh Moustapha Abdel Razik*, Paris 1925.

Adam, Juliette. *L'Angleterre en Egypte*, Paris 1922.

Adams, Charles C.: *Islam and Modernism in Egypt. A Study of Modern Reform Inaugurated by Muhammad Abduh*, London 1933.

L'Afrique française. Bulletin mensuel du Comité de l'Afrique française, du Comité du Maroc, du Comité Algérie-Tunisie-Maroc et du Comité du Transsaharien, Paris 1891 nn.

Arminjon, Pierre:

La Situation économique et financière de l'Egypte. Le Soudan égyptien, Paris 1911.

L'Enseignement, la Doctrine et la Vie dans les Universités musulmanes d'Egypte, Paris 1907.

Ashley, Anthony Evelyn Melbourne. *The Life and Correspondence of H. J. Temple, Viscount Palmerston*, 2 sv., London 1879.

Awad, Fawzi Tadros. *La Souveraineté égyptienne et la Déclaration du 28 février 1922*, Paris 1935.

Balls, W. Lawrence:

Egypt of the Egyptians, London 1920.

The Cotton Plant in Egypt, London 1912.

Barois, J. *Les Irrigations en Egypte*, 2. vyd., Paris 1911.

Beaman, Ardern Hulme. *The Dethronement of the Khedive*, London 1929

Belgrave, C. Dalrymple. *Siwa, the Oasis of Jupiter Ammon*, London 1923

Bercher, L.. *Nouvelle Charte de l'Université d'Al-Azhar au Caire*. Zvl. o. z *Revue des Etudes islamiques*, Paris 1931.

Biovès, Achille. *Français et Anglais en Egypte*, Paris 1910.

Blunt, Wilfrid Scawen. *Secret History of the English Occupation of Egypt Being a Personal Narrative of Events*, London 1907.

Bosch, Firmin van den. *Vingt Années d'Egypte*, Paris 1932.

Brinton, Jasper Yeates. *The Mixed Courts of Egypt*, New Haven 1930.

Buri, Vicenzo. *L'unione della Chiesa Copta con Romo sotto Clemente VIII (Orientalia Christiana*, sv. XXIII, č. 72), Roma 1931.

Cattaui, R.. *Le Règne de Mohamed Aly d'après les Archives russes en Egypte*. Tome I. *Rapports consulaires de 1819 à 1833*. Tome II. *La Mission du Colonel Duhamel 1834—37*, Partie I. *(Publications spéciales de la Société Royale de Géographie d'Egypte)*, Káhira 1931, 1933.

Cecil, Lord Edward. *The Leisure of an Egyptian Official*, London 1921.
Chafik Pacha, Ahmed:
Annales politiques d'Egypte. Recueil complet des Documents politiques: officiel, officieux, Discours, Interviews, etc. Analyse des Personnalités qui ont dirigé la Destinée de l'Egypte, et Appréciation de leur Gestion, Introduction, 3 sv., Annales, 7 sv., Káhira 1921—1931.
L'Egypte moderne et les Influences étrangères, Káhira 1931.
Charles-Roux, François:
Les Origines de l'Expédition d'Egypte, 2. vyd., Paris 1910.
L'Isthme et le Canal de Suez. Historique — État actuel, 2 sv., Paris 1901.
Chirol, Valentine. *The Egyptian Problem*, London 1921.
Clerq, Alexandre Jehan Henry, de. *Recueil des Traités de la France*, 9 sv., Paris 1864—1868.
Cocheris, Jules. *Situation internationale de l'Egypte et du Soudan (juridique et politique)*, Paris 1903.
Colvin, Auckland. *The Making of Modern Egypt*, 3. vyd., London 1906.
Crabitès, P. Ismail. *The Maligned Khedive*, London 1933.
Cromer, Earl of:
Abbas II., London 1915.
Modern Egypt, 2 sv., London 1908.
Cunningham, A. *To-day in Egypt: Its Administration, People, and Politics*, London 1912.
Dedreux, Rudolf. *Der Suezkanal im internationalen Rechte unter Berücksichtigung seiner Vorgeschichte. Abhandlung zur Erlangung der Doktorwürde vorgelegt der Juristischen Fakultät der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Bonn*, Tübingen 1913.
Dodwell, Henry. *The Founder of Modern Egypt. A Study of Muhammad Ali*, Cambridge 1931.
Douin, G. *Histoire du Règne du Khédive Ismail.* Tome I. *Les premières Années du Règne (1863—67)*. Tome II. *L'Apogée, 1867—1873 (Publications spéciales de la Société Royale de Géographie d'Egypte)*, Káhira 1933, 1934.
Douin G. et E. C. Fawtier-Jones:
L'Angleterre et l'Egypte. La Campagne de 1807 (Publications spéciales de la Société Royale de Géographie d'Egypte), Káhira 1928.
L'Angleterre et l'Egypte. La Politique mameluke. Tome I (1801—1803); Tome II (1804—1807) *(Publications spéciales de la Société Royale de Géographie d'Egypte)*, Káhira 1929.
Driault, Edouard. *La Formation de l'Empire de Mohamed Aly de l'Arabie au Soudan (1814—1823). — Correspondance des Consuls de France en Egypte recueillie et publiée avec une Introduction (Publications spéciales de la Société Royale de Géographie d'Egypte)*, Káhira 1927.

Al-Džabarti al-Hanafi, Abdarrahmán ibn Hasan. *Adžájeb al-átár fi-t-tarádžem ua-l-achbár*, 4 sv., Búlák 1322 A. H. (1904—5 A. D.).

Échos d'Orient. Revue trimestrielle d'Histoire, de Géographie et de Liturgie orientales, vyd. Mission de l'Assomption (Istanbul), Paris 1898 nn.

L'Egypte. Aperçu historique et géographique. Gouvernement et Institutions. Vie économique et sociale, Káhira 1926.

L'Europe nouvelle, Paris 1918 nn.

Fitzgerald, Percy. *The Great Canal at Suez: Its Political Engineering and Financial History*, 2 sv., London 1876.

Fortescue, Adrian. *The Uniate Eastern Churches. The Byzantine Rite in Italy, Sicily, Syria and Egypt*, vyd. George D. Smith, London 1923.

Freycinet, C. de. *La Question d'Egypte*, 2 vyd., Paris b. d.

Gaulis, B.-G. *Le Nationalisme égyptien*, Paris 1928.

Ghorbal, Shafik. *The Beginnings of the Egyptian Question and the Rise of Mehemet Ali. A Study in the Diplomacy of the Napoleonic Era based on Researches in the British and French Archives*, London 1928.

Giannini, Amedeo:

L'accordo italo-egiziano per le frontiere della Cirenaica v *Oriente Moderno* r. 6, Roma 1926, str. 1—6.

Les costituzioni degli stati del Vicino Oriente, Roma 1931.

L'ultima fase della questione orientale, Roma 1933.

Girard, H. *Présent et Avenir agricole de la Basse-Egypte. Un Domaine dans le Delta*, Beauvais 1901.

Gottheil, Richard. *Mohammed Abdu, late Mufti of Egypte* v *Journal of the American Oriental Society* sv. 28, New Haven 1907, s. 189—197.

Grünau, Werner Frh. von. *Die staats- und völkerrechtliche Stellung Aegyptens*, Leipzig 1903.

Hamont, Pierre Nicolas. *L'Egypte sous Méhémet-Ali. Populations, Gouvernement, Institutions publiques, Industrie, Agriculture, principaux Evénements de Syrie pendant l'Occupation égyptienne, Soudan de Méhémet-Ali*, 2 sv., Paris 1843.

Hasenclever, Adolf. *Geschichte Ägyptens im 19. Jahrhundert, 1798—1914*, Halle a. S. 1917.

Hay, Lady Drummond. *Education in Egypt* v *The Asiatic Review, New Series*, sv. 20, č. 62, London, duben 1924, s. 343—348.

Hayter, William. *Recent Constitutional Developments in Egypt*, Cambridge 1925.

Hertslet, Lewis a jiní. *A Complete Collection of the Treaties and Conventions and Reciprocal, Regulations, at present subsisting between Great Britain and Foreign Powers*, 30 sv., London 1827—1924.

Howell, J. Morton. *Egypt's Past, Present and Future*, Dayton 1929.

Hussein, Ibrahim Saleh. *Etudes juridiques du Problème de l'Egypte*, Paris 1931.

Insabato, Enrico. *L'Islam et la Politique des Alliés. Adapté de l'Italien par Magali-Boisnard*, Nancy-Paris 1920.

International Institute of Agriculture, Rome. *The Cotton Growing Contries, Present and Potential*, London 1926.

Johann Georg, Herzog zu Sachsen:

Das Katharinenkloster am Sinai, Leipzig und Berlin 1912.

Koptische Klöster der Gegenwart (Abhandlungen aus Missionskunde und Missionsgeschichte 3), Aachen 1918.

Streifzüge durch die Kirchen und Klöster Ägyptens, Leipzig und Berlin 1914.

Jonquière, C. de. *L'Expédition d'Egypte, 1798—1801 (Etat-major de l'Armée — Section historique)*, 5 sv., Paris b. d.

Kamel Pacha, M. *Egyptiens et Anglais*, Paris 1906.

Kennedy, A. L. *Old Diplomacy and New 1876—1922. From Salisbury to Lloyd George*, London 1922.

Kopp, Clemens. *Glaube und Sakramente der koptischen Kirche* (*Orientalia Christiana* sv. XXV-1, č. 75), Roma 1932.

Kostáki Eljás Attára. *Tarích takuin as-suhuf al-misrijje*, Káhira 1928.

Labour Research Department. *The Government of Egypt. Recommendations by a Committee of the International Section of the Labour Research Department, with Notes on Egypt by E. M. Forster. Published by —*, London 1920.

Lambelin, Roger. *L'Egypte et l'Angleterre*, 6. vyd., Paris 1922.

Lecarpentier, G. *L'Egypte moderne*, Paris 1920.

Lesseps, Ferdinand de. *Lettres, Journal et Documents pour servir à l'Histoire du Canal de Suez*, 4 sv., Paris 1875.

Low, Sidney. *Egypt in Transition*, London 1914.

Lozach, J. a G. Hug. *L'Habitat Rural en Egypte (Publications spéciales de la Société Royale de Géographie d'Egypte)*, Káhira 1930.

Lloyd of Dolobran, Lord. *Egypt since Cromer*, 2 sv., London 1933.

Magnus, Franz. *Ägypten. Seine volkswirtschaftlichen Grundlagen und sein Wirtschaftsleben*, Tübingen 1913.

Malet, Sir Edward. *Egypt, 1879—1883*, vyd. Lord Sanderson, London 1909.

Mardon, H.W. *Geography of Egypt and the Anglo-Egyptian Sudan*, London 1902.

Margoliouth, D. S. *Pan-Islamism* v *Proceedings of the Central Asian Society, January 12, 1912*, London.

Martens, G. von. *Nouveau Recueil général des Traités et autres Actes relatifs aux Rapports de Droit international. I. série*, 20 sv., Göttingen 1843 až

1875; *II. série*, 35 sv., Leipzig 1876—1908; *III. série*, 25 sv., Leipzig 1909—1932.

Martin, Percy F. *Egypt — Old and New. A popular Account of the Land of the Pharaohs from the Traveller's and Economist's Point of View*, London 1923.

Massignon, Louis. *Annuaire du Monde Musulman statistique, historique, social et économique (1929)*, 3. vyd., Paris 1930.

Maunier, René. *Bibliographie économique, juridique et sociale de l'Egypte moderne (1798—1916)*, Káhira 1918.

Mengin, Félix:

Histoire de l'Egypte sous le Gouvernement de Mohammed Aly, 2 sv., Paris 1823.

Histoire sommaire de l'Egypte sous le Gouvernement de Mohammed Aly ou Récit des principaux Evénements qui ont eu lieu de l'an 1823 à l'an 1838, Paris 1839.

Meyer, George. *L'Egypte contemporaine et les Capitulations*, Paris 1930.

Milner, Viscount. *England in Egypt*, London 1920.

Miot, J. *Mémoires pour servir à l'Histoire des Expéditions en Egypte et en Syrie*, 2. vyd., Paris 1814.

The Moslem World. A Quarterly Review of Current Events, Literature and Thought among Mohammedans and the Progress of Christian Missions in Moslem Lands, vyd. Samuel M. Zwemer, Harrisburg, Pa., 1911 nn.

Murray, T. Douglas and A. SilvaWhite. *Sir Samuel Baker, a Memoir*, London 1895.

Musil Alois. *Northern Neğd (American Geographical Society, Oriental Explorations and Studies č. 5)*, New York 1928.

The Near East. A weekly Review of the Politics and Commerce of the Balkan Peninsula, Egypt and the Sudan, Morocco, Asia Minor, Arabia, Mesopotamia, Persia and India, London 1912 nn.

Neubauer, Paul. *Der Suezkanal, seine Entstehung und Entwicklung*, Berlin 1910.

Newman, E. W. Polson. *Great Britain in Egypt*, London 1928.

Oriento Moderno. Rivista mensile d'informazioni e di studi per la diffusione della conoscenza dell'Oriente, sopra tutto musulmano, pubblicata a cura dell'Istituto per l'Oriente, Roma 1921 nn.

Philippson, Alfred. *Das Mittelmeergebiet, seine geographische und kulturelle Eigenart*, 3. vyd., Leipzig-Berlin 1914.

Prokesch-Osten, Graf A. von. *Mehemed-Ali, Vizekönig von Ägypten. Aus meinem Tagebuche 1826—1841*, Wien 1877.

[Puckler, Muskau]. *Aus Mehmed Ali's Reich*, 3 sv., Stuttgart 1844.

Rae, W. Fraser. *Egypt To-Day. The First to the Third Khedive*, London 1892.

Recueil des Firmans impériaux ottomans adressés au Valis et aux Khédives d'Egypte (1597—1904), Káhira 1934.

Reinhard, Ernst. *Kampf um Suez*, Dresden 1930.

Revue des Etudes islamiques, publiée sous la Direction de L. Massignon, Paris 1927 nn.

Revue du Monde musulman, publiée par la Mission scientifique du Maroc, sous la direction d'A. Le Chatelier, Paris 1907 nn.

Rida, Muhammad Rašíd. *Tarích al-ustád al-imám aš-šejch Muhammad Abdu*, 3 sv., Káhira 1324—1350 A. H. (1906—1931 A. D.).

Royle, Charles. *The Egyptian Campaigns 1882—1885. New and revised edition continued to December, 1899*, London 1900.

Sabry, M.:

La Génèse de l'Esprit national égyptien (1863—1882), Paris 1924.

La Révolution égyptienne, 2 sv., Paris 1919, 1921.

L'Empire égyptien sous Mohamed-Ali et la Question d'Orient (1811—1849) Paris 1930.

Episode de la Question d'Afrique. L'Empire égyptien sous Ismaïl et l'Ingérence anglo-française (1863—1879), Paris 1933.

Sacra Congregazione Orientale. *Statistica con cenni storici della Gerarchia e dei Fedeli di Rito orientale*, Roma 1932.

Sacré, Amédée et Louis Outrebon. *L'Egypte et Ismaïl Pacha*, Paris 1865

Sammarco, Angelo:

La marina egiziana sotto Mohammed Ali. Il contributo italiano. (Publications spéciales de la Société Royale de Géographie d'Egypte), Káhira 1931.

Le Règnes de 'Abbâs, de Sa'îd et d'Isma'îl (1848—1879) avec un Aperçu de l'Histoire du Canal de Suez, Řím 1935.

Sékaly, A.:

Le problème des Wakfs en Egypte. Zvl. o. z *Revue des Etudes islamiques*, Paris 1929.

L'Université d'El-Azhar et ses transformations, 2 díly. Zvl. o. z *Revue des Etudes islamiques*, Paris 1927—1928.

Socolis, G. *Notes sur l'Egypte et son Histoire économique depuis 30 Ans*, Paris 1903.

Soliman, A. *L'Industrialisation de l'Egypte*, Paris 1933.

Stoddard, Lothrop. *The New World of Islam*, New York 1921.

Strakosch, Siegfried. *Erwachende Agrarländer. Nationallandwirtschaft in Ägypten und im Sudan unter englischem Einflusse*, Berlin 1910.

Strothmann, R. *Die koptische Kirche in der Neuzeit (Beiträge zur systematischen Theologie* sv. 8), Tübingen 1932.

Šusta, Josef. *Světová politika v letech 1871—1914*, 6 sv., Praha 1925 *až* 1931.

Symons, M. Travers:
Britain and Egypt. The Growth of Egyptian Nationalism, London 1925.
The Riddle of Egypt. A Handbook to the Study of Anglo-Egyptian Affairs, London [1916].

Temperley, Harold W. V. *The Independence of Egypt* ve své *A History of the Peace Conference of Paris*, sv. 6, London 1924, s. 193—205.

Toynbee, A. J. *Survey of International Affairs 1925*. Sv. 1. *The Islamic World since the Peace Settlement*, London 1927.

Ungard Edler von Öthalom, Albert. *Der Suezkanal, seine Geschichte, seine Bau- und Verkehrs-Verhältnisse und seine militärische Bedeutung*, Wien und Leipzig 1905.

Wiener, Lionel. *L'Egypte et ses Chemins de Fer*, Bruxelles 1932.

Whither Islam? A Survey of Modern Movements in the Moslem World, vyd. H. A. R. Gibb, London 1932.

Willcocks, Sir W. a J. I. Craig. *Egyptian Irrigations*, 2 sv., 3 vyd., London 1913.

Wilson, Arnold T. *The Suez Canal: Its Past, Present, and Future*, London 1933.

Wilson, Robert Thomas. *History of the British Expedition to Egypt to which is subjoined a Sketch of the Present State of that Country and Its Means of Defence*, 2. vyd., London 1803.

Wilson, Samuel Graham. *Modern Movements among Moslems*, New York [1916].

Zetland, The Marquess of. *Lord Cromer; the Authorised Life of Evelyn Baring, first Earl of Cromer*, London 1932.

Zejdán, Džordži. *Mašáhír aš-šerk*, Káhira 1911.

Denní listy:

Al-Adl, Istanbul.
Al-Ahrám, Káhira.
Alef Ba, Damašek.
Al-Asmai, Damašek.
Al-Bašír, Bejrút.
La Bourse Egyptienne, Káhira.
Les Echos de Damas, Damašek.
The Egyptian Gazette, Alexandrie a Káhira.
La Gazette, Istanbul.
The Hindu, Madras.
Journal des Débats, Paris.
Journal d'Orient, Istanbul.
Al-Joum, Damašek.

Al-Kabas, Damašek.
Lisán aš-šaab, Túnis.
Le Milliett, Istanbul.
Al-Mukattam, Káhira.
Al-Muktabas, Damašek.
An-Nahda, Túnis.
La Réforme, Alexandrie.
La République, Istanbul.
Aš-Šaab, Damašek.
Súrijat al-Džedída, Damašek.
La Syrie, Bejrút.
At-Takaddum, Haleb.
Le Temps, Paris.
The Times, London.
La Tribune d'Orient (Minbar aš-Šerk), Genève.

KNIHY ALOISE MUSILA:

Výzkumné:

Kusejr Amra und andere Schlösser östlich von Moab. Topographischer Reisebericht, Vídeň 1902.

Sieben samaritanische Inschriften aus Damaskus, Vídeň 1904.

Karte von Arabia Petraea nach eigenen Aufnahmen. Měřítko 1 : 300.000. Tři listy po 65 : 50 cm, Vídeň 1907.

Umgebungskarte von Wadi Musa (Petra). Měřítko 1 : 20.000. Jeden list 36 : 27 cm, Vídeň 1907.

Arabia Petraea. I. *Moab*, XXIII a 443 str., Vídeň 1907.

II. *Edom*, I. díl., XII a 343 str., Vídeň 1907; — 2. díl, X a 300 str., Vídeň 1908.

III. *Ethnologischer Reisebericht*, XVI a 550 str., Vídeň 1908.

Kusejr Amra. I. *Text*, *VIII* a 238 str.; II. *41 farbige Tafeln von A. L. Mielich*, Vídeň 1907.

Nord-Arabien. Vorbericht über die Forschungsreise 1908/09, Vídeň 1909.

Im nördlichen Hegaz. Vorbericht über die Forschungsreise 1910, Vídeň 1911.

In Nordostarabien und Südmesopotamien. Vorbericht über die Forschungsreise 1912, Vídeň 1913.

Map of the Northern Hegaz. Měřítko 1 : 500.000. Jeden list 87 : 94 cm, New York 1926.

Map of Northern Arabia. Měřítko 1 : 1,000.000. Čtyři listy po 52 : 49 cm, New York 1927.

Map of Southern Mesopotamia. Měřítko 1 : 1,000.000. Jeden list 62 : 40 cm, New York 1927.

The Northern Hegaz, XII a 374 str., New York 1926.

Arabia Deserta, XVII a 631 str., New York 1927.

The Middle Euphrates, XV a 426 str., New York 1927.

Palmyrena, XIV a 367 str., New York 1928.

Northern Negd, XIII a 368 str., New York 1928.

The Manners and Customs of the Rwala Bedouins, XVI a 712 str., New York 1928.

Politické:

Zur Zeitgeschichte von Arabien, III a 102 str., Vídeň 1918.

Poušť a oasa. Nová Arabie, 256 str., Praha 1934.

Lev ze kmene Judova. Nová Habeš, 123 str., Praha 1934.

Mezi Eufratem a Tigridem. Nový Irák, 168 str., Praha 1935.

Dnešní Orient v politice světové. (Sbírka přednášek a rozprav extensí čsl. vysokých škol), řada I., svazek 11, 18 str., Praha 1935.

Biblické:

Od stvoření do potopy, 176 str., Praha 1905.

Po stopách událostí Starého Zákona. Věcné poznámky k učebnici dějin Starého Zákona, 41 str., 2. vyd., Olomouc 1907.

Cestopisné:

In the Arabian Desert, XIV a 339 str., London 1931.

Pod ochranou Núriho. Z mých cest Pustou Arabií, 371 str., Praha 1929.

V posvátném Hedžázu, 304 str., Praha 1929.

V zemi královny Zenobie, 350 str., Praha 1930.

V biblickém ráji. Z mých cest při středním Eufratu a Tigridu, 349 str., Praha 1930.

Mezi Šammary. Z výzkumné cesty Šťastnou Arabií, 397 str., Praha 1931.

Za Mrtvým mořem, 435 str., Praha 1931.

V roklích edomských, 420 str., Praha 1932.

Tajemná Amra, 408 str., Praha 1932.

Pro mládež:

Po prvé v poušti, 194 str., Praha 1932.

V neznámé zemi, 220 str., Praha 1932.

Mstitel, 200 str., Praha 1933.

Syn pouště, 202 str., Praha 1933.

V zakletém zámku, 188 str., Praha 1934.

Vlastní cestou, 236 str., Praha 1934.

Ve stínu křižáckého hradu, 173 str., Praha 1935.

Na Sinaji, 216 str., Praha 1935.